EINO NEVALAINEN

MARXILAISEN TALOUSTIETEEN OPPIKIRJA

I

KANSANKULTTUURI OY

MARXILAISEN TALOUSTIETEEN OPPIKIRJA

Tämän oppikirjan ensimmäinen painos, joka ilmestyi vuonna 1948, myytiin loppuun lyhyessä ajassa. Teoksen saavuttama menestys osoittaa sen vastaavan tarkoitustaan, "lievittävän näihin asti vallinnutta huutavaa puutetta marxilaisen taloustieteen alkeiden opiskeluun soveltuvasta suomenkielisestä oppikirjasta", kuten ensimmäistä painosta esitellessämme sanoimme.

Jatkuva kysyntä on tehnyt välttämättömäksi tämän oppikirjan ensimmäisen osan julkaisemisen uutena painoksena, joka ilmestyy nyt korjattuna ja osittain täydennettynä. Äskettäin ilmestynyt teoksen toinen osa ei ole vielä loppuunmyyty, joten tämä suosittu oppikirja on nyt kokonaisuudessaan saatavissa.

KANSANKULTTUURI OY

EINO NEVALAINEN

MARXILAISEN TALOUS-TIETEEN OPPIKIRJA

I OSA

TOINEN, KORJATTU JA TÄYDENNETTY PAINOS

Kustantaja
KANSANKULTTUURI O.Y.
Helsinki

Kotkassa 1950. Kustannusosakeyhtiö Kymen Kansa

ALKULAUSE

Marxilaisen taloustieteen alkeiden opiskeluun soveltuvan suomenkielisen oppikirjan tarve on ollut olemassa jo useiden vuosikymmenien ajan, mutta erityisen suureksi se on muodostunut nyt, toisen maailmansodan jälkeen, jolloin maamme työväenliikkeen voimakkaan kehityksen rinnalla harrastus marxilaisen teorian, eikä vähiten marxilaisen taloustieteen opiskeluun on saanut ennen näkemättömän laajuuden. Kymmenet tuhannet työläiset ja pienviljelijät, nuoret ja vanhat, ovat sodan opettamina huomanneet, että ne opit ja selitykset yhteiskunnasta ja sen taloudesta, joita heille on tähän saakka totuuksina tarjottu, eivät sitä olekaan. He alkavat nähdä, että se yhteiskunta, jota heille on noissa opeissa vakuutettu parhaaksi ja ainoaksi mahdolliseksi, heittelehtii juopuneen ohjaamien vankkurien tavoin maantienojasta toiseen, sodasta talouspulaan ja talouspulasta sotaan.

Toinen maailmansota ja sen jälkeinen kehitys on auttanut yhä useammat ihmiset huomaamaan, että marxilaiset opit, jotka heille tarjotuissa teoksissa on ylimielisesti, lainkaan todistelematta selitetty vanhentuneiksi, elävään elämään soveltumattomaksi haaveiluksi, ellei vieläkin pahemmaksi, ovat muuttuneet todellisuudeksi sodan voittaneessa Neuvostoliitossa. Siellä koko jättiläisvaltion sosialistista talouselämää ohjataan Marxin ja Engelsin luoman, Leninin ja Stalinin edelleen kehittämän talousteorian pohjalla. Sen

lisäksi on kymmenkunta kansandemokraattista maata n. 600 miljoonaisine väestöineen astunut samalle tielle. Marxilais-leniniläisen talousopin tietoinen talouspolitiikkaan sovelluttaminen on tehnyt noille maille mahdolliseksi korjata muutamassa vuodessa sodan aiheuttamat vauriot, nostaa kansan elintaso korkeammalle kuin koskaan ennen ja ryhtyä rakentamaan talouspulista ja muista häiriöistä vapaata sosialistista taloutta.

Mielenkiinto marxilaisuutta kohtaan, jota meilläkin tunnetaan ruumiillisen, jopa yhä enemmän myös henkisen työn tekijäin keskuudessa, on niin ollen enemmän kuin perusteltu.

Siihen tutustuminen on kuitenkin tuottanut ja tuottaa edelleen suuria vaikeuksia. Tosin maassamme on nyt kolmen vuoden aikana julkaistu ja levitetty erikoisesti Kansankulttuurin toimesta enemmän marxilaista kirjallisuutta kuin edellisten 30 vuoden aikana, mutta siitä huolimatta ei esim. marxilaisen taloustieteen opiskelu asiaan aikaisemmin perehtymättömille ole helppoa. Pari, vuosikymmeniä sitten julkaistua oppikirjaa ovat metodisesti vanhentuneita ja mikä pahempi, muuttuneet antikvaarisiksi harvinaisuuksiksi. Niin valtava merkitys kuin Kansankulttuurin pian ilmestyvillä Pääoman I osan toisella painoksella ja II osan ensimmäisellä painoksella tulee olemaankin, eivät nekään voi kokonaan korvata oppikirjaa, koska Pääoma on tieteellinen tutkimustyö, joka ei metodinkaan kannalta sovellu oppikirjaksi, vaikka jättäisimmekin sen tavallisesti liian suureksi kuvitellun vaikeatajuisuuden huomioon ottamatta.

Poistaakseni edes osittain e.m. oppikirjan puutteen, jonka työssäni Sirola-opiston opettajana ja erilaisten kurssien luennoitsijana olen erityisen selvästi havainnut, rohkenin ryhtyä laatimaan nyt lukijoille tarjottavaa oppikirjaa. Siinä on pyritty seuraamaan samaa metodia, joka pitkä-

aikaisten kokeilujen jälkeen on vakiintunut marxilaisen taloustieteen korkekouluopetuksessa Neuvostoliitossa ja viime aikoina monissa muissa maissa. Käytännöllisiä esimerkkejä valittaessa on pyritty käyttämään ainoastaan luotettavaa aineistoa, mikäli mahdollista virallisia tilastoja.

Korostettakoon erikoisesti, että kysymys ei ole mistään itsenäisestä tutkimustyöstä, vaan vaatimattomasta oppikirjasta, jota laadittaessa on käytetty apuna kaikkia saatavissa olleita suomen-, venäjän- ja englanninkielisiä alan teoksia, vaikkakin esityksen keventämiseksi suoranaisia lainauksia on vältetty niin paljon kuin mahdollista. Marxilaisten katsomusten tulkinnasta ja soveltamisesta yksityistapauksiin vastaa luonnollisesti kirjan tekijä.

Polttavan tarpeen ja suuren työmääräni vuoksi on oppikirja täytynyt laatia hyvin lyhyessä ajassa, joten monet sen heikkoudet lukija hyväntahtoisesti asettanee tuon kiireen tilille. Samasta syystä ilmestyy kirja kahdessa osassa painatuksen jouduttamiseksi, toisen osan seuratessa parin kuukauden kuluttua tämän osan ilmestymisestä.

Harvialassa 20. 8. 1948.

E. Nevalainen

A. JOHDANTO

MARXILAISEN TALOUSTIETEEN TUTKIMUKSEN KOHDE JA TUTKIMUSTAPA

Puhumme tässä oppikirjassa marxilaisesta taloustieteestä. Nimitys on valittu varsin monista tarjolla olevista, sillä aivan yhtä hyvin ja yhtä oikeutetusti voisi ainettamme nimittää yhteiskunnalliseksi taloustieteeksi, poliittiseksi taloustieteeksi tai kansantaloustieteeksi. Kaikki nämä nimitykset ovat suomenkielessäkin käytännössä ja kaikilla niillä on omat etunsa ja varjopuolensa. Näistä nimityksistä on maassamme nykyisin laajimmalle levinnyt viimeksi mainittu (kansantaloustiede), jonka pahin vika on sen suppeus. Kirjaimellisesti otettuna se rajoittaisi k.o. tieteen tutkimusalan vain niitä ajanjaksoja koskevaksi, jolloin yhteiskunnallinen työnjako ja vaihdanta ovat siinä määrin kehittyneet, että varsinainen kansantalous jo on muodostunut. Näin jäisivät tutkimuksen ulkopuolelle ne kaudet, jolloin luontaistalous oli vallalla, m.m. alkuperäisen yhteisön ja feodaalisen kauden alkupuoli. Valitsemallamme nimityksellä on päinvastainen heikkous, se on sellaisenaan liian laaja, mutta koska tulemme seuraavassa tarkemmin määrittelemään aineemme rajat, puolustanee nimitys kuitenkin paikkaansa etenkin lyhyytensä vuoksi.

Miksi taloustiedettä on opiskeltava

Ryhtyessämme opiskelemaan marxilaista taloustiedettä, lienee paikallaan ensin lyhyesti tarkastella, minkä vuoksi sen tunteminen on välttämätöntä niin palkkatyöläisille kuin muillekin omalla työllään toimeentuleville. Tuskinpa tarvinnee todistella, että mitä paremmin tunnemme yhteiskunnan talouselämän ja sen kehitystä ohjaavat lait, sitä tuloksellisempaa on taistelumme taloudellisen ja yhteiskunnallisen asemamme parantamiseksi. Tietysti palkkatyöläisten taloudellinen kurjistuminen ja itsenäisten pientuottajien aseman jatkuva epävarmuus pakottaa heidät liittymään yhteen ja toimimaan olojensa korjaamiseksi siinäkin tapauksessa, että he eivät vielä ole selvillä yhteiskunnallisen ja taloudellisen asemansa todellisesta luonteesta, mutta tehokkaaksi tuo toiminta tulee vasta sitten, kun he tuntevat perusteellisesti nykyisen taloudellisen järjestelmän, jonka aiheuttamia epäkohtia vastaan taistelevat, ja kun he tietävät, mihin suuntaan se kehittyy, minkälaisia mahdollisuuksia tuo kehitys luo työtätekevien taistelulle.

Monin verroin suurempi syy on taloustieteen opiskeluun niillä, joiden pyrkimykset eivät rajoitu ainoastaan määrättyjen parannusten aikaansaamiseen, vaan jotka niiden lisäksi haluavat perusteellisia muutoksia koko yhteiskunnassa, niillä, jotka eivät tyydy taistelemaan yksityisten epäkohtien, yksinomaan seurausten poistamiseksi, vaan pyrkivät hävittämään noita epäkohtia aiheuttavat syyt, t.s. kapitalistisen järjestelmän, ja luomaan sen tilalle sosialistisen yhteiskunnan.

Sellaiseen toimintaan ei riitä pelkkä innostus eikä vaistonvarainen pyrkimys parempaan elämään, vaan siihen tarvitaan yhteiskunnan kehityslakien perinpohjaista tuntemista. Se voidaan saavuttaa ainoastaan marxilaisuuden opiskelulla. Marxilaisessa teoriassa on taas keskeisin paik-

ka taloustieteellä, jonka Marx esitti yhtenäisenä järjestelmänä "Pääomassa" ja jota Lenin ja Stalin ovat myöhemmin valtavasti kehittäneet.

Taloustieteen keskeinen paikka marxilaisessa teoriassa ei suinkaan johdu mistään sattumasta, vaan se on johdonmukainen seuraus tuon teorian olemuksesta. Marxilainen materialistinen historiankäsitys selittää nimittäin koko yhteiskunnan kehityksen riippuvan viime kädessä siitä tavasta, jolla ihmiset tuottavat elämänsä ylläpitämiselle välttämättömät hyödykkeet.

Ennen Marxia ja Engelsiä ei voida puhua todella tieteellisestä yhteiskuntateoriasta eikä historiankäsityksestä. Luonnollisesti oli ammoisista ajoista etsitty ja esitetty syitä yhteiskunnan kehittymiseen ja historiallisiin tapauksiin ja ilmiöihin. Kaikesta monivivahteisuudestaan huolimatta nuo selitykset voidaan jakaa kolmeen pääryhmään.

Ensiksi sellaisiin oppeihin, jotka pitävät historiallisten tapausten aiheuttajana yliluonnollisia voimia, jumalia tai jumalaa. Vaikka tällä katsomuksella on vielä nykyisinkin teologien lisäksi paljon kannattajia myös maallikoiden keskuudessa, niin sittenkin voimme sen sivuuttaa pelkällä maininnalla, sillä sen perustana ei ole tieto vaan usko, ja kuten sanotaan, jokainen tulkoon uskollaan autuaaksi.

Toiseksi sellaisiin katsomuksiin, joiden mukaan yhteiskunnallisen kehityksen pohjimmaisena syynä on aatteiden vaikutus. K.o. aatteet voivat olla joko ihmisten tajunnasta ja yhteiskunnasta riippumattomina kehittyviä, kuten esim. Hegelin absoluuttinen idea, taikka ihmisten luomia.

Kolmanteen ryhmään kuuluvat ne käsitykset, jotka selittävät historian olevan seurausta yksilöiden, sotapäälliköiden, hallitsijain, suurten persoonallisuuksien toiminnasta. Tähän ryhmään on luettava myös nykyisin varsin laajalle levinnyt historian tulkinta, joka ei suorastaan kiellä taloudellisten tekijäin vaikutusta yhteiskunnalliseen kehi-

tykseen, vaan päinvastoin myöntää sen auliisti, opettaen kuitenkin, että taloudellinen kehitys puolestaan on seurausta yksilöiden toiminnasta, ei tosin sotapäälliköiden ja hallitsijain, vaan tiedemiesten, keksijäin ja ennen kaikkea teollisuusmiesten ja raharuhtinaiden.

Kahteen viimeksimainittuun ryhmään kuuluvien katsomusten suurin heikkous on se, että ne eivät pysty selittämään, mistä johtuu aatteiden kehitys ja suurmiesten toiminta. Minkä vuoksi eri aikakausina ovat vallalla niin erilaiset aatteet ja minkä vuoksi suurmiehet ovat ilmaantuneet nimenomaan määrättynä aikana eikä joskus muulloin?

Lainkaan kieltämättä tai edes väheksymättä aatteiden ja suurten persoonallisuuksien merkitystä materialistinen historiankäsitys selittää, että kumpikaan niistä ei ole ratkaiseva tekijä, vaan että yhteiskunnan aineellinen elämä, viime kädessä välttämättömien hyödykkeiden tuotanto määrää yhteiskunnallisen kehityksen, aatteiden muodostumisen samoin kuin suurmiesten toiminnankin. Sen tähden historiallista kehitystä tutkittaessa ei saa pysähtyä ainoastaan aatteiden ja yksilöiden toiminnan tutkimiseen, niin tärkeätä kuin se onkin, vaan on tunkeuduttava syvemmälle, tutustuttava yhteiskunnan talouteen, ja sen voimme tehdä opiskelemalla marxilaista taloustiedettä.

Tuotantotapa

Edellä totesimme, että marxilaisen materialistisen historiankäsityksen mukaan yhteiskunnan aineellinen elämä, sen ehdot määräävät viime kädessä koko yhteiskunnan luonteen ja sen kehityksen. Mitä on sitten tuo yhteiskunnan aineellinen elämä ja sen ehdot?

Tärkeintä siinä on aineellisten hyödykkeiden tuotanto. Ihmiset eivät saa elämänsä ylläpitämiselle välttämättömiä

esineitä ja aineita valmiina, käytettäväksi kelpaavassa muodossa, eivätkä edes esim. ravinnoksi sellaisenaan sopivat luonnontuotteet lennä itsestään ihmisen suuhun, vaan hänen on ne itse hankittava: kerättävä marjat metsästä, poimittava hedelmät puista j.n.e. Suurin osa ihmisten käyttämistä hyödykkeistä on lisäksi monella tavalla muokattava, ennen kuin ne voivat tyydyttää ihmisten tarpeita. Kaikkea tätä toimintaa, luonnontuotteiden haltuun ottamista ja jalostamista nimitetään t u o t a n n o k s i ja ihmisten toimintaa tuotannossa t y ö k s i. Ilman tuotantoa, työtä, ei mikään yhteiskunta tule toimeen, se on jokaisen yhteiskunnan perustana riippumatta siitä, minkälainen on yhteiskunnan rakenne. Taloudelliset ja poliittiset järjestelmät muuttuvat, mutta työ ja tuotanto ovat aina yhtä välttämättömiä: jos ne lakkaavat, tuhoutuu koko yhteiskunta hyvin lyhyessä ajassa.

Tuotanto eli työprosessi, jonka avulla ihmiset sovelluttavat ja muokkaavat luonnonaineita sellaisiksi, että ne kykenevät tyydyttämään inhimillisiä tarpeita, edellyttää kolmea yksinkertaista perusosaa: työn esinettä, työvälinettä ja ihmisen tarkoituksenmukaista toimintaa eli työtä. Tutustumme niihin nyt yksityiskohtaisemmin.

T y ö n e s i n e i k s i nimitetään kaikkea sitä, mihin ihmisen työ kohdistuu. Niitä on kahdenlaisia, nim. sellaisia luonnonesineitä, jotka eivät ole vielä aikaisemmin olleet työn kohteena ja sellaisia esineitä, jotka ovat jo joutuneet tavalla tai toisella muokatuiksi työn avulla. Viimeksimainittuun ryhmään kuuluvat työn esineet jaetaan tavallisesti jalostusasteen mukaan raaka-aineisiin ja puolivalmisteisiin. Esimerkkinä voisimme käyttää meillä parhaiten tunnettua työn esinettä, puuta. Se on työn esine metsätyöläisille, jotka sen kaatavat ja karsivat. Sen jälkeen se joutuu raaka-aineena esim. selluloosatehtaan työläisten jalostettavaksi, sieltä paperitehtaaseen säilyen edelleen työn esineenä.

Paperi voi nyt joutua jo kulutettavaksi, mutta yhtä hyvin se voi joutua vielä olemaan työn esineenä kirjapainossa, pussi- tai muussa paperinjalostustehtaassa.

Niin ollen sama esine voi kulkea monen jalostusasteen läpi säilyen aina työn esineenä siihen asti, kunnes siitä tulee valmis tuote.

Kaiken tuotannon välttämättömänä edellytyksenä ovat maa, maaperärikkaudet, vesistöt, metsät. Kaikki ne yhdessä ilmaston kanssa muodostavat kulloinkin kysymyksessä olevan kansan käytettävissä olevat luonnonehdot.

Nämä luonnonehdot muuttuvat hyvin hitaasti, mutta niiden hyväksi käyttö muuttuu sen sijaan varsin nopeasti, sitä mukaa kun tuotanto ja ennen kaikkea työvälineet kehittyvät. Niinpä maamme metsillä ei vielä parisataa vuotta sitten ollut lähimainkaan sellaista merkitystä kansantaloudelle kuin nykyisin. Puuta käytettiin kyllä rakennustarpeena ja polttoaineena, sitä vietiin sahattuna pienehkö määrä ulkomaille, siitä valmistettiin sysiä ja tervaa, mutta suurin osa metsistä lahosi käyttämättömänä. Tilanne muuttui perinpohjin heti, kun ulkomailla tapahtuneen tuotannon kehittymisen johdosta puutavaran vienti lisääntyi, ja varsinkin sen jälkeen, kun puusta opittiin valmistamaan paperiteollisuudessa käytettävää puuhioketta, myöhemmin selluloosaa ja lopulta monia muita tuotteita. Samanlaisia esimerkkejä voisi luetella melkein minkä luonnonrikkauden kohdalta tahansa.

Tekniikan ja työmenetelmien kehittyminen laajentaa jatkuvasti niiden luonnonesineiden ja -aineiden määrää, jotka joutuvat työn esineiksi. Varsin oleellinen merkitys on myös yhteiskunnallisella kehityksellä. Kuta korkeammalla tasolla yhteiskunta on, sitä moninaisempia luonnonrikkauksia ihmiset käyttävät hyväkseen.

T y ö v ä l i n e i k s i nimitetään kaikkia niitä esineitä ja laitteita, joiden avulla ihminen muokkaa, jalostaa työn

esineitä, jotka hän asettaa itsensä ja työn esineen väliin ja jotka välittävät hänen vaikutuksensa työn esineisiin. Tietysti tämä määritelmä kirjaimellisesti käsitettynä sopii ainoastaan käsityövälineisiin, mutta periaatteessa se pitää paikkansa myös nykyaikaisiin koneisiin nähden, jotka suuruudestaan ja monimutkaisuudestaan huolimatta kuitenkin ainoastaan välittävät elävän työvoiman vaikutuksen työn esineisiin.

Työvälineet kehittyvät vielä paljon nopeammin kuin työn esineet. Ihmiskunnan historian alkupuolella tuo kehitys oli tosin hyvin hidasta, mutta mitä lähemmäksi nykyaikaa tullaan, sitä nopeammaksi se on käynyt. Suorastaan ilmiömäiseksi se muuttui teollisen vallankumouksen jälkeen, sillä silloin alettiin tiedettä sovelluttaa yhä laajemmassa mitassa tuotannon palvelukseen. Vieläkin nopeammin tulevat työvälineet kehittymään sosialistisessa yhteiskunnassa, kuten Neuvostoliiton kokemus on jo osoittanut.

Edellä lyhyesti luonnehditut työn esineet ja työvälineet muodostavat yhdessä t u o t a n t o v ä l i n e e t. Tuotantovälineisiin kuuluvat niin ollen taloudellisesti käytetty maaperä, vesistöt, luonnonrikkaudet, raaka-, poltto- ja apuaineet, työkalut, koneet ja laitteet, ja sen lisäksi vielä tuotannossa tarvittavat rakennukset, kuljetusvälineet j.n.e. Sanalla sanoen kaikki tuotannossa käytettävät aineelliset apukeinot. Kuitenkin on jo tässä syytä mainita, että vaikka työn esineet ja työvälineet voidaankin yhdistää yhdeksi käsitteeksi (tuotantovälineet), silloin kun tarkastellaan työn tulosta, tuotetta, ja vaikka tällä käsitteellä onkin marxilaisessa taloustieteessä hyvin tärkeä merkitys, niin tuotannon kehitystä tarkasteltaessa on kuitenkin tärkeintä työvälineet, sillä niiden kehitys määrää viime kädessä koko tuotannon ja siten myös koko yhteiskunnan kehityksen.

Työvälineiden valmistus on ominaista ainoastaan ihmisille, vieläkin enemmän, työvälineiden valmistus on määrä-

tyssä mielessä muodostanut itse ihmisen. Apinankaltaisten esi-isiemme muuttuminen ihmisiksi alkoi siitä hetkestä, kun ne ryhtyivät valmistamaan työvälineitä. Työ kehitti vähitellen ihmisen elimistöä, erikoisesti käsiä ja aivoja. Niiden kehittyminen taas puolestaan teki mahdolliseksi yhä parempien työvälineiden valmistuksen ja siten ihmiset etenivät yhä kauemmas muusta eläinkunnasta. Eläimille ominaisen vaistojen ohjaaman toiminnan tilalle kehittyi ihmisillä työvälineiden valmistuksen yhteydessä määrätietoinen työ, jonka avulla pyritään jo ennakolta asetettuun päämäärään. Engels esittää tämän eläimen ja ihmisen toiminnan välisen eroavaisuuden seuraavasti:

"Eläin ainoastaan käyttää ulkoista luontoa hyväkseen ja aiheuttaa siinä muutoksia pelkästään läsnäolollaan; ihminen sen sijaan pakottaa luonnon, aiheuttamalla siinä muutoksia, palvelemaan omia tarkoitusperiään, hallitsee sitä. Ja tämä on viimeinen oleellinen ero ihmisen ja muiden eläinten välillä, ja tästä eroavaisuudesta on ihminen niinikään kiitollisuudenvelassa työlle." [1])

Tuotantovälineet, työn esine ja työväline ovat välttämättömiä edellytyksiä tuotannolle, mutta kuitenkin ne ovat täysin hyödyttömiä, elleivät ne joudu tekemisiin elävän t y ö n kanssa. Metsät kasvavat ja mätänevät, sahat seisovat, taidokkaimmatkaan koneet eivät valmista pienintäkään tuotetta ennen kuin elävä inhimillinen työ ne panee liikkeelle. Sen vuoksi on tuotannon tärkein tekijä sittenkin inhimillinen työ ja niin ollen työtätekevä ihminen.

Inhimillinen työvoima on kehityksen alainen yhtä hyvin kuin tuotantovälineet. Sitä mukaa kun työvälineet kehittyvät, kehittyy myös työn tekijä, hänen taitonsa ja kokemuksensa. Nykypäivien teollisuustyöläinen jää ehkä voimiensa puolesta huomattavasti jälkeen keskiajan maaorjatalonpo-

[1]) Engels: Luonnon dialektiikka, venäjänkielinen painos v. 1941, s. 142.

jasta, mutta älynsä, taitavuutensa ja huomiokykynsä suhteen hän on tätä paljon edellä.

Näin olemme siis todenneet, että tuotannon välttämättöminä edellytyksinä ovat työn esineet, työvälineet ja työvoima. Mutta samalla olemme nähneet, että välittömämmin ja ratkaisevammin vaikuttavat yhteiskunnalliseen kehitykseen työvälineet ja työvoima, kun sen sijaan työn esineet, niin välttämättömiä kuin ne tuotannolle ovatkin, muodostavat suhteellisen passiivisen aineksen. Sen tähden *tuotantovoimiin,* joiden kehitys viime kädessä määrää koko yhteiskunnan kehityksen, lasketaan kuuluvaksi ainoastaan työvälineet ja työvoima. Stalin kirjoittaa: "Työvälineet, joiden avulla aineelliset hyödykkeet tuotetaan, ihmiset, jotka panevat työvälineet käyntiin ja suorittavat aineellisten hyödykkeiden tuotannon, kun heillä on määrätty tuotannollinen kokemus ja työtottumus — kaikki nämä ainekset muodostavat yhdessä yhteiskunnan tuotantovoimat." [1])

Tuotantovoimat muodostavat kuitenkin vasta tuotannon toisen puolen, toisen puolen muodostavat *tuotantosuhteet,* ts. ne suhteet, joissa ihmiset ovat keskenään tuotannossa. Tuottaessaan elämänsä ylläpitämiseksi välttämättömiä hyödykkeitä eivät ihmiset joudu tekemisiin ainoastaan luonnon kanssa, vaan myös keskenään, sillä koskaan eivät ihmiset ole voineet harjoittaa tuotantoa yksinään, täydellisesti toisistaan riippumatta, vaan he ovat aina työskennelleet suuremmissa tai pienemmissä yhteisöissä. Näin siinäkin tapauksessa, että joku maanviljelijä tai käsityöläinen tekee näennäisesti työtä aivan yksin. Silloinkin tuollainen yksinäinen tuottaja on monin tavoin sidottu toisiin tuottajiin, hän käyttää toisten valmistamia työvälineitä ym. tuotteita ja valmistaa puolestaan toisille tuotteita korvaukseksi näil-

[1]) Stalin: Dialektisesta ja historiallisesta materialismista, s. 23.

tä saamistaan työvälineistä ja muista tuotteista. Siksi ovat tuotantosuhteet aivan yhtä välttämätön aines tuotannossa kuin tuotantovoimatkin.

Kuvatessamme siis määrätyn aikakauden tuotantovoimia kuvailemme keinoja, joiden avulla ihminen käyttää luontoa hyväkseen, mutta tuotantosuhteita tarkastellessamme tarkastelemme suhteita, jotka vallitsevat ihmisten välillä tuotannossa. Tuotantovoimat kertovat, minkälaisin työvälinein ihmiset valmistavat hyödykkeensä, tuotantosuhteet taas osoittavat, kenen hallussa tuotantovälineet ovat, ovatko ne yksityisten ihmisten, ryhmien, luokkien vai koko yhteiskunnan omaisuutta ja käytetäänkö niitä yksityisten, määrättyjen ryhmien tai luokkien hyödyksi, riistetäänkö niiden avulla toisia, tuotantovälineitä omistamattomia yksityisiä, ryhmiä ja luokkia, vai käytetäänkö niitä koko yhteiskunnan hyödyksi.

Kaikkina aikoina on vallinnut jonkinlainen tuotantovälineiden omistusmuoto, mutta se ei suinkaan merkitse, että tuotantovälineiden aina pitäisi olla yksityisten hallussa, päinvastoin, tuotantovälineiden yksityisomistuksen ohella on olemassa myös toisenlainen omistusmuoto, tuotantovälineiden yhteiskunnallinen, kollektiivinen omistus. Se oli vallalla ennen yksityisomistuksen ilmaantumista, ja se on nyt jälleen pääsemässä vallitsevaksi maassa toisensa jälkeen. On tunnettua, että nykyisin se on jo täydellisesti toteutettu Neuvostoliitossa ja par'aikaa toteutetaan Keski- ja Kaakkois-Euroopan sekä Itä-Aasian kansandemokratioissa.

Puhuttaessa tuotannosta ei tavallisesti tarkoiteta tuotantoa yleensä, vaan määrätyn historiallisen aikakauden tuotantoa, joka eroaa monessa suhteessa kaikkina toisina aikakausina harjoitetusta tuotannosta. Esim. feodaalisella kaudella hankkivat ihmiset välttämättömät hyödykkeet kokonaan toisin kuin nykyisin, kapitalismin aikana. Määrätyn historiallisen kauden tuotanto on määrätty *tuotan-*

totapa, jonka tuotantovoimat ja tuotantosuhteet yhdessä muodostavat.

Tuotantotavassa ovat tuotantovoimat ratkaiseva tekijä. Sitä mukaa kun ne kehittyvät ja muuttuvat, muuttuvat myös ihmisten tuotantosuhteet ja siten koko tuotantotapa. Senpä vuoksi Marx väittikin, että taloudelliset aikakaudet eivät eroa toisistaan sen perusteella, mitä tuotetaan, vaan sen perusteella miten ja minkälaisilla työvälineillä tuotetaan. Kuitenkin on korostettava, että tuotantosuhteet taas puolestaan vaikuttavat tuotantovoimien kehitykseen joko edistäen tai jarruttaen sitä. Tämä niiden kaksinainen vaikutus johtuu siitä, että tuotantovoimat kehittyvät jatkuvasti, ihmiset parantavat yhtä mittaa työvälineitä ja työmenetelmiä, kun taas tuotantosuhteet — etenkin tuotantovälineiden omistussuhteet — pysyvät pitempiä aikoja muuttumattomina, jolloin ennemmin tai myöhemmin vanhat tuotantosuhteet eivät enää vastaa tuotantovoimien tasoa ja alkavat estää niiden edelleen kehittymistä. Sellainen tilanne ei voi kuitenkaan kestää kovin kauan, sillä ei ainoastaan tuotantovoimien kehityksen pysähtyminen, vaan myös sen huomattava hidastuminen uhkaa yhteiskuntaa tuholla. Siksi on tuotantosuhteet muutettava tuotantovoimien uutta kehitystasoa vastaaviksi. Se tehtävä kuuluu yhteiskunnan edistyksellisille voimille, jotka taistellen vanhoista tuotantosuhteista hyötyviä taantumuksellisia voimia vastaan raivaavat tien uusille tuotantosuhteille.

Tähän mennessä on ollut olemassa viisi erilaista tuotantosuhteiden perustyyppiä, viisi erilaista tuotantotapaa: alkuperäisen yhteisön ja orjanomistusjärjestelmän kaudella vallinneet tuotantosuhteet, feodaaliset, kapitalistiset ja sosialistiset tuotantosuhteet. Alkuperäisessä yhteisössä ja sosialistisessa yhteiskunnassa ovat tuotantovälineet koko yhteiskunnan omaisuutta, joten niissä ei tunneta vieraan työvoiman riistoa, kun taas orjanomistusjärjestelmän,

feodaalisen ja kapitalistisen yhteiskunnan aikana tuotantovälineet ovat joko kokonaan tai ratkaisevalta osaltaan yhden luokan hallussa ja niitä käytetään tuotantovälineitä omistamattomien luokkien ja ryhmien riistämiseen. Tyydymme tässä yhteydessä tähän ylimalkaiseen luonnehtimiseen, koska myöhemmin joudumme tutustumaan yksityiskohtaisesti kaikkiin viiteen tuotantotapaan.

Mitä kysymyksiä marxilainen taloustiede tutkii

Materialistinen historiankäsitys opettaa, että sellainen kuin on yhteiskunnan tuotantotapa, sellainen on suurin piirtein itse yhteiskuntakin, sen poliittinen järjestelmä, oikeuskäsitykset, henkinen elämä jne. Sen vuoksi "yhteiskunnan kehityksen historia on ennen kaikkea tuotannon kehityksen historiaa, vuosisatojen kuluessa toinen toisensa tilalle tulleiden tuotantotapojen historiaa, tuotantovoimien ja ihmisten tuotantosuhteiden kehityksen historiaa." [1])

Jokainen tuotantotapa kehittyy yksin sille ominaisten kehityslakien mukaan. Niinpä kapitalistisen tuotantotavan kehityslait eroavat täydellisesti feodaalisen tuotantotavan laeista, ja sosialistisella tuotantotavalla on taas omat, kaikista aikaisemmista poikkeavat kehityslakinsa.

Marxilaisen taloustieteen tehtävänä on ennen kaikkea näiden yhteiskunnallisen tuotannon kehityslakien tutkiminen ja selittäminen. Sen on selitettävä, miksi erilaiset tuotantotavat ovat seuranneet toisiaan, minkälaiset lait ovat määränneet niiden syntymisen, kehityksen ja häviämisen, minkä vuoksi esim. feodaalista tuotantotapaa seurasi nimenomaan kapitalistinen ja minkätähden kapitalistisen

[1]) Stalin: Dialektisesta ja historiallisesta materialismista, s. 24.

tuotantotavan täytyy kaikkialla väistyä ennemmin tai myöhemmin sosialistisen tieltä jne.

Yhteiskunnallista tuotantoa tutkiessaan taloustiede kohdistaa huomionsa sekä tuotantovoimien että tuotantosuhteiden kehitykseen, kuitenkin niin, että tuotantovoimien teknillinen puoli ei kuulu sille, koska sitä tutkivat sellaiset erikoistieteet kuin fysiikka, kemia, teknologia, agronomia ym. Sen sijaan tuotantovoimien kehityksen yhteiskunnallinen puoli, tuon kehityksen vaikutus ihmisten välisiin suhteisiin, tuotantosuhteisiin, kuuluu taloustieteen tutkimusalaan, samoin kuin noiden tuotantosuhteiden tutkiminenkin.

Tuotantotapaan kuuluu paitsi varsinainen aineellisten hyödykkeiden tuotanto, myös tuotteiden jako, tapahtuipa se vaihdon välityksellä tai muuten, sekä kulutuksen yhteiskunnallinen puoli. Kuitenkin on selvää, että tuotanto on tässä yhtenäisessä järjestelmässä ensisijainen, ratkaiseva tekijä, sillä hyödykkeitä voidaan jakaa ja kuluttaa vasta sitten, kun ne on ensin tuotettu. Vieläkin enemmän, jaon, vaihdon ja kulutuksen muodot muuttuvat aikojen kuluessa sen mukaisesti kuin tuotantokin muuttuu. Niinpä kapitalistisen tuotantotavan vallitessa tuotteet joutuvat kulutukseen vaihdon välityksellä ja niiden jakaantuminen riippuu kokonaan tuotantovälineiden omistussuhteista. Tuotantovälineiden omistajat saavat valmistetuista tuotteista leijonanosan, vaikka eivät tavallisesti tee mitään niiden valmistamiseksi, kun taas välittömät tuottajat, etenkin palkkatyöläiset, saavat tyytyä parhaimmassakin tapauksessa sellaiseen tuotemäärään, että hädin tuskin kykenevät tulemaan perheineen toimeen. Sosialistisen tuotantotavan vallitessa tuotteet sen sijaan jaetaan vaihdon välityksellä tuotantoon osallistujien kesken sen mukaan, kuin kukin suorittaa työtä yhteiskunnan hyväksi. Kommunistisessa yhteiskunnassa katoaa vihdoin vaihto kokonaan, tuotteet jaetaan yhteiskunnan jäsenille välittömästi kunkin tarpeiden mukaan.

Koska tuotantotapa määrää myös vaihdon ja jaon luonteen, on marxilaisen taloustieteen tutkittava tuotannon lisäksi vaihto- ja jakosuhteita. Tämän mukaisesti voimme määritellä marxilaisen taloustieteen tutkimusalan seuraavasti:

T a l o u s t i e d e t u t k i i i h m i s t e n y h t e i s k u n n a l l i s i a t u o t a n t o s u h t e i t a, t. s. t a l o u d e l l i s i a s u h t e i t a. S e s e l i t t ä ä v ä l t t ä m ä t t ö m i e n t u o t a n t o v ä l i n e i d e n j a k u l u t u s t a r v i k k e i d e n t u o t a n t o a j a j a k o a o h j a a v i a l a k e j a y h t e i s k u n n a n e r i k e h i t y s a s t e i l l a.

Selitykseksi edellä esitettyyn määritelmään on vielä sanottava, että aineellisen tuotannon ehdot eivät ole samanlaiset kaikissa maissa ja eri aikoina, joten kaikille tuotantotavoille yhteisten kehityslakien etsiminen, mitä vielä nytkin monasti harjoitetaan, voi johtaa ainoastaan muutamien latteiden, mitään sanomattomien totuuksien löytämiseen, esim. sellaisten kuin että ihmisten on aina tehtävä työtä elääkseen jne.

Siitä seuraakin, että taloustiede on olemukseltaan historiallinen tiede, se tutkii historiallista, ts. herkeämättä muuttuvaa aineistoa, joten olisi täysin virheellistä soveltuttaa niitä taloustieteen selville saamia kehityslakeja, jotka olivat voimassa esim. alkuperäisen yhteisön aikana, nykyiseen kapitalistiseen tuotantotapaan.

Mutta toisaalta määrätylle tuotantotavalle ominaiset kehityslait vaikuttavat kaikissa niissä maissa, missä ko. tuotantotapa on vallalla, olipa noiden maiden talous-, yhteiskunta- ja sivistyselämä miten erilaista tahansa. Tällä seikalla on hyvin oleellinen merkitys, sillä sen perusteella voidaan tehdä paikkansa pitäviä päätelmiä eri maiden tulevasta kehityksestä. Niinpä kun tiedämme, että kapitalistisen tuotantotavan sisäiset kehityslait ja ristiriidat johtivat tuon tuotantotavan tuhoutumiseen Neuvostoliitossa, Tshek-

koslovakiassa, Puolassa ja monissa muissa maissa, voimme erehtymättömällä varmuudella väittää, että samoin tulee käymään kaikkialla muuallakin, myös meidän maassamme, vaikka luonnollisesti tuotantotavasta toiseen siirtymisen muodot vaihtelevat.

Voiko taloustiede olla puolueetonta

Marxilaisuuden vastustajat väittävät melkein poikkeuksetta, että marxilainen filosofia ja taloustiede eivät ole todellista tiedettä, koska ne eivät ole puolueettomia, eivät tyydy pelkästään "objektiivisen totuuden" esittämiseen, vaan tarkastelevat kaikkia kysymyksiä määrätyn yhteiskunnallisen luokan, nim. työväenluokan kannalta, kun sen sijaan muut koulukunnat, joita me marxilaiset nimitämme porvarillisiksi, pysyttelevät täysin puolueettomina myös yhteiskunnallisissa kysymyksissä, tarkastelevat asioita sellaisina kuin ne ovat, eivätkä sellaisina kuin niiden pitäisi olla jonkun luokan etujen mukaisesti. Tämä sama käsitys on levinnyt varsin laajalle myös sellaisen sivistyneistön keskuuteen, joka tuntee myötätuntoa työväenliikettä kohtaan, tunnustaa sen päämäärien oikeutuksen ja osittain toimii sen riveissäkin, mutta ei kuitenkaan hyväksy marxilaisuutta tai hyväksyy sen ainostaan hyvin suurin varauksin juuri sen vuoksi, ettei se muka ole todellista tiedettä.

Taloustieteen, samoin kuin kaikkien yhteiskunnallisten tieteiden alalla kohtaa tieteellinen tutkimustyö sellaisia vaikeuksia, joita millään muilla tieteen aloilla ei ole voitettavina. Suurin vaikeus on siinä, että taloustiede käsittelee yhteiskunnan kaikkein keskeisimpiä elinkysymyksiä. Jokainen tiedemies on sidottu tuhansin taloudellisin, aatteellisin ja muin sitein paitsi koko yhteiskuntaan, myös aina määrättyihin yhteiskunnallisiin luokkiin, joiden elinetuja ta-

loustiede nimenomaan käsittelee. Tahtoen tai tahtomattaan jokainen tiedemies selittää talouselämän ilmiöitä sen luokan näkökannalta, johon hän syntyperänsä tai yhteiskunnallisen asemansa perusteella t u n t e e k u u l u v a n s a. On turhaa odottaa, että esim. taloustieteilijänä toimiva suurkapitalistisen suvun jäsen, olipa hän henkilökohtaisesti kuinka rehellinen tahansa, tunnustaisi palkkatyöläisten riistämisen moraalittomaksi ja tuomittavaksi, päin vastoin hän on aina valmis sitä puolustelemaan, pitämään sitä maailman luonnollisimpana, jopa täysin kunniallisena toimintana, aivan samoin kuin orjanomistusjärjestelmän kukoistuskaudella orjien ostamista, myymistä ja riistämistä pidettiin täysin luonnollisena.

Mutta asia ei supistu ainoastaan näihin luokkakatsomuksista ja -eduista johtuviin, tahtomatta tehtyihin vääristelyihin, vaan tavallisesti on kysymyksessä harkittu petos. Näin ei ole aina ollut. Niin kauan kuin työväenluokka oli vähälukuinen, hajanainen, tietämätön eikä vielä kyennyt taistelemaan luokkana kapitalistista järjestelmää vastaan, niin kauan saattoi olla porvarillista taloustiedettä, jota voidaan sanoa totuuteen pyrkiväksi. Silloin, etenkin n.s. klassillisen taloustieteen valtakaudella, jonka loistavimpia edustajia olivat Adam Smith ja David Ricardo, taloustiede pyrki vielä objektiiviseen totuuteen, mutta sitä mukaa kuin työväenluokka alkoi tietoisesti taistella kapitalistista järjestelmää vastaan, sitä mukaa porvarillinen taloustiede on vaipunut yhä syvemmälle kapitalistisen tuotantotavan puolusteluun. Porvarillinen taloustiede ei enää pitkiin aikoihin ole pyrkinyt objektiivisen todellisuuden rehelliseen tutkimiseen, vaan tuon todellisuuden kuvaamiseen mahdollisimman ruusuisin värein. Tuloksena on täysin epätieteellinen, lattea pintailmiöiden selostaminen, josta kapitalismille ominaiset ristiriidat eivät lainkaan ilmene, tai sitten suoranainen todellisuuden väärennys ja luonnollisesti taistelu

marxilaista taloustiedettä vastaan, jonka tehtäväksi on jäänyt kapitalistisen tuotantotavan tieteellinen tutkiminen.

Se ei ole suinkaan sattuma, vaan luonnollinen seuraus siitä, että porvarillisessa yhteiskunnassa työväenluokka, yksin tuntee kiinnostusta yhteiskunnan taloudellisten kehityslakien selvittämiseen, sillä se edustaa yhteiskunnallista kehitystä, sen edut eivät vaadi nykyisen järjestelmän puolustelemista, vaan objektiivista totuutta.

Objektiivisen totuuden tunnustaminen ei kuitenkaan merkitse n.s. puolueetonta objektivismia, koska sellaista ei yhteiskuntatieteiden alalla ole eikä voi olla. Lenin kirjoitti tästä asiasta: "... ei ainoatakaan ainoankaan sellaisen kansantaloustieteen professorin sanaa, joka kykenee antamaan erittäin arvokkaita teoksia tosiasia-aineistoa koskevien erikoistutkimusten alalta, saa uskoa silloin kun tulee puhe kansantaloustieteen yleisestä teoriasta. Sillä tämä viimeksi mainittu on samanlainen puoluetiede nykyisessä yhteiskunnassa kuin tieto-oppikin. Suurin piirtein eivät taloustieteilijäprofessorit ole mitään muuta kuin kapitalistiluokan oppineita käskyläisiä ..." [1])

Tämän katsomuksen mukaan nekin porvarilliset taloustieteilijät, jotka mielellään keikailevat objektiivisuudellaan, eivät todellisuudessa ole suinkaan puolueettomia, vaan esittävät vallassaolevalle luokalle edullisia katsomuksia ja suojelevat sen etuja.

Marxilainen taloustiede ei lainkaan väitä olevansa puolueetonta, vaan tunnustaa selvästi edustavansa riistetyn ja sorretun työväenluokan katsomuksia, mutta samalla se on ankarasti tieteellistä, koska ainoastaan yhteiskunnan tulevaisuutta, edistystä edustavan vallankumouksellisen luokan tiede pystyy esittämään yhteiskunnan sellaisena kuin se todella on, pystyy löytämään objektiivisen totuuden, sillä sen

[1]) Lenin: Materialismi ja empiriokritisismi, s. 351

edut eivät vaadi olevien olojen kaunistelemista ja puolustelemista. Se ei tyydy pelkästään tosiasiain pintapuoliseen kuvailemiseen, vaan tunkeutuu syvemmälle, tutkien niitä perusvirtauksia, kehitystä ohjaavia lakeja, joiden ilmausta nuo pintailmiöt ovat, ja siten se tekee mahdolliseksi ihmisten toiminnan ohjaamisen yhteiskunnan kehityksen mukaisesti ja tuon kehityksen jouduttamisen.

Marxilainen taloustiede syntyi työväenluokan taistelun käytännöllisistä tarpeista. Marx kirjoitti Pääomansa antaakseen työväenluokalle teoreettisen aseen sen taisteluun työtätekevien vapauttamiseksi riistosta, kapitalismin kahleista. Engels, Lenin ja Stalin ovat kehittäneet marxilaista taloustiedettä Marxin kuoleman jälkeen saman pyrkimyksen kannustamina. Tänään on marxilaisella taloustieteellä valtavampi merkitys kuin koskaan aikaisemmin, sillä sen lisäksi, että se palvelee kapitalististen maiden työväenluokkaa näiden vapaustaistelussa, se on jo kymmenkunnassa maassa, Neuvostoliitossa ja n.s. kansandemokratioissa ohjeena koko talouselämän järjestämisessä ja ohjaamisessa.

Marxilaisen taloustieteen tutkimustapa (metodi)

Kysymys taloustieteessä käytettävästä tutkimusmenetelmästä, tutkimustavasta eli metodista on varsin oleellinen paitsi taloustieteilijöille, myös taloustieteen opiskelijoille ensiksi siksi, että taloustieteellistä kirjallisuutta lukiessa joutuu jatkuvasti sen kanssa tekemisiin, mutta ennen kaikkea siksi, että tutkimustapa aivan oleellisesti vaikuttaa tuloksiin, painaa niihin leimansa, tekee ne luotettaviksi tai epäluotettaviksi riippuen siitä, onko käytetty oikeaa vai väärää metodia.

Porvarillisessa taloustieteessä väitellään vielä nykyi-

sinkin siitä, onko käytettävä deduktiivista vaiko induktiivista metodia. N.s. klassillinen taloustiede, Ricardo ja hänen kannattajansa sekä viime vuosisadan loppupuolella syntynyt n.s. itävaltalainen eli psykologinen koulukunta ja n.s. matemaattinen eli Lausannen koulukunta ovat antaneet ehdottoman etusijan deduktiiviselle metodille, kun taas viime vuosisadan puolivälin jälkeen muotiin päässyt historiallinen koulukunta pani pääpainon induktiiviselle metodille.

Mitä nämä kaksi toisilleen vastakkaisiksi esitettyä tutkimustapaa ovat?

Deduktiivinen tutkimustapa merkitsee siirtymistä yleisestä yksityiseen, yleismääritelmistä yksityistapauksiin. Sen voisi havainnollistaa aivan yksinkertaisella esimerkillä: koska kaikkia palkkatyöläisiä riistetään, niin Pekkaa ja Paavoakin riistetään. Deduktio on ollut tunnettu ja laajalti käytetty jo m.m. muinais-Kreikan filosofiassa ja sitä käytetään hyvällä menestyksellä tänäänkin kaikilla tieteen aloilla, erikoisen laajasti matematiikassa. Taloustieteessä deduktiota käyttävä tutkija pitää lähtökohtana päteviksi otaksumiaan katsomuksia, esim. klassillisen koulukunnan edustajat sitä, että yhteiskunnan kaikkien jäsenten toimintaa ohjaa itsekkyys, ja kun jokainen sen pakottamana koettaa saada taloudellisesta toiminnastaan mahdollisimman suuren hyödyn, niin sillä tavalla myös yhteiskunta hyötyy eniten.

Tätä yleistä periaatetta sitten sovellettiin yksityistapauksiin, sen valossa tutkittiin tuotantoa, yrittäjien ja työläisten välisiä suhteita, tuotteiden jakoa, vaihtoa j.n.e.

Jo edelläsanotusta huomaa helposti, että deduktiivinen tutkimustapa johtaa oikeisiin tuloksiin, jos tuo yleinen periaate on oikea, mutta vääriin, jos lähtökohta on väärä.

Induktiivinen tutkimustapa on päinvastainen, sitä käytettäessä kuljetaan yksityisestä yleiseen, yksityistapauksista

yleiskäsitteisiin ja määritelmiin. Edellistä esimerkkiä käyttääksemme tutkitaan Paavon, Pekan, Maijan, Liisan ja tuhansien muiden työläisten asemaa tuotannossa ja todetaan, että he eivät saa muuta kuin pienen osan tuottamistaan arvoista, kun taas tuotantovälineiden omistaja, kapitalisti, anastaa suurimman osan, jonka jälkeen tehdään päätelmä: kaikkia palkkatyöläisiä riistetään kapitalistisessa yhteiskunnassa.

Päätelmä on tietysti oikea, jos tutkimus on ollut riittävän laaja ja tunnollinen ja elleivät tutkitut olosuhteet muutu. Tämän tutkimustavan käytäntöönottaminen merkitsi runsaan historiallisen, havainto- ja tilastoaineiston kokoamista taloudellisten käsitteiden perustaksi, mutta äärimmäisyyteen kehitettynä se merkitsi pysähtymistä tuon aineiston kokoamiseen, koska laajankin aineiston perusteella tehdyt yleistykset voidaan tämän suunnan eräiden edustajien mielestä selittää epätieteellisiksi.

Nykyisin on enemmistö taluostieteilijöistä sillä kannalla, että molempia tutkimusmetodeja voidaan ja on käytettävä, eri koulukuntia erottaa pääasiassa se, missä laajuudessa ne hyväksyvät toisen tai toisen metodin käytön. Mitä tulee marxilaiseen taloustieteeseen, niin se on aina käyttänyt molempia, sekä deduktiota että induktiota oman, vain sille ominaisen tutkimusmetodin, materialistisen dialektiikan puitteissa.

Jos haluaisimme aivan lyhyesti määritellä tämän tutkimusmetodin, niin määritelmä kuuluisi:

Marxilainen materialistinen dialektiikka taloustieteen tutkimusmetodina merkitsee ensiksi yhteiskunnan talouselämän tutkimista dialektisen tutkimusmenetelmän avulla ja toiseksi tutkittujen ilmiöiden materialistista selittämistä ja käsittämistä.

Tämän oppikirjan puitteissa ei ole mahdollista selostaa yksityiskohtaisesti marxilaista dialektista materialismia

enempää kuin dialektista metodiakaan, sen vuoksi tyydymme hyvin lyhyesti mainitsemaan eräitä asian kaikkein oleellisimpia puolia, pitäen perustana Stalinin mainiossa kirjasessa "Dialektisesta ja historiallisesta materialismista" esitettyä jaoittelua.

Dialektisen materialismin, tai koska kysymys on yhteiskunnasta, materialistisen historiankäsityksen sovelluttaminen taloustieteen tutkimiseen merkitsee lyhyesti seuraavaa:

1) Talouselämän perustana on tuotanto, siitä ovat viime kädessä riippuvaisia kaikki muut taloudelliset ilmiöt, kuten jako, vaihto ja kulutus, sillä jakaa, vaihtaa ja kuluttaa voidaan vasta sen jälkeen ja niin paljon kuin hyödykkeitä on tuotettu. Jokainen, joka on tutustunut meidänkin maassamme julkaistuihin taloustieteen oppikirjoihin, tietää, että kaikki taloustieteilijät eivät suinkaan ole tällä kannalla. Tavallisesti tuotanto sivuutetaan muutamalla sanalla ja tutkitaan pääasiassa jakoa ja vaihtoa, joita pidetään talouden ratkaisevina tekijöinä.

Tästä peruskatsomuksen vastakkaisuudesta johtuu myös aivan vastakkainen taloushistorian jakaminen eri kehitysvaiheisiin. Porvarillisessa taloustieteessä pidetään yleensä perustana tuotteiden jakoa ja vaihtoa ja sen mukaisesti puhutaan yhteiskunnan talouden kehityksessä luontaistalouden, rahatalouden ja luottotalouden asteista. Sanomattakin on selvää, että tällainen jako hämää täydellisesti kunkin kehityskauden oleellisimmat ominaisuudet, tuotannon rakenteen, tuotantosuhteet ja ennen kaikkea sen, perustuuko tuotanto riistoon ja minkälainen muoto tuolla riistolla on. Niinpä luontaistalouden perustana voi olla alkuperäisen yhteisön tasa-arvoisten jäsenten yhteisillä tuotantovälineillä kollektiivisesti harjoittama tuotanto, orjatyövoiman tai maaorjien riistoon perustuva taikka lopuksi vapaiden pientalonpoikien tuotanto.

Lähtien tuotannon ensisijaisuudesta marxilainen taloustiede sensijaan jakaa taloushistorian jo edellä mainittuihin viiteen pääjaksoon tuotantotavan perusteella. Luonnollisesti tuo jako kuvastaa samalla koko yhteiskunnan kehityksen oleellisimpia kausia.

2) Taloustiede ja sen käsitteet, sellaiset kuin työnjako, arvo, raha, pääoma, korko j.n.e., eivät ole ihmisten keksimiä aatteita, joita sitten sovelletaan talouselämään, vaan yhteiskunnan talouden todellisten suhteiden heijastusta ihmisten tajunnassa, niiden teoreettisia, abstraktisia ilmaisuja. Siitä taas johtuu, että kaikki taloustieteelliset käsitteet ovat yhtä vähän ikuisia kuin niiden ilmaisemat todelliset suhteet. Sitä mukaa kun yhteiskunnan tuotantovoimat ja tuotantosuhteet muuttuvat, täytyy myös tuotantosuhteita heijastavien taloustieteellisten käsitteiden muuttua. Palkkatyöläisten työ ei suinkaan tullut keskiajalla vallinneen maaorjatalonpoikien työn ja kaupunkien käsityöläisten työn tilalle sen tähden, että taloustieteilijät olisivat sen keksineet, vaan syynä siihen oli talouselämän oma kehitys, joka puolestaan heijastui taloustieteellisessä kirjallisuudessa uuden käsitteen ilmaantumisen muodossa.

Toisaalta taloustieteellisten käsitteiden loogillisen tutkimisen ja esittämisen pitää tapahtua samassa järjestyksessä kuin talouselämän historiallinen kehitys on ne synnyttänyt, sillä aivan samoin kuin yleensä tajunta ja ajattelu on yhteiskunnallisen kehityksen heijastusta, aivan samoin taloustieteelliset käsitteet ja niiden kehitys heijastavat todellista talouselämän kehitystä. Tätä periaatetta on marxilainen taloustiede aina noudattanut Marxin "Pääomasta" lähtien. Selostaessaan siinä taloustieteellisiä käsitteitä ja siirtyessään käsitteestä toiseen Marx seuraa tarkasti talouden historiallista kehitystä. Erinomaisena esimerkkinä siitä on hänen kuvauksensa arvomuotojen kehityksestä. Pintapuolisesti katsoen tuo kuvaus voi näyttää

puhtaasti teoreettiselta luokittelulta, jolla ei ole mitään tekemistä elävän elämän kanssa, mutta todellisuudessa se seuraa aivan tarkasti vaihdon ja siten myös arvomuotojen historiallista kehitystä satunnaisesta vaihdosta ja arvomuodosta vakinaiseen vaihtoon ja rahamuotoon saakka.

Kuitenkin on muistettava, että vaikka marxilainen taloustiede on historiallinen tiede, niin se ei kuitenkaan ole samaa kuin historia. Taloustieteen tehtävänä ei ole kuvata historiallista kehitystä kaikissa yksityiskohdissaan, kaikkine syrjähyppyineen, vaan ottaa selville ja esittää yhteiskunnan talouden kehityslait kaikista satunnaisuuksista puhdistetussa muodossa.

Tässä yhteydessä korostettakoon vielä kerran, että noiden kehityslakien perustaa on etsittävä yhteiskunnan rakenteesta, eikä yksityisten ihmisten toiminnasta tai psykologiasta. Siksi ei marxilainen taloustiede voi turvautua noita lakeja tutkiessaan ja esittäessään porvarillisessa taloustieteessä niin suosittuihin Robinson-juttuihin, vaan se pitää kaiken perustana yhteiskunnallista tuotantoa ja ihmisten välisiä suhteita siinä. Yhtä kielteisesti suhtautuu marxilainen taloustiede porvarillisessa taloustieteessä viime vuosikymmeninä vallitsevaksi päässeeseen subjektiiviseen koulukuntaan kaikkine alaryhmineen (itävaltalainen, englantilais-amerikkalainen y.m.).

K.o. koulukunnan pyrkimyksenä on selittää kaikki taloudelliset ilmiöt yksilöiden psykologisilla arvostelmilla ja katsomuksilla. Tällöin ei lainkaan oteta huomioon sitä tosiasiaa, että jokaisen ihmisen psykologialla ja arvostelmilla on voimakas yhteiskunnallinen leima ja että luokkayhteiskunnassa nuo arviot riippuvat täydellisesti siitä, mihin luokkaan asianomainen henkilö kuuluu. On selvää, että kylläinen kapitalisti ja nälkäinen työtön antavat erilaisen subjektiivisen arvon ruisleivälle, mutta tuo heidän subjektiivisten arvostelmiensa erilaisuus ei suinkaan määrää heidän asemaansa yhteiskunnassa, vaan päinvastoin heidän erilainen yhteiskunnallinen asemansa selittää erilaiset arvostelmat. Subjektiivinen metodi asettaa siis asiat päälaelleen. Oikeat tulokset taloustieteessä saadaan ainoastaan sillä ehdolla, että tutkimuksen lähtökohdaksi otetaan yhteiskunta, koska tuotannolla on aina ja kaikkialla ollut yhteiskunnallinen luonne.

3) Marxilainen taloustiede tunnustaa, että vaikka yhteiskunnan talouden kehityslait ovat objektiivisia, t.s. ihmisten tajunnasta ja tahdosta riippumattomia, niin ne kuitenkin voidaan tiedota, ihmiset pääsevät niistä vähitellen selville käyttämällä oikeata tutkimustapaa, materialistista dialektista metodia.

Vieläkin enemmän. Taloustiede ja samoin muutkin yhteiskunnalliset tieteet voivat tulla yhtä täsmällisiksi tiedonaloiksi kuin esim. biologia, niin että yhteiskunnan kehityslakeja voidaan käyttää ja käytetäänkin jo tietoisesti hyväksi. Koko tieteellinen sosialismi ja työväenluokan taistelu kapitalistisen järjestelmän korvaamiseksi sosialistisella perustuu noiden kehityslakien tuntemiseen ja tietoiseen sovelluttamiseen. Vieläkin suuremman merkityksen saa tämä kysymys kapitalistisen järjestelmän luhistuttua, sosialismia rakennettaessa ja sen jälkeen. Päinvastoin kuin kapitalistisessa yhteiskunnassa, jossa talouden kehityslait vaikuttavat luonnonvoimaisesti, ihmisten tahdosta riippumatta, sosialistisessa yhteiskunnassa sille ominaiset kehityslait tunnetaan, niitä käytetään tietoisesti hyväksi, ihmiset järjestävät toimintansa niiden mukaisesti. Seurauksena on talouselämän ja koko yhteiskunnan ennennäkemättömän nopea kehitys ilman pulia ja muita kaikille aikaisemmille yhteiskuntamuodoille ominaisia häiriöitä.

Marxilainen dialektinen metodi taloustieteeseen sovellettuna merkitsee ensiksi sitä, että taloustieteen on tutkittava yhteiskunnan taloudellista elämää, sen

ilmiöitä ja prosesseja yhtenä kokonaisuutena, taloudellisena järjestelmänä, jossa jokainen ilmiö on elimellisesti yhteydessä toisiin, riippuvainen toisista, missä jokainen ilmiö on toisten ilmiöiden ehtona, syynä. Niinpä emme voi tarkastella esim. nykyisten palkkatyöläisten taloudellista asemaa irrallisena kysymyksenä, vaan yhteydessä koko kapitalistiseen tuotantotapaan, sille ominaiseen tuotantovälineiden yksityisomistukseen, lisäarvon riistämiseen, suhteellisen liikaväestön olemassaoloon, viimeksi mainitun muuttumiseen kapitalismin imperialistisella kaudella kroonilliseksi teollisuustyöläisten työttömyydeksi j.n.e. Ellei näin tehdä, joudutaan sellaisiin mielettömyyksiin kuin esim. meidän maassamme viime vuosina esitettyyn väitteeseen, että työpalkkojen korottaminen ilman muuta aiheuttaa ainakin vastaavan hintojen korottamisen. Tällaisten väitteiden esittäjät haluavat unohtaa sellaisen olennaisen seikan kuin kapitalistien anastaman lisäarvon, joka yrittäjän tulon, pääoman koron, maakoron ja kauppiaan voiton nimellä jakaantuu erilaisten kapitalistiryhmien kesken ja jota myös voidaan pienentää ja joka pienenee palkkojen noustessa kapitalistien välisen kilpailun vaikutuksesta, jolloin palkankorotus voi tapahtua ilman hintojen kohoamista, yksinomaan kapitalistien voittojen kustannuksella.

Toiseksi taloudellisia ilmiöitä on tutkittava liikkuvina, muuttuvina ja kehittyvinä. Vasta Marx sovellutti tätä periaatetta ensimmäisen kerran taloustieteessä johdonmukaisesti. Ennen Marxia taloudellista elämää ja sen ilmiöitä pidettiin jähmettyneinä, muuttumattomina. Niinpä esim. Ricardo halutessaan kuvata vaihtoa sen yksinkertaisimmassa muodossa selosti villiheimojen keskuudessa tapahtuvaa alkeellista vaihtoa, mutta pani villinsä, kalastajat ja metsästäjät vaihtamaan tuotteitaan Ricardon aikana Lontoon pörssissä vallinneiden periaatteiden mukaan. Saman

virheen tekevät porvarilliset taloustieteilijät nykyisinkin melkein joka kerta, kun yrittävät selittää esim. arvoteoriaa.

Dialektisen metodin mukaan koko talouselämä muuttuu, kehittyy jatkuvasti, siinä on aina jotain uutta syntymässä ja kehittymässä ja vanhaa häviämässä, kuolemassa, kaikki ilmiöt ovat loppujen lopuksi väliaikaisia, historiallisesti ohimeneviä. Esimerkkinä voisi mainita lisäarvon. Tavallisesti pidetään ilman muuta selvänä, että rahat tuottavat korkoa yhtä luonnollisesti kuin omenapuu omenia. Asia on kuitenkin niin, että lisäarvo, jonka erästä osaa pääomakorko edustaa, ilmestyy vasta hyvin myöhään määrätyissä historiallisissa oloissa.

Lisätyö ja lisätuote, jotka ovat lisäarvon perustana, kävivät mahdollisiksi vasta tuotantovoimien kehityttyä niin pitkälle, että ihmiset pystyivät valmistamaan tuotteita enemmän kuin mitä aivan välttämättä tarvitsivat elämänsä ylläpitämiseksi. Tuhansien vuosien aikana lisätuotteen anastivat itselleen ensin orjanomistajat ja sitten feodaaliherrat pakottamalla orjat ja maaorjat työskentelemään hyväkseen. Vasta kapitalismin aikana, jolloin tuotantovälineiden ja elämän ylläpitämiselle välttämättömien tuotteiden omistaja löytää markkinoilta juridisesti vapaan, tuotantovälineitä omistamattoman palkkatyöläisen, joka on elääkseen pakotettu myymään työvoimaansa, lisätyö ja lisätuote saa lisäarvon muodon. Se ilmaantuu siis kapitalismin mukana ja samoin häviää kapitalismin hävitessä.

Aivan samoin voimme seurata, olettaen että meillä on riittävät tiedot, jokaisen taloustieteellisen käsitteen syntymistä, kehittymistä ja tuhoutumista. Sama pitää paikkansa myös taloudellisiin järjestelmiin nähden. Feodaalisella kaudella muodostuvat vähitellen edellytykset kapitalistiselle tuotantotavalle ja kapitalismin aikana taas tuotantovoimien kehitys johtaa aikanaan edellytysten muodostumiseen sosialistiselle tuotantotavalle. Jokainen taloudellinen jär-

jestelmä luo lisäksi luokan, joka edustaa uutta, korkeammalla tasolla olevaa tuotantotapaa ja kerättyään riittävästi voimia kukistaa vanhan, kehityksen esteeksi muodostuneen järjestelmän sekä pystyttää sen tilalle uuden.

Kolmanneksi taloudellinen kehitys ei tapahdu yksinomaan hitaana tasaisena kasvuna, vaan siten, että vähäiset, usein huomaamattomat määrälliset muutokset johtavat perinpohjaisiin laadullisiin muutoksiin, jotka puolestaan tapahtuvat nopeasti, hyppäyksellisesti, vallankumouksellisena siirtymisenä laadullisesta olotilasta toiseen.

Suorastaan loistavan esimerkin dialektisen käsityksen sovelluttamisesta antoi Lenin tutkiessaan kapitalismin imperialistista vaihetta. Hän totesi, että jo Marxin löytämien lakien mukaisesti tapahtuu pääomien keskittyminen ja yhteenkasaantuminen, josta on luonnollisesti seurauksena vastaava tuotannon keskittyminen. Määrättyyn asteeseen päästyään tämä keskittyminen johtaa monopolien syntymiseen, sillä kun jossain maassa jonkun alan tuotanto on keskittynyt muutamiin jättiläistehtaisiin, niin niiden omistajien on helppo sopia keskenään kilpailun lopettamisesta, solmia monopolisopimus. Täten huomaamattomien, hitaiden määrällisten muutosten johdosta muodostuu olotila, joka aiheuttaa hyppäyksellisen muutoksen, laadun muuttumisen, siirtymisen esimonopolisesta kapitalismista monopolikapitalismiin, imperialismiin.

Samalla tavoin dialektinen on siirtyminen tuotantotavasta ja yhteiskuntamuodosta toiseen, kuten tulemme myöhemmin yksityiskohtaisesti näkemään. Tässä yhteydessä jo kuitenkin sanottakoon, että edellä kuvattu dialektinen kehitys merkitsee aina yhteiskunnan perinpohjaista laadullista muuttumista, kysymys ei siis ole jo kuljetun taipaleen kertaamisesta, vaan jatkuvasta kehityksestä eteenpäin yhä korkeampia yhteiskuntamuotoja kohti. Silloinkin kun kehityksessä tapahtuu näennäistä toistumista, ei se ole kiertämistä kehässä, vaan spiraalissa, niin että joka kerran lähtökohdalle palattua on kohottu korkeammalle tasolle. Vain siten on selitettävissä ihmiskunnan kehitys alkuperäisestä yhteisöstä orjanomistusjärjestelmään, siitä feodalismiin, sitten kapitalismiin ja lopuksi viime vuosikymmeninä sosialismiin.

Neljänneksi talouselämän kehitys tapahtuu vastakohtien välisen taistelun ansiosta. Jokaisessa tuotantotavassa ja jokaisessa taloudellisessa ilmiössä on sisäisiä vastakohtia, kaikilla niillä on myönteiset ja kielteiset puolensa, menneisyytensä ja tulevaisuutensa, elämästä eroavat ja kehittyvät aineksensa, joiden välinen taistelu on kaiken taloudellisen kehityksen liikkeellepaneva voima.

Oleellisinta taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen kannalta on vastakohta, ristiriita tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden välillä. Olemme jo aikaisemmin todenneet, että tuotantovoimat kehittyvät herkeämättä ihmisten pyrkiessä lisäämään ja helpottamaan aineellisten hyödykkeiden tuotantoa tai tavaratalouden aikana suurentamaan voittoja, mutta tuotantosuhteet, etenkin niiden ratkaisevin aines, tuotantovälineiden ja tuotteiden omistussuhteet, pysyvät pitkiä aikoja muuttumattomina. Kuta kauemmin näin jatkuu, sitä jyrkempi vastakohta muodostuu tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden välillä. Tämä vastakohta ilmenee yhteiskunnallisten luokkien välisenä taisteluna. Vallassaolevat luokat, jotka omistavat tuotantovälineet ja käyttävät niiden omistusoikeutta riistääkseen alistettuja luokkia, tekevät kaikkensa entisten, kehityksen jarruksi muuttuneiden tuotantosuhteiden säilyttämiseksi, kun taas alistetut luokat taistelevat uusien tuotantosuhteiden ja niitä vastaavan uuden yhteiskunnallisen järjestelmän puolesta.

Tämä vastakohta ratkeaa aina uuden tuotantotavan voittoon, vanhentuneet tuotantosuhteet heitetään syrjään,

korvataan uusilla, jotka tekevät tuotantovoimien kehityksen jälleen mahdolliseksi.

Lopuksi todettakoon, että dialektinen materialismi muodostaa yhtenäisen maailmankatsomuksen. Marx ja Engels sovelluttivat sitä kokonaisuudessaan talouselämän tutkimiseen ja selittämiseen ja loivat siten marxilaisen taloustieteen, jota myöhemmin Lenin ja Stalin ovat kehittäneet samojen periaatteiden pohjalla.

* *
*

B. KAPITALISMIA EDELTÄNEET TUOTANTOTAVAT

1. ALKUPERÄINEN YHTEISÖ

Ihmisyhteiskunnan synty

Ihmisyhteiskunta alkoi muodostua niin kauan sitten, ettei mitään tarkkoja aikamääriä siitä voida esittää. "Kului nähtävästi satoja tuhansia vuosia, ennen kuin puissa kiipeilevien apinain laumasta muodostui ihmisyhteiskunta —", kirjoittaa Engels.

Kuuluisa englantilainen luonnontieteilijä Charles Darwin esitti viime vuosisadan jälkipuoliskolla teoriansa, jonka mukaan ihminen on syntynyt pitkäaikaisen kehityksen tuloksena nykyisiä ihmisenmuotoisia apinoita muistuttavista esi-isistä. Tuon kehityksen perustana oli Darwinin mielestä luonnollisen valinnan laki, t.s. parhaiten sopeutuvien säilyminen ja vähemmän sopeutuvien tuhoutuminen olemassaolon taistelussa. Tämän hypoteesin on myöhemmin vahvistanut joukko arkeologisia löytöjä, jotka alkoivat viime vuosisadalla ja jatkuvat edelleenkin. Maapallon eri osista löydetyt muinaisihmisten pääkallon ja luurangon jäännökset todistavat niiden kuuluneen kehityksessään nykyisten ihmisten ja ihmisenmuotoisten apinain välillä oleville olioille. Ihmisen polveutumisen eläimistä vahvistavat monien muiden tieteenalojen saavuttamat tulokset.

Mutta ihmisenmuotoisen apinan muuttumista ihmiseksi ei voida selittää yksinomaan luonnollisen valinnan avulla muuta kuin määrättyyn rajaan saakka. Aivan oleellinen tekijä tuossa kehityksessä on ollut työllä, kuten Engels on selittänyt. Ihmisen muodostuminen on ollut samalla inhimillisen yhteiskunnan muodostumista. Miten se on tapahtunut?

Ihmisten kaukaiset esi-isät kuuluivat varmasti hyvin pitkälle kehittyneisiin apinoihin, jotka ovat jo aikoja sitten kuolleet sukupuuttoon. Mainitut apinat elivät puissa, liikkuen suuremmissa tai pienemmissä laumoissa, mutta ravinnon etsiminen pakotti ne laskeutumaan silloin tällöin maahan ja kuljeskelemaan myös siellä. Puissa kiipeily, tarve irroittaa hedelmiä, tarttua keppiin tai kiveen puolustautumista varten, pesän rakentaminen j.m.s. kehitti vähitellen eturaajoja, jotka siten aikojen kuluessa erikoistuivat suorittamaan erilaisia työtehtäviä ja muuttuivat käsiksi. Samaan aikaan maassa liikkuminen kehitti takaraajoja yhä suuremmassa määrässä yksinomaan liikuntaelimiksi, tuloksena oli pystyssä käynti ja käden lopullinen vapautuminen työtä varten.

Käden vapautuminen muista tehtävistä teki siitä työelimen, mutta käsi ei ole ainoastaan työelin, vaan samalla työn tuote. Ainoastaan alkeellisten työtoimintojen asteittainen kehittyminen ja niiden eturaajoissa aiheuttamat muutokset tekivät mahdolliseksi käsien muodostumisen. Se taas yhdessä pystyssä käynnin kanssa sai aikaan suuria muutoksia koko ihmiselimistössä, joka muodostaa sellaisen kokonaisuuden, että muutokset määrätyssä osassa aiheuttavat vastaavia muutoksia kaikissa muissakin osissa.

Tärkeimpänä tuloksena ihmisen käsien kehittymisestä oli työn kehitys, ihmisen herruuden asteittainen lisääntyminen luontoon nähden ja hänen näköpiirinsä avartuminen. Ihminen oppi vähitellen käyttämään yhä suuremmassa

määrässä häntä ympäröiviä esineitä hyväkseen. Työn kehittyessä lisääntyi myös ihmisten yhteinen toiminta ja se oli omiaan liittämään laumassa elävät ihmiset entistä tiiviimmin kollektiiviseksi yhteisöksi. Samanaikaisesti syntyi tarve ajatusten ilmaisemiseen. Aluksi se tapahtui nähtävästi merkkien, ilmeiden ja äännähtelyjen avulla, mutta vähitellen kurkun kehittyminen johti puhekielen muodostumiseen.

Työ ja puhekieli olivat ratkaiseva tekijä apinan aivojen muuttumisessa ihmisaivoiksi. Vähitellen ilmaantui kyky yleistyksiin ja käsitteiden muodostamiseen. Sen avulla ihmisen tiedot ympäröivästä maailmasta lisääntymistään lisääntyivät auttaen häntä selviytymään olemassaolon taistelussa.

Mainitsimme jo, että ihmisen muodostuminen oli samalla ihmisyhteiskunnan muodostumista, sillä niitä ei voi eroittaa toisistaan. Emme voi nim. kuvitella, että ihminen, kaikista yhteiskunnallisin olio, olisi kehittynyt muuta kuin yhteiskunnallisista tai pikemminkin laumaeläimistä, joten ihminen on aina elänyt kaltaistensa kanssa, ja heti kun varsinainen työ ilmaantui, harjoittanut sitäkin alusta alkaen kollektiivisesti, suuremmissa tai pienemmissä ryhmissä.

Näin syntyi satojen tuhansien vuosien kuluessa ihmisyhteiskunta.

Ennen kuin siirrymme lähemmin tarkastelemaan tuota alkuperäistä yhteiskuntaa, on kuitenkin syytä sanoa vielä muutama sana sen perustana olevasta työstä. Ihmisen työn oleellisin erikoispiirre on työvälineiden valmistus. Se ennen kaikkea erottaa ihmisen kaikista muista eläimistä, joista eräät kaikkein kehittyneimmät tosin jossain määrin käyttävät erilaisia välineitä apunaan, mutta eivät koskaan niitä valmista.

Toinen ihmistyöhön liittyvä erikoispiirre on mielekäs

tietoinen toiminta määrättyjen päämäärien saavuttamiseksi, kun eläimet sensijaan toimivat aina joko kokonaan tai ainakin ratkaisevalta osalta vaistojensa ohjaamina.

Alkuperäisen yhteisön tuotantovoimat

Marxilaisessa kirjallisuudessa käytetään nykyisin tästä ensimmäisestä yhteiskunnasta nimitystä alkuperäinen yhteisö entisen alkuperäisen kommunistisen yhteiskunnan asemesta etupäässä väärinkäsitysten välttämiseksi, joihin viimeksi mainittu nimitys helposti antaa aihetta.

Alkuperäisen yhteisön aikakausi käsittää kaikkein pisimmän jakson ihmiskunnan historiassa, n.s. kirjoitetun historian aika on siihen verrattuna mitättömän lyhyt.

Tuo pitkä ajanjakso voidaan jakaa useampaan alajaksoon, jotka erosivat toisistaan tuotantovoimien tason ja siitä aiheutuvien erilaisten tuotantosuhteiden perusteella. Ensimmäisen tällaisen tieteellisen jaoittelun suoritti amerikkalainen Lewis Morgan teoksessaan Ancient Society (Muinainen yhteiskunta) v. 1877, ja Marx ja Engels sekä siitä lähtien koko marxilainen sosiologia ovat sen hyväksyneet.

Alkuperäisen yhteisön kehityshistoria jakaantuu kahteen päävaiheeseen, metsäläis- ja raakalaiskauteen. Edelliselle on luonteenomaista pääasiassa valmiiden luonnontuotteiden käyttäminen, kun taas raakalaiskaudella kehittyvät vähitellen karjanhoito ja maanviljelys.

Nämä molemmat pääjaksot voidaan jakaa niinikään tuotantovoimien kehityksen perusteella kolmeen alajaksoon, nim. ala-, keski- ja yläasteeseen. Seuraavassa luonnehdimme lyhyesti tuotantovoimien kehitystä näinä eri kausina.

M e t s ä l ä i s k a u d e n a l a - a s t e e l l a, joka kesti ilmeisesti kymmeniä tuhansia vuosia, ei mikään kansa tai

heimo ole enää ollut kirjoitetun historian aikana, joten tiedot silloin vallinneista oloista ovat äärimmäisen niukat.

Tämän kauden tärkein saavutus oli todennäköisesti alkeellisen puhekielen kehittyminen. Siitä huolimatta olivat ihmiset vielä hyvin lähellä eläimiä, heidän aivonsa varsin kehittymättömät. Taistelu olemassaolosta vaati suunnattomia ponnistuksia, sillä ihmisen luonnolliset puolustusaseet olivat paljon huonommat kuin monien eläimien ja keinotekoiset aseet vasta kehityksensä alkuvaiheessa, rajoittuen luonnosta sellaisenaan saatuihin keppeihin ja kiviin. Elatus hankittiin hedelmiä, juuria ja mahdollisesti hyönteisiä y.m.s. keräilemällä, jotka nautittiin sellaisinaan.

Tuotantovoimien ja työmenetelmien kehitys tapahtui äärimmäisen hitaasti, mutta vuosituhansien kuluessa kuitenkin työvälineet vähitellen paranivat, ihmisten kokemukset lisääntyivät, ja niin tapahtui siirtyminen m e t s ä l ä i s k a u d e n k e s k i a s t e e l l e. Tällöin käytettiin karkeasti lohkottuja, hiomattomia kiviaseita, jotka kuuluvat varhaiskivikaudelle eli paleoliittiselle kaudelle.

Tällä asteella ihmiset oppivat yhdistämään kepin ja kiven ja sovelluttamaan valmistamiaan kiviaseita erilaisia tarkoituksia varten, siten kehittyivät kivikirveet, vasarat, nuijat, keihäät y.m. Mutta tärkein saavutus kuitenkin oli tulen hyödyllisten ominaisuuksien keksiminen.

Salaman sytyttämä puu tai metsä oli ilmeisesti tässä suhteessa ihmisen ensimmäinen opettaja. Tulen hävittävän voiman lisäksi ihminen oppi tuntemaan sen hyödylliset ominaisuudet. Sitä alettiin käyttää yhä monipuolisemmin, se suojeli kylmältä, antoi valoa, esti petojen lähenemisen ja ennen kaikkea teki mahdolliseksi keittää tai paistaa lihaa, kalaa ja tärkkelyspitoisia juuria, helpotti erikoisesti liharavinnon käyttämistä ja joudutti siten ihmisen fyysillistä kehitystä. Aluksi tulta säilytettiin, mutta vähitellen

työvälineiden kehittyessä sitä opittiin sytyttämään iskemällä piikiviä vastakkain tai puukappaleita hankaamalla.

Metsäläiskauden keskiasteella kalastus ja metsästys tulevat säännöllisiksi. Mitään vakinaisia asuntoja ei vielä tunnettu, sateelta ja kylmältä etsittiin suojaa puiden ja pensaiden alta, puun onkaloista, luolista tai oksilla peitetyistä maakuopista.

Kaikesta alkeellisuudestaan huolimatta alkoivat ihmiset hallita yhä suuremmassa määrässä ympäröivää luontoa. Erikoisesti se ilmeni siinä, että riippuvaisuus ilmastosta väheni. Parempien työvälineiden, tulen ja liharavinnon ansiosta ihmiset kykenivät tulemaan toimeen muuallakin kuin troopillisissa ja subtroopillisissa metsissä, alkaen siirtyä niistä jokivarsia ja merenrantoja pitkin lauhkean vyöhykkeen eri osiin.

Metsäläiskauden yläasteella jatkuu tuotantovoimien kehitys, vähitellen pääsevät vallitseviksi nuoremman kivi- eli neoliittisen kauden hiotut kiviaseet, joiden lajivalikoima lisääntyi jatkuvasti.

Ratkaiseva edistysaskel oli epäilemättä jousen ja nuolen keksiminen, sillä sen ansiosta muodostui metsästyksestä eräs tärkeimmistä elinkeinoista. Muista tämän kauden keksinnöistä mainittakoon puiset astiat, palmikoidut korit ja muut esineet, polttamalla kaiverretut ruuhet ja hirsistä rakennetut asunnot.

Raakalaiskauden ala-aste alkaa savenvalannan käytäntöön tulolla.

Siirtyminen raakalaiskauden keskiasteelle alkaa Euraasiassa eläinten kesyttämisestä ja Amerikan mantereella kasvinviljelyksen leviämisestä. Ensin mainitulla alueella maanviljelystä alettiin harjoittaa vasta myöhemmin.

Karjanhoito sai todennäköisesti alkunsa sellaisten heimojen keskuudessa, jotka metsästäessään joutuivat jatkuvasti tekemisiin eläinlaumojen kanssa ja alkoivat vähitellen kesyttää niitä. Kaikesta päätellen on koira ollut ensimmäisiä ihmisten kesyttämiä eläimiä, sitä seurasivat lampaat, vuohet, lehmät, hevoset j.n.e. Karjanhoitoa harjoitettiin aluksi liharavinnon hankkimiseksi, myöhemmin opittiin käyttämään muita karjan tuotteita, villoja, maitoa y.m.

Mitä tulee maanviljelykseen, niin sekin on kehittynyt vähitellen. Pudotettuaan sattumalta villinä kasvavien jyväkasvien siemeniä maahan ihminen jonkun ajan kuluttua huomasi paikalla kasvavan viljaa. Kun ilmiö toistui ehkä tuhansia kertoja, hän lopulta ymmärsi yhteyden siemenen pudottamisen ja viljan kasvamisen kanssa ja ryhtyi tarkoituksellisesti kylvämään jyviä. Tästä keksinnöstä ihmiskunta saa luultavasti olla kiitollinen naisille, jotka alkuperäisessä yhteistyössä harjoittivat etupäässä kasvisravinnon keräilyä. Sanomattakin on selvää, että maanviljelystä harjoitettiin pitkiä aikoja hyvin alkeellisesti. Työvälineet olivat mitättömät, kivikirves tai tuli metsän kaatamista varten ja teroitettuja keppejä näin raivatun maan muokkausta varten.

Käsiteltävänä olevalla kaudella tehtiin monia muitakin keksintöjä tuotantovälineiden alalla, niistä mainittakoon kangaspuut, metallin (kuparin, tinan ja niiden sekoituksen pronssin) sulatus ja muokkaus.

Raakalaiskauden yläasteen alussa opitaan sulattamaan ja jalostamaan rautaa. Pian ilmaantuvat rautaisella terällä varustetut aurat ja niitä vetämään käytetään eläimiä. Rautaisten maanviljelysvälineiden ja rautakirveen käytäntöön tulo helpottaa suuresti maanviljelystä ja lisää sen tuottavuutta.

Samaan aikaan kehittyvät erilaiset käsityöt, joista mainittakoon kudonta ja metallien jalostus.

Homeros kuvaa Iliadissa raakalaiskauden yläasteella olevaa Kreikkaa. Siellä oli silloin jo käytännössä varsin

kehittyneet rautaiset työvälineet, käsimylly, savenvalajan pyörä, vankkurit, laivat j.n.e. Maanviljelyksen alalla kehittyivät öljyn ja viinin valmistus sekä eräät muut uudet alat.

Alkuperäisen yhteisön tuotantosuhteet

Alkuperäisen yhteisön tuotantosuhteita luonnehtiessa on parasta tutustua Stalinin selvyydessään vertaansa vailla olevaan määritelmään:

"Alkuperäisen yhteisöjärjestelmän vallitessa tuotantosuhteiden perustana on tuotantovälineiden yhteiskunnallinen omistus. Tämä vastaa suurin piirtein tuotantovoimien luonnetta sillä kaudella. Kiviset työkalut ja sen jälkeen ilmestyneet jousi ja nuoli eivät tehneet yksilöille mahdolliseksi taistelua luonnonvoimia ja petoeläimiä vastaan. Kootaakseen hedelmiä metsästä, pyytääkseen kalaa vedestä, rakentaakseen jonkinlaisen asunnon on ihmisten pakko työskennellä yhdessä, jolleivät halua joutua nälkäkuoleman, petoeläinten tahi naapuriyhteisöjen uhreiksi. Yhteinen työ johtaa tuotantovälineiden samoin kuin tuotannosta saatujen tuotteidenkin yhteisomistukseen. Silloin ei ole vielä käsitystä tuotantovälineiden yksityisomistuksesta, jollei oteta lukuun eräiden työvälineiden henkilökohtaista omistusta, jotka samalla olivat puolustusvälineinä petoeläimiä vastaan. Ei ole riistoa eikä luokkia." [1])

Tuotantovälineiden yhteiskunnallinen omistus oli alkuperäisessä yhteisössä siis seurausta kollektiivisesta tuotannosta, joka taas puolestaan oli välttämätöntä siksi, että tuotantovoimat olivat niin kehittymättömät, ettei ihminen

[1]) Stalin: Dialektisesta ja historiallisesta materialismista ss. 27—28

yksin eikä edes aivan pienessä ryhmässä työskennellen olisi selvinnyt olemassaolon taistelusta.

Mitkä tuotantovälineet olivat koko yhteisön omaisuutta? Ennenkaikkea maa, joka tuolla kaudella oli yhteisön olemassaolon tärkein ehto. Varsin pitkien ajanjaksojen kuluessa ihmiset viettivät kiertelevää elämää, viipyen määrätyllä paikalla niin kauan kuin sieltä löytyi riittävästi ravinnoksi kelpaavia kasviksia, kalaa tai metsänriistaa. Kun ne loppuivat, siirtyi yhteisö toiselle alueelle. Omistusoikeus maahan ulottui siihen alueeseen, jota yhteisö käytti keräilyyn ja metsästykseen ja niihin vesistöihin, joista se kulloinkin pyysi kalaa. Varsin usein käytiin eri yhteisöjen kesken verisiä taisteluja noiden alueiden omistamisesta.

Myöhemmin maanviljelyksen kehityttyä maanomistus saa jo kiinteämmät muodot, se kohdistuu yhteisön hallussa vakinaisesti oleviin alueisiin. Maan lisäksi ulottui yhteiskunnallinen omistus kaikkiin tärkeimpiin tuotantovälineisiin, esim. veneisiin, lauttoihin, suurempiin pyyntivälineisiin jne. Myös asunnot olivat melkein kaikkialla yhteiskunnan omaisuutta.

Mutta yhteiskunnallisen omaisuuden rinnalla ilmeni jo hyvin varhain myös henkilökohtaista omaisuutta, joka käsitti etupäässä sellaisia pieniä työvälineitä, joita käytettiin samalla puolustusaseina, kuten austraalialaisten bumerangi ja Amerikan intiaanien tomahawk sekä erilaisia koristeita j.n.e. Tätä henkilökohtaista omistusta ei kuitenkaan saa sekottaa nykyaikaiseen yksityisomistukseen. Viimeksimainittu on erottamattomasti sidottu yksityistuotantoon, yksityisomistajien väliseen kilpailuun ja siten toisten rikastumiseen ja toisten köyhtymiseen samoin kuin vieraan työvoiman riistoon. Alkuperäisessä yhteiskunnassa ei henkilökohtainen omistus sen sijaan liittynyt yksityistuotantoon eikä synnyttänyt riistoa.

Alkuperäisen yhteisön tuotantosuhteille oli ominaista

yksinkertainen yhteistoiminta, t.s. suuremman ihmisjoukon osallistuminen työprosessiin siten, että kaikki suorittavat suurin piirtein samoja tehtäviä. Tällainen yksinkertainen yhteistoiminta oli tuotantovälineiden silloisella alkeellisella tasolla aivan välttämätön. Niinpä suurten eläinten metsästys vaati tavallisesti koko yhteisön jäsenten yhteistoimintaa, samoin kalastus.

Tilanne ei sanottavastikaan muuttunut maanviljelykseen siirrytty, sillä senkin suorittaminen alkeellisilla työvälineillä vaati kollektiivista toimintaa. Erikoisen vaativa tehtävä oli maaperän raivaus viljelystä varten. Niinpä Etelä-Amerikan intiaanit käyttivät puun kaatamiseen kivikirveillään pari kuukautta. Siten pienenkin peltotilkun raivaaminen olisi yksityiselle ihmiselle ollut aivan mahdotonta. Suuri työ oli niinikään maan muokkaus ja kylvö. Tunnettu venäläinen tutkimusmatkailija Mikluha-Maklai kuvaa alkuasukkaiden maanmuokkausta eräällä Tyynenmeren saarella seuraavasti. Ensin miehet työnsivät teroitetut keppinsä syvälle maahan ja irroittivat siitä suuria kappaleita. Miesten perässä kulkivat naiset, jotka samanlaisilla kepeillä paloittelivat miesten nostamat maakappaleet. Naisia seurasivat eri-ikäiset lapset ja hienonsivat mullan lopullisesti käsin. Viimeisenä kulki ryhmä naisia tehden pienillä tikuilla syvennyksiä muokattuun maahan ja asettaen kuhunkin syvennykseen siemenen tai taimen.

Viimeksi mainitussa esimerkissä on jo huomattavissa yksinkertaisen yhteistoiminnan ohella alkeellista työnjakoa sukupuolten ja eri ikäryhmien välillä. Sellainen työnjako olikin vallalla alkuperäisessä yhteisössä, kuten Engels toteaa: "Työnjako oli puhtaasti luonnonmukainen, se vallitsee vain molempien sukupuolien välillä. Mies käy sotia, metsästää ja kalastaa, hankkii ravintoa ja sitä varten tarvittavat työvälineet. Nainen pitää huolta kodista, valmistaa ravinnon ja vaatteet, keittää, kutoo ja ompelee. Kumpikin on valtias omalla alallaan: mies metsässä, nainen kotona." [1])

Tuotantovoimien kehitys aiheuttaa tämän luontoperäisen työnjaon edelleen kehittymisen. Naiset erikoistuvat yhä enemmän kotitaloustöihin ja kasvisravinnon hankkimiseen, miehet metsästykseen ja kalastukseen j.n.e. Hyvin pian työkalujen ja aseiden valmistus, joka vaati suurta taitoa, jäi vanhusten erikoistehtäväksi. Lapset taas puolestaan auttoivat naisia, mutta pojat täysikäisiksi tultuaan siirtyivät miesten töihin.

Varsin kauan aikaa oli alkuperäinen yhteisö puhtaasti luontaistaloutta, t.s. yhteisön jäsenet valmistivat kaikki mitä kulutettiin, ja toisaalta yhteisössä kulutettiin kaikki mitä tuotettiinkin, niin että vaihdettavaksi ei jäänyt mitään. Engels selvittää vaihdon alkaneen satunnaisen työnjaon muodostuttua kivisten työvälineiden valmistuksessa. Sellaisilla seuduilla, missä tarkoitukseen soveltuvia kivilajeja ei ollut kuin yhdessä paikassa, sai siellä asuva heimo määrätynlaisen monopoliaseman, ja kaikkien muiden oli hankittava kiviaseensa siltä vaihtamalla.

Paimentolaisheimojen erottua raakalaisten muusta joukosta tapahtui ensimmäinen suuri yhteiskunnallinen työnjako toisaalta karjaa kasvattavien ja toisaalta metsästystä ja kalastusta harjoittavien heimojen välillä. Tällöin vaihto, joka siihen saakka oli ollut aivan tilapäistä, alkoi muuttua säännölliseksi.

Alkuperäisen yhteisön tuotantosuhteiden erikoisuutena oli myös, kuten jo edellä mainittiin, tuotteiden tasasuhtainen jako. Se oli suoranaista seurausta tuotantovoimien alhaisesta tasosta ja tuotantovälineiden yhteiskunnallisesta omistuksesta. Kulutushyödykkeiden niukkuuden vallitessa olisi tasasuhtaisesta jaosta luopuminen merkinnyt pakos-

[1]) Engels: Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä, ss. 125—126

takin yhteisön tuhoutumista, sillä jos osalle yhteisön jäsenistä olisi annettu enemmän tuotteita kuin toisille, olisivat vähemmälle jääneet kuolleet nälkään. Siksi kaikissa alkuperäisissä yhteisöissä noudatettiin tasasuhtaisen jaon periaatetta.

Tutkimusmatkailijain todistuksen mukaan esim. Australian alkuasukkaiden keskuudessa pidettiin aivan luonnollisena, että saaliista saivat osansa nekin metsästäjät, jotka olivat palanneet leiripaikalle saaliitta. Morgan puolestaan kertoo, että Amerikan intiaanien keskuudessa vielä senkin jälkeen kun yksityisperheet olivat muodostuneet, joukko tuollaisia toisilleen läheisiä perheitä muodosti yhteisen talouskunnan, jolla oli yhteinen asunto ja metsästyksellä, kalastuksella, maissin ja muiden kasvien viljelyksellä hankittu yhteinen elintarvikevarasto, josta kaikki talouskunnan jäsenet saivat kuluttaa osansa.

Sellaiset olivat lyhyesti sanoen alkuperäisen yhteisön tuotantosuhteet. Aluksi ne epäilemättä olivat sopusoinnussa tuotantovoimien kehitystason kanssa ja edistivät niiden edelleen kasvamista kollektiivisen tuotannon, yksinkertaisen yhteistoiminnan ja luontoperäisen työnjaon ansiosta, sillä ne kaikki olivat omiaan lisäämään määrätyissä rajoissa työn tuottavuutta.

Alkuperäisen yhteisön sukujärjestelmä

Emme voi tässä yhteydessä puuttua lainkaan siihen kiistaan, jota on käyty ja käydään edelleenkin alkuperäisen yhteisön yhteiskunnallisesta kehityksestä. Porvarillisen sosiologian taholta on ilman muuta selitetty Marxin ja Engelsin teoriat tässäkin suhteessa vanhentuneiksi, onpa samanlaisia väitteitä esitetty myös eräiden marxilaisiksi itseään nimittävien tiedemiesten teoksissa. Kuitenkin täy-

tyy sanoa, että ainakaan tähän mennessä ei tieteellinen tutkimus ole esittänyt mitään sellaista aineistoa, joka tekisi tarpeelliseksi tarkistaa Marxin ja Engelsin käsityksiä, eräitä toisarvoisia yksityiskohtia lukuunottamatta.

Marxilaisen käsityksen mukaan elivät ihmiset aluksi ryhmissä, jotka vain vähän erosivat eläinlaumoista. Tuollaiset ryhmät olivat pienilukuisia, sillä keräilyasteella, vieläpä metsästysasteellakin vain rajoitettu joukko ihmisiä pystyi saamaan ravintonsa samalta alueelta. Kun tuollainen ryhmä lisääntyi tuotantovälineiden kehitystason sallimaa suuremmaksi, erkani siitä osa itsenäiseksi ryhmäksi.

Mutta ajan mittaan työvälineiden ja työmenetelmien kehittyminen ja siitä seurannut suuremman ihmisjoukon yhteistyön tarve teki mahdolliseksi ja välttämättömäksi kiinteämpien ja suurempien yhteiskuntamuodostelmien syntymisen, ja sellaisia syntyikin sukujärjestelmän muodossa.

Aluksi suvut olivat matriarkaalisia, "äidin oikeuteen" perustuvia, jolloin suvun johdossa oli yhteinen esiäiti. Matriarkaalisen suvun perustana oli naisen tärkeä merkitys yhteiskunnallisessa tuotannossa. Naiset pitivät huolta kasvisravinnon keräämisestä ja harjoittivat alkeellista maanviljelystä, huolehtien lisäksi yhteisestä kotitaloudesta, jolla tuolla kaudella oli äärettömän suuri merkitys.

Mutta tuotantovoimien kehitys, etenkin siirtyminen karjanhoitoon ja vakinaiseen maanviljelykseen vähensi naisen taloudellista merkitystä ja aiheutti siirtymisen matriarkaalisesta patriarkaaliseen sukuun, jossa johtoasema kuului miehille.

Mutta olipa sukuun nähden kysymys kummasta tyypistä tahansa, joka tapauksessa se yhdisti joukon ihmisiä, joilla oli yhteinen syntyperä ja jotka harjoittivat yhteistä taloutta. Sukujärjestelmän aikana ei tunnettu eriarvoisuutta eikä riistoa, kaikki suvun täysikasvuiset jäsenet olivat oikeutettuja osallistumaan tasa-arvoisina yhteisön

asiain ratkaisuihin, kaikilla oli samat oikeudet ja velvollisuudet. Johtajat olivat valinnallisia ja erotettavia. Heidän valtansa perustui yksinomaan vapaaehtoiseen kunnioitukseen, jota suvun jäsenet osoittivat valitsemilleen luottamusmiehille. Mitään taloudellisia etuoikeuksia eivät sukujen vanhimmat ja sotapäälliköt nauttineet sukujärjestelmän kukoistuskaudella.

Muutamat suvut muodostivat heimon. Eräillä heimoilla oli niiden suuruuden vuoksi olemassa vielä mutkikkaampi organisatio, esim. Amerikassa Irokeesi-heimoon kuului kaikkiaan kahdeksan sukua, joista aina neljä muodosti n.s. fratrin ja molemmat fratrit puolestaan heimon.

Niin ihanteelliselta kuin tällainen sukujärjestelmä ehkä näyttääkin, oli sillä kuitenkin heikkoutensa. Ankara kollektiivinen taistelu olemassaolosta kasvatti tosin suvun ja heimon jäsenten kesken rajattoman solidaarisuuden ja veljeyden, mutta tuotantovoimien kehittymättömyys, joka teki mahdottomaksi vaihdon ja yleensä taloudellisen kanssakäymisen yhteisöjen välillä, rajoitti samalla tuon solidaarisuuden heimon puitteisiin. "Mikä oli heimon ulkopuolella, se oli sen oikeuksien ulkopuolella. Missä ei vartavasten rauhansopimusta ollut olemassa, siellä vallitsi sotatila heimojen välillä, ja sotaa käytiin sillä julmuudella, joka erottaa ihmisen muista eläimistä ... Sukujärjestys.... edellytti ihan kehittymätöntä tuotantoa, siis ihmiselle vieraan ja käsittämättömän ulkopuolisen luonnon melkein täydellistä herruutta ihmiseen nähden ..." [1])

Tämän jakson alussa totesimme, että marxilaisuus on nykyisin kaikissa pääkohdissa samalla kannalla kuin aikanaan Marx ja Engels sukujärjestelmän kehitykseen nähden. Kuitenkin on eräs oleellinen kohta, jossa nykyinen käsitys eroaa Engelsin katsomuksesta. Esipuheessaan kir-

1) Engels: Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä, s. 209

jansa Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä ensimmäiseen painokseen hän kirjoitti, että alkuperäisessä yhteisössä määräsi kehityksen tuotantotavan rinnalla suku- ja perhesuhteet ja että nuo molemmat tekijät ovat yhtä tärkeitä.

Tämä Engelsin väite on ilmeisesti virheellinen, sillä se on ristiriidassa Marxin ja hänen itsensäkin kaikissa muissa yhteyksissä esittämien ajatusten kanssa. Ei ole mitään pätevää syytä siirtyä tässä kysymyksessä dualismiin, sillä kuten olemme jo todenneet, on työvälineiden valmistus ollut alusta alkaen inhimillisen yhteiskunnan erikoispiirre, joka sen erottaa eläimistä. Siitä seuraa, että yhteiskunnan kehityksen alkuvaiheesta lähtien on ratkaiseva merkitys ollut tuotantovoimilla, jotka ovat määränneet yhteiskunnan tuotantosuhteet, muodostaen taloudellisen perustan. Taloudellisen perustan kehitys on taas puolestaan viime kädessä määrännyt yhteiskunnallisen elämän kaikki muut puolet, joukossa myös suku- ja perhesuhteet.

Alkuperäisen yhteisön hajoaminen

Olemme jo aikaisemmin nähneet, että alkuperäisen yhteisön tuotantosuhteet, joiden perustana oli tuotantovälineiden yhteiskunnallinen omistus, edistivät määrättyyn rajaan saakka tuotantovoimien kehitystä. Kuitenkin tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden välillä oli alusta alkaen ristiriita, kuten on ollut asianlaita aina myöhemminkin kaikkien tuotantotapojen sisällä. Alkuperäisen yhteisön taloudellisen perustan ristiriita johtui siitä, että tuotannon kollektiivinen luonne ei ollut seurausta tuotantovälineiden yhteiskunnallistamisesta, vaan yksityisen ihmisen heikkoudesta, hänen kykenemättömyydestään taistella yksin luontoa vastaan silloisilla alkeellisilla työvälineillä ja aseilla.

Tällaisen asiaintilan vallitessa oli selvää, että tuotantovoimien, erikoisesti työvälineiden kehitys määrätyssä vaiheessa synnyttää pyrkimyksen tuotantovälineiden yksityisomistukseen. Niin tapahtuikin heti, kun työvälineet olivat kehittyneet siinä määrin, että yksityinen perhe kykeni hankkimaan itsenäisesti toimeentulonsa. Silloin kollektiivinen työ ei enää ollut välttämätöntä yhteisön olemassaololle ja samalla katosi pohja myös tuotantovälineiden yhteiskunnalliselta omistukselta, alkoi asteettainen siirtyminen yksityisomistukseen.

Edellä mainitusta kehityksestä tarjoaa hyvän esimerkin maanviljelys. Raakalaisuuden keskiasteella syntynyttä maanviljelystä harjoitettiin aluksi hyvin alkeellisilla työvälineillä, raivaustyö suoritettiin kivikirveillä, maa muokattiin alkeellisilla kuokilla tai yksinkertaisilla teroitetuilla seipäillä, elonkorjuuvälineet olivat yhtä alkeellisia. Työ oli pakostakin suoritettava kollektiivisesti. Mutta kun raakalaiskauden yläasteella alettiin maanviljelyksessäkin käyttää metallisia työvälineitä ja maan muokkaus opittiin suorittamaan sanokaamme härkien vetämillä sahroilla, silloin ei enää tarvittu 20—30 hengen kollektiivia, vaan maanviljelys kävi täysin mahdolliseksi yhden perheen voimille. Kollektiivisesta työstä siirryttiin yksityistyöhön ja sitä seurasi siirtyminen tuotantovälineiden yhteiskunnallisesta omistuksesta niiden yksityisomistukseen.

Tuotantovälineiden yksityisomistus alkaa kehittyä hitaasti jo raakalaiskauden keskiasteella karjanhoidon ja maanviljelyksen muodostuessa määrättyjen heimojen pääelinkeinoksi. Aluksi yksityisomistukseen siirtyivät työvälineet, aseet, koristeet ja karja, ja vasta paljon myöhemmin, useiden väliasteiden kautta — maa.

Tämä yksityisomistus ei kuitenkaan vielä pitkään aikaan muodostunut yksityisomistukseksi sanan nykyisessä merkityksessä, vaan se oli perheomistusta. Esim. karjan-

hoitoa harjoittavilla heimoilla suvut jakaantuivat suurperheiksi, joiden johdossa oli perheen pää, patriarkka, ja vähitellen perheen omaisuus, työvälineet, karja ja sen tuotteet siirtyivät hänen määräysvaltansa alaisiksi, jota hän ei kuitenkaan käyttänyt yksityisenä henkilönä, vaan perheen edustajana. Suunnilleen samanlainen kehitys tapahtui maataviljelevien heimojen keskuudessa.

Yksityisomaisuuden muodostumisen johdosta alkuperäisen yhteisön tuotantosuhteet tuotantovälineiden yhteiskunnallisine omistuksineen, luontoperäisine työnjakoineen ja sukujärjestelmineen muuttuivat tuotantovoimien kehitystä edistävistä tekijöistä niiden kehitystä jarruttaviksi. Tuotantovoimien edelleen kehitys vaati sukujärjestelmän hävittämistä, koska se rajoitti yhteistyön suvun sisälle ja esti taloudellisten suhteiden laajentamista.

Valtava merkitys tuotantovälineiden yksityisomistuksen ja riiston syntymiselle oli yhteiskunnallisella työnjaolla ja vaihdolla, jotka olivat seurausta tuotantovoimien kehityksestä.

Paimentolaisheimojen erkaneminen muista heimoista merkitsi samalla ensimmäisen suuren yhteiskunnallisen työnjaon tapahtumista. Sitä syvensi maanviljelyksen kehittyminen. Erikoisesti karjanhoitoon siirtyminen kohotti sitä harjoittavien heimojen keskuudessa työn tuottavuutta, niille keräytyi ylimääräisiä tuotteita, lihaa, vuotia, villoja ja myöhemmin maitotaloustuotteita, joita ne voivat vaihtaa maanviljelystä, metsästystä tai kalastusta harjoittavien heimojen kanssa näiden tuotteisiin.

Aluksi vaihto tapahtui yhteisöjen välillä niiden vanhimpien välityksellä, jotka toimivat vain yhteisöjen edustajina. Mutta myöhemmin vanhimmat alkoivat anastaa itselleen vaihdettavien tuotteiden omistusoikeuden tai ainakin kantaa niistä määrätynlaista veroa itselleen. Ensimmäisenä tämäkin tapahtui paimentolaisheimoissa, joissa karjan siir-

tyessä yksityisten perheiden omaisuudeksi suurin osa siitä joutui sukujen päämiesten perheille.

Edellä lyhyesti luonnehditut syvälle käyvät muutokset alkuperäisen yhteisön taloudessa aiheuttivat sukujärjestelmän asteettaisen hajoamisen. Ensin suku jakaantui patriarkaalisiksi suurperheiksi, joihin kuului useampia sukupolvia sukulaisuussiteillä toisiinsa sidottuja vapaita sekä joskus muutamia epävapaita henkilöitä perheen päämiehen isällisen vallan alaisina. Perhe muodosti talousyksikön, sen kaikki jäsenet työskentelivät yhdessä, asuivat samassa talossa ja saivat ravinnon sekä vaatetuksen yhteisistä varastoista.

Monissa maissa on tällaisia patriarkaalisia perheitä säilynyt takapajuisemmilla seuduilla aina meidän päiviimme saakka, m.m. Jugoslaviassa. Löytyipä meidänkin maassamme vielä viime vuosisadalla jätteitä aikaisemmin aivan yleisinä olleista suurperheistä Pohjois-Karjalassa ja Savossa.

Kehittyneemmillä alueilla patriarkaaliset perheet jakaantuivat kuitenkin jo hyvin varhain varsinaisiksi yksityisperheiksi omine talouksineen. Joukko tällaisia perheitä muodosti kyläyhteisön, jonka perustana ei enää ollut sukulaisuus, vaan taloudelliset ja alueelliset tunnusmerkit.

Kyläyhteisö oli luonteeltaan kaksinainen, sillä vaikka sen jäsenperheillä olikin oma taloutensa ja omistusoikeus tuotantovälineisiin, niin monissa maissa säilyi vuosisatojen ajan yhteisomistus maahan. Metsät, niityt ja laitumet olivat koko yhteisön yhteiskäytössä. Viljelysmaa oli tosin jaettu yksityisille perheille, mutta ei ollut näiden yksityisomaisuutta, vaan jaettiin määräajoin aina uudelleen ottaen huomioon perheiden suuruudessa tapahtuneet muutokset. Tällaiset kyläyhteisöt säilyivät monissa maissa kauan senkin jälkeen, kun yhteiskunta oli jo jakaantunut luokkiin, se oli aivan yleinen keskiajalla melkein koko Euroopassa ja

hävisi esim. Venäjällä vasta viime vuosisadan loppupuolella.

Yksityisomaisuuden muodostuessa tuli myös orjuus käytäntöön, mutta vaikka orjatyövoimaa riistettiin jo alkuperäisen yhteisön loppuvaiheessa, ennenkuin sukujärjestelmä oli vielä lopullisesti hajonnut, niin kuuluu se kuitenkin oleellisesti ihmiskunnan seuraavaan kehitysvaiheeseen, jota nyt siirrymme tutkimaan.

II. ORJANOMISTUSJÄRJESTELMÄ

Orjanomistusjärjestelmän muodostuminen

Alkuperäisen yhteisöjärjestelmän loppuvaiheessa ilmaantui melkein kaikkialla orjuus. Se oli suoranaista seurausta tuotantovoimien kehittymisestä, sillä niin kauan kuin ihmiset vain suurin ponnistuksin saivat tuotetuksi juuri sen verran, mitä aivan välttämättä tarvittiin elämän ylläpitämiseen, ei vieraan työvoiman riistäminen ollut mahdollista, mitäpä hyötyä olisi ollut orjista, jos ne olisivat kuluttaneet kaikki valmistamansa tuotteet.

Mutta heti, kun tuotantovoimat, etenkin työvälineet paranivat siinä määrin, että syntyi lisätuote, t.s. ihminen kykeni ainakin suotuisissa olosuhteissa tuottamaan enemmän kuin välttämättä tarvitsi hengissä pysyäkseen, muodostuivat myös edellytykset vieraan työvoiman riistämiseen. Tällainen tilanne muodostui alkuperäisessä yhteisössä monilla alueilla maanviljelyksen ja karjanhoidon kehittyessä, etenkin sen jälkeen kun rautaiset työvälineet tulivat käytäntöön.

Orjuus edellytti kuitenkin edellisen lisäksi omistuksellisen eriarvoisuuden muodostumista. Orjien käyttämiseksi täytyi olla ylimääräisiä työvälineitä ja ylimääräisiä elintarvikkeita. Niitä kerääntyi yksityisomistuksen kehittyessä syystä tai toisesta edullisemmassa asemassa oleville perheille, rikkaille, jotka siten saivat tilaisuuden orjatyövoiman riistämiseen.

Aluksi oli orjuus luonteeltaan p a t r i a r k a a l i s t a. Sen pitemmälle se ei monissa maissa esim. Keski- ja Pohjois-Euroopassa ehtinyt kehittyäkään. Patriarkaalisen orjuuden aikana ei orjatyö ollut vielä koko talouden perustana, vaan orjat olivat aputyövoimaa, isännän apulaisia, jotka työskentelivät rinnan omistajansa kanssa ja usein elivät melkein samanlaisissa olosuhteissa kuin tämä perheineen. Orjien riisto ei tällöin ollut vielä kovin ankaraa.

Siirtyminen patriarkaalisesta orjuudesta varsinaiseen orjanomistusjärjestelmään, joka kukoisti erikoisesti Etelä-Euroopassa, Kreikan ja Rooman valtakunnan valta-alueilla, johtui tuotantovoimien kasvusta ja sitä seuranneesta yhteiskunnallisen työnjaon edelleen kehittymisestä. Sitä mukaa kun yhteiskunnallinen työnjako kehittyi, laajeni vaihto, joka taas puolestaan kiihdytti orjatyövoiman riistoa. Sen tähden meidän on jo nyt tutustuttava alustavasti vaihdon kehitykseen.

Yksinkertainen vaihtomuoto. Olemme todenneet, että vaihto ilmaantui jo alkuperäisessä yhteisössä. Silloin se oli aivan satunnaista, eri yhteisöt vaihtoivat keskenään joskus ylijäämätuotteita. Jos jollain sukuyhteisöllä sattui olemaan ylimääräinen kivikirves ja toisella esim. viisi karhuntaljaa, niin ne vaihdettiin keskenään:

1 kivikirves = 5 karhuntaljaa.

Tätä nimitetään y k s i n k e r t a i s e k s i eli s a t u n n a i s e k s i v a i h t o m u o d o k s i. Vaihdon kohteena ovat satunnaisesti jotkut harvat ylijäämätuotteet, eikä vaihdolla ole mitään oleellista merkitystä yhteisöjen talouselämälle.

Kehkeytynyt vaihtomuoto. Ensimmäisen suuren yhteiskunnallisen työnjaon tapahduttua, paimentolaisten erottua raakalaisten muusta joukosta alkaa vaihto tulla säännöllisemmäksi. Kierrellessään laitumia etsien paikasta toiseen

paimentolaiset joutuvat jatkuvasti tekemisiin toisten heimojen kanssa ja solmivat niiden kanssa vaihtosuhteita. Toisaalta paimentolaisilla oli entistä enemmän vaihdettavia tuotteita ja toisaalta he tarvitsivat entistä enemmän toisten yhteisöjen valmistamia hyödykkeitä, koska tuotanto oli erikoistunut.

Vaihtotoimitukseen ei osallistu enää kaksi, vaan suuri joukko erilaisia tuotteita. Paimentolaiset vaihtavat esim. lampaitaan toisten heimojen valmistamiin metalli- ja saviesineisiin, viljaan, turkiksiin jne.

1 lammas = 1 kirves
= 3 veistä
= 10 saviruukkua
= 2 mittaa ohraa
= 4 ketunnahkaa

Tällainen vaihto on jo paljon kehittyneempää, sitä nimitetään kehkeytyneeksi vaihtomuodoksi. Kuitenkin vaihto vielä tällöinkin on yhden työn tuotteen vaihtamista välittömästi johonkin toiseen työn tuotteeseen.

Yleinen vaihtomuoto. Vaihdon vakiintuessa paimentolaisheimot eivät enää tyydy karjanhoidon kehittämiseen yksinomaan omia tarpeitaan silmällä pitäen, vaan myös vaihtoa varten. Niiden tuotteet alkavat muuttua tavaroiksi, t.s. tuotteiksi, joita ei valmisteta omaa, vaan toisten käyttöä varten, ja jotka joutuvat kulutukseen vaihdon välityksellä.

Toisaalta karjalla on monia sellaisia ominaisuuksia, jotka tekevät sen halutuksi kaikkialla. Sitä on helppo kuljettaa, siirtää yhteisöltä toiselle, sen käyttöarvo on tärkeä kaikille jne. Karjan kysyntä lisääntyy erikoisesti maanviljelyksen kehittyessä, ja niin muodostuu karja kaikille heimoille tavaraksi, johon kaikki ovat halukkaita vaihtamaan omia tuotteitaan. Näin karjasta tulee omalaatuinen yleistavara. Kun vaihdon merkitys työnjaon yhä kehittyessä jatkuvasti lisääntyy, sillä mikään yhteisö ei enää voi valmistaa itse kaikkia kuluttamiaan hyödykkeitä, niin vaihdettavien tavarain lukumäärä suurenee. Samalla vaikeutuu suoranainen vaihto, ja siksi tuotteitaan markkinoille tuoneet ihmiset pyrkivät vaihtamaan ne ensin karjaan, tietäen, että karjalla he sitten saavat helposti vaihdetuksi kaikkia muita haluamiaan tuotteita.

Esimerkkinä voi mainita sepän, joka on valmistanut kirveen ja haluaa vaihtaa sen viljaan. Mutta voi käydä niin, että viljanomistaja ei lainkaan tarvitse kirvestä eikä siis suostu vaihtoon, koska hän haluaa saada viljastaan saviruukkuja. Saviruukkujen tekijä on luvannut vaimolleen talveksi uuden turkin ja tarvitsee siksi ketunnahkoja, mutta ei viljaa. Tällöin välitön vaihtotoimitus muodostuisi hyvin monimutkaiseksi, ehkäpä suorastaan mahdottomaksi. Mutta tilanteen pelastaa e.m. yleistavaran ilmaantuminen. Se on tavallisesti joku useimmiten markkinoilla tavarana esiintyvä tuote, esim. karja. Seppä vaihtaa kirveensä lampaaseen, saa sillä vaihdetuksi viljan. Viljanomistaja taas muuttaa lampaan saviruukuiksi j.n.e. Koska yleisen vastikkeen tehtävä joutuu tuolle k.o. tavaralle, niin se toimii asiallisena rahana.

Eri seuduilla ja eri aikoina on yleisvastikkeina käytetty erilaisia tuotteita. Muinaisessa Kreikassa ja Roomassa oli karja eniten levinnyt yleisvastike. Niinpä Homeros kertoo orjattaren maksaneen neljä härkää ja kuparisen kolmijalan kaksitoista. Meillä ja muissa pohjoismaissa suorittivat ensimmäiseksi yleisvastikkeen, rahan, tehtäviä turkikset, Etelä-Amerikassa kaakaopavut, merenrannikoilla raakunkuoret, kalat j.n.e.

Yleisvastikkeen ilmaannuttua tavaroiden suoranainen vaihto loppuu ja sen tilalle tulee yleinen vaihtomuoto:

1 kirves =		
3 veistä =		
10 saviruukkua =	}	1 lammas
2 mittaa ohraa =		
4 ketunnahkaa =		

Rahamuoto. Seuraava kehitysvaihe oli vaihdon r a h a m u o t o. Tuotantovoimien kehitys aiheutti metallisten työvälineiden käytäntöönotulon ja sen seurauksena työn tuottavuuden nopean kohoamisen etenkin maanviljelyksessä. Samaan aikaan tuotantotoiminta laajeni jatkuvasti, samojen ihmisten oli enää mahdotonta harjoittaa maanviljelystä tai karjanhoitoa ja valmistaa lisäksi monenlaisia työvälineitä ja kulutustarvikkeita. Niiden valmistamiseen alkoivat erikoistua kullakin paikkakunnalla tai yhteisössä vain muutamat. Tapahtui t o i n e n s u u r i y h t e i s k u n n a l l i n e n t y ö n j a k o, käsityön erkaneminen maanviljelyksestä.

Käsityön itsenäistyminen laajensi suuresti vaihtoa, sillä silloin muodostui kokonainen ihmisryhmä, joka valmisti tuotteita melkein yksinomaan vaihtoa varten. Eihän esim. seppä voinut itse käyttää valmistamistaan kirveistä yhtä enempää eikä voinut tyydyttää ravinnon ja vaatetuksen tarvettaan muuten kuin vaihtamalla tekemänsä kirveet maanviljelijän, karjanhoitajan ja toisten käsityöläisten tuotteisiin. Näihin aikoihin alkavat metallit syrjäyttää vähitellen muut tuotteet yleisen vastikkeen tehtävistä. Kreikassa käytettiin rautarahoja jo kahdeksan vuosisataa ennen ajanlaskumme alkua, Roomassa kuparirahoja 5.—4. vuosisadalla e.a.a., j.n.e. Syynä metallien voittokulkuun oli ensiksi se, että ne olivat ainakin yhtä haluttuja tavaroita kuin mitkä muut tuotteet tahansa, sillä jokaisessa taloudessa niitä tarvittiin. Toiseksi metallit soveltuivat kaikkein parhaiten rahan tehtäviin, koska niitä voidaan jakaa min-

kälaisiin palasiin tahansa ja tarvittaessa taas yhdistää, jota ei esim. karjalle voinut tehdä, metallit ovat läpeensä laadultaan samanlaisia, niin että jokainen pala on ominaisuuksiltaan samanlainen, ne säilyvät paremmin kuin muut tuotteet ja lopuksi niiden arvo on painoon ja tilavuuteen nähden suurempi kuin niitä ennen rahoina toimineiden tavaroiden. Kaikki nämä edut oli jo kuparilla ja raudalla, jotka ensin esiintyivät rahana, vielä suuremmassa määrässä nuo edut olivat jaloilla metalleilla, hopealla ja kullalla, jotka myöhemmin syrjäyttivät kaikki muut rahan tehtävistä.

Metallirahojen ilmaantuessa syntyi uusi voima, jonka omistaminen tuotti rikkautta ja valtaa. "Oli keksitty", kirjoittaa Engels, "tavarain tavara, joka sisältää itseensä kätkettynä kaikki muut tavarat, taikakapine, joka on muutettavissa mielen mukaan minkälaiseksi toivomisen arvoiseksi ja toivotuksi esineeksi tahansa. Kenellä sitä oli, hän hallitsi tuotannon maailmaa . . ." [1])

Tavara- ja rahasuhteiden kehitys johti k o l m a n t e e n s u u r e e n y h t e i s k u n n a l l i s e e n t y ö n j a k o o n, kauppiasluokan muodostumiseen. Sen rinnalla alkaa rehottaa myös koronkiskonta. Kauppias ja koronkiskuri nylkevät pientuottajia, erikoisesti talonpoikaistoa. Kun maa oli muuttunut yksityisomaisuudeksi, kävi mahdolliseksi myös sen osto, myynti ja panttaus. Katovuodet tai muut onnettomuudet pakottivat talonpojan turvautumaan koronkiskuriin saadakseen lainan kiinnitystä vastaan. Äärettömän korkea korko teki tavallisesti lainan maksamisen mahdottomaksi edes suotuisissa olosuhteissa, tuloksena oli talonpoikien köyhtyminen, taloudellinen perikato ja maiden siirtyminen rikkaille. Yhteiskunta jakaantui yhä suuremmassa määrässä kahteen ryhmään, rikkaisiin ja köyhiin.

---

[1]) Engels: Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä s. 220

Vaihdon, tavara- ja rahasuhteiden sekä omistuksellisen eriarvoisuuden kehitys joudutti patriarkaalisen orjuuden muuttumista varsinaiseksi orjanomistusjärjestelmäksi. Kuta laajemmiksi muodostuivat markkinat, sitä suurempi mahdollisuus oli orjanomistajilla myydä orjatyövoiman riiston avulla hankkimansa lisätuotteet ja sitä suurempi kiihoke muodostui orjien lukumäärän lisäämiseen ja riiston voimistamiseen.

Orjia oli aluksi hankittu yksinomaan sukuyhteisön ulkopuolelta, vieraisiin heimoihin kuuluvista sotavangeista, mutta aikaa myöten alkoivat rikkaat orjuuttaa myös oman suvun jäseniä, jotka olivat velkaantuneet, eivätkä kyenneet maksamaan velkaansa muuten kuin antautumalla itse tai luovuttamalla jonkun perheensä jäsenen velkojan orjaksi. Orjien kysynnän lisääntyessä muuttuvat sodat, joita aikaisemmin oli käyty jonkun vääryyden kostamiseksi tai alueen laajentamiseksi, yhä suuremmassa määrin ryöstösodiksi, orjien hankkimiseksi, eräänlaiseksi tuottavaksi ammatiksi.

Näin johti tuotantovoimien kehitys yhteiskunnan jakaantumiseen toisilleen vastakkaisiin luokkiin, orjiin ja orjanomistajiin, riistettyihin ja riistäjiin, köyhiin ja rikkaisiin. Tämän jakaantumisen välittömänä seurauksena oli vanhan sukujärjestelmän muuttuminen orjanomistusjärjestelmäksi, jossa vanhoja sukuelimiä korvasi valtio, koneisto orjanomistajien omaisuuden suojelemiseksi, orjien ja muiden sorrettujen kurissapitämiseksi.

Orjuus ja luokkajakaantuminen, aivan samoin kuin valtion syntyminen, eivät siis olleet seurausta sodista, jonkun heimon tai kansan suorittamasta toisen heimon alueen anastamisesta ja sen asukkaiden alistamisesta, kuten monasti väitetään, vaan tuotantovoimien kehityksestä, siitä aiheutuneesta työnjaosta, lisätuotteen ja yksityisomaisuuden ilmaantumisesta. Sotia oli käyty aina, mutta vasta nyt

kävi orjien riistäminen mahdolliseksi, tapahtui jakaantuminen luokkiin ja syntyi valtio. Sota muuttui tärkeimmäksi keinoksi orjia hankittaessa.

Orjatyöhön perustuvan tuotantotavan tärkeimmät erikoisuudet

Orjanomistusjärjestelmän aikana oli tuotantosuhteiden perustana orjanomistajan täydellinen omistusoikeus sekä tuotantovälineisiin että työntekijään, orjaan, jonka omistaja oli oikeutettu myymään, vieläpä tappamaankin. Orjanomistaja antaa orjille työvälineet ja raaka-aineet ja pakottaa orjat työskentelemään hyväkseen. Orjien työn tuotteet jäävät kokonaisuudessaan orjanomistajille, sitä vähimmäismäärää lukuunottamatta, mikä täytyy käyttää orjien elättämiseen.

Orjat ovat tuotantovälineiden asemassa. Vanhan ajan kirjailijat nimittivätkin orjia puhuviksi työkaluiksi erotukseksi äänteleviстä (eläimistä) ja mykistä työkaluista (aurat, kirveet j.n.e.)

Tuskinpa tarvinnee sanoa, että nämä työvälineiksi painetut orjat vihasivat katkerasti omistajaansa ja pakollista työtään. Viha ilmeni siten, että orjat tekivät työtä mahdollisimman vähän ja huonosti turmellen työvälineet ja raaka-aineet aina tilaisuuden tullen. Se pakotti käyttämään mahdollisimman yksinkertaisia, kömpelöitä ja vaikeasti rikottavia työvälineitä. Toisaalta ei orjanomistajilla ollut juuri muita keinoja orjien työhön pakottamiseksi kuin raaka fyysillinen kuri. Orjavoudin ruoska heilui väsymättä, pienimmästäkin rikkomuksesta seurasivat ankarat rangaistukset, monasti orjat pidettiin kahleissa työtä tehdessäänkin, halpamainen valvonta jatkui herkeämättä. Esim. myllyissä työskentelevien orjien kaulaan kiinnitettiin eri-

koinen ies, joka esti näitä syömästä jyviä tai jauhoja. Ei ole ihmeteltävää, että orjien katkera viha purkautui tämän tästä kapinoina, jotka järkyttivät koko orjanomistusjärjestelmää.

Aivan erikoinen oli tämän tuotantotavan aikana työvoiman uusimistapa.. Edellä kuvatusta ilmeni, että orjatyövoiman tuottavuus oli äärettömän alhainen. Se muodostui edulliseksi ainoastaan sillä ehdolla, että orjat saatiin halvalla ostetuksi, että niitä ruokittiin huonosti ja riistettiin laajassa mitassa. Orjanomistaja osti orjan yksinomaan lisätuotteen hankkimiseksi ja sen vuoksi nuoret, voimakkaat ja ammattitaitoiset orjat olivat kalliimpia kuin ammattitaidottomat, koska ensin mainitut pystyivät tuottamaan enemmän ylläpitokustannuksiensa lisäksi kuin viimeksi mainitut. Orjanomistajan kannalta oli siis kysymys ainoastaan tuotantovälineen hankkimisesta, ja luonnollisesti hän pyrki saamaan takaisin orjaan sijoittamansa varat mahdollisimman nopeasti. Mutta kun orjatyövoiman tuottavuus oli alhainen, eikä sitä voitu kohottaa tekniikkaa parantamalla, kävi työn tuottavuuden kohottaminen päinsä ainoastaan tehostamalla äärimmilleen riistoa, pakottamalla orja kuluttamaan energiaansa mahdollisimman paljon ja ruokkimalla häntä mahdollisimman huonosti.

Sen vuoksi ei orjien luonnollinen lisääminen ollut edullista, orjalapsien elättäminen siihen saakka kunnes he kykenisivät työhön, olisi vaatinut liian suuria kustannuksia. Paljon edullisempaa oli hankkia orjia sotien avulla. Kreikassa ja Roomassa saatiinkin tällä tavoin niin paljon orjia, etteivät omat kansalaiset voineet itse niitä kaikkia käyttää, vaan osa myytiin muualle, orjakauppa kukoisti. Orjakauppiaat seurasivat sakaalien tavoin kreikkalaisia ja roomalaisia sotajoukkoja, ostivat halvalla sotavankeja ja kuljettivat niitä sitten koko silloisen tunnetun maailman orjamarkkinoille. Orjien halpuus ja keskeytymätön saanti

teki mahdolliseksi tehostaa orjien riiston niin suunnattomaksi, että kokonaiset orjasukupolvet kuolivat ennen aikojaan. Järkyttävyydessään mitään siihen verrattavaa ei ihmiskunnan historia tunne ennenkuin parituhatta vuotta myöhemmin nousevan kapitalismin harjoittaman palkkatyöläisten riiston.

Tarkkoja tietoja orjien lukumäärästä ei ole säilynyt, mutta melko suurella varmuudella voidaan sanoa, että jo Kreikan kaupunkivaltioissa niitä oli kymmeniä tuhansia ja että ainakin aika ajoin ne muodostivat väestön valtavan enemmistön.

Orjanomistusjärjestelmän talous oli perusteiltaan luontaistaloutta, sillä vaikkakin vaihdon kehitys oli orjien käytön laajenemisen edellytyksenä, niin sittenkin ainoastaan pieni osa tuotteista valmistettiin myytäväksi, t.s. tavaroiksi. Valtaosa orjatalouksien valmistamista tuotteista kulutettiin omassa taloudessa. Niinpä maataloudessa orjien tarpeet tyydytettiin kokonaan omilla tuotteilla ja orjanomistajienkin tarpeista huomattava osa, etenkin aikakauden alkupuolella.

Nyt herää luonnollisesti kysymys, miksi kehitys kulki alkuperäisen yhteisön tasa-arvoisuuteen perustuvista suhteista orjuuteen ja eikö se merkinnyt suunnatonta taantumista?

Vaikkakin tuotantovoimat olivat orjuuden syntyessä paljon kehittyneet, niin sittenkin ihmiset pystyivät tuottamaan varsin vähän yli välttämättömien tarpeiden. Lisätuote voi syntyä ainoastaan ehdolla, että ihminen pakotettiin työskentelemään nääntymykseen asti ja että hänen kulutuksensa supistettiin kaikkein välttämättömimpään. On luonnollista, ettei alkuperäisen yhteisön vapaita jäseniä, jotka olivat tottuneet tekemään työtä omaksi ja yhteisön hyväksi ja nauttimaan kaikki tuon työn tulokset, saatu suostumaan sellaiseen raadantaan muuta kuin ulkonaisen

väkivallan avulla. Orjatyön vähäinen tuottavuus ja orjien haluttomuus työhön oli omiaan kiristämään heitä kohtaan harjoitetun väkivallan niin pitkälle, kuin se yleensä oli mahdollista. Sama syy aiheutti myös orjien lukumäärän jatkuvan lisääntymisen, sillä vaikka kultakin yksityiseltä orjalta anastettu lisätuote oli hyvin pieni, niin riistettyjen orjien lukumäärää lisäämällä saatiin orjanomistajalle tulevan lisätuotteen kokonaismäärä niin suureksi, että se teki tälle mahdolliseksi vapautua kokonaan ruumiillisesta työstä.

Viimeksi mainittu seikka oli silloisissa oloissa ehdoton edellytys tieteen ja taiteen kehittymiselle. Vapautumalla kokonaan ruumiillisesta työstä saivat orjanomistajat tilaisuuden harrastaa tieteitä ja taiteita, ja harrastivatkin niitä orjanomistusjärjestelmän kukoistuskaudella.

Orjien riisto oli välttämätön vaihe yhteiskunnallisessa kehityksessä. Tuotantosuhteet, jotka muodostuivat alkuperäisen yhteisön tuotantosuhteiden tilalle, edistivät aluksi tuotantovoimien kehitystä. "Sellaiset tuotantosuhteet", kirjoittaa Stalin orjanomistusjärjestelmän tuotantosuhteista, "vastaavat suurin piirtein tuotantovoimien tilaa tällä kaudella. Kivisten työkalujen asemesta ihmisillä oli nyt käytettävissään metalliset työkalut, karjanhoitoa ja maanviljelystä tuntematto man kurjan ja alkeellisen metsästystalouden tilalle ilmestyivät karjanhoito, maanviljelys, käsityöt sekä työnjako näiden tuotantoalojen välillä, tuotteiden vaihto yksityisten henkilöiden ja yhdyskuntien välillä kävi mahdolliseksi, samoin rikkauden kasaaminen muutamien harvojen käsiin, tuotantovälineiden todellinen kasaantuminen vähemmistön haltuun, myös kävi mahdolliseksi enemmistön alistaminen vähemmistön valtaan ja enemmistön jäsenten muuttaminen orjiksi. Ei ole enää yhteiskunnan kaikkien jäsenten yhteistä ja vapaata työtä tuotantoprosessissa, vallitsee työtätekemättömien orjanomistajien riistämien orjien pakkotyö. Sen vuoksi ei ole tuotantovälineiden enempää kuin tuotannosta saatujen tuotteidenkaan yhteisomistusta. Sen tilalla on yksityisomistus." [1])

Tuotantosuhteet tekivät siis aluksi mahdolliseksi tuotantovoimien kehityksen, tosin varsin rajoitetussa määrässä, kuten myöhemmin tulemme näkemään.

Orjanomistusjärjestelmän edullisuus alkuperäisen yhteisön ja pientuottajain talouteen verraten johtui ennen kaikkea siitä, että se teki mahdolliseksi suurtuotannon, esim. Kreikassa käsityön, rakennustoiminnan ja vuorityön alalla, Roomassa sen lisäksi myös maanviljelyksessä. Suurtuotanto merkitsi yksinkertaisen yhteistyön kehittymistä kaikkine siitä johtuvine etuineen.

Yksinkertaisen yhteistyön ohella oli huomattavissa myös tuotantoalojen sisäisen työnjaon alkeita m.m. metallin jalostuksen, rakennustyön, kutomo-, lasi- y.m. käsitöiden alalla, vieläpä maanviljelyksessäkin. Sisäinen työnjako ei tosin orjanomistusjärjestelmän aikana kehittynyt eikä voinut kehittyä alkeita pitemmälle, mutta sellaisenaan se jo merkitsi pitkää edistysaskelta alkuperäisen yhteisön tuotantoon verraten.

Vieläkin suurempi edistys tapahtui yhteiskunnallisessa työnjaossa. Alkuperäisessä yhteisössä ei tunnettu asiallisesti muuta kuin suvun sisäinen työnjako sukupuolien ja ikäryhmien välillä. Orjanomistusjärjestelmä kehitti yhteiskunnallista työnjakoa kaupungin ja maaseudun, samoin kuin ruumiillisen ja henkisen työn välillä. Yhteiskunnallisen työnjaon seurauksena oli vaihdon laajeneminen, joka taas puolestaan vaikuttaa takaisin tuotantoon lisätessään tavarain kysyntää ja kiihottaen niiden tuotantoa.

Orjanomistusjärjestelmä avasi määrättyjä mahdollisuuksia myös teknilliselle kehitykselle. Ne aiheutuivat mel-

[1]) Stalin: Dialektisesta ja historiallisesta materialismista, s. 28.

kein yksinomaan edellä kuvatusta työnjaosta. Jokaiselle uudelle tuotannonalalle, jonka kehittyvä työnjako synnytti, tarvittiin erikoisesti siihen sopivat työvälineet. Mutta kun ne keksittiin, pysähtyi kehitys tavallisesti siihen.

Kuten olemme nähneet, teki orjanomistusjärjestelmä ainakin aluksi mahdolliseksi tuotantovoimien kehityksen, vaikka varsin rajoitetussa määrässä. Nopeimmin kehittyivät tuotantovoimat Kreikassa suunnilleen 8.—6. vuosisadoilla e.a.a. ja Roomassa suunnilleen 2.—1. vuosisadoilla e.a.a.

Käsityötuotannon kehitys orjuuden aikana

Nyt voimme ryhtyä tutustumaan vähän tarkemmin orjanomistusjärjestelmän eri tuotannonaloihin.

Rooman valtakunnasta säilyneet tiedot osoittavat, että siellä olivat käsityöammatit varsin pitkälle kehittyneet. Niinpä Roomassa mainitaan olleen hyvin monia käsityöaloja, m.m. kutojia, villankehrääjiä, värjäreitä, vanuttajia, suutareita, kirvesmiehiä, seppiä, kultaseppiä j.n.e. Aivan yhtä monipuolisesta käsityön kukoistuksesta kertovat myös Pompeijissa suoritetut kaivaukset.

Käsityöverstaat kuuluivat joko rikkaille orjanomistajille tai vapautetuille orjille. Viimeksi mainitut olivat kuitenkin tavallisesti rikkaiden orjanomistajien klienttejä, ts. näistä riippuvaisia, "suojatteja". Työvoimana käytettiin orjia, joiden keskimääräinen luku lienee ollut 20—30, koskapa Demosthenes nimittää "suurehkoksi" sellaista käsityöverstasta, jossa työskenteli 33 orjaa. Eräillä aloilla muodostui kuitenkin paljon suurempia tuotantolaitoksia, jotka tuottivat valtavia tuloja omistajilleen. Niinpä roomalaisessa kirjallisuudessa kerrotaan eräästä aleksandrialaisesta, joka

sai niin suuria tuloja papyrustuotannosta, että pystyi omien sanojensa mukaan varoillaan värväämään ja varustamaan kokonaisen armeijan.

Vieläkin suurempia orjajoukkoja käytettiin rakennus- ja vuorityössä, rauta-, hopea-, kulta- y.m. kaivoksissa. Satojen tuhansien orjien raadannan ansiosta kohosivat Rooman ja muiden kaupunkien monumentaaliset julkiset rakennukset, orjat rakensivat Rooman kuuluisat vesijohdot, viertotiet ja satamat. Roomalainen historioitsija Polybios (201—120 e.a.a.) mainitsee, että Uuden Karthagon lähellä olevissa hopeakaivoksissa työskenteli 40 000 orjaa, tuottaen valtiolle päivittäin 25 000 drakhmaa.

Hyvin yleistä oli, että orjanomistajat vuokrasivat orjia rakennusurakoitsijoille, kaivoksiin ja suurtiloille (latifundium).

Käsityöverstaiden tekniikka säilyi orjanomistusjärjestelmän aikana verrattain alkeellisena, vaikka osittainen suurissa verstaissa toimeenpantu työnjako jossain määrin kehittikin työvälineitä. Kuitenkin ne parhaimmassakin tapauksessa olivat varsin yksinkertaisia ja kömpelöitä, eräitä harvoja poikkeuksia lukuunottamatta. Koneista tunnettiin ja käytettiin ainoastaan muutamia kaikkein alkeellisimpia, kuten vesimylly, vedennostopyörä j.n.e. Huomattavasti pitemmälle kehittyi sotatekniikka, erikoisesti piirityskoneiden ja sotalaivojen rakentamisen alalla.

Ehkä kaikkein monipuolisimmaksi ja täydellisimmäksi muodostui kuitenkin ylellisyystavarain tuotanto orjanomistajien tarpeita varten. Samaa tarkoitusta palveli laaja palatsien, kylpyläin, sirkusten, triumfikaarien y.m. sellaisten rakentaminen. Orjanomistajat vaativat niiltä kaikilta paitsi kestävyyttä, myös kauneutta. Se olikin täysin ymmärrettävää, sillä tuotannon päätarkoituksena oli orjanomistajien tarpeiden tyydyttäminen, myytäviksi joutuivat loppujen lopuksi ainoastaan ylijäämätuotteet. Sen tähden ei orjan-

omistajia tavallisesti kiinnostanut niin paljon tuotteen arvo, t.s. se, kuinka paljon sen valmistamiseen täytyi kuluttaa työtä, kuin sen käyttöarvo.

Vastakohtaisuus henkisen ja ruumiillisen työn välillä

Orjatyöhön perustuvan tuotantotavan kehitys merkitsi samalla henkisen työn erkanemista ruumiillisesta työstä. Olemme jo todenneet, että laaja orjatyövoiman käyttö vapautti yhteiskunnan hallitsevan luokan ruumiillisesta työstä, joka jäi yhä enemmän yksinomaan orjien suoritettavaksi. Orjanomistajat saivat tilaisuuden harrastaa ainoastaan henkistä työtä. Silloisissa oloissa oli aivan luonnollista, että ruumiillista työtä alettiin ennen pitkää suorastaan halveksia vapaille ihmisille sopimattomana. Siitä aiheutui syvä vastakohtaisuus henkisen ja ruumiillisen työn välillä, joka oli vallalla kaikissa orjanomistusvaltioissa.

Koska orjanomistusjärjestelmän vallitessa teknillinen kehitys oli varsin rajoitettu orjatyövoiman käytön johdosta, ei ruumiillisesta työstä vapautuneiden ryhmien toiminta voinut sanottavastikaan suuntautua tuotannon kehittämiseen, uusien työvälineiden keksimiseen j.n.e., vaan pääasiassa ne harrastivat politiikkaa, filosofiaa ja taiteita. Etenkin viimeksi mainitulla alalla saavutettiin muinaisessa Kreikassa sellaisia tuloksia, että niiden vertaisia ei vielä nytkään ole pystytty luomaan.

Muinaiskreikkalaisen tieteen ja taiteen perustana oli satojen tuhansien orjien pakkotyö, eikä muuten voinut ollakaan, sillä kuten Engels toteaa, "... niin kauan kuin ihmisen työ tuotti vielä niin vähän, että se antoi vain niukan ylijäämän välttämättömien elämäntarpeiden lisäksi, oli tuotantovoimien kohoaminen, kaupan laajeneminen, tieteen ja taiteen muodostuminen, valtion ja oikeuden kehittyminen mahdollista vain lisääntyvän työnjaon avulla, jonka perustana täytyi olla suuri työnjako toisaalta yksinkertaisesta käsityöstä huolehtivien suurten joukkojen ja toisaalta työtä johtavien, kauppaa, valtion toimia ja myöhemmin taidetta ja tiedettä harjoittavien harvojen etuoikeutettujen välillä. Tämän työnjaon yksinkertaisin, luonnollisin muoto oli nimenomaan orjuus." [1])

Vallassaolevan orjanomistajaluokan tieteen ja taiteen harrastus väheni kuitenkin varsin nopeasti, sillä orjien riistosta ja sodista saadut valtavat rikkaudet synnyttivät sen keskuudessa toimettomuutta, ylellisyyttä, irstailua. Loismaisuus sai sellaisen vallan omistavien ryhmien keskuudessa, että ne siirsivät myös henkisen työn yhä suuremmassa määrässä orjien suoritettavaksi.

Latifuntioiden laajeneminen ja pientalonpoikaiston häviö

Orjanomistusjärjestelmälle oli ominaista suurmaanomistus, suuret maataloudet, joissa työn tekivät orjat.

Erityisen pitkälle tähän suuntaan ehti kehitys Rooman valtakunnassa. Toiselta vuosisadalta lähtien e.a.a. suurmaanomistajat alkoivat siellä laajassa mitassa anastaa valtion maita, joita jokainen Rooman kansalainen oli siihen saakka ollut oikeutettu vuokraamaan. Pian k.o. maat joutuivat asiallisesti kokonaan suuromistajien omaisuudeksi. Samaan aikaan anastivat he myös monilla keinoilla talonpoikien maita. Niinpä Juvenalis kuvailee, kuinka suurmaanomistajat ajattivat yöllä karjansa talonpoikien viljapelloille turmellakseen sadon ja pakottivat viimeksi mainitut siten suostumaan maan myyntiin.

---

[1]) Marx—Engels: Valitut teokset, I osa, s. 341.

Näin muodostui valtavan suuria tiloja, latifundioita, joista eräät olivat niin laajoja, että niille olisi voinut sijoittaa kokonaisen kansan, kuten Seneca kirjoitti.

Varsin kauan latifundioiden rinnalla säilyi kuitenkin laaja pientalonpoikaisto. Lainkaan liioittelematta voidaan sanoa, että koko orjanomistusjärjestelmän historia on samalla orjatyövoimaa käyttävien suurten latifundioiden ja pienen talonpoikaistalouden välisen taistelun historiaa.

Pientuottajilla, erityisesti talonpojilla oli tärkeä merkitys orjanomistusjärjestelmälle. Olemme jo todenneet, että orjien käyttö tuotannossa oli kannattavaa ainoastaan orjien halpuuden ansiosta. Halpoja orjia taas voitiin saada vain sotien avulla. Armeijat muodostettiin pääasiassa pientuottajista, talonpojista ja käsityöläisistä. Näiden kannettavaksi tulivat lisäksi sotien taloudelliset kustannukset raskaiden verojen muodossa. Mutta tuotanto kävi sitä kannattamattomammaksi, mitä enemmän orjatyövoiman käyttö maataloudessa laajeni, sillä latifundioilla tuotettu vilja oli paljon halvempaa kuin pienessä talonpoikaistaloudessa tuotettu. Talonpoikien täytyi yhä useammin turvautua koronkiskurien apuun.

Sodat eivät tuoneet mitään etuja talonpoikaistolle, mutta sitä enemmän rikkaille orjanomistajille. Viimeksi mainittujen hallussa olivat kaikki armeijan virkapaikat, he määräsivät sotasaaliin käytöstä, luonnollisesti omaksi edukseen, ja heidän piiristään valittiin valloitettujen alueiden hyvätuloiset virkamiehet.

Pientalonpoikaistoa rasittivat niin ollen sotaväenotto, sotaverot, toivoton kilpailu markkinoilla ja koronkiskonta. Seurauksena oli talonpoikaiston köyhtyminen, talonpojat menettivät maansa maksamattomista veloista tai monasti hylkäsivät sen talouden kannattamattomuuden vuoksi. Maat liitettiin jo ennestään suuriin latifundioihin. Tätä kehitystä ei kyennyt estämään talonpoikaiston vuosisatoja

jatkunut taistelu, jonka loistavin vaihe liittyy historiasta kaikille tunnettuun Gracchus-veljesten nimeen. Syynä taistelun epäonnistumiseen oli ennen kaikkea se, että talonpoikaiston pyrkimys pientuotannon säilyttämiseksi oli pohjimmaltaan taantumuksellista, vastoin taloudellisen perustan kehitystä.

Tuotantovälineensä menettäneet talonpojat siirtyivät joukottain kaupunkeihin, joissa ne muodostivat muiden toimeentulon välineitä vailla olevien kanssa vanhan ajan proletariaatin, ryysyköyhälistön. Tällaista ryysyköyhälistöä oli kaikissa kaupungeissa vanhalla ajalla, ennen kaikkea se oli lukuisa suurkaupungeissa, m.m. Roomassa. Toimeentulonsa se sai rikkaiden almuista, valtion lahjoista ja myymällä äänensä vaaleissa eniten maksaville. Jonkinlaisen käsityksen ryysyköyhälistön lukuisuudesta saamme, kun tiedämme, että aika ajoin Roomassa jaettiin ilmaiseksi leipää 800 000 henkilölle.

Kuten näemme, erosi Rooman proletariaatti nykypäivien proletariaatista ennen kaikkea siinä, että ensin mainittu eli yhteiskunnan kustannuksella, osallistumatta tuotantoon, kun taas viimeksi mainittu pitää työllään yllä koko kapitalistista yhteiskuntaa.

Tavaratuotannon kehitys

Vaikka orjanomistusjärjestelmän talous oli pääasiassa luontaistaloutta, niin sittenkin sen aikana kehittyivät tavaratuotanto ja rahasuhteet varsin pitkälle.

Muuten ei voinut ollakaan, sillä toinen suuri yhteiskunnallinen työnjako, käsityön erkaneminen maanviljelyksestä ja kaupungin maaseudusta johtaa laajentuvaan tavaratuotantoon, t.s. tuotteiden valmistamiseen myyntiä varten.

Tuote, joka on valmistettu vaihtoa varten, on tavaraa.

Jokaisella tavaralla on käyttöarvo ja arvo. Tavaran käyttöarvoksi nimitetään sen ominaisuutta tyydyttää jokin inhimillinen tarve. Sellainen tuote, jolla ei ole käyttöarvoa, ei voi olla tavaraa, koska sitä ei kukaan osta.

Mutta käyttöarvon ohella on tavaralla toinenkin tärkeä ominaisuus, se nimittäin voidaan vaihtaa toisiin tavaroihin, ja vaihdettaessa niitä verrataan toisiinsa, ne ovat siis jollain tavoin yhtäläisiä, niillä on jokin yhteinen ominaisuus. Tuo yhtäläisyys ei voi olla niiden käyttöarvo, sillä vaihdon edellytyksenä on vaihdettavien tavarain erilainen käyttöarvo, koska kukaan ei suostu vaihtamaan esim. kirvestä kirveeseen. K.o. yhteinen ominaisuus on tavarain arvo, jonka suuruuden määrää niiden valmistamiseen käytetty työmäärä. Toisiinsa vaihdetaan tavarat, joilla on sama arvo. Vaihtaessaan kirveen jouseen niiden omistajat toteavat, että kirves on saman arvoinen kuin jousikin, t.s. molempien valmistamiseen on käytetty yhtä paljon työtä.

Tavaran arvon suuruutta ei kuitenkaan määrää se työaika, minkä kukin yksityinen tuottaja käyttää tuotteen valmistamiseen, vaan työaika, mikä kulloinkin k.o. hetkellä tarvitaan keskimäärin tuotteen valmistamiseen, eli toisin sanoen, minkä tuottajien enemmistö siihen käyttää. Tätä keskimääräistä työaikaa nimitetään yhteiskunnallisesti välttämättömäksi työajaksi ja sen mukaisesti muodostuvaa tavaran arvoa yhteiskunnalliseksi arvoksi. Ne tuottajat, jotka valmistavat tavaransa pienemmällä työn kulutuksella, joko suuremman taitavuutensa tai työvälineittensä paremmuuden vuoksi, saavat tuotteistaan markkinoilla kuitenkin yhtä suuren korvauksen kuin nekin, jotka ovat käyttäneet keskimääräistä enemmän työtä. Tulos on se, että edelliset aina voittavat, jälkimmäiset häviävät.

Orjanomistusjärjestelmän aikana edellä kuvattu arvolaki vaikutti sen, että halpa orjatyö tunki vähitellen syrjään vapaiden pientuottajain, käsityöläisten ja talonpoikien

työn, koska jälkimmäisten tuotteet oliva kalliimpia kuin orjatyöllä tuotetut. Näin vähitellen vapaat pientuottajat joutuivat häviöön ja tuotanto keskittyi yhä suuremmassa määrässä orjanomistajien käsiin, maataloudessa latifundioihin, kaupungeissa suuriin käsityöverstaisiin.

Tavarain vaihtoa, kauppaa harjoitettiin kaupunkien toreilla ja markkinoilla. Markkinapaikkojen läheisyydessä sijaitsivat käsityöverstaat, niistä tuotiin myytäväksi käsityötuotteita. Talonpojat tai orjanomistajien valtuutetut puolestaan toivat markkinoille maataloustuotteita. Kuten olemme nähneet, vaihto ei enää tällä kaudella ollut suoranaista tavarain vaihtamista toisiin tavaroihin, vaan se tapahtui rahan välityksellä. Niinpä kaupan laajeneminen merkitsi samalla rahan kiertokulun ja rahasuhteiden laajenemista.

Samaa on sanottava myös ulkomaankaupan vaikutuksesta, joka Kreikassa ja Roomassa oli varsin huomattava. Kreikkalaiset valtiot toivat ulkoa viljaa, karjaa, kalaa, nahkaa, puutavaraa, norsunluuta jne. ja veivät maasta pääasiassa käsityötuotteita, aseita, saviteoksia, ylellisyysesineitä, mutta myös viiniä, oliiviöljyä y.m. Hyvin tärkeän kauppatavaran muodostivat orjat. Rooma kävi laajaa kauppaa etenkin itämaiden kanssa. Niistä tuotiin pääasiassa ylellisyystavaroita, jotka maksettiin valloitetuista maakunnista kiskotuilla veroilla.

Kaupan kehittyminen vaikutti sen, että orjanomistajien tarpeiden tyydyttäminen tuli yhä suuremmassa määrässä riippuvaiseksi lisätuotteen myynnistä. Oman talouden tuotteet eivät enää riittäneet, vaan suurin osa kulutustarvikkeista täytyi ostaa muualta. Mutta niiden ostamiseksi oli taloudessa riistetty lisätuote saatava myydyksi. Kuta enemmän myytäviä lisätuotteita kerääntyi, sitä enemmän pystyttiin ostamaan kulutus- ja erityisesti ylellisyystarvikkeita. Siksi orjatyövoiman käyttö ja riisto laajeni kaupan

lisääntyessä. Kauppa siis edisti orjatyöhön perustuvan tuotantotavan kehitystä, vapaiden pientuottajain tuhoutumista ja eriarvoisuuden syvenemistä omistussuhteissa.

Aikaisemmin mainitsemamme kauppa- ja koronkiskuripääoman ilmaantuminen joudutti suuresti vapaiden kansalaisten pientuotannon syrjäyttämistä.

Se tapahtui ensiksikin sen vuoksi, että kauppapääoma ennen kapitalistista tuotantotapaa saa voittonsa ostamalla tavarat alle niiden arvon ja myymällä ne hinnasta, joka on suurempi kuin arvo. Pientuottajat, talonpojat ja käsityöläiset ennen kaikkea joutuivat siitä kärsimään, sillä kauppapääoma riisti heiltä koko lisätuotteen, ja usein myös osan välttämättömästä tuotteesta. Viimeksi mainitussa tapauksessa seurasi pientuottajan taloudellinen perikato varsin nopeasti.

Kauppapääoma anasti huomattavan osan orjanomistajienkin lisätuotteesta välittäessään näiden tuotteet markkinoille ja hankkiessaan niiden vastikkeeksi ylellisyys- ja muita tarvikkeita. Kauppapääoman toiminta oli erityisen helppoa sen vuoksi, että myydessään tuotteitaan eivät orjanomistajat niinkään paljon välittäneet vaihtoarvosta, kuin tarvitsemiensa ylellisyys- y.m. tavarain saannista, vaikka niiden arvo ei aina vastannutkaan heidän luovuttamiensa tavarain arvoa. Osittain tämä välinpitämättömyys vaihtoarvosta johtui myös siitä, että orjien työn halpuuden vuoksi siitä ei pidetty lukua tavaroita tuotettaessa eikä myytäessä.

Kauppiaat sen sijaan tunsivat rahan merkityksen ja sitä saadakseen koettivat hankkia tavarat mahdollisimman halvalla ja myydä ne mahdollisimman kalliilla.

Kauppapääoman ohella kehittyi luotto ja koronkiskonta. Erikoisen edullinen maaperä koronkiskuripääoman muodostumiselle oli Roomassa, koska siellä oli laaja luottoa tarvitseva pientalonpoikaisto, ja valtio noudatti verojen y.m.

valtion tulojen perimisessä vuokrausjärjestelmää. Se merkitsi, että valtio vuokrasi valloitetuissa maakunnissa verojen perimisen ja kaivosten y.m. valtion omaisuuden käytön määrätystä maksusta yksityisille henkilöille, jotka luonnollisesti pakottivat väestön maksamaan paljon enemmän, kuin mitä he valtiolle suorittivat.

Pientalonpoikien lisäksi koronkiskurit kietoivat verkkoihinsa osan orjanomistajistakin, pakottaen nämä entistä enemmän tehostamaan orjien riistoa. Milloin sekään ei auttanut, siirtyi latifundio tai käsityöverstas orjineen koronkiskurille.

Vastakohta velkojien ja velallisten välillä edisti huomattavasti orjanomistusjärjestelmän kehittymistä, koska se johti velallisten, etupäässä pientuottajien häviöön.

Vaikka tavara ja rahasuhteet kehittyivät orjanomistusjärjestelmän sisällä, niin sittenkään niiden vaikutus ei muodostunut niin suureksi, että ne olisivat voineet johtaa uuden tuotantotavan, kapitalistisen tuotantotavan muodostumiseen. Orjanomistusjärjestelmän talous jäi pohjimmaltaan luontaistaloudeksi. Toisaalta orjien täydellinen riippuvaisuus orjanomistajista esti työvoiman muuttumasta tavaraksi, mikä on kapitalistisen tuotantotavan edellytyksenä.

Orjanomistusjärjestelmän rappeutuminen ja tuho

Edellä sanotusta olemme nähneet, että orjanomistusjärjestelmä kehitti tuotantovoimia siltä tasolta, jolle ne olivat ehtineet alkuperäisessä yhteisössä. Maataloustuotanto kehittyi, muodostui useita uusia aloja, tapahtui parannusta työvälineissä ja työmenetelmissä sekä maanviljelyksen että

karjanhoidon alalla. Mitä tulee käsityöhön, niin siinä kehitys oli vieläkin huomattavampi, paljon uusia aloja syntyi, työvälineet kehittyivät jossain määrin, ja suuremmissa tuotantolaitoksissa ilmaantuivat jo työnjaon alkeet. Yhteiskunnallisen työnjaon lisääntymistä seurasi vaihdon laajeneminen. Lopuksi tapahtui suuri edistys tieteen ja erityisesti taiteen monilla aloilla. "Vasta orjuus", kirjoittaa Engels, "teki suuremmassa määrässä mahdolliseksi työnjaon maanviljelyksen ja teollisuuden välillä, ja samalla se teki mahdolliseksi vanhan kreikkalaisen maailman kukoistuksen. Ilman orjuutta ei olisi ollut kreikkalaista valtiota, ei kreikkalaista taidetta eikä tiedettä; ilman orjuutta ei olisi ollut Rooman valtakuntaa. Mutta ilman kreikkalaisen kulttuurin ja Rooman valtakunnan luomaa perustaa ei olisi myös olemassa Nykyaikaista Eurooppaa. Me emme saisi koskaan unohtaa, että meidän koko taloudellisen, poliittisen ja henkisen kehityksemme edellytyksenä on tila, jossa orjuus oli yhtä välttämätön kuin yleisesti tunnustettu. Tässä mielessä olemme oikeutetut sanomaan: ilman antiikin orjuutta ei olisi uudenaikaista sosialismia." [1])

Kuitenkin olivat tuotantovoimien kehitysmahdollisuudet orjanomistusjärjestelmän aikana hyvin vähäiset. Syynä siihen olivat tuon tuotantotavan sisäiset ristiriidat, joista oleellisin ilmeni siinä, että orjuus toisaalta avasi mahdollisuuksia tuotantovoimien kehitykselle, mutta toisaalta teki työn orjanomistajista, siis niistä, joiden olisi pitänyt tuotantovoimia kehittää, häpeälliseksi, vapaille ihmisille sopimattomaksi tehtäväksi, orjuus rappeutti tuottajat, sai orjat vihaamaan työtä ja synnytti loismaisuutta vallassaolevien keskuudessa. Kenelläkään ei ollut kiinnostusta tuotantovoimien kehittämiseen. Orjien asema ei muuttunut, tuottivatpa he enemmän tai vähemmän, orjanomistajat taas laa-

[1]) Marx—Engels: Valitut teokset, I osa, s. 340

joja orjajoukkoja riistämällä tulivat toimeen, vaikka työn tuottavuus oli alhainen.

Orjanomistusjärjestelmän kehittyessä orjanomistajat luopuivat tuotannon välittömästä johtamisesta siirtäen sen työnjohtajille ja valvojille, jotka oli suurelta osalta värvätty orjien keskuudesta.

Tuotantovoimien kehitystä hidastutti niin ikään taistelun kärjistyminen orjien ja orjanomistajain välillä. Orjia karkaili joukottain, tämän tästä he nousivat kapinaan, ja vaikka kapinat poikkeuksetta kukistettiin, niin sittenkin ne järkyttivät koko talousjärjestelmää ja aiheuttivat orjien, tärkeimmän tuotantovoiman joukkomittaisen tuhoamisen.

Samaan aikaan kärjistyi taistelu orjatyöhön perustuvan suurtuotannon ja pientuotannon välillä. Pientuottajat joutuivat joukottain häviöön, siirtyivät ryysyköyhälistöksi. Erityisesti vapaan talonpoikaiston tuhoutuminen heikensi orjanomistusjärjestelmän sotilaallista voimaa. Armeijat eivät saaneet enää täydennystä talonpoikaisväestöstä, vaan jouduttiin entistä enemmän turvautumaan barbaarien keskuudesta värvättyihin palkkasotureihin, jotka eivät luonnollisesti olleet kaikkein luotettavimpia barbaareja vastaan taisteltaessa. Hyökkäyssodat, joiden avulla aikaisemmin oli hankittu jatkuvasti uusia orjia, muuttuivat puolustussodiksi. Orjien virtaaminen pysähtyi, niiden hinnat kohosivat.

Silloin alkoi tuotannon yleinen rappeutuminen. Ensimmäisenä joutui kärsimään maanviljelys. Laajat viljalatifundiot muutettiin aluksi karjakartanoiksi, mutta pian karjanhoitokin tuli kannattamattomaksi, ja silloin maat jätettiin autioiksi. Orjatyövoiman kallistuessa suurtuotanto kävi mahdottomaksi.

Latifundiot alkoivat hajota, niiden omistajat, saadakseen edes jonkinlaista hyötyä omistamastaan maasta, jakoivat sen vuokralle maansa menettäneille talonpojille ja myöhemmin myös orjille. Aluksi vuokra suoritettiin rahas-

sa, mutta vuokraajien köyhyys ja rahatalouden yleinen rappeutuminen pakotti muuttamaan rahavuokran luontaisvuokraksi, joka oli tavallisesti 5/6, jopa joskus 9/10 kootusta sadosta. Erotus vapaiden vuokraajien ja maavuokraajiksi muuttuneiden orjien välillä vähitellen katosi, niistä muodostui k o l o n e j a, puolivapaita pientalonpoikia, jotka harjoittivat itsenäistä taloutta joko valtion tai yksityisten mailla ja suorittivat maan käyttöoikeudesta määrättyjä rasituksia. Näin syntyi feodalismin alkeita orjanomistusjärjestelmän sisällä. Ne vahvistuivat huomattavasti, kun koloneilta kiellettiin muutto-oikeus vuokraamaltaan maalta.

Maatalouden rappeutuminen johti käsityön ja kaupan rappeutumiseen. Käsityöläiset eivät saaneet raaka-aineita ja ennen kaikkea maaseudun köyhtyminen riisti käsityötuotteilta markkinat. Samaan suuntaan vaikutti myös orjien väheneminen ja siitä johtuva työvoiman puute. Käsityön ja kaupan surkastuminen aiheutti sen, että kaupungit menettivät entisen taloudellisen ja poliittisen mahtiasemansa, yhteiskunnallisen elämän pääpaino siirtyi takaisin maaseudulle. Maataloudesta, jota nyt harjoitettiin pientuotantona, tuli jälleen pääelinkeino.

Roomassa tämä orjanomistusjärjestelmän kriisi saavutti huippunsa 5. vuosisadalla jälkeen ajanlaskumme alun. "Antiikin orjuus", kirjoittaa Engels, "oli elänyt aikansa. Suurmaanviljelyksessä enempää kuin kaupunkien manufaktuureissakaan se ei enää tuottanut tulosta, joka olisi ollut vaivan arvoinen ... orjuus oli tullut taloudellisesti mahdottomaksi, vapaitten työtä halveksittiin moraalisesti. Toinen ei enää ja toinen ei vielä voinut olla yhteiskunnallisen tuotannon perusmuotona. Tässä saattoi auttaa yksinomaan täydellinen vallankumous." [1])

[1]) Engels: Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä ss. 196—197.

Orjanomistusjärjestelmä ei ollut aikansa elänyt ainoastaan taloudellisesti, vaan myös poliittisesti. Orjanomistajain poliittinen herruus johti orjien luokkataistelun kärjistymiseen. Jokainen, joka vähänkin tuntee vanhanajan historiaa, tietää, että niin Kreikassa kuin Roomassakin seurasi orjakapina toistaan. Mainitsemme tässä niistä ainoastaan pari kaikkein tunnetuinta, ensinnäkin Sisilian orjien kapinan, joka alkoi v. 137 e.a.a. Kapinaan nousseet orjat valloittivat joukon Sisilian kaupunkeja ja pitivät puoliaan Rooman sotajoukkoja vastaan viisi vuotta. Tunnetuin ja eniten jälkimaailmaan vaikuttanut orjakapinoista oli kuitenkin kuuluisan Spartacuksen johtama vv. 74—71 e.a.a Sekin päättyi orjien tappioon, jolloin 6000 orjaa ristiinnaulittiin.

Mutta paljon merkityksellisempiä olivat muutamia vuosisatoja myöhemmin puhjenneet orjakapinat rajaseuduilla, etenkin Galliassa, jossa ne riehuivat melkein keskeytyksettä 2. vuosisadalta (j.a.a) lähtien aina siihen saakka, kunnes barbaarit valloittivat Gallian. Samanlaista taistelua käytiin Espanjassa ja muilla raja-alueilla. Orjien taisteluun liittyivät tällä kaudella melkein aina kolonit, joiden asema ei ollut paljon parempi kuin orjienkaan, samoin saivat orjat tukea köyhtyneiltä talonpojilta ja käsityöläisiltä sekä sotilaskarkureilta.

Vaikka Rooman valtakunnan tuhoutumisen muodollisena syynä oli sotaisten barbaariheimojen, germaanien, hunnien ym. tunkeutuminen yhä syvemmälle valtakunnan alueelle sitä mukaa kun valtakunnan sotilaallinen voima heikkeni edellä luetelluista syistä, niin todellisena syynä sen tuhoon on kuitenkin pidettävä orjien vallankumousta, koska vasta se teki barbaareille mahdolliseksi Rooman valtakunnan tärkeimpien alueiden valloittamisen, joka loppujen lopuksi oli vain ulkonainen ilmaus järjestelmän sisäisestä luhistumisesta.

III. FEODAALINEN TUOTANTOTAPA

Feodalismin muodostuminen

Orjanomistusjärjestelmää seuranneen feodalismin herruus kesti Länsi-Euroopassa toista tuhatta vuotta, 5. ja 18. vuosisatojen välisen ajan. Sen ensimmäinen vaihe, feodaalisen järjestelmän muodostuminen alkoi 5. ja päättyi 11. vuosisadalla.

Feodalismi muodostui Rooman valtakunnan raunioille. Monet historioitsijat selittävät sen muodostumisen perussyyksi kansainvaellukset ja barbaarien suorittaman Rooman valloituksen, mutta sen tapaiset selitykset ovat liian yksipuolisia.

Sota ja valloitus eivät sellaisenaan voi aiheuttaa uuden tuotantotavan ja yhteiskuntajärjestelmän muodostumista, ellei aineellisia edellytyksiä ole olemassa. Ennen kaikkea täytyy tuotantovoimien alalla tapahtua perusteellisia muutoksia. Näin olikin asianlaita Rooman valtakunnassa kansainvaellusten aikana, kuten olemme jo nähneet.

Orjuus oli elänyt aikansa, mutta palkkatyölle ei vielä ollut edellytyksiä olemassa. Tuotantovoimat voivat noissa oloissa kehittyä ainoastaan sillä ehdolla, että palattiin takaisin pientuotantoon. Pientuottaja ei kuitenkaan saanut olla täydellisesti vapaa, koska vapaat ihmiset halveksivat ruumiillista työtä. Siksi kehittyi jo orjanomistusjärjestelmän rappeutuessa riippuvaisessa asemassa oleva pientuottaja, joka kuitenkin oli jossain määrin kiinnostunut työn tuottavuuden kohottamisesta.

Sellainen riippuvainen pientuottaja, koloni, oli velvollinen muokkaamaan maanomistajan maata, luovuttamaan tälle suurimman osan kokoamastaan sadosta ja suorittamaan sen lisäksi joukon muita velvollisuuksia, mm. rakentamaan ja pitämään kunnossa teitä ja siltoja, kuljettamaan hevosillaan sekä ihmisiä että tavaroita, työskentelemään leipomoissa y.m. Kolonit kiinnitettiin aina vain lujemmin maahan, heidät merkittiin maarekisteriin, he eivät saaneet poistua viljelemältään maapalstalta, ja jos se myytiin, seurasivat kolonit mukana. Jos koloni karkasi, pantiin hänet hänen kiinni jouduttuaan kahleisiin ja toimitettiin takaisin maanomistajalle, jolla oli oikeus rangaista karkulaista harkintansa mukaan.

Samantapainen kehitys tapahtui myös käsityön alalla. Sotien muututtua puolustussodiksi tyrehtyi halvan orjatyövoiman virta Rooman valtakuntaan, käsityölaitokset alkoivat kärsiä yhä suurempaa työvoiman puutetta. Sen johdosta julkaistiin joukko asetuksia, joilla kiellettiin vapaiden käsityöläisten työpaikan ja ammatin vaihto. Asepajoissa mentiin niinkin pitkälle, että käsityöläisille poltettiin käteen erikoinen leima, josta heidät helposti tunnettiin.

Valloittaessaan Rooman valtakunnan löysivät barbaarit sieltä jo feodaalisten suhteiden alkeet sekä maataloudessa että käsityön alalla. Itse ne toivat tullessaan sotilasorganisation. Enemmistö noista barbaariheimoista oli päässyt kehityksessään alkuperäisen yhteisöjärjestelmän rappeutumiskauteen, niiden keskuudessa muodostui patriarkaalinen orjuus. Se oli kehitysvaihe, jolloin Engelsin sanojen mukaan sota ja sotilasorganisatio kuuluu normaalisena ilmiönä kansan elämään, jolloin sotia aletaan käydä ryöstöä silmälläpitäen, jolloin siitä muodostuu vakinainen ammatti. Barbaariheimojen sotilasorganisation laajenemista ja lujit-

tumista edisti se seikka, että ne asuivat roomalaisten naapureina, joita vastaan ne joutuivat käymään yhtämittaista sotaa.

Historiastahan tiedämme, miten aikanaan niin mahtavan Rooman valtakunnan raunioille muodostui joukko pieniä valtakuntia. Rooman valtakunnan valloitus ja alistaminen oli omiaan jouduttamaan alkuperäisen yhteisöjärjestelmän jätteiden hävïämistä barbaarien keskuudessa. Sukujärjestelmä ja siinä vallitsevat suhteet eivät lainkaan soveltuneet uusiin olosuhteisiin. Alistettuja roomalaisia ei voitu liittää sukuihin, mutta niitä ei voitu myös pitää kurissa suku- ja heimoelinten avulla, jotka olivat muodostuneet kokonaan toisia tarkoituksia varten. Siksi sukujärjestelmän täytyi muuttua valtioksi, vieläpä olosuhteiden pakosta hyvin nopeasti. Se tapahtui. Valloittajakansojen lähimmät edustajat olivat sodan aikana sotapäälliköt, niiden valtaa täytyi nyt laajentaa, jos mieli pitää kurissa alistettu väestö ja suojata valloitukset toisten barbaariheimojen hyökkäyksiltä. Sotapäälliköiden vallan laajentaminen johti kuningasvallan muodostumiseen.

Hyvin kuvaavaa tässä suhteessa oli frankkien valtakunnan muodostuminen. Voitokkaan saalilaiskansan haltuun oli joutunut laajat roomalaiset valtion maat ja muita alueita, erityisesti kaikki suurimmat metsäseudut. Osa valloitetuista maista jäi sukujen ja heimojen yhteisomaisuudeksi, toinen osa jaettiin kyläkunniksi yhdistyneille yksityisperheille. Korkeimmasta sotapäälliköstä frankkilaisten kuninkaaksi kohonnut johtaja anasti huomattavan osan yhteismaista ja lahjoitti tai läänitti sen seuralaisilleen. Maata saaneet olivat velvollisia suorittamaan sotapalvelusta kuninkaan vaatiessa ja hänen johdollaan. Näin muodostui uuden aateliston, feodaali- eli läänitysaateliston perusta.

Kuningasvalta oli kuitenkin heikko, sillä jokaisella suuremmalla lääninherralla oli oma sotajoukkonsa, jonka turvin tämä säilytti melkein täydellisen riippumattomuuden kuninkaasta. Kuningasvalta ei kyennyt estämään edes samaan valtakuntaan kuuluvien feodaaliherrojen keskinäisiä taisteluja, näiden yrittäessä laajentaa alueitaan ja valtaansa toistensa kustannuksella. Kun siihen tulivat vielä melkein keskeytymättömät sodat valtioiden välillä, niin ei ole ihmeteltävää, jos varsinainen kansa, varsinkin vapaa talonpoikaisto köyhtyi. Saadakseen edes jotain turvaa täytyi talonpoikien antautua suurten feodaaliherrojen ja kirkkojen suojelukseen. Se tuli heille kuitenkin kalliiksi, sillä tavallisesti talonpoikien oli luovutettava maansa omistusoikeus suojelijoilleen. Viimeksi mainitut tosin antoivat talonpoikien viljellä edelleen entisiä maitaan, mutta vaativat siitä korvaukseksi monenlaisia suorituksia, jotka vähitellen lisääntyivät ja sitoivat entisen vapaan talonpoikaiston täydellisesti feodaaliherran alaiseksi. Vapaasta talonpojasta tuli maaorja.

Valtava määrä maaomaisuutta ja maaorjatalonpoikia keskittyi katoliselle kirkolle osittain sen vuoksi, että vapaita talonpoikia antautui kirkkojen ja luostarien suojelukseen, mutta ehkä vielä suuremmassa määrässä sen vuoksi, että feodaaliaatelisto halusi saada puolelleen kirkon, joka muodosti merkittävimmän aatteellisen voimatekijän, ja lahjoitti sen tähden sille sekä maita että maaorjia. Samoin menettelivät kuninkaat. Siten kirkosta muodostui feodaalisessa yhteiskunnassa aatteellisen mahdin ohella myös aineellinen voima, hyvin monessa maassa kaikkein voimakkain feodaaliherra.

Edellä luonnehdittu kehitys oli useimmissa Länsi-Euroopan maissa päättynyt 11. vuosisadan puolivälissä tai sitä ennen, kuitenkin niin, että eri alueilla se tapahtui aina hiukan eri tavalla ja eri aikoina. Feodaaliselle tuotantotavalle olennaisinta oli maaorjuus, joka oli vallalla e.m. ajankohtana kaikissa Etelä-, Länsi- ja Keski-Euroopan maissa, Sveitsiä lukuunottamatta. Sen sijaan Itä-Saksassa, Venä-

jällä, Tanskassa, Skandinavian maissa ja Suomessa ei maaorjuutta silloin vielä ollut. Kolmessa ensin mainitussa maassa se pääsi vallitsevaksi 15. ja 16. vuosisadalla, kun taas viimeksi mainituissa: Norjassa,Ruotsissa ja Suomessa, ei maaorjuus sanan täydellisessä mielessä lainkaan vallinnut. Mutta varsin monilla alueilla talonpoikien asema muistutti suuresti maaorjien asemaa meidänkin maassamme, sillä Ruotsissa 1200-luvulla käytäntöön tullut rälssioikeus eli verovapaus kruununpalvelusta (etupäässä ratsupalvelusta) vastaan ulotettiin Suomeenkin, ja se laski perustan feodaaliaateliston muodostumiselle. Kuninkaan tekemät laajat lahjoitukset lisäsivät aateliston maaomaisuutta, niin että 1600-luvulla oli aateliston hallussa suurin osa maasta (Turun ja Porin läänissä 61 %, Uudenmaan ja Hämeen 48 %, Pohjanmaan 74 % j.n.e.), osittain täydellisesti, osittain väliaikaisina läänityksinä. Aatelistolla oli hallussaan olevilla läänitysalueilla veronkanto-oikeus myös vapailta perintötalonpojilta, lahjoitusmaita se taas viljelytti lampuodeilla, jotka maksoivat pääasiassa luontaisveroa, mutta suorittivat lisäksi työveroa. Kaikista vakuuksista huolimatta aatelisto rasitti häikäilemättömästi ei ainoastaan lampuoteja, vaan myös läänitysalueilla asuvia vapaita talonpoikia.

Feodaalisen tuotantotavan luonne

Feodaalisten tuotantosuhteiden perustana on feodaaliherran omistusoikeus tärkeimpään tuotantovälineeseen, maahan ja osittainen omistusoikeus työvoimaan, maaorjaan, jota omistaja ei saa enää tappaa, mutta kyllä myydä ja ostaa. Sen lisäksi on olemassa maaorjatalonpojan ja käsityöläisen omistusoikeus työvälineisiin ja omaan työhön perustuvaan pientalouteen. Niin ollen maaorjatalonpojan

pientalous muodosti elimellisen osan feodaalisessa tuotantotavassa, päinvastoin kuin orjanomistusjärjestelmän vallitessa, jolloin pientuotanto oli orjatyöhön perustuvan talouden ulkopuolella oleva erillinen ilmiö.

Mainitsimme jo, että feodaalisella kaudella oli maa tärkein tuotantoväline ja että se kuului feodaaliherralle. Maa oli jaettu kahteen osaan, toinen oli feodaaliherran käytössä, toinen taas annettu talonpojille viljeltäväksi. Metsä kuului ehdottomasti feodaaliherralle, samoin tavallisesti parhaimmat laidunmaat ja luonnonniityt. Osa laitumista ja joutomaasta oli jakamattomana talonpoikien yhteiskäytössä.

Maaorjakylät olivat tavallisesti maatalousyhteisöjä, yksityisperheet harjoittivat itsenäistä taloutta, mutta maa oli useimmiten perheiden käytössä ainoastaan määräajan, jonka jälkeen suoritettiin uudestijako, paikoittain joka vuosi. Tavallisesti kyläyhteisön hallussa oleva maa oli jaettu kahteen, myöhemmin kolmeen osaan, josta yksi oli kevätviljalla, toinen syysviljalla ja kolmas kesantona. Jokainen näistä osista jaettiin laadun mukaan palstoihin, ja jokaisesta palstasta sai kukin perhe määrätyt sarat. Tällainen viljelys ja jakotapa pakotti harjoittamaan yhteisviljelystä, niin että kaikki perheet suorittivat samaan aikaan samanlaiset työt, koska kukaan ei voinut päästä hallussaan olevalle maalle muuta kuin toisten sarkojen yli.

Tuotantosuhteiden erilaisuudesta johtuen työntekijän lisätyön riisto tapahtui feodaalisen tuotantotavan aikana kokonaan toisin kuin orjuuden vallitessa. Feodaaliherra anasti itselleen maaorjan lisätyön, t.s. sen työmäärän, mikä ei ollut ehdottoman välttämätön elintarvikkeiden tuottamiseen maaorjan ja hänen perheensä ylläpitämiseksi, feodaalisen koron (eli veron) muodossa. Siihen sisältyi maaorjan koko lisätyö ja usein myös huomattava osa välttämättömästä työstä. Viimeksi mainitussa tapauksessa ei maaorjata-

lonpojalle jäänyt riittävästi aikaa tuottaakseen edes kaikkein välttämättömimpiä tuotteita itselleen ja perheelleen, josta taas oli seurauksena jatkuva nälkiintyminen ja kurjuus.

Historiallisen kehityksensä perusteella feodaalinen korko voidaan jakaa kolmeen perusmuotoon, nim. työkorkoon, tuotekorkoon ja rahakorkoon. Ensin mainittu oli vallalla feodaalisen tuotantotavan alkuaikoina, viimeksi mainittu taas sen rappeutumiskaudella. Tarkastelemme seuraavassa hiukan lähemmin niitä kutakin erikseen.

T y ö k o r o n muodossa feodaaliherra anasti välittömästi maaorjatalonpojan lisätyön, esim. siten, että maaorjatalonpoika työskenteli toisen puolen ajastaan feodaaliherran pellolla ja toisen puolen ajastaan omalla maatilkullaan. Sanottakoon heti, että tässä esitetty ajan jako on mielivaltainen, tavallisesti maaorjatalonpojan työvelvollisuus käsitti paljon enemmän kuin puolet hänen ajastaan.

Joka tapauksessa maaorjatalonpojan työ feodaaliherran hyväksi ja itselleen oli tarkasti erotettu sekä aikaan että paikkaan nähden.

Päivätöinä suoritettiin luonnollisesti varsinaisten maanviljelystöiden ohella kaikkia muitakin feodaalisessa taloudessa esiintyviä töitä, tuotteiden kuljetusta, metsätöitä, teiden ja siltojen korjausta, rakennustöitä j.n.e.

Kaikki nämä työt olivat maaorjatalonpojalle pakkotyötä, hänelle ei ollut mitään etua työn tuottavuuden kohottamisesta, ja siksi oli työn järjestely ja työkurin ylläpitäminen työveron vallitessa yhtä vaikea pulmakysymys kuin orjuuden aikanakin. Ainoa keino maaorjan pakottamiseksi työntekoon feodaaliherran taloudessa oli keppikuri, ruumiilliset rangaistukset, sakot ja ylityöt.

Tuotantovoimien kehitys vei kuitenkin siihen, että työkorko muuttui t u o t e k o r o k s i. Tällöin feodaaliherra lisätyön asemesta anastaa välittömästi maaorjatalonpojan

lisätuotteen, t.s. maaorjatalonpojan käytettäväksi annetun entistä enemmän maata ja feodaaliherra vaatii häneltä osan korjatusta sadosta ja muista tuotteista, luonnollisesti ilmaiseksi.

Tämä siirtyminen tuotekorkoon vaikutti suuresti tuotannon kehittymiseen. Nyt maaorja työskenteli koko ajan omassa taloudessaan ja koetti tietysti tuottaa mahdollisimman paljon, koska siitä riippui hänelle jäävien tuotteiden määrä. Asiaa ei muuttanut se, että tuotekorko oli tavallisesti niin suuri, ettei maaorjalle sen suoritettuaan jäänyt lähimainkaan riittävästi tuotteita edes niukkaan toimeentuloon, enempää kuin sekään, että sikäli kuin maaorjien tuotanto lisääntyi, sikäli tavallisesti korotettiin myös tuotekorkoa.

Jo työkoron aikana oli maaorjatalonpoikien keskuudessa ollut jossain määrin omistuksellista eriarvoisuutta, joka johtui tuotantovälineiden yksityisomistuksesta. Ne perheet, joilla oli paremmat työvälineet tai voimakkaammat työntekijät, olivat edullisemmassa asemassa. Mutta vasta tuotekorkoon siirtyminen teki tämän eriarvoisuuden muodostumisen suuressa määrässä mahdolliseksi, koska varakkaammat maaorjat pystyivät nyt laajentamaan talouttaan.

Tavaratuotannon ja rahasuhteiden kehitys vaikutti sen, että tuotekorosta siirryttiin r a h a k o r k o o n, joka oli eräänä ilmauksena feodaalisen tuotantotavan rappeutumisesta, kuten myöhemmin tulemme näkemään.

Maaorjatalonpojan riistäminen ei kuitenkaan rajottunut edellä kuvattuun feodaaliseen korkoon, vaan feodaaliherroilla oli lukemattomia muita keinoja maaorjan lisätyön tai lisätuotteen anastamiseen. Eräät välttämättömät tuotantovälineet, kuten myllyt, pajat, leipomot j.n.e., olivat feodaaliherrojen hallussa ja maaorja oli pakotettu niitä käyttämään ylettömän suurta maksua vastaan. Eräissä maissa oli feodaaliherroilla oikeus saada osa kuolleen maa-

orjan perinnöstä. Yleisesti oli niin ikään levinnyt inhoittava "ensi yön" oikeus j.n.e.

Myös kirkko vaati osansa maaorjatalonpojan työn tuloksista, paitsi n.s. kirkon kymmenyksiä joutuivat maaorjat maksamaan papistolle lukuisia muita maksuja. Kaiken lisäksi oli talonpoikien monissa maissa vielä suoritettava valtiolle määrättyjä veroja.

Feodaalinen riisto, samoin kuin orjanomistusjärjestelmän aikainenkin, nojautui välittömään herruuteen ja alistamiseen, sitä harjoitettiin suoranaisen pakon avulla. Tuo pakko ilmeni siinä, että maaorjatalonpoika oli henkilökohtaisesti riippuvainen feodaaliherrasta. Hänellä ei ollut itsellään oikeutta määrätä työvoimansa käyttämisestä, hän oli kiinnitetty maahan ja velvollinen raatamaan maanomistajan hyväksi. Viimeksi mainitulla oli oikeus pakottaa maaorja tekemään työtä, samoin kuin valta tuomita ja rangaista rikkomuksista.

Feodaalinen talous oli puhtaassa muodossaan luontaistaloutta eli kartanotaloutta, kuten sitä nykyisin käytännössä olevissa taloustieteen oppikirjoissa nimitetään. Feodaalinen kartano, johon kuului feodaaliherran linnan lisäksi hänen alaistensa maaorjatalonpoikien kyläyhteisöt, muodosti suljetun talousyksikön, jossa tuotettiin melkein kaikki ne hyödykkeet, mitä kulutettiin ja toisaalta taas kulutettiin kaikki mitä tuotettiinkin. Feodaalisen kauden alkupuolella oli jokaisessa kartanotaloudessa muutamia maaorjia, jotka tekivät käsitöitä, ja ne harvat työt, joita ei pystytty suorittamaan kartanon omin voimin, annettiin kartanosta kartanoon kiertelevien käsityöläisten tehtäväksi.

Näissä oloissa ei kaupalla voinut olla suurtakaan merkitystä. Talonpojat eivät ostaneet juuri mitään, aatelisto ja papisto etupäässä ylellisyystarvikkeita, harvinaisia kankaita, aseita, koristeita ja mausteita. Suurin osa niistä tuotiin Itämailta tai sitten teollisesti kehittyneimmistä Euroopan maista. Kaupankäyntiä harjoittivat kiertelevät kauppiaat, jotka liikkuivat pitempiä matkoja kulkiessaan suuressa joukossa aseellisten suojelijain saattamina.

Mitä tulee feodaalisen tuotantotavan tuotantovoimiin, niin ne olivat aluksi varsin heikosti kehittyneet. Maataloudessa käytettiin puusahraa, risukarhia, kuokkaa, sirppiä, varstaa j.n.e. Laajoilla alueilla harjoitettiin kaskiviljelystä ja kehittyneimmillä seuduilla oli vallalla kaksivuoroviljelys. Työvälineiden ja -menetelmien alkeellisuus vaikutti sen, että sadot parhainakin vuosina olivat varsin pienet ja katovuodet yleisiä. Tämän tästä raivosi kaikissa maissa nälkä ja kulkutaudit.

Kaikesta tästä huolimatta feodaalinen tuotantotapa oli kuitenkin edistyksellinen orjanomistusjärjestelmään verraten, sillä se avasi suurempia mahdollisuuksia tuotantovoimien kehitykselle.

Feodaalisen tuotantotavan edistyksellisyys johtui ennen kaikkea siitä, että sen vallitessa maaorjatalonpoika tunsi määrätyissä rajoissa kiinnostusta tuotannon laajentamiseen ja työn tuottavuuden kohottamiseen, sen sijaan kuin orjanomistusjärjestelmä tappoi orjilta kaiken pyrkimyksen työn tuottavuuden kohottamiseen. Maaorjan kiinnostus tuotannon kehittämiseen oli seurausta siitä, että hänellä oli tilaisuus työskennellä osa ajastaan omalla maatilkullaan, omistamillaan työvälineillä. Tuon ajan hän tietysti koetti käyttää mahdollisimman tehokkaasti tehden parannuksia työvälineisiin ja työmenetelmiin, vaikkakin nuo parannukset tapahtuivat äärettömän hitaasti maaorjien köyhyyden ja tietämättömyyden vuoksi.

Jos taas verrataan feodaalista taloutta vapaiden pientalonpoikien talouteen, niin silloinkin huomaamme ensin mainitun olleen edullisemman silloisissa oloissa. Suurtalous ja laajojen maaorjajoukkojen riistäminen teki mah-

dolliseksi verrattain pitkälle menevän työnjaon talouden sisällä. Ensiksi maatalous jakaantui viljan-, kasvi- ja puutarhaviljelykseen, karjanhoitoon y.m. Toiseksi suurissa talouksissa kehittyivät erilaiset käsityöt, joiden harjoittamiseen määrätyt maaorjat erikoistuivat. Kaikki tämä merkitsi tuotantovoimien kasvua.

Se tapahtui kuitenkin feodaalisen tuotantotavan alkupuolella äärimmäisen hitaasti, mutta jo 8. ja 9. vuosisataan mennessä oli otettu pitkä askel eteenpäin. Maanviljelyksessä siirryttiin kolmivuoroviljelykseen, uusia maanviljelysvälineitä, m.m. rautavantaalla varustetut aurat ja rautapiikkiset karhit, tulivat käytäntöön. Vehnän, juurikasvien ja viinin viljelys leviää. Karjanhoidon alalla on niinikään huomattavissa edistystä, erikoisen merkittäväksi muodostuu feodaalisten sotajoukkojen tarvitsemien hevosten kasvatus ja villateollisuuden aiheuttama lampaanhoito. Karjanhoidon kehitys puolestaan pakottaa laajentamaan niittyjä. Samaan aikaan tapahtuu tuotantovoimien kehitystä myös käsityön alalla, aluksi kartanotaloudessa, mutta myöhemmin etupäässä kaupungeissa.

Keskiajan kaupunki

Edellä kuvattu tuotantovoimien kehitys teki mahdolliseksi yhteiskunnallisen työnjaon ja sisäisten markkinain muodostumisen.

Yhteiskunnallisen työnjaon kehittyminen ilmeni ennen kaikkea käsityön erkanemisessa maanviljelyksestä. Feodaalisen tuotantotavan alkuaikoina käsityöt voivat kehittyä kartanotalouden puitteissa, mutta aikanaan nuo puitteet kävivät liian ahtaiksi. Käsityön edelleen kehitys vaati sen tuotteiden leviämistä feodaalisen kartanon ulkopuolelle ja sisäisten markkinain muodostumista.

Tämä prosessi alkoi siten, että osa käsityöläismaaorjista, joiden valmistamia tuotteita ei kaikkia tarvittu kartanotaloudessa, sai herraltaan luvan kierrellä kartanosta toiseen valmistamassa tilaajan raaka-aineesta alansa tuotteita. Tästä oikeudesta kiertelevät käsityöläiset maksoivat feodaaliherralle määrätyn summan tai määrätyn osan tuloistaan. Mutta pian eräät käsityöläiset alkoivat valmistaa tuotteita markkinoita varten. Markkinapaikkoja muodostui suurimpien feodaalilinnojen, luostareiden ja kirkkojen läheisyyteen. Niistä alkoi vähitellen kehittyä kaupunkeja. Samoista syistä alkoivat jälleen elpyä vanhat, roomalaisten perustamat kaupungit, jotka olivat Rooman vallan kukistuessa menettäneet vuosisadoiksi kaiken merkityksensä.

Keskiajan kaupunki oli linnoitettu, sitä ympäröivät muurit, vallit ja kaivannot, joiden takana kaupungin ja lähiympäristön asukkaat saivat suojaa sotien aikana.

Kaupunkiväestön enemmistön muodostivat käsityöläiset ja kauppiaat, ja talouden perustana oli käsityö sekä myöhemmin kauppa. Kuitenkaan eivät kaupunkilaiset kokonaan irroittuneet maataloudesta, vaan melkein kaikilla vakinaisilla asukkailla oli pienet peltonsa, kasvitarhansa ja karjaa.

Keski-Euroopan kaupungeissa alkoivat käsityöläiset jo 11. vuosisadalla järjestäytyä ammattikuntiin. Ammattikunta oli liitto, johon kuuluivat kaikki kaupungissa asuvat yhden tai muutamien toisilleen läheisten ammattien harjoittajat. Ammattikuntaan kuulumattomilta käsityöläisiltä kiellettiin varsin pian oikeus ammatin harjoittamiseen.

Jokaisella ammattikunnalla oli valinnallinen hallintonsa ja sääntönsä. Sääntöjen mukaisesti ammattikuntien tehtävänä oli estää haitallinen kilpailu, lujittaa yhdenvertaisuutta ja veljeyttä käsityöläisten kesken.

Aikaa myöten ammattikunnat alkoivat yhä yksityiskoh-

taisemmin säännöstellä jäsentensä tuotantoa. Ne määräsivät, kuinka paljon työntekijöitä kukin ammattikuntamestari sai pitää, kuinka paljon kukin sai valmistaa tuotteita, ne määräsivät tuotteiden laadun ja hinnat, työpalkan suuruuden, työpäivän pituuden j.n.e.

Tavallisesti ammattikunnat lisäksi huolehtivat raaka-aineiden hankinnasta jäsenilleen, perustivat varastoja raaka-aineiden ja tuotteiden säilytystä varten. Eräillä ammattikunnilla oli lisäksi yhteisiä jalostuslaitoksia, esim. puhdistus-, valkaisu-, värjäys-, sahaus- ym. laitoksia.

Kaupunkien poliittisessa elämässä ammattikunnilla oli varsin huomattava merkitys, ne taistelivat käsityöläisten edustuksen puolesta kaupunkihallintoihin ja valvoivat niiden etuja kaikkia hyökkäyksiä vastaan. Hyvin tavallista oli, että kaupunkihallinnot pakotettiin myöntämään ammattikunnille tuotanto- ja kauppamonopoli.

Kaiken lisäksi ammattikunnat toimivat keskinäisinä avustusjärjestöinä, uskonnollisina yhdyskuntina ja sotilaallisina yksikköinä.

Ammattikuntamestarilla oli oma verstaansa ja hän suoritti pääasiassa tilaustöitä tai valmisti tuotteita suppeita paikallisia markkinoita varten. Työhuone, työvälineet, raaka-aineet ja valmiit tuotteet olivat mestarin yksityisomaisuutta. Se oli luonnollinen seuraus käsityövälineiden olemuksesta. Ne olivat yksilöllistä käyttöä varten, pientuotantoa varten, ja siksi ne olivat pientuottajien yksityisomaisuutta.

Työvälineiden luonne määräsi myös käsityöyritysten koon. Niissä työskenteli mestarin ja hänen perheensä jäsenten lisäksi 2—5 työntekijää, kisällejä ja oppipoikia. Tuotantolaitoksen pienuuden ja työntekijäin vähyyden vuoksi mestari oli pakotettu itse osallistumaan työhön. Niin ollen hänen oikeutensa työn tuotteisiin perustui omaan työhön. Mestari tosin sai jonkin verran tuloja kisällien ja oppipoikien työstä, mutta tavallisesti sillä ei ollut kovin oleellista merkitystä hänen taloudelleen.

Kisällit ja oppipojat asuivat ja ruokailivat mestarin kotona, ja ensin mainitut saivat vielä jonkin määrän palkkaa. Suhteet pysyivät monien vuosisatojen ajan täysin patriarkaalisina. Yhteinen työ ja samanlaiset elämänehdot vaikuttivat sen, ettei kuilu työntekijäin ja mestarien välillä muodostunut syväksi, vaikka viimeksi mainitut harjoittivatkin jonkin verran riistoa.

Mestarin ylempi asema ei yleensä johtunut niin paljon siitä, että hän omisti tuotantovälineet, kuin hänen mestaruudestaan, ammattitaidostaan. Siihenkin oli syynä käsityötekniikka. Työ suoritettiin käsin eikä tuotantolaitoksen piirissä ollut juuri lainkaan työnjakoa. Jokainen valmisti tuotteen alusta loppuun saakka. Se taas vaati suurta taitavuutta, joka oli opittavissa vasta vuosien kuluessa. Vaikka mestari hyötyikin kisällien ja oppipoikien työstä, niin nämä eivät pitäneet sitä kohtuuttomana, koska mestari samalla opetti heille ammatin salaisuudet ja teki mahdolliseksi sen, että he voivat aikanaan siirtyä ammattikuntamestareiksi.

Toisaalta riisto pysyi suhteellisen vähäisenä senkin tähden, että ammattikuntamestarien tavoitteena ei ollut niin paljon rahojen kerääminen, rikastuminen, kuin säädynmukaisen elämän turvaaminen. Ammattikuntalaitoksen alkuaikoina tuo elämä odotti jokaista työntekijää. Palveltuaan määrävuodet oppipoikana ja suoritettuaan kisällinäytteen nuorukainen pääsi kisälliksi ja työskenneltyään jälleen määräajan kisällinä hän sai suorittaa mestarinäytteen ja perustaa oman yrityksensä. Nämä idylliset suhteet eivät kuitenkaan säilyneet kovin kauan, sillä kilpailun kiihtyessä alettiin kisällien pääsyä mestareiksi kaikin tavoin rajoittaa, kuten tulemme myöhemmin näkemään.

Ammattikuntalaitos edisti epäilemättä aluksi käsityön kehittymistä asettaessaan tiukat vaatimukset valmistustapaan ja laatuun nähden, hankkiessaan edullisesti raaka-aineita ja huolehtiessaan käsityöläisten yhteiskunnallisista eduista. Niin kauan kuin markkinat olivat paikalliset, ei ammattikuntalaitoksen kilpailua ehkäisevä pyrkimyskään vaikuttanut tuotannon kehitystä jarruttavasti.

Melkein samalla tavalla kuin käsityöläiset, järjestäytyivät myös kauppiaat keskiajan kaupungeissa, joiden väestöstä ne muodostivat tosin pienen, mutta aikaa myöten yhä vaikutusvaltaisemman vähemmistön. Kauppiaiden ammattikunnat, k a u p p i a s k i l t a t määrittelivät ostettavien ja myytävien tavaroiden hinnat; suurissa kauppakaupungeissa, esim. Venetsiassa ja Genuassa kiltat määrittelivät myös tavarain laadun ja takasivat sen tavaroihin lyödyllä leimallaan. Hinta- ja laatumääräyksiä rikkovia kauppiaita sakotettiin kiltan hyväksi tai heidät julistettiin boikottiin, joka silloisissa oloissa merkitsi nopeaa vararikkoa. Vieraissa satamissa, mm. Aleksandriassa ja Konstantinopolissa, oli kauppiaskiltoilla kauppatalonsa varastoineen, asuntoineen, ravintoloineen ja näyttelyhuoneistoineen.

Feodaalisen tuotantotavan kukoistuskaudella kauppapääoman tehtävänä oli ennen kaikkea toimia välittäjänä feodaaliherrojen anastaman lisätuotteen vaihtamiseksi ylellisyystarvikkeisiin. Sen ohella kauppapääoma välitti tuotteiden vaihdon maaorjatalonpojan ja käsityöläisen välillä. Samoin kuin orjanomistusjärjestelmän vallitessa sai kauppapääoma voittonsa ostamalla tavarat alle niiden arvon ja myymällä ne arvoa korkeammasta hinnasta. Mutta koska talous pohjimmaltaan oli luontaistaloutta, ei sillä seikalla ollut kovin suurta merkitystä, sillä myytäväksi joutui ainoastaan mitätön osa valmistetuista tuotteista, käsityötä lukuunottamatta.

Petkuttipa kauppias ketä tahansa voittoa saadakseen,

viime kädessä hänen voittonsa oli kuitenkin lähtöisin pientuottajien, käsityöläisten ja talonpoikien lisätyöstä.

Kauppiaat, koronkiskurit, rikkaat talonomistajat ja kaupungin alueella olevien maiden omistajat sekä eräät rikkaimmat ammattikuntamestarit muodostivat kaupunkien johtavan ryhmän, patriisit. Lukumäärältään se oli hyvin pieni, mutta sen haltuun oli jo varhain kerääntynyt suurin osa kaupunkien omaisuudesta, kuten näkyy seuraavasta taulukosta, jossa on esitetty eräiden Saksan ja Sveitsin kaupunkien patriisien suhteellinen lukumäärä ja heidän omaisuutensa.

Kaupungit	Kaupunkiporvariston rikkain ryhmä %:ssa koko kaupungin väestöstä	Sen käsiin keskittynyt kaupunkiväestön omaisuudesta %:a
Freiburg	2	50
Erfurt	7	60
Basel	3—5	53—59
Halle	4,7	52
Ravensburg	4,6	72,7

On ymmärrettävää, että tämä muutamia prosentteja käsittävä rikkaiden ryhmä hallitsi kaupunkeja myös poliittisesti. Sen käsissä olivat tavallisesti kaupungin itsehallintoelimet, raha-asiat ja oikeudenkäyttö. Niiden avulla se sälytti pääosan veroista ja muista rasituksista käsityöläisten kannettavaksi.

Tehdäksemme lyhyen yhteenvedon edellä sanotusta voimme todeta, että tuotantovoimien kehitys feodaalisessa yhteiskunnassa ja sitä seurannut yhteiskunnallinen työnjako johti talouden kahtiajakoon, toisaalla oli maataloutta harjoittava maaseutu, jossa oli vallalla luontaistalous ja maaorjatalonpoikien riisto ja toisaalla olivat käsitöitä ja kauppaa harjoittavat kaupungit, joiden mukana syntyi

uusi taloudellinen tekijä: tavaratuotanto, s.o. tuotanto vaihtoa varten. Pääpaino tuotantovoimien kehityksessä siirtyi kaupunkeihin, kun taas maaseudulla hallitsivat vanhat tottumukset ja perinteet sekä tekniikan että työmenetelmien alalla.

Kuitenkin kehitysvauhti kaupungeissakin oli aluksi suhteellisen hidasta, se näkyy m.m. kaupunkien väkiluvun kohtalaisen vähäisestä kasvamisesta. Englannissa, josta meillä on tietoja käytettävissä, oli kaupunkiväestöä v. 1086 75 000 ja v. 1377 168 720, samaan aikaan kaupunkiväestö lisääntyi koko väestöön verraten 5 %:sta 12 %:iin. Aina keskiajan loppuun saakka pysyi kaupunkiväestö suhteellisen pienenä.

Kaupungin ja maaseudun välinen vastakohtaisuus

Feodalismin aikana oli kaupungin ja maaseudun välisille suhteille luonteenomaista se, että maaseutu hallitsi kaupunkia poliittisesti, kun taas kaupunki riisti maaseutua taloudellisesti.

Maaseudun poliittinen herruus etenkin feodalismin alkupuolella perustui siihen, että melkein kaikki kaupungit muodostuivat feodaaliherrojen maalle ja olivat pitkiä aikoja näiden yksityisomaisuutta. Omistaja kantoi kaupungilta verot ja hänelle kuului kaupungissa ylin tuomiovalta. Vieläkin enemmän, feodaalisella omistajalla oli oikeus testamentata, myydä ja pantata omistamansa kaupunki. Tuon oikeuden käyttämisestä aiheutui monasti sellaisia merkillisyyksiä, että kaupunki oli jaettu useaan osaan, jolla kullakin oli eri omistaja ja tietysti erilaiset säännökset ja oikeudenkäyttö. Niinpä ranskalainen Arlesin kaupunki kuului 12. vuosisadalla neljälle omistajalle, ja kaupunki oli jaettu neljään, muurien toisistaan erottamaan osaan.

Mutta kaupunkien varttuessa tällainen feodaaliherrojen valta alkoi yhä voimakkaammin ehkäistä käsityön ja kaupan kehitystä, ja siksi kaupungit pyrkivät kaikin keinoin vapautumaan. Ne taistelivat hankkiakseen itselleen itsehallinto-oikeuden, vapautuakseen veroista ja sisäisistä tullimaksuista, saadakseen oikeudenkäytön ja rahanlyöntioikeuden haltuunsa j.n.e. Tämä taistelu kesti vuosisatoja ja sai monessa tapauksessa todellisen sodan luonteen, mutta varsin usein kaupungit hankkivat riippumattamuutensa yksinkertaisesti ostamalla sen. Mitä muotoja taistelussa kulloinkin käytettiinkin, joka tapauksessa kaupunkien taloudellisen ja sotilaallisen voiman kasvaessa ne vähitellen hankkivat itselleen poliittisen riippumattomuuden feodaaliherroista. Tähän taistelu ei kuitenkaan päättynyt, vaan muuttui taisteluksi koko feodaalista järjestelmää vastaan.

Tämän edellä kuvatun vastakohdan ohella, joka ilmeni kaupunkien pyrkimyksessä vapautua feodaaliherrojen holhouksesta, oli olemassa toinen vastakohta, joka sai ilmauksensa kaupunkien harjoittamassa maaseudun taloudellisessa riistämisessä.

Kauppapääoma hankki voittonsa etupäässä riistämällä maaorjatalonpoikia. Kauppiaat ostivat näiltä maataloustuotteet hyvin halvalla, mutta myivät heille käsityötuotteet kalliilla. Näin joutui huomattava osa maaorjatalonpojan lisätyöstä suoraan kauppapääomalle. Sen lisäksi hankkivat kauppiaat feodaaliherroille etupäässä ylellisyystavaroita kalliilla hinnoilla anastaen siten huomattavan osan maaorjilta riistetystä feodaalisesta korosta. Mitä laajemmaksi kauppa kävi, sitä enemmän feodaaliherrojen oli tehostettava maaorjien riistoa.

Kaupan lisäksi keskiajan kaupungit riistivät maaseutua myös koronkiskonnan avulla. Kaupunkien koronkiskurit antoivat lainoja toisaalta feodaaliherroille, jotka käyttivät

saamansa varat tuhlaamiseen, ja toisaalta katojen tai muiden onnettomuuksien vaikeuksiin saattamille maaorjatalonpojille ja jossain määrin myös käsityöläisille. Molemmissa tapauksissa oli lainakorko äärettömän korkea, kohoten joskus aina tuhanteen prosenttiin.

Sitä mukaa kun tavaratalous ja rahasuhteet kehittyivät, joutui etenkin talonpoikaisto yhä enemmän riippuvaiseksi koronkiskureista, jotka köyhdyttivät maaseutua kiskomalla sieltä kaiken minkä irti saivat.

Kaupungit olivat myös feodaalisen vallan keskuksia, sillä niissä asuivat sekä maalliset että kirkolliset valtaherrat. Poliittisen vallan keskuksina riistivät kaupungit maaseutua myös verojen ja muiden rasitusten muodossa.

Näiden ristiriitojen kehitys johti vähitellen taloudellisesti voimistuvien kaupunkien vapautumiseen feodaalisesta riippuvaisuudesta ja maaseudun yhä täydellisempään taloudelliseen alistamiseen kaupan ja koronkiskonnan avulla. Engels luonnehtii tuon taistelun sanoilla:

"Porvariston taistelu feodaaliaatelistoa vastaan on kaupungin taistelua maaseutua, teollisuuden taistelua maanomistusta, rahatalouden taistelua luontaistaloutta vastaan, ja porvarien ratkaisevina aseina tässä taistelussa olivat sen ensin käsityömäisen, myöhemmin tehdasmaiseksi edistyneen teollisuuden kehityksen ja kaupan laajentumisen johdosta jatkuvasti kasvavat taloudelliset mahtikeinot." 1)

Kaupan kehitys feodalismin aikana

Kaupan kehitystä on vielä tarkasteltava erikseen, koska sillä on niin suuri vaikutus feodaalisen tuotantotavan kehitykseen. Edellä kuvaamamme tuotantovoimien kasvusta aiheutunut kaupunkien erkaneminen maaseudusta johti puolestaan sekä sisäisen että ulkomaisen kaupan laajenemiseen.

1) Marx—Engels: Valitut teokset I osa, s. 325.

Kotimaankauppa tapahtui pääasiassa toisaalta käsityöläisten ja toisaalta maaorjien ja feodaaliherrojen välillä. Kaupan keskuksina olivat kaupungit, jonne maaseudulta tuotiin maataloustuotteita vaihdettavaksi käsityöläisten valmistamiin välttämättömyys- ja ylellisyystavaroihin. Nämä paikalliset markkinat sitoivat vaihtosuhteilla kaupungin ympärillä olevat feodaalikartanot ja talonpoikaiskylät suunnilleen niin laajalla alueella, että sen rajoilta aamulla kaupunkiin lähtevä ehti illaksi kotiinsa. Poikkeustapauksissa tehtiin tietysti pitempiäkin kauppamatkoja, etenkin sellaisissa maissa kuin Suomessa, jossa kaupunkeja oli hyvin harvassa.

Kuta enemmän tuotantovoimat ja yhteiskunnallinen työnjako kehittyivät, sitä suuremmat mahdollisuudet muodostuivat ulkomaankaupalle ja sitä välttämättömämmäksi sen kehittäminen kävi. Vilkastuva ulkomaankauppa suuntautui ennen kaikkea jo orjanomistusjärjestelmän aikana muodostuneita kauppateitä pitkin Euroopasta Välimeren kautta itään. Erikoisen edullisessa asemassa näihin kauppateihin nähden oli pitkälle Välimereen työntyvä Italia. Sen vuoksi eräät sen kaupungeista, m.m. Venetsia ja Genua kehittyivät jo hyvin varhain keskiajalla suuriksi kauppakeskuksiksi.

11. vuosisataan saakka hoitivat Euroopan ja Itämaiden välistä kauppaa etupäässä arabialaiset ja bysanttilaiset kauppiaat, jotka toivat tänne itämaisia mausteita, ylellisyysesineitä y.m. ja veivät raaka-aineita, viljaa sekä orjia. 11. vuosisadalla tilanne kuitenkin alkoi nopeasti muuttua. Kansainvälinen kauppa siirtyi eurooppalaisille kauppiaille. Muutos oli seurausta tuotantovoimien, yhteiskunnallisen työnjaon ja vaihdon kehittymisestä monissa Euroopan

maissa. Uusien markkinain ja raaka-aineiden tarve pakotti kiinnittämään huomiota itään. Tällöin alkoivat itämaihin suuntautuvat matkat, jotka, vaikka olivatkin pääasiassa taloudellisten ja kaupallisten syiden aiheuttamia, saivat keskiajan tavan mukaan vahvan uskonnollisen värityksen. Erikoisen tiheään tehtiin Euroopan maista n.s. pyhiinvaellusmatkoja Palestiinaan, jossa perintätietojen mukaan Jeesuksen haudan oletettiin sijaitsevan.

Länsi-Euroopan itään suuntautuva kauppa kohtasi kuitenkin pian hyvin vaikean esteen. Turkkilaiset valloittivat 11. vuosisadalla Bagdadin kalifikunnan ja huomattavan osan Bysantin alueista, sulkien tavanomaiset kauppatiet ja häiriten pyhiinvaellusmatkoja Jerusalemiin. Nämä seikat olivat ulkonaisena syynä ristiretkiajatuksen syntymiselle.

Ristiretket olivat tarpeen ennen kaikkea Euroopan kauppiaille, sitä todistaa m.m. se, että itämaista kauppaa harjoittavat kaupungit, kuten Venetsia ja Genua, suorittivat hyvin huomattavan osan ristiretkien kustannuksista. Myös aateliston etujen mukaista oli ristiretkiajatus, sillä majoraattilaitoksen johdosta maa ja talous joutuivat tavallisesti aatelisperheen vanhimmalle pojalle, toisten lasten jäädessä ilman. Näin muodostui suurilukuinen maattomien ritarien ryhmä, joka oli sotaista, halusi maata ja oli sitä saadakseen valmis minkälaisiin seikkailuihin tahansa.

Katolinen kirkko kietoi tuon liikkeen uskonnollisuuden verhoon, julistaen sen tarkoitukseksi Pyhän maan vapauttamisen uskottomien vallasta. Feodaalisen maailman ideologisena johtajana vaativat sen edut eurooppalaisten alueiden laajentamista, suurena maanomistajana se toivoi siten laajentavansa tiluksiaan ja kaupan rahoittajana oli sille tärkeää itämaankauppaa haittaavien esteiden poistaminen.

Mitä tulee maaorjatalonpoikaistoon, niin sen asema monilla seuduilla oli siksi kurja, että osa siitä oli valmis

menemään mihin tahansa saadakseen muutosta aikaan, semminkin, kun kirkko lupasi ristiretkelle lähteville maaorjille vapauden. Näin monet syyt, joiden juuret olivat syvällä feodaalisen yhteiskunnan talouselämässä, johtivat lähes kaksisataa vuotta (vv. 1096—1270) jatkuneisiin ristiretkiin, jotka lopulta päättyivät ristiretkeläisten täydelliseen tappioon.

Euroopan taloudelliseen elämään ristiretkillä oli valtava vaikutus. Ensiksi ristiretkeläiset tutustuivat valloittamiensa maiden tekniikkaan ja työmenetelmiin, siirsivät paljon niistä Eurooppaan ja edistivät siten täällä tuotantovoimien kehitystä.

Toiseksi tutustuminen uuteen kulttuuripiiriin laajensi feodaalisen yhteiskunnan vallassa olevien luokkien vaatimuksia ja tarpeita, joka taas puolestaan kiihoitti uusien tuotantoalojen kehittymistä.

Kolmanneksi ristiretket vilkastuttivat suuresti kauppaa itään. Välimerellä tämän kaupan keskuksina olivat pääasiassa jo aikaisemmin mainitut Venetsia ja Genua sekä Firenze y.m. Muualla Euroopassa suuria kauppakaupunkeja olivat m.m. Hampuri, Lybeck, Köln, Magdeburg, Frankfurt, Novgorod, Pihkova j.n.e. Pääasiassa Itä- ja Pohjanmerellä kauppaa harjoittaneet saksalaiset kaupungit, joista muutamia lueteltiin edellä, muodostivat n.s. Hansa-liiton, jolla aikanaan oli suorastaan ratkaiseva merkitys meidänkin maamme kaupassa.

Tulot ulkomaan kaupasta olivat valtavan suuret. 14. ja 15. vuosisadoilla saivat kauppiaat esim. mausteista voittoa 70—287 prosenttiin.

Samaan aikaan laajeni myös kotimaankauppa melkein kaikkialla, erityisesti vilkastui tekstiili- ja metallitavarain kauppa. Yhtä voimakas kehitys tapahtui myös luoton ja koronkiskonnan alalla. Aluksi olivat kauppiaat harjoittaneet sekä luotonantoa että koronkiskontaa, mutta myö-

hemmin ilmaantui tuolle alalle erikoistuneita pankkiireita.

Tavaratuotannon ja rahasuhteiden kehitys aiheutti perinpohjaisia muutoksia feodaalisella maaseudulla. Luontaiskorko muuttui rahakoroksi, maaorjatalonpoikien riistäminen voimistui ja samalla nopeutui talonpoikaiston jakaantuminen rikkaisiin ja köyhiin, kapitalististen suhteiden kehittyminen myös maaseudulla.

Feodaalisen tuotantotavan rappeutuminen

Olemme todenneet, että feodaalinen tuotantotapa teki mahdolliseksi tuotantovoimien kehittymisen siltä tasolta, jolle ne olivat ehtineet orjanomistusjärjestlmän aikana. Tuotantovoimien kehittyminen ilmeni yhteiskunnallisen työnjaon lisääntymisessä ja maataloustekniikan parantumisessa sekä uusien maatalouden tuotantoalojen ilmaantumisessa.

Vielä nopeampaa oli kehitys kaupunkien käsityön alalla. Työn tuottavuus kohoaa, sitä edistävät monet tärkeät keksinnöt, joita etenkin keskiajan loppupuolella tehdään. Uusia teollisuusaloja syntyy. Suuri edistys tapahtuu raudan sulatuksessa ja jalostuksessa. Merenkulkutaito paranee kompassin keksimisen ansiosta. Keksintöjä tapahtuu monilla muillakin aloilla, niinpä paperin, ruudin ja kellojen valmistus keksitään tai siirtyy Eurooppaan muualta.

Monissa Euroopan maissa kehittyy 14. ja 15. vuosisadoilla käsityötuotanto ja vastaavasti myös kauppa hyvin voimakkaasti. Käsityöläiset siirtyvät entistä enemmän valmistamaan tuotteita markkinoita varten tilaustöiden asemesta ja sitä mukaa tuotteiden myynti jää kauppiaiden tehtäväksi. Maaseudulla alkaa luontaistalous väistyä tavaratalouden tieltä.

Amerikan ja Intiaan johtavan meritien löytö 15. vuosi-

sadan lopussa laajensi valtavasti markkinoita teollisuustuotteille. Pieni käsityötuotanto ei pystynyt enää tyydyttämään laajentunutta kysyntää, siten syntyi taloudellinen välttämättömyys kapitalistiseen suurtuotantoon siirtymiselle.

Feodaalisen yhteiskunnan tuotantosuhteet maaorjatöineen ja ammattikuntarajoituksineen muuttuivat tuotantovoimien kehitystä jarruttaviksi, feodalismi alkoi rappeutua, sen uumenissa muodostuivat uudet, kapitalistiset suhteet. Tämä vaihe käsitti 16. ja 18. vuosisatojen välisen ajanjakson.

Perustan kapitalististen suhteiden kehittymiselle, kapitalistisen tuotantotavan edellytysten muodostumiselle feodalismin uumenissa muodostui yksinkertainen tavaratalous, jonka kehitystä olemme edellä lyhyesti selostaneet.

Tavarataloudelle on luonteenomaista tuotteiden valmistaminen markkinoilla myyntiä varten. Tällöin siis täytyy olla verrattain pitkälle kehittynyt yhteiskunnallinen työnjako erillään työskentelevien tuottajien välillä. Nämä tuottajat, jotka valmistavat vain muutamia tai usein ainoastaan yhtä tavaralajia, eivät luonnollisesti voi tyydyttää tarpeitaan omilla valmisteillaan, vaan myyvät tuotteensa markkinoille ostaakseen sieltä sitten muiden tuottajien valmistamia tavaroita.

Toinen yksinkertaisen tavaratalouden luonteenomainen tunnusmerkki on tavaratuottajain henkilökohtaiseen työhön perustuva tuontantovälineiden yksityisomistus, joka on seurausta käsityökauden työvälineiden luonteesta. Työvälineet, värttinä tai rukki, pienet kangaspuut, vasara, sahra, varsta j.n.e. olivat tarkoitetut yksityisen henkilön käyttöä varten, ja siitä johtui myös pientuotantolaitosten ja pientalouksien valta-asema. Tuotantovälineiden yksityisomistus aiheutti tietysti myös tuotteiden yksityisomistuksen.

Tässä niin idylliseltä vaikuttavassa yksinkertaisessa tavaratuotannossa on kuitenkin alusta alkaen syvä ristiriita, joka johtaa aikanaan sen tuhoutumiseen. Sen perustana on toisaalta yhteiskunnallinen työnjako, niin että yksityiset pientavarantuottajat ovat sidottuja toisiinsa, työskentelevät toisiaan varten. Heidän työnsä on siis luonteeltaan y h t e i s k u n n a l l i s t a. Mutta toisaalta yksinkertaisen tavaratalouden perustana on tuotantovälineiden yksityisomistus. Jokainen pientavarantuottaja on oma isäntänsä, hän työskentelee eristettynä toisista, valmistaa tavaroita niin paljon ja laadultaan sellaisia kuin itse haluaa, ilman mitään yhteistä suunnitelmaa, tietämättä koskaan, tarvitsevatko toiset hänen valmistamiaan tavaroita vai eikö, t.s. onko hänen työnsä yhteiskunnallisesti hyödyllistä vai eikö. Hänen työnsä on siinä mielessä y k s i t y i s t y ö t ä. Niin ollen on pientavarantuottajan työllä kaksinainen luonne, se on samaan aikaan sekä yhteiskunnallista että yksityistyötä.

Ristiriita yhteiskunnallisen ja yksityistyön välillä on yksinkertaisen tavaratalouden perusristiriita. Siitä aiheutuu tavaratuotannon anarkia ja raivokas kilpailu yksityisten tavarantuottajien välillä. Tuossa kilpailussa toiset tavarantuottajat voittavat, toiset häviävät, toiset rikastuvat, toiset köyhtyvät. Ne, jotka voittavat, alistavat voitetut, pakottavat nämä työskentelemään hyväkseen, riistävät niiden lisätyön, ja näin yksinkertainen tavaratalous "synnyttää kapitalismia ja porvaristoa joka päivä, joka tunti, luonnonvoimaisesti ja laajassa mittakaavassa", kuten Lenin toteaa.

Perussyynä tähän ilmiöön on tavaratuotantoa ohjaava arvolaki, johon tutustuimme ylimalkaisesti jo orjanomistusjärjestelmän yhteydessä ja johon joudumme vielä monta kertaa palaamaan siirryttyämme tutkimaan kapitalistista tuotantotapaa. Tässä yhteydessä tyydymme ainoastaan toteamaan, että tavaratalouden vallitessa toiset tuottajat

työskentelevät edullisemmilla ehdoilla kuin toiset joko sen vuoksi, että heidän tuotantovälineensä ovat keskinkertaista parempia taikka sen vuoksi, että he ovat taitavampia ja nopeampia. Molemmissa tapauksissa he käyttävät tuotteen valmistamiseen vähemmän aikaa kuin epäedullisemmilla ehdoilla työskentelevät saman alan tuottajat. Myydessään tavaransa markkinoilla saavat molemmat kuitenkin niistä saman hinnan, sillä tavaran arvon ja viime kädessä myös hinnan määräävät keskinkertaiset tuotantoehdot, yhteiskunnallisesti välttämätön työaika. Niin ollen edullisemmilla ehdoilla työskentelevät saavat tavarastaan suuremman arvosumman, kuin mitä siihen käytetty työ edellyttäisi, ja rikastuvat, kun taas huonoimmilla ehdoilla työskentelevät joutuvat luovuttamaan osan työstään korvauksetta ja köyhtyvät.

Kuten muistatte, perustettiin ammattikunnat ennen kaikkea ehkäisemään tätä pientuottajain välistä kilpailua. Tuossa tehtävässään ne onnistuivat kuitenkin ainoastaan niin kauan, kun tavaratuotanto oli kehittymätöntä, tuotantoa harjoitettiin suppeita paikallisia markkinoita varten, ja käsityöläiset itse huolehtivat tuotteiden myynnistä.

Tavaratuotannon laajeneminen muutti täydellisesti tilanteen. Markkinain laajentuessa käsityöläiset eivät enää voineet itse myydä tavaroitaan, tehtävä siirtyi erikoistuneille välittäjille, kauppiaille, jotka usein olivat lähtöisin käsityöläisten keskuudesta. He olivat aluksi välittäneet omien tuotteittensa ohella toisten ammattitoveriensa tuotteet markkinoille, mutta vähitellen luopuneet kokonaan tuotannosta ja ryhtyneet harjoittamaan kauppaa varsinaisena ammattinaan.

Markkinain laajetessa muodostui ammattikuntalaitos yhä suuremmassa määrin tuotantovoimien kehitystä jarruttavaksi. Se esti uusien keksintöjen käytäntöön ottamisen, vaikeutti tuotannon laajentamista määrittelemällä tar-

kasti oppipoikien ja kisällien lukumäärän, työajan j.n.e. pystymättä kuitenkaan estämään kilpailua ja siitä aiheutuvaa eriarvoisuutta omistussuhteissa ammattikuntamestarien keskuudessa. Rikkaimmat ammattikuntamestarit laajensivat tuotantoaan kaikista rajoituksista välittämättä ja jos se ei käynyt päinsä kaupungissa, he perustivat tuotantolaitoksia maaseudulle, jonne ammattikuntarajoitukset eivät ulottuneet.

Se mursi ammattikuntien monopoliaseman, ammattikunkäsityö alkoi rappeutua.

Samaan aikaan kärjistyi vastakohtaisuus toisaalta mestarien ja toisaalta kisällien ja oppipoikien välillä. Kilpailun kiihtyessä, käsityöläisten joutuessa vähitellen riippuvaisiksi kauppiaista ja koronkiskureista, huononivat kisällien ja oppipoikien olot. Heidän työpäivänsä piteni, työn voimaperäisyys lisääntyi, palkat ja ruoka huononivat. Ammattikunnat muuttuivat yhä enemmän mestarien taistelujärjestöiksi kisällejä ja oppipoikia vastaan. Ne säätivät monenlaisia rajoituksia estääkseen kisällien pääsyä mestareiksi, koska mestarien lukumäärän lisääntyminen kihdytti kilpailua. Kisällivuosia lisättiin, mestarinäytteitä vaikeutettiin, ammattikuntiin liittymismaksuja korotettiin j.n.e.

Nämä muutokset ammattikuntien sääntöihin alkoivat jo 14. vuosisadalla ja tiukkenivat jatkuvasti, kunnes jouduttiin siihen, että ammattikunnat asiallisesti suljettiin kaikilta muilta, paitsi entisten mestarien pojilta ja läheisiltä sukulaisilta. Paikoitellen muuttui mestarin arvo suorastan perinnölliseksi. Tilannetta huononsi vielä se, että osa kisälleistä ei saanut työtä edes kisälleinäkään.

Kisällit koettivat puolustaa etujaan liittymällä yhteen. Jo varsin varhain oli eri maissa syntynyt erikoisia kisälliyhdistyksiä uskonnollisia tarkoituksia, huvittelua ja keskinäistä avustustoimintaa varten. Nyt nämä yhdistykset saivat uusia tehtäviä, niistä tuli taistelujärjestöjä, jotka lak-

kojen ja boikotin avulla yrittivät pakottaa mestareita myönnytyksiin ja joskus siinä onnistuivatkin, mutta eivät luonnollisesti voineet muuttaa itse kehityksen suuntaa, joka kulki kohti ammattikuntien hajoamista, rikkaiden mestarien muuttuessa kapitalistisiksi yrittäjiksi ja kisällien sekä köyhtyneiden mestarien joutuessa heidän palkkatyöläisikseen.

Samanlainen feodaalisten suhteiden rappeutuminen ja kapitalististen suhteiden muodostuminen tapahtui maaseudullakin. Varhaiskeskiajalla oli vallinnut luontaistalous. Jokainen kartanotalous tyydytti sen jäsenten tarpeet melkein täydellisesti omilla tuotteilla. Rahan tarve oli mitättömän pieni, sitä käytettiin etupäässä verojen maksamiseen. Mutta tavaratalouden kehittyessä feodaalinen talous kietoutui markkinasuhteisiin ja joutui riippuvaiseksi rahasta.

Sitä vastaavasti muuttuivat feodaaliherrojen ja maaorjatalonpoikien väliset suhteet. Luontaistalouden vallitessa rajoitti päivätöitä ja luontaismaksuja feodaaliherran kulutus. Silloin ei ollut mitään järkeä koota kovin suuria varastoja viljaa tai muita tuotteita, jotka varsin helposti pilaantuivat. Mutta rahatalouden aikana sellainen rajoitus hävisi. Feodaaliherra voi kiristää talonpojilta kuinka paljon tahansa tarvitsematta pelätä tuotteiden pilaantumista, sillä ne voitiin myydä ja niiden arvo säilyttää rahana miten kauan tahansa. Vieläkin edullisempaa oli muuttaa työja tuotekorko rahakoroksi, jolloin maaorjatalonpojan oli muutettava lisätuotteensa ensin rahaksi, ennenkuin luovutti sen maanomistajalle.

Näin maaseutu joutui yhä enemmän vaihdon piiriin. Se puolestaan joudutti maaorjatalonpoikien jakaantumista rikkaisiin ja köyhiin. Rikastuneet maaorjat ostivat itsensä vapaiksi feodaalisesta riippuvaisuudesta ja riistivät yhdessä feodaaliherrojen kanssa köyhtyneitä maaorjia harjoittamalla koronkiskontaa, ostamalla näiden tuotteet polkuhin-

nasta, vuokraamalla maat, jolloin maaorjatalonpojat joutuivat maataloustyöläisen asemaan j.n.e.

Kapitalististen markkinasuhteiden kehityksen johdosta feodaaliherrat pyrkivät jatkuvasti voimistamaan talonpoikaiston riistoa. Rahakorko lisääntyi nopeasti, niinpä eräällä feodaalitilalla Bretagnessa vaadittiin talonpojilta v. 1778 200 livreä, mutta v. 1786 jo 400 livreä. Samalla feodaalitaloudet pyrkivät laajentamaan omia viljelyksiään ja anastivat sitä varten talonpoikaiston yhteismaita y.m.s. Papisto ei suinkaan jäänyt jälkeen aatelistosta talonpoikien riistossa. Entisten kirkon kymmenysten lisäksi se nylki talonpoikaistoa harjoittamalla laajaa ane-kauppaa (syntien anteeksi antoa maksua vastaan), perustamalla uusia kerjäläismunkkijärjestöjä j.n.e. Tuskinpa tarvinnee sanoa, että omia maaorjiaan kirkot ja luostarit riistivät yhtä säälimättä kuin maalliset ylimyksetkin.

Maaorjatalonpoikien sietämättömät olosuhteet synnyttivät talonpoikaislevottomuuksia ja kapinoita. Aluksi ne olivat paikallisia ja tukahdutettiin suhteellisen helposti, mutta vaihtosuhteiden kehitys, joka lähensi eri alueita toisiinsa, loi pohjan laajoille, monasti koko maata käsittäville kapinoille. Jatkuvasti voimistuva riisto antoi niille puolestaan entistä syvemmän ja rajumman luonteen. Niinpä olivat talonpoikaiskapinat Italiassa 13., Englannissa ja Ranskassa 14., Böömissä 15. ja Saksassa 16. vuosisadoilla todellisia sotia, joiden kukistaminen vaati hallituselimiltä valtavia ponnistuksia. Samaan luokkaan kuuluvat Venäjän talonpoikaiskapinat 17. ja 18. vuosisadoilla, sekä, määrätyin varauksin, Ruotsin Taalainmaan talonpoikien kapina v. 1434 ja meidän Nuijasotamme vv. 1596—97.

Nämä talonpoikaiskapinat, päättyivätpä ne miten tahansa, horjuttivat feodalismin perusteita ja vaikuttivat ratkaisevasti maaorjuuden ja feodaalisen riistojärjestelmän häviämiseen.

Feodalismin rappeutuminen ja kapitalististen suhteiden kehittyminen synnyttivät toisaalta yhä voimistuvan porvariston ja toisaalta proletariaatin, joka muodostui köyhtyneistä pientuottajista, käsityöläisistä ja maaorjista.

Näin siis sama ilmiö, pientuottajain häviöön joutuminen aiheutti aivan erilaiset seuraukset orjanomistusjärjestelmän ja feodalismin rappeutuessa. Edellisessä vallalle päässyt työn halveksiminen esti tuotantovoimien kehityksen ja heitti tuotantovälineensä menettäneet pientuottajat ryysyköyhälistön riveihin, kun taas feodalismin aikana vallalla ollut käsityöläisten ja talonpoikien pientuotanto loi mahdollisuudet tuotantovoimien kasvulle feodalismin uumenissa syntyneiden kapitalististen muotojen pohjalla.

Mutta näin kehittyneiden tuotantovoimien ja feodaalisen taloudellisen sekä poliittisen järjestelmän välillä kärjistyi vastakohtaisuus sovittamattomaksi. Marx ja Engels luonnehtivat tuon vastakohdan Kommunistisen puolueen manifestissa seuraavin sanoin: " ... ne olosuhteet, joissa feodaalinen yhteiskunta tuotti ja vaihtoi, maanviljelyksen ja teollisuuden feodaalinen järjestelmä, sanalla sanoen feodaaliset omistussuhteet, eivät enää vastanneet jo kehittyneitä tuotantovoimia. Ne estivät tuotantoa, sensijaan että olisivat sitä edistäneet. Ne muuttuivat yhtä moneksi kahleeksi. Ne täytyi murtaa ja ne murrettiin.

Niiden sijaan tuli vapaa kilpailu ja senmukainen yhteiskunnallinen ja poliittinen järjestelmä sekä porvariluokan taloudellinen ja poliittinen valta." [1])

Tämän muutoksen porvaristo toteutti eri maissa eri aikoina suorittamiensa vallankumousten avulla käyttäen apunaan talonpoikaistoa ja silloin vielä heikkoa ja hajanaista proletariaattia. Vallankumouksen voiton hedelmät korjasi porvaristo, toinen riistojärjestelmä korvattiin toisella, feodalismia seurasi kapitalismi.

---

[1]) Marx—Engels: Kommunistisen puolueen manifesti, s. 21.

C. KAPITALISTINEN TUOTANTOTAPA

I. KAPITALISTISEN TUOTANTOTAVAN MUODOSTUMINEN

Edellisessä luvussa näimme, miten maaorjatalonpoikien kapinat y.m. syyt hävittivät feodaalisen riiston, mutta eivät riistoa yleensä, sillä feodaalista riistoa seurasi kapitalistinen. Viimeksi mainitun perustana on kapitalistien omistusoikeus tuotantovälineisiin, mutta päinvastoin kuin orjanomistajat ja feodaaliherrat, kapitalistit eivät omista työläistä. Työläiset ovat henkilökohtaisesti vapaita, mutta koska heillä ei ole tuotantovälineitä, he ovat pakotettuja myymään työvoimaansa. Kapitalistit anastavat itselleen työläisen luoman lisäarvon.

Kapitalistisen tuotantotavan vallitessa työvoimakin muuttuu tavaraksi. Sen sijaan, että maaorja saatiin työskentelemään suoranaisen pakon avulla, pakotetaan palkkatyöläinen raatamaan nälän avulla. Keppikurin korvaa nälkäkäkäri. Nämä uudet tuotantosuhteet vastaavat kehittyneitä tuotantovoimia, jotka vaativat, "että tuotannon työntekijät olisivat valistuneempia ja ymmärtäväisempiä kuin murjotut ja tietämättömät maaorjat, kykenisivät ymmärtämään konetta ja käsittelemään sitä oikein", kuten Stalin toteaa. Kapitalistiset tuotantosuhteet ovat kaikkein kehittyneimmät riistosuhteet, ja samalla kapitalistinen yhteiskunta on viimeinen riistoon perustuva yhteiskuntamuoto. Kapitalistisen talouden tutkiminen merkitsee niiden lainmukaisuuksien tutkimista, joiden mukaan kapitalismi syntyy, kehittyy ja tuhoutuu.

Meidän tehtävänämme on aluksi ottaa selville, miten edellisessä luvussa tarkastelemamme feodaalisen tuotantotavan rappeutuminen oli samalla kapitalistisen tuotantotavan edellytysten muodostumista, miten keskiaikaisen feodaaliherran, maaorjatalonpojan ja käsityöläisen rinnalle ilmaantui kaksi uutta yhteiskunnallista luokkaa, nim. tuotantovälineistä ja henkilökohtaisesta riippuvaisuudesta vapaat palkkatyöläiset ja heidän riistäjänsä, tuotantovälineiden omistajat, kapitalistit ja miten muodostuivat suuret tuotantolaitokset sekä edellytykset konetekniikalle.

Kaiken perussyynä oli keskiajan loppua kohti kiihtyvällä nopeudella tapahtuva tuotantovoimien kasvu. Erityisen suuriarvoinen oli raudan sulatuksessa ja jalostuksessa tapahtunut kehitys. Aina 13. vuosisadalle saakka tapahtui raudan valmistus alkeellisissa uuneissa, joissa saatiin vain muutama prosentti käyttökelpoista rautaa. Mutta sitten opitaan rakentamaan jo 3 metrin korkuisia sulatusuuneja ja samalla alkaa tako- ja takkiraudan valmistus. 14. vuosisadalla sulatusuunien korkeus lisääntyy 5—6 metriin. Noissa uuneissa voidaan suorittaa keskeytymätön sulatus. Malmin sisältämästä raudasta saatiin silloin jo käytettäväksi lähes 40 %, joten raudan tuotantokustannukset huomattavasti alenivat.

15. vuosisadalla opitaan raudan valaminen. Samoihin aikoihin tehdään joukko keksintöjä metallin jalostuksen alalla, niistä mainittakoon m.m. väkivasara, jota käytettiin vesivoimalla, langanvetopenkki ja valssauslaitteet. Vähän myöhemmin tehdään eräitä parannuksia myös kaivosteollisuudessa.

Kulutustarvikkeita valmistavilla aloilla tapahtuu niin ikään edistystä. Jo 13. vuosisadalla oli keksitty käsinpyöritettävä rukki, v. 1530 siihen keksitään poljin. Vähän en-

nen alkoi siirtyminen vaakasuoriin kangaspuihin, ja yleensä tehdään kudonnassa suuria parannuksia.

Ruudin ja paperin käytäntööntulosta olemme jo aikaisemmin puhuneet. Ruuti sai aikaan täydellisen vallankumouksen sotatekniikassa. Jo 14. vuosisadalla alettiin valmistaa raskaita tykkejä, joiden luodit kykenivät läpäisemään lujimmatkin aatelislinnojen muurit. Paperinvalmistus ja kirjapainojen ilmaantuminen olivat omiaan auttamaan uusien keksintöjen tunnetuksitulemista ja siten jouduttamaan tuotantovoimien kehitystä. Vieläkin oleellisempi merkitys siinä suhteessa oli kompassin ja merikarttojen käytäntööntulolla, koska ne aiheuttivat vallankumouksen laivaliikenteessä, tehden mahdolliseksi pitkät merimatkat.

Myös maatalouden alalla tapahtui kehitystä. Kaksivuoroviljelyksestä siirrytään ensin kolmivuoro- ja sitten monivuoroviljelykseen, auran käyttö tulee yhä yleisemmäksi. Kasvi- ja puutarhaviljelyksen kehityksestä olemme jo aikaisemmin maininneet. Vesi- ja tuulimyllyjä parannetaan huomattavasti j.n.e.

Kaupungit olivat tämän tuotantovoimien kehityksen johdossa. Niissä ilmeni niin ikään erikoisen selvästi yhteiskunnallisen työnjaon kehitys. Käsityöammatit jakaantuivat yhä ahtaammiksi erikoisaloiksi. Niinpä Parisissa jo 14. vuosisadan lopulla oli ainakin 350 käsityöammattia. Vähän myöhemmin (15. v.s:lla) veran valmistukseen osallistui 20 eri alan käsityöläistä, mikä todistaa varsin pitkälle ehtinyttä työnjakoa.

Erikoistuminen puolestaan aiheutti työvälineiden ja valmistusmenetelmien paranemisen, työn tuottavuuden kohoamisen, tuotteiden määrän lisääntymisen ja vaikutti niin ollen kehittävästi vaihtoon. Käsityöläiset alkavat valmistaa tuotteita yhä laajempia ja kauempana olevia markkinoita varten.

Markkinain laajeneminen puolestaan voimistaa kilpailua käsityöläisten välillä, sillä mitä laajemmat markkinat

ovat, sitä suurempi joukko käsityöläisiä niitä varten työskentelee ja sitä suurempi eroavaisuus vallitsee yksityisten tuottajain tuotanto- ja myyntiehtojen välillä, sitä suurempi mahdollisuus on toisilla saada tuotteistaan enemmän kuin on niiden yksilöllinen arvo, ja vastaavasti toisilla on pakko myydä tuotteensa alle yksilöllisen arvon. Ensin mainitut rikastuvat, laajentavat tuotantoaan kaikista rajoituksista välittämättä ja alkavat käyttää varsinaista palkkatyötä.

Ensimmäiset palkkatyöläiset ilmaantuivat jo 14. vuosisadalla Italiassa ja Saksan satamakaupungeissa, heitä palkattiin kauppalaivoihin matruuseiksi. Saman vuosisadan jälkipuoliskolla käytettiin palkkatyöläisiä ainakin villateollisuudessa m.m. Italiassa (Firenzen kaupungissa) ja Flanderissa. Melkein samaan aikaan tunnetaan palkkatyö myöskin Englannissa.

Tämä uusi yhteiskunnallinen ryhmä muodostuu varsin erilaisista aineksista: taloudelliseen perikatoon joutuneista käsityöläismestareista, työttömiksi joutuneista kisälleistä, jotka olivat menettäneet kaiken toivon mestariksi pääsystä, ja lopuksi kaupunkeihin paenneista ja siellä vapautensa saaneista maaorjista.

Kuten olemme jo todenneet, kehittyy feodalismin aikana käsityöläisten keskuudesta kauppiaita, jotka ottavat tehtäväkseen tuotteiden välittämisen kuluttajille, koska markkinain laajuus tekee mahdottomaksi niin käsityöläisille kuin talonpojillekin itse huolehtia tavaroittensa myynnistä. Vähitellen kauppiaat saavat melkein koko tavarainvaihdon haltuunsa, eikä muuten voi ollakaan, sillä suuressa mitassa harjoitettu kauppa on paljon edullisempaa kuin jos jokainen tuottaja myisi itse tuotteensa. Suurkaupan edullisuus johtuu sen pienemmistä kustannuksista tavarayksikköä kohti, sen säännöllisyydestä y.m. sellaisista tekijöistä.

Mutta suurkaupan taloudellinen edullisuus johtaa vä-

hitellen pientuottajan kauppapääomasta riippuvaiseksi, koska tämän ei kannata itse viedä tavaroitaan markkinoille, vaan on pakotettu luovuttamaan ne kauppiaalle. Mitä laajemmaksi markkinat tulevat, sitä täydellisemmin pientuottaja joutuu kauppiaan valtaan ja sitä häikäilemättömämmin kauppias voi tuottajaa riistää. Riisto tapahtuu monella tavalla.

Ensiksi valmiita tuotteita ostaessaan kauppias ei maksa niistä täyttä arvoa.

Toiseksi kauppapääoma harjoittaa koronkiskontaa, antaen lainoja korkealla korolla hätään joutuneelle pientuottajalle. Koronkiskonnalla oli hyvin oleellinen merkitys pientuottajain köyhtymisessä ja suurten raharikkauksien kasaantumisessa harvojen haltuun.

Kolmanneksi kauppiaat alkavat maksaa ostamistaan tuotteista tavaroilla, joiden laatu on huono, mutta hinta ylenmäärin suuri.

Neljänneksi kauppiaat maksavat tuotteet raaka-aineilla ja muilla tuotannossa välttämättömillä tarvikkeilla. Tällöin tuottaja on lopullisesti eristetty markkinoista. Jo 13. ja 14. vuosisadoilla työskentelivät hyvin monet käsityöläiset Italiassa ja Flanderissa suorittaen kauppiaiden tilauksia näiden jakamista raaka-aineista. Slesiassa köyhtyivät käsityöläiset joutuessaan ottamaan luotolla pellavalankaa, koska lanka oli laadultaan ala-arvoista ja kallista. Englannissa rautakauppiaat myivät käsityöläisille työvälineet ja raaka-aineet kalliilla hinnalla ja ostivat valmiit tuotteet puoli-ilmaiseksi.

Seuraavana askeleena on käsityöläisten täydellinen itsenäisyyden menetys, kun kauppias suoraan jakaa raaka-aineen itsenäisyytensä menettäneille käsityöläisille, hankkiipa monasti näille myös työvälineet ja vaatii luonnollisesti, etteivät nämä saa enää työskennellä toisille kauppiaille. Tämä merkitsee n.s. kustannusjärjestelmään siirtymistä, jolloin kauppias on jo asiallisesti

muuttunut teollisuuskapitalistiksi ja käsityöläinen palkkatyöläiseksi, vaikka hän edelleen työskenteleekin kotonaan ja joskus muodollisesti omilla työvälineillään, jotka todellisuudessa tavallisesti oli otettu velaksi kustantajalta. Asiaa ei lainkaan muuta se, että kustantajan ja tälle työtä tekevän käsityöläisen välillä toimii eräissä tapauksissa joku mestari, joka ottaa työt kustantajalta ja jakaa ne sitten käsityöläisille.

Kustannusjärjestelmä sellaisenaan ei merkinnyt minkäänlaisia muutoksia tuotannossa, alistetut käsityöläiset tekivät työnsä samanlaisilla välineillä ja menetelmillä kuin itsenäisinä ollessaan; ero oli ainoastaan siinä, että heidän lisätyönsä joutui kauppias-kustantajalle huonontaen suuresti heidän taloudellista asemaansa ja tehden tavallisesti täysin mahdottomaksi kaikki huomattavammat parannukset tuotantovälineissä ja työn järjestelyssä. Silloin, kun kustannusjärjestelmä ei kehittynyt edelleen, se muodostui ennemmin tai myöhemmin kapitalismin kehityksen esteeksi, koska se jätti työntekijän henkilökohtaisesti riippuvaiseksi yhdestä yrittäjästä eikä vapauttanut häntä edes täydellisesti tuotantovälineistä, t.s. ei tehnyt hänestä palkkatyöläistä kaikissa suhteissa.

Paljon edistyksellisempi vaikutus oli kauppiaan toiminnalla silloin, kun kustannusjärjestelmästä tapahtui siirtyminen suurtuotantoon myös työprosessin kannalta, siis silloin kun aikaisemmin hajallaan työskennelleet käsityöläiset koottiin samaan verstaaseen. Samaan tulokseen johti tietysti myös rikastuneiden käsityöläismestarien suorittama tuotannon laajentaminen pientä käsityöverstasta suurentamalla ja työntekijöitä lisäämällä.

Vaikka siis suurtuotannon kehittyminen eräissä tapauksissa ei riippunutkaan välittömästi kauppiaista, vaan oli tulosta tavaraintuottajain, käsityöläismestarien välisestä kilpailusta, niin sittenkin aina ja kaikkialla kauppapääoman toiminta on suuresti jouduttanut siirtymistä yksinkertaisesta tavarataloudesta kapitalismiin.

Yksinkertainen kapitalistinen yhteistyö

Tapahtuipa siirtyminen suuriin tuotantolaitoksiin kummalla edellä mainituista tavoista tahansa, niin aluksi kapitalistin omistama työhuone eroaa käsityöläisen työhuoneesta ainoastaan työssä olevien työläisten lukumäärään nähden. Kun käsityöverstaissa työskenteli 1—5 kisälliä ja oppipoikaa, niin kapitalistin tuotantolaitoksessa työskentelee huomattavasti enemmän, jo alkuaikoinakin 10—20. Mutta työ sensijaan suoritetaan aluksi samalla tavalla kuin ennenkin, samanlaisilla työvälineillä, samanlaisista raaka-aineista siten, että jokainen työläinen valmistaa tuotteen alusta loppuun saakka.

Olemme kuitenkin jo aikaisemmin todenneet, että tällainenkin yksinkertainen yhteistyö, jossa kaikki työntekijät suorittavat samaa työtä ilman työnjakoa, on monessa suhteessa edullisempi, kuin jos sama määrä työläisiä työskentelisi kukin erikseen. Jo yksinkertainen yhteistoiminta synnyttää uuden tuotantovoiman kohottaessaan yhdessä työskentelevien työläisten työn tuottavuutta. Se johtuu seuraavista seikoista:

1) Yhteistyö synnyttää työntekijöissä kilpailua ja lisää siten työtehoa, niin että esim. 12 yhdessä verstaassa työskentelevää työläistä valmistaa enemmän tuotteita kuin jos samat 12 työskentelisivät kukin erikseen, vaikkapa olisi kysymys aivan samasta työstä.

2) Yksinkertaisen yhteistoiminnan avulla muodostuu suurempi joukkovoima kuin on siihen osallistuvien työläisten yksityisten voimien summa. Se ilmenee erikoisen selvästi raskaita esineitä nostettaessa ja siirrettäessä. Niinpä 600—800 kg. painoisen rautatangon kuljettaminen, joka yhdeltä työläiseltä veisi tavattomasti aikaa tai jäisi kokonaan suorittamatta, käy aivan helposti, jos siihen tarttuu 12 miestä.

3) Käsityöverstaassa, jossa työskentelee pari miestä,

työn tulokset riippuvat noiden työntekijöiden yksilöllisistä ominaisuuksista, taitavuudesta, ahkeruudesta, kestävyydestä j.n.e. Mutta kapitalistisessa tuotantolaitoksessa, jossa on vaikkapa vain 12 työläistä, yksilölliset eroavaisuudet tasottavat toisensa: jos joukossa on joku taitamattomampi tai heikompi, niin sen korvaavat keskinkertaista taitavammat ja vahvemmat, niin että kapitalisti saa valmistetuksi tuotemäärän, joka vastaa 12 keskinkertaisen työläisen työn suoritusta.

4) Monilla aloilla voidaan säästää huomattavasti työaikaa yhteistyön avulla siinäkin tapauksessa, että kaikki suorittavat samaa työtä. Esimerkkinä mainittakoon vielä nykyisinkin silloin tällöin rakennustöissä käytetty tapa siirtää tiilet heittämällä ne ketjuksi asettuneiden miesten kädestä käteen.

5) Yksinkertaisen yhteistyön avulla voidaan työtä suorittaa laajalla alueella samaan aikaan. Ilman sitä ei esim. kanavien ja myöhemmin rautateiden rakentaminen olisi lainkaan ollut ajateltavissa.

6) Yhteistyö tekee mahdolliseksi keskittää samaan paikkaan suuren joukon työläisiä, joka on välttämätöntä m.m. voimaperäisessä maanviljelyksessä ja monilla muilla tuotannon aloilla.

7) Yhteistyö on suorastaan välttämätön sellaisilla tuotannon aloilla, joilla työ on suoritettava aika ajoittain hyvin nopeasti, koska viivyttely aiheuttaa suuria vahinkoja. Näin on asianlaita maanviljelyksessä m.m. sadonkorjuun aikana, terässulattimoissa y.m.

Kaiken edellä luetellun lisäksi yksinkertainen kapitalistinen yhteistoiminta on paljon edullisempaa käsityöläisten tuotantoon verraten myös sen vuoksi, että se tekee mahdolliseksi säästää huomattavasti työvälineissä, koska jokaisella työläisellä ei tarvitse olla kaikkia, ei ainakaan harvemmin tarvittavia välineitä, vaan niitä voidaan käyttää yhteisesti. Suuri säästö syntyy myös rakennuskustan-

nuksissa, sillä verstaan rakentaminen 20 työläiselle tulee paljon halvemmaksi kuin 10 verstaan rakentaminen kullekin kahdelle työntekijälle. Halvemmaksi tulevat niinikään valaistus, lämmitys j.n.e.

Lyhyesti sanoen, sellaisten suurten kapitalististen tuotantolaitosten yleiskustannukset tavarayksikköä kohti ovat pienemmät, raaka-aineet tukuttain ostettaessa paljon halvemmat, työn tuottavuus suurempi ja myyntimahdollisuudet paremmat. Sen tähden kapitalistiset yrittäjät olivat alusta alkaen edullisemmassa asemassa markkinoilla kuin pientavarantuottajat.

Lienee syytä mainita, että kapitalismi ei suinkaan ole keksinyt yhteistyötä, ei yksinkertaista enempää kuin työnjakoon perustuvaakaan, vaan molemmat oli tunnettu jo paljon ennen kapitalismia; siitä ovat vielä tänäkin päivänä todistuksena monet valtavat rakennelmat, jotka ovat säilyneet vanhalta ajalta, kuten esim. pyramiidit, temppelit ja kanavat. Mutta kapitalismia edeltäneiden tuotantotapojen aikana yhteistyöllä oli kuitenkin toisarvoinen merkitys, vasta kapitalismille se on luonteenomainen ilmiö, se on kapitalismin lähtökohta. Se asettaa palkkatyöläisten yhteistoiminnan luoman uuden tuotantovoiman pientuotantoa vastaan ja saavuttaa sen avulla voiton pientuottajasta.

Vaikka tämä uusi tuotantovoima on seurausta työläisten yhteistoiminnasta, sen aiheuttamasta työn tuottavuuden lisääntymisestä, niin sittenkin se alusta lähtien on yksityisten henkilöiden määrättävissä, se esiintyy pääoman tuotantovoimana. Syynä on se, että työläisillä ei ole tuotantovälineitä eikä raharikkauksia, joita tarvitaan suurten tuotantolaitosten perustamiseen. Niitä voivat perustaa vain kapitalistit, joten työläisten yhteistyö käy vasta sitten mahdolliseksi, kun pääoma heidät yhdistää. Pääoman omistaja saa ilmaiseksi kaikki yhteistoiminnan aiheuttamat edut. Kapitalistinen tuotanto alkaakin siitä hetkestä, jolloin kapitalisti palkkaa samaan työhön suuremman joukon työläisiä ja herättää siten tuon uuden tuotantovoiman. "Suuremman työläisjoukon toiminta samaan aikaan, samassa paikassa (eli, jos niin tahdotaan, samalla työmaalla), saman tavaralajin tuottamiseksi saman kapitalistin käskyjen mukaan on historiallisesti ja käsitteellisesti kapitalistisen tuotannon lähtökohta." [1])

Yksinkertainen kapitalistinen yhteistoiminta ei kuitenkaan vielä merkitse uuden tuotantotavan voittoa vanhasta, se on vasta ensimmäinen askel kapitalistisen kehityksen tiellä sekä teollisuudessa että maataloudessa. Se luo perustan työnjaolle ja siten myös koneteollisuudelle.

Työnjako ja manufaktuuri

Siirtyminen kapitalistisen kehityksen seuraavaan vaiheeseen, yksinkertaisesta yhteistyöstä manufaktuuriteollisuuteen sisäisine työnjakoineen liittyy eroittamattomasti perusteelliseen vallankumoukseen, joka tapahtui kaupan alalla 16. ja 17. vuosisadoilla suurten maantieteellisten löytöretkien jälkeen. Löytöretket puolestaan olivat välitöntä seurausta tavaratalouden ja rahasuhteiden kehityksestä.

Sisäisten markkinain ahtaus muodostui kapitalistisen kehityksen esteeksi, sillä tavaratuotanto teollisuudessa kehittyi paljon nopeammin kuin maataloudessa, jossa feodaaliset suhteet säilyttivät luontaistalouden ja hidastivat vaihdon kehitystä. Erikoisen haitallisena tämä ilmiö tuntui Välimeren maissa sen jälkeen, kun turkkilaiset olivat sulkeneet melkein täydellisesti itään johtavat kauppatiet.

Samaan aikaan oli kapitalistinen rikastumisen henki vallannut Euroopan nuoren porvariston, se kiihoitti etsimään uusia markkina- ja riistoalueita, uusia maita, joista toivottiin löydettävän jaloja metalleja ja muita rikkauksia. Eri tahoilta, etenkin Välimeren maista suunnattiin retkiä

[1]) Marx: Pääoma, I osa, s. 316.

merten yli. Kolumbuksen johtama espanjalainen retkikunta pääsi Länsi-Intian saarille (v. 1492) löytäen siten Amerikan ja muutamia vuosia myöhemmin portugalilaiset Vasco da Gaman johdolla purjehtivat Afrikan ympäri Intiaan. Seuraavalla vuosisadalla espanjalaiset valloittivat Mexikon (vv. 1519—1521) ja Perun (vv. 1531—1535) ja myöhemmin koko Keski- ja Etelä-Amerikan Brasiliaa lukuunottamatta, joka joutui portugalilaisille.

Näiden valloitusten tarkoituksena ei enää ollut uusien maa-alueiden hankkiminen, kuten feodaalisilla valloituksilla, vaan noiden alueiden väestön keräämien rikkauksien, etenkin kullan ja hopean anastaminen, koska kehittyvän tavaratalouden ansiosta kullalla voitiin saada kaikkia muita tavaroita; maaomaisuus ei enää ollut niin tärkeä rikkauden muoto kuin raha. Tämä muutos ihmisten katsomuksissa ilmenee varsin selvästi m.m. siinä, että espanjalaiset laajensivat alueitaan ainoastaan sellaisiin suuntiin, mistä löydettiin kultaa, kun sen sijaan Pohjois-Amerikan hedelmälliset viljelysalueet merkittiin karttoihin tarpeettomina maina.

Uusien maiden löytäminen laajensi suunnattomasti ulkomaankauppaa, mutta samalla se vaikutti ehkä yhtä voimakkaasti myös kotimaan markkinain ja -kaupan kehitykseen, sillä jalojen metallien virtaaminen siirtomaista joudutti rahatalouden kehitystä, hävitti luontaistaloutta, lisäsi myös kotimaisten raaka-aineiden kysyntää ja vastaavasti laajensi teollisuustuotteiden menekkiä. Kaikki nämä edut tulivat ennen kaikkea Atlantin rannikolla olevien maiden osaksi, sillä kauppateiden siirtyminen Välimereltä Atlantille siirsi talouden painopisteen länteen, aluksi Espanjaan ja Portugaliin, mutta varsin pian Hollantiin ja etenkin Englantiin, joka teolliseen kehitykseen nähden kulki alusta alkaen etunenässä.

Näin suuret maantieteelliset löytöretket antoivat hyvin voimakkaan sysäyksen kapitalististen suhteiden kehitykselle. Tavara- ja rahatalous laajeni, eivätkä entiset pienet tuotantolaitokset kyenneet enää tyydyttämään yhä lisääntyvää kysyntää. Eivät sitä pystyneet tyydyttämään edes ne yksinkertaiseen yhteistyöhön perustuvat kapitalistiset tuotantolaitokset, joita edellä kuvasimme. Tarvittiin vielä suurempia ja ennen kaikkea sellaisia, joissa voitiin kohottaa työn tuottavuus entistä korkeammalle.

Vähitellen kapitalististen tuotantolaitosten isännät huomaavat kokemuksen perusteella, että parhaimmat tulokset saadaan yhteistyöstä, jos työläisten kesken suoritetaan työnjako. Kun se suoritetaan, silloin syntyy m a n u f a k t u u r i.

Työvälineet jäävät aluksi melkein entiselleen, työ suoritetaan edelleenkin käsin. Sitä osoittaa jo itse sana manufaktuuri, joka on muodostettu latinalaisista sanoista manus=käsi ja facere=tehdä. Manufaktuuri on suuri kapitalistinen tuotantolaitos, jossa työskentelee palkkatyöläisiä ja joka valmistaa tuotteita laajoja markkinoita varten. Se on ensimmäinen kehitysvaihe varsinaisessa teollisuustuotannossa, koneellisen suurtuotannon välitön edeltäjä.

Ensimmäiset manufaktuurilaitokset ilmaantuivat Italiassa jo 14. vuosisadalla, jolloin verankutojain ammattikuntaan kuuluvat kauppiaat Firenzessä perustivat suuria verstaita villan puhdistusta, pesua ja karstausta varten. Noissa verstaissa käytettiin palkkatyöläisiä. Villan kehruun ja kudonnan sensijaan suorittivat näennäisesti itsenäiset käsityöläiset kotonaan. Mutta kuten olemme jo aikaisemmin todenneet, nämä kustannusjärjestelmän puitteissa työskentelevät käsityöläiset olivat jo todellisuudessa menettäneet riippumattomuutensa. Niinpä Firenzen kutojia oli kielletty ottamasta vastaan tilauksia muilta kuin vakinaiselta kauppias-kustantajaltaan ja kutojan oli tuota kieltoa noudatettava, koska hänen kangaspuunsa kuuluivat kauppiaalle tai olivat tälle pantattu velan vakuudeksi.

Melkein samoihin aikoihin, 14. ja 15. vuosisadoilla pe-

rustetaan paljon villamanufaktuureja myös Flanderiin ja Englantiin, samoin jossain määrin Hollantiin, eräisiin Espanjan kaupunkeihin ja Konstantinopoliin, sanalla sanoen pääasiassa sellaisille seuduille, joissa harjoitetaan joukkotuotantoa ulkomaan markkinoita varten. Se johtui siitä, että sellaisilla seuduilla markkinain laajenemisesta aiheutunut käsityöläisten välinen kilpailu johtaa ensimmäisenä pientavaratuotannon hajoamiseen, heikentää ammattikuntien mahtia ja tekee mahdolliseksi kapitalististen yritysten perustamisen. Muualla manufaktuurit kehittyivät sen sijaan pääasiassa maaseudulla, jonne ammattikuntien pakkovalta ei ulottunut.

Mutta itse manufaktuurituotannon ennakkoehtona oli kaupunkikäsityön pohjalla kehittynyt työnjako. Ei ollut suinkaan sattuma, että manufaktuurituotanto alkoi tekstiiliteollisuudessa ja että sillä alalla manufaktuurituotanto säilyi aina kaikkein voimakkaimpana. Syynä siihen oli se jo aikaisemmin mainitsemamme seikka, että tekstiiliteollisuudessa oli yhteiskunnallinen työnjako ehtinyt varsin pitkälle, jota osottaa m.m. villateollisuuden jakaantuminen 20 erikoisalaan.

Tämä käsityötuotannossa tapahtunut työnjako muodostaa tietysti ainoastaan lähtökohdan manufaktuurityönjaolle, joka menee paljon pitemmälle.

Järjestelmällinen työnjako aiheuttaa heti työn tuottavuuden huomattavan nousun, tuotantokustannukset alenevat, jolloin manufaktuurit kilpaillessaan yksityisten käsityöläisten ja sellaisten kapitalististen tuotantolaitosten kanssa, joissa ei työnjakoa ollut, pääsivät tavallisesti voitolle. Se on puolestaan omiaan jouduttamaan pientuotannon rappeutumista, teollisuuspääoman voimistumista, palkkatyöläisten käytön lisääntymistä ja pientuottajain alistamista yhä täydellisemmin pääoman vallan alaiseksi.

Manufaktuurit tekivät tuotannon kehityksen monin verroin nopeammaksi kuin ennen. Käsityöläinen voi parhaim-

massakin tapauksessa laajentaa tuotantoaan ainoastaan sikäli kuin markkinat laajenivat, mutta kapitalistinen yrittäjä työskentelee tulevia markkinoita varten, laajentaa tuotantoa odottamatta kysynnän lisääntymistä. Pyrkimyksenä on voiton tavoittelu ja rikastuminen, seurauksena täydellinen mullistus yhteiskunnallisessa tuotannossa ja ihmisten välisissä suhteissa. Tuskin tarvinnee korostaa, että tämä kumous ei ollut tulosta ihmisten tietoisesta pyrkimyksestä yhteiskunnan muuttamiseen, sillä muutoksen toimeenpanijat, manufaktuurituotannon perustajat, rikastuneet käsityöläismestarit ja kauppiaat ajattelivat ainoastaan sitä, miten voisivat tuottaa halvemmalla ja saada suurempia voittoja. Lisätessään työntekijäin lukumäärää ja toimeenpannessaan työnjaon yrityksissään he eivät kuvitelleetkaan muodostavansa sellaista uutta yhteiskunnallista voimaa, joka pian oli kumoava kuningasvallan ja syöksevä aateliston sen silloisesta valta-asemasta.

Mutta palatkaamme manufaktuurilaitoksen muodostumiseen. Niitä syntyi kahdella tavalla, joko niin, että samaan suureen tuotantolaitokseen kootaan joukko erilaisten ammattien harjoittajia, taikka niin, että kapitalisti yhdistää saman alan käsityöläiset yhteiseen verstaaseen, jossa sitten toimeenpannaan työnjako.

Molemmissa tapauksissa on seuraus työn kannalta sama. Näyttää tosin siltä, että ensin mainitussa tapauksessa työn luonne ei muutu siitä, kun eri alan käsityöläiset joutuvat tekemään työnsä yhdessä yhteisen johdon alaisena, kuten esim. vaunumanufaktuurissa, jota Marx käyttää esimerkkinä; ennen erillään työskennelleet pyöräntekijät, puusepät, viilarit, verhoilijat, lasinleikkaajat ja maalarit valmistavat nyt vaunun yhdessä, samassa työhuoneessa. Todellisuudessa kuitenkin heti yhdistämisen jälkeen kaikkien työssä tapahtuu oleellinen muutos. Erillään työskennellessään heistä kukin oli suorittanut kaikkia ammattialaansa

kuuluvia töitä, mutta nyt esim. viilarin työ rajoittuu ainoastaan vaunuissa tarvittaviin viilarin töihin, ja varsin pian mennään vielä pitemmälle, niin että kukin viilari erikoistuu vielä omalle alalleen, eräs valmistaa saranoita, toinen lukkoja j.n.e. Näin viilarit, samoin kuin muutkin manufaktuurissa työskentelevät työläiset lakkaavat olemasta viilareita, puuseppiä y.m. sanan varsinaisessa merkityksessä ja muuttuvat osatyöläisiksi, jotka pystyvät suorittamaan vain määrätyn yksinkertaisen työtoimituksen.

Viimeksi mainitussa tapauksessa, jolloin kapitalisti kokoaa samaan verstaaseen suuren joukon saman alan käsityöläisiä, johtaa kokemus pian työnjakoon. Ennen yhtenäinen työ jaetaan osiinsa, joiden suorittaminen annetaan aina määrätyn työläisen tehtäväksi. Esim. neulamanufaktuurissa, sen sijaan että käsityöläiset ennen olivat valmistaneet neulan alusta loppuun saakka, kukin työläinen tekee ainoastaan osan neulan valmistukseen kuuluvasta työstä: eräs oikoo langan, toinen katkoo sen sopivan mittaisiksi kappaleiksi, kolmas hioo neulan kärjen teräväksi j.n.e.

Tällöin ei työn tuote ole enää kenenkään yksityisen työläisen, vaan työläisryhmän, kollektiivin työn tulosta. Se on muuttunut yhteiskunnalliseksi tuotteeksi. Niin ollen on lopputulos sama, syntyipä manufaktuuri erilaisten ammattien yhdistämisestä tai saman ammatin jakamisesta useampiin osasuorituksiin. Molemmissa tapauksissa tapahtuu työläisten yhä ahtaampi erikoistuminen, sellaisen yhtenäisen tuotantokoneiston muodostuminen, jonka elimiä ovat ihmiset.

Työnjako manufaktuurissa kohottaa suuresti työn tuottavuutta, sillä työläinen, joka vuodesta vuoteen suorittaa ainoastaan yhden yksinkertaisen osatehtävän, saavuttaa paljon suuremman nopeuden ja taitavuuden kuin käsityöläinen, joka valmisti koko tuotteen. Manufaktuurissa saavutetaan siten välttämätön tulos mahdollisimman pienellä voiman kulutuksella. Toisaalta työnjako johtaa ilman

muuta myös työn voimaperäisyyden lisääntymiseen, koska työläiseltä ei mene aikaa siirtyessään työvaiheesta toiseen, vaihtaessaan työvälineitä tai työpaikkaa, vaan hän suorittaessaan monasti ainoastaan yhden tai muutamia harvoja liikkeitä voi työskennellä ilman keskeytyksiä, jotka esim. käsityössä ovat väistämättömiä.

Työn tulokset riippuvat kuitenkin työn tuottavuuden ja työn voimaperäisyyden lisäksi myös niistä välineistä, joilla työ suoritetaan. Siinäkin suhteessa on manufaktuuri edullisemmassa asemassa kuin pienkäsityö. Käsityöläinen käyttää samaa työkalua moneen tarkoitukseen, mutta manufaktuureissa työnjaon ansiosta on mahdollista valmistaa kutakin osatehtävää varten erikoistyövälineet, jotka ovat sopivat ainoastaan siihen tarkoitukseen. Niinpä manufaktuurikaudella Englannissa sijaitsevassa Birminghamin kaupungissa valmistettiin yli 500 erilaista vasaralajia, joista kukin oli tarkoitettu määrättyä osatyötä varten ja oli juuri siihen kaikin puolin sopiva. Näin työvälineet vähitellen yksinkertaistuvat, paranevat, erikoistuvat ja luovat aineellisen edellytyksen koneille, jotka oleellisesti ovat vain monien yksinkertaisten työvälineiden yhdistelmiä.

Mutta työn tuottavuuteen vaikuttaa huomattavasti myös manufaktuurien sisäinen organisatio. Siinä suhteessa Marx erottaa kaksi toisistaan eroavaa manufaktuurimuotoa, nim. e r i l a a t u i s e n (heterogeenisen) ja e l i m e l l i s e n. Tämä ero johtuu itse valmisteen luonteesta. Tuote voi olla joko osatuotteiden mekaaninen yhdistelmä, esim. kello, tai tulosta monista toisiaan seuraavista ja toisiinsa sidotuista, samaan työn esineeseen kohdistuvista toiminnoista, esim. neula.

Erilaatuisessa manufaktuurissa, josta esimerkkinä mainittiin kellojen valmistus, kukin osa tehdään erikseen ja tavallisesti vasta työn lopussa liitetään toisiinsa. Tällöin ei tietysti ole ehdottoman välttämätöntä, että osatyöt suoritetaan samassa paikassa, vaan ne voidaan jakaa tehtä-

väksi erikoistuneille ja luonnollisesti itsenäisyytensä menettäneille käsityöläisille, jolloin varsinaisessa manufaktuurityöhuoneessa valmistetaan ainoastaan muutamia osia ja suoritetaan muualla valmistettujen osien kokoaminen ja tuotteen viimeistely. Kuten tunnettua on kelloteollisuuden alalla tämä tapa ollut yleinen esim. Sveitsissä aina meidän päiviimme saakka.

Elimellisessä manufaktuurissa päinvastoin sama työn esine, esim. neulamanufaktuurissa rauta- tai teräslanka, joutuu kulkemaan monien jalostusasteiden kautta, siirtymään työläiseltä toiselle, ja sen tähden se on edullisempaa valmistaa samassa verstaassa.

Helposti huomaa, että elimellinen manufaktuuri on näistä kahdesta muodosta edullisempi, sillä se luo paljon suuremmat mahdollisuudet yhä pitemmälle menevälle työnjaolle ja siten myös työn tuottavuuden kohottamiselle. Jo Adam Smith aikoinaan kertoi, miten neulamanufaktuurissa 10 työläistä valmisti yli 48 000 neulaa päivässä, t.s. jokaisen työläisen osalle tuli n. 4 800 neulaa. Jos jokainen heistä olisi työskennellyt yksinään, valmistanut neulat alusta loppuun saakka, eivät he olisi ehtineet tekemään kuin muutamia kymmeniä neuloja samassa ajassa. Niin suuri merkitys on työnjaolla.

Mainitsimme edellä, että manufaktuuri on tuotantokoneisto, jossa yksityiset työläiset ovat sen elimiä. Se merkitsee, että jokaisen manufaktuurityöläisen työ on riippuvainen kaikkien muiden työstä. Jokaisen osatyön tuote on raaka-aineena seuraavalle työläiselle ja siksi on hyvin tärkeätä, että kaikissa työvaiheissa työskentelee riittävä määrä työläisiä, niin että he ehtivät valmistamaan juuri sen määrän, ei enempää eikä vähempää, tuotteita kuin edellisessä ja heidän jälkeensä seuraavassa työvaiheessa valmistetaan. Ei ole esim. edullista, jos neulamanufaktuurissa langan katkaisijat ehtivät katkaista enemmän lankaa kuin sen oikaisijat oikovat, sillä silloin katkaisijat joutuvat olemaan osan työajasta toimettomina. Yhtä epäedullista on se, jos he eivät ehdi katkoa riittävästi lankaa, koska silloin oikojat, teroittajat ym. joutuvat olemaan toimettomina. Kussakin työvaiheessa ehdottomasti tarvittavien työläisten lukumäärä saadaan selville kokemuksen perusteella. Manufaktuuria perustettaessa ja laajennettaessa on tuosta määräsuhteesta pidettävä tarkasti kiinni. Ei voida palkata lisää yhtä tai kahta työläistä, vaan niitä on kerralla otettava jokaiseen työvaiheeseen määrätty määrä. Manufaktuuri aiheutti työnjaon, mutta työnjako puolestaan johtaa yhä suurempien tuotantolaitosten muodostumiseen, koska työn tuottavuuden kohottamiseksi on käytettävä yhä suurempaa joukkoa osatyöläisiä.

Manufaktuuri on siis suuri kapitalistinen tuotantolaitos, jossa tietoisesti pyritään supistamaan tuoteyksikön valmistamiseen tarvittavaa työaikaa ja onnistutaankin siinä. Tuotteet tulevat entistä halvemmiksi ja pientuottajain asema vaikeutuu, monet niistä eivät kykene kilpailemaan suurtuotannon kanssa, vaan joutuvat tuhoon.

Kuitenkaan eivät manufaktuurit kykene lopullisesti voittamaan pientuotantoa. Syynä on se, että manufaktuurituotannonkin perustana on edelleen käsityö, eikä se tavallisesti kykene tuottamaan tavaroita niin halvalla, ettei osa pientuottajista säilyisi, tosin elintasoaan alentamalla. Toisaalta manufaktuurituotanto monilla aloilla säilyttää pientuotantoa, vieläpä synnyttää uusia pientuotannon aloja sen tähden, että suurempi tai pienempi osa työstä jaetaan tehtäväksi näennäisesti itsenäisille käsityöläisille, kuten edellä totesimme usein tapahtuvan erilaatuisissa manufaktuureissa, tai sitten pienille kapitalistisille yrittäjille, jotka suorituttavat työt omassa verstaassaan taikka jakavat sen edelleen kotityöläisille. Varsin laajalle tällainen manufaktuurin ja kustannusjärjestelmän yhteen kietoutuminen oli levinnyt maaseudulla, jossa pientalonpojat olivat aluksi harjoittaneet jotain kotikäsityötä itsenäisesti, mutta kapita-

lististen suhteiden kehittyessä joutuneet täydelliseen riippuvaisuuteen kapitalistisesta manufaktuurin omistajasta taikka sitten tämän välittäjinä toimivista rikastuneista talonpojista.

Manufaktuurituotantoon liittyvä kotityö merkitsee työntekijäin säälimätöntä riistämistä, koska hajallaan työskentelevät työläiset, olivatpa he muodollisesti itsenäisiä tai jo muodollisestikin palkkatyöläisten asemaan joutuneita, eivät kykene valvomaan etujaan edes senkään vertaa kuin yhdessä työskentelevät manufaktuurityöläiset, puhumattakaan siitä, että kotityö johtaa aina ja kaikkialla työläisperheen kaikkien jäsenten riistämiseen, sillä pienet kappalemaksut pakottavat kotityöläisen vaimon ja lapset osallistumaan työhön.

Mutta työläisten asema huononee myös manufaktuureissa sitä mukaa, kun niissä toimeenpannaan yhä yksityiskohtaisempi työnjako. Käsityötuotannossa vaaditaan jokaiselta työntekijältä täydellista ammattitaitoa, mutta manufaktuurityönjako, joka yksinkertaistaa suurimman osan työstä ainoastaan muutamia yksinkertaisia liikkeitä käsittäväksi, tekee mahdolliseksi käyttää myös ammattitaidotonta työvoimaa. Seurauksena on määrätynlaisen työläisten hierarkian muodostuminen. Hyvin palkattujen ammattimiesten rinnalla työskentelee suuri joukko huonosti palkattuja osatyöläisiä, joilta ei vaadita joko lainkaan tai hyvin vähän ammattitaitoa.

Äärimmilleen kehitetty manufaktuurityönjako aiheuttaa työläisten fyysillisen rappeutumisen. Muutamien yksinkertaisten liikkeiden toistaminen vuodesta vuoteen tekee tosin eräät heistä hämmästyttävän taitaviksi ja nopeiksi tuossa osatyössä, se kehittää eräitä elimiä poikkeuksellisen voimakkaiksi, mutta tuo kehitys tapahtuu toisten elinten kustannuksella, niin että huomattava osa manufaktuurityöläisistä muuttuu raajarikoiksi. Myös ammattitaudit seuraavat manufaktuurituotannon mukana.

Manufaktuurit tekevät työläisistä myös henkisesti raajarikkoja, sillä ne eroittavat henkisen työn ruumiillisesta työstä entistä enemmän. Käsityöläinen, valmistaessaan tuotteen alusta loppuun saakka, suoritti ainakin rajoitetussa mielessä luovaa työtä, painoi siihen oman persoonallisen leimansa ja tunsi työn iloa. Työnjako riistää sen kokonaan manufaktuurityöläiseltä, joka ei koskaan valmista tuotetta kokonaisuudessaan eikä siis voi tuntea tyydytystä, minkä hyvin valmistetun yksinkertaisenkin esineen tekeminen synnyttää käsityöläisessä. Miten pitkälle manufaktuurikaudella työläisten henkinen rappeutuminen voi mennä, sitä osoittaa m.m. se, että eräät osatyöt olivat niin yksinkertaisia, että niiden suorittajiksi palkattiin tylsämielisiä.

Työnjako avasi mahdollisuudet naisten ja lasten työvoiman käyttämiseen ja sitä tietä myös aikuisten miesten työpalkan alentamiseen. Tämä kehitys ei kuitenkaan varsinaisella manufaktuurikaudella päässyt kovin pitkälle, sillä miesten sitkeä vastarinta esti kapitalisteja käyttämästä laajassa mitassa nais- ja lapsityövoimaa, kotityötä lukuunottamatta, jossa naisten ja lasten riisto sai monilla seuduilla suorastaan järkyttäviä muotoja 19-tuntisine työpäivineen ja kurjine nälkäpalkkoineen.

Manufaktuurituotanto lisäsi työläisen riippuvaisuutta kapitalistista supistaessaan hänen ammattitaitoaan. Käsityöläinen, esim. viilari, pystyi suorittamaan kaikki alansa työt eikä ollut niin ollen riippuvainen määrätystä tilaajasta tai määrätystä paikkakunnasta. Manufaktuurityöläinen, esim. vaunumanufaktuurissa työskentelevä viilari osasi tehdä ainoastaan tuolla alalla tarvittavat työt, eikä niin ollen voinut muuttaa työpaikkaa mielin määrin, vaan uuden työpaikan saadakseen hänen täytyi etsiä toinen vaunumanufaktuuri. Vielä surkeammassa asemassa olivat elimellisten manufaktuurien työläiset, esim. neulamanufaktuurissa neulan kärjen terottajat. Voi olla, että k.o. alan tuotantolaitoksia oli ainoastaan yksi koko maassa, työpaikan me-

nettäminen merkitsi sellaisessa tapauksessa opitun ammatin menettämistä ja siirtymistä kokonaan uudelle alalle. On ymmärrettävää, ettei työläinen sellaisissa olosuhteissa erikoisen mielellään riitaantunut isännän kanssa, vaan suostui verrattain pitkälle meneviin huononnuksiin työehdoissa.

Manufaktuurituotannolle on luonteenomaista despoottinen hallinta. Se alkaa kehittyä jo yksinkertaisen yhteistyön aikana, mutta paljon välttämättömämmäksi se tulee manufaktuurissa, jossa toimeenpannaan suunnitelmallinen työnjako laitoksen sisällä ja muodostetaan siten monimutkainen, yhtenäistä johtoa vaativa organisatio. Johtamisen suorittaa kapitalisti, mutta, kuten Marx huomauttaa, hän ei ole kapitalisti sen vuoksi, että johtaa tuotantoa, vaan hän johtaa tuotantoa siksi, että on kapitalisti, t.s. tuotantolaitoksen omistaminen antaa hänelle oikeuden sen johtamiseen. Siitä seuraa myös se, että hänen toimintansa päämääränä on mahdollisimman suuren voiton saaminen, mahdollisimman suuren lisätyömäärän puristaminen työläisistä. Tätä tarkoitusta varten muodostetaan manufaktuureissa despoottinen hallinto virkamiehineen, työnvalvojineen, urkkijoineen ja rangaistuksineen.

Näin kiristämällä työläisten riistoa manufaktuurituotanto kärjistää vastakohtaa palkkatyön ja pääoman välillä, työläisten ja kapitalistien välillä.

N.s. alkuperäinen kasaantuminen

Olemme edellä nähneet, että kapitalistista tuotantoa alkoi ilmaantua Euroopassa kustannusjärjestelmän ja manufaktuurien muodossa jo 14. ja 15. vuosisadoilla. Mutta varsinainen kapitalismin aikakausi alkaa vasta 16.vuosisadalla ja manufaktuurituotanto pääsee kapitalistisen tuotannon luonteenomaiseksi muodoksi 16. vuosisadan puoliväliin mennessä, jääden vallitsevaksi aina 18. vuosisadan viimeiselle kolmannekselle saakka.

Mistä johtui, että manufaktuurituotanto, kaikesta edullisuudestaan huolimatta, tarvitsi parisataa vuotta päästäkseen vallitsevaksi? Syynä oli se, että manufaktuurien voitolle pääsy vaati määrättyjä edellytyksiä, joita ei vielä 14. vuosisadalla ollut. Nuo edellytykset olivat: 1) riittävän suuri määrä henkilökohtaisesta riippuvaisuudesta ja tuotantovälineistä vapaita työläisiä; 2) huomattavan paljon riittävän suuria rahapääomia suurten tuotantolaitosten perustamista varten ja 3) laajat markkinat tavarain myyntiä varten.

Nämä edellytykset muodostuivat ensin Italiassa, sillä siellä, kuten olemme jo nähneet, kehittyivät ensimmäisenä kapitalistiset suhteet vaikuttaen m.m. siihen, että maaorjuus lakkautettiin ja talonpoikaisto vapautettiin feodaalisesta riippuvaisuudesta sekä samalla tärkeimmästä tuotantovälineestä, maasta. Maansa menettäneet talonpojat virtasivat kaupunkeihin muodostaen varsin suurilukuisen proletariaatin. Tämä seikka yhdessä laajan kansainvälisen kaupan kanssa vaikutti manufaktuurituotannon kehittymiseen jo 14. vuosisadalta lähtien. Italian taloudellisessa kehityksessä tapahtui kuitenkin taantuminen kauppateiden siirryttyä suurten löytöretkien johdosta Välimereltä Atlantille, joten kapitalistista kehitystä sen puhtaimmassa ja tyypillisimmässä muodossa ei voi seurata Italian, vaan Englannin historiassa.

Englannissakin alettiin käyttää palkkatyöläisiä jo 13. ja 14. vuosisadalla, mutta pääasiassa vain maataloudessa. Maatalousproletariaatti muodostui vapautetuista maaorjista, kaupunkeihin paenneista ja sieltä kiireisimpinä työaikoina maaseudulle väliaikaisesti palkkatyöhön hakeutuvista maaorjista ja osittain taloudelliseen perikatoon joutuneista itsenäisistä talonpojista.

Maansa menettäneiden ja palkkatyöläisten riveihin joutuneiden talonpoikien lukumäärä lisääntyi tosin jatkuvasti etenkin sen jälkeen, kun maaorjuus suurin piirtein hävisi

14. vuosisadalla, mutta tuo proletarisoituminen kävi kuitenkin vielä niin hitaasti, että seuraavallakin vuosisadalla väestön enemmistön muodosti itsenäinen talonpoikaisto, jonka rinnalla oli tosin jo pienilukuinen kapitalististen maanvuokraajain ryhmä.

Itsenäisen talonpoikaiston säilyminen vallitsevana merkitsi kuitenkin, että manufaktuurien laajentumiselle välttämätöntä vapaata palkkatyöväestöä, joka olisi tuotantovälineitä omistamattomana ollut pakotettu myymään työvoimansa kapitalisteille, ei ollut riittävässä määrässä. Silloin ei voinut niin ikään olla riittävän laajoja kotimaisia markkinoita, sillä itsenäinen pientalonpoikaistalous oli melkein täydellisesti luontaistaloutta; talonpojat tuottivat itse lähes kaikki kulutustarvikkeensa ja tuotantovälineensä.

Toisaalta ulkomaan markkinat laajenivat ja näin muodostui tilanne, jolloin hitaasti tapahtuva riittävän suurien raharikkauksien kasaantuminen ja vapaan palkkatyöväestön muodostuminen ei vastannut tuotantovoimien kehitysmahdollisuuksia eikä laajentuneiden markkinain tarpeita. Tämän epäsuhteen korjasi Englannin porvaristo turvautumalla väkivaltaisiin keinoihin. Pientuottajilta anastettiin tuotantovälineet väkivalloin, keskitettiin porvariston haltuun ja muutettiin siten pääomaksi.

Helposti ymmärrettävistä syistä porvarillinen taloustiede yrittää kaikin tavoin kaunistella tätä alkuperäistä kasaantumista, jonka avulla luotiin edellytykset laajalle kapitalistiselle tuotannolle. Tavallisesti esitetään taruja, miten aikanaan oli kahdenlaisia ihmisiä, toiset ahkeria, lahjakkaita ja säästäväisiä, toiset taas laiskoja, tyhmiä ja tuhlaavaisia. Edelliset kokosivat vähitellen rikkauksia ja hankkivat tuotantovälineitä antaakseen sitten työtä ja leipää kaikkensa tuhlanneille laiskureille. Marx toteaa, että tällä tarulla on taloustieteessä sama merkitys kuin syntiinlankeemuksella jumaluusopissa. Oleellinen ero on kuitenkin siinä, että jumaluusopillinen syntiinlankeemus selittää, miksi ihmisten on tehtävä työtä, kun taas taloustieteellisen syntiinlankeemustarun tehtävänä on puolustella sitä ihmeellistä seikkaa, että nykyisin juuri ne, jotka eivät tee työtä, omistavat rikkaudet ja voivat tuhlata, kun taas laajat kansanjoukot, jotka raatavat raatamasta päästyäänkin, eivät omista mitään muuta kuin työvoimansa eivätkä koskaan saa sen myymisestä edes niin paljon, että tulisivat siedettävästi toimeen, tuhlaamisesta puhumattakaan.

Todellisuudessa ei alkuperäinen kasaantuminen ole missään tapahtunut noin idyllisellä tavalla, vaan kaikkialla on porvaristo hankkinut tarvitsemansa alkupääomat häikäilemättömillä, tavallisesti suorastaan rikollisilla keinoilla ja niitä hankkiessaan luonut samalla mitään omistamattoman palkkatyöväen luokan, sillä nuo kaksi alkuperäisen kasaantumisen puolta, pientuottajain väkivaltainen erottaminen tuotantovälineistään ja noiden tuotantovälineiden keskittäminen harvojen käsiin pääomaksi ovat aina kietoutuneet erottamattomasti yhteen ja edeltäneet kaikissa maissa varsinaista kapitalistista riistoa ja kasaantumista. Alkuperäinen kasaantuminen muodostaa kapitalistisen tuotantotavan esihistorian.

Meillä ei tietysti ole tämän teoksen puitteissa mahdollisuutta yksityiskohtaisesti selostaa kaikkia niitä keinoja, joita porvaristo eri maissa käytti alkuperäisen kasaantumisen aikana; sen vuoksi tyydymme mainitsemaan ainoastaan muutamia niistä kapitalistisen kehityksen klassillisesta maasta, Englannista, kehoittaen samalla asiasta kiinnostuneita tutustumaan niihin yksityiskohtaisesti Marxin Pääoman ensimmäisessä osassa olevan loistavan kuvauksen avulla.

Marx toteaa, että pientavaratuottajiin kohdistuneessa pakkoluovuttamisessa oli oleellisinta talonpoikien erottaminen tuotantovälineistään. Aikaisemmin jo mainittiin, että vielä 15. vuosisadalla Englannin väestön enemmistö oli itsenäisiä maanviljelijöitä. Vaikka niiden rinnalla olikin jo-

ku määrä palkkatyöläisiä käyttäviä kapitalistisia maanvuokraajia, niin palkkatyöläisten asema ei sanottavasti vielä eronnut pientalonpoikaiston asemasta, koska maataloustyöläisten käytettävissä oli tavallisesti hiukan viljelysmaata, he saivat laiduntaa karjaansa yhteismailla, sieltä he saivat myös ilmaiseksi polttopuut, turpeen j.n.e. Vuosisadan loppupuolella alkoi palkkatyöläisten lukumäärä kuitenkin nopeasti lisääntyä ja samalla heidän asemansa huonontua työvoiman tarjonnan lisääntyessä. Mistä nuo uudet palkkatyöläiset ilmaantuivat?

Ensimmäisen suuren lisäyksen palkkatyöläisten riveihin aiheutti lääninherrojen palveluskuntien hajoittaminen. Suurilukuiset palveluskunnat, jotka luontaistalouden aikana olivat suorittaneet kartanotaloudessa kaikki työt, olivat vaihdon kehittyessä käyneet tarpeettomiksi ja heitettiin nyt maantielle.

Sen jälkeen alkoi suoranainen talonpoikaiston maiden anastaminen, joka jatkui 15. vuosisadan viimeisiltä vuosikymmeniltä 19. vuosisadan alkupuolelle saakka. Alkusysäyksen sille antoi Flanderin villamanufaktuurien kehittymisestä aiheutunut villan hintojen kohoaminen. Englannin uusi aatelisto, joka oli muodostunut pitkäaikaisten feodaalisotien hävittämän vanhan aateliston tilalle ja joka oli aikansa lapsi, tunsi rahan arvon yhtä hyvin kuin porvaristokin, siirtyi nopeasti maanviljelyksestä lampaidenhoitoon. Laajentaakseen lammaslaitumia maanomistajat alkoivat anastaa pientalonpoikien viljelysmaita ja ennen kaikkea yhteismaita, "aidata" niitä, kuten määritelmä kuului. Yhteismailla sijainneet talonpoikaisasumukset, jopa kokonaiset kylät hävitettiin ja niiden asukkaista tehtiin keppikerjäläisiä. Kuvatessaan tätä kehitystä suuri englantilainen utopistisosialisti Thomas Morus kirjoitti, että lampaat, jotka tavallisesti ovat tunnettuja lauhkeudestaan, ovat tulleet niin ahnaiksi ja kesyttömiksi, että syövät ihmisiä.

Lainsäädäntö yritti pitkän aikaa asettaa esteitä yhteis-

maiden anastamiselle ja talonpoikaiston häätämiselle, mutta se ei kyennyt taistelemaan taloudellisen kehityksen aiheuttamaa virtausta vastaan.

Toinen vaihe talonpoikaiston pakkoluovuttamisessa tapahtui 16. vuosisadalla uskonpuhdistuksen ja sitä seuranneen kirkon omaisuuden varastamisen yhteydessä. Noin kolmannes maasta kuului Englannissa kirkolle ja luostareille. Uskonpuhdistuksen aikana kirkolta pakkoluovutetut maat lahjoitettiin tai myytiin polkuhinnalla kuninkaan suosikeille, keinottelijoille ja kapitalistisille maanvuokraajille, jotka heti kiiruhtivat häätämään noita maita perinnöllisen käyttöoikeuden perusteella viljelleet talonpojat, jotka menetettyään tuotantovälineensä joutuivat palkkatyöläisten joukkoon tai sitten lisäsivät yhä suuremmaksi muodostuvaa irtolaisten armeijaa.

Seuraavan vuosisadan jälkipuoliskolla, Stuartien restauration (valtaanpaluun) ja sitä seuranneen "mainion vallankumouksen" jälkeen feodaalinen maanomistusoikeus, johon liittyivät määrätyt vasallivelvollisuudet kuningasta, t.s. keskushallitusta kohtaan, muutettiin yksityisomistusoikeudeksi, joka vapautti maanomistajat kaikista rasituksista ja teki mahdolliseksi maan vapaan myynnin ja oston, laajensi suurviljelystä ja suurtilojen vuokraamista kapitalistisille yrittäjille sitä seuraavine proletariaatin lisääntymisineen. On selvää, että porvaristo kannatti näitä toimenpiteitä.

18.vuosisadan jälkipuoliskolla alkaa sitten talonpoikien häätäminen mailtaan valtion avustuksella. Vv. 1750—1810 välisenä aikana säätävät parlamentissa istuvat suurtilojen omistajat ja asiasta kiinnostuneet porvariston edustajat yli 2900 lakia yhteismaiden aitauksesta, t.s. talonpoikien käytössä olleiden kunnan maiden liittämisestä suuriin tiluksiin. Näin "laki tulee nyt aseeksi kansalle kuuluvaa maata ryöstettäessä, vaikkakin suuret maanomistajat sen ohessa käyttävät omia pieniä yksityiskeinojaan." (Marx) Tämä satakunta vuotta jatkunut lainsäädäntö tuhosi lopullisesti it-

senäisen talonpoikaiston, joudutti suurten kapitalististen vuokratilojen muodostumista ja hankki kehittyvälle teollisuudelle palkkatyöläisiä.

Huippukohdan tässä prosessissa muodosti 19. vuosisadalla toimeenpantu maatilojen "harvennus" eli "puhdistus", joka merkitsi maatilojen läheisyydessä pienen pienillä tilkuilla asuvien maataloustyöläisten häätämistä ja heidän asuntojensa hävittämistä. Näin oli saatettu loppuun talonpoikaiston tuotantovälineiden anastus ja muutettu ennen itsenäiset pientuottajat lopullisesti proletaareiksi, mitään omistamattomiksi palkkatyöläisiksi.

Marx luonnehtii muutamalla sanalla koko tämän prosessin: "Kirkon omaisuuden ryöstö, valtion tilojen petollinen luovutus, kunnan omaisuuden varastaminen, feodaali- ja klaaniomaisuuden väkivaltainen ja häikäilemättömällä terrorilla toimeenpantu muuttaminen uudenaikaiseksi yksityisomaisuudeksi olivat yhtä monta alkuperäisen kasaantumisen ihanteellista menetelmää. Ne valtasivat maan kapitalistiselle viljelykselle, liittivät maan pääomaan ja loivat kaupunkiteollisuutta varten tarpeellisen turvattoman proletariaatin tarjonnan." [1])

Samanlainen talonpoikaiston maiden pakkoluovuttaminen on tapahtunut monissa muissakin maissa, vaikka se on joka paikassa luonnollisesti saanut omia erikoispiirteitään. Ranskassa suurtilanomistajat anastivat talonpoikaistolta 16.—18.vuosisadoilla noin kolmannen osan ja paikoitellen enemmänkin näiden yhteiskäytössä olleista maista. Saksassa 19. vuosisadan alkupuolella toimeenpantu talonpoikaisreformi täydensi jo edellisellä vuosisadalla alkanutta talonpoikien maiden anastamista.

Venäjällä alkoi kapitalistinen kehitys huomattavasti myöhemmin. Tosin siellä suurteollisuutta muodostui jo ennen maaorjuuden lakkauttamista, mutta vasta vuoden 1861

[1]) Karl Marx: Pääoma, I osa, s. 671.

reformin jälkeen se alkoi kehittyä nopeasti, sillä vasta silloin talonpojat vapautettiin feodaalisesta riippuvaisuudesta, ja samalla suuri osa talonpojista menetti maansa. Noin 3 miljoonaa talonpoikaa jäi kokonaan ilman maata ja noin miljoonalle tuli desjatiinaa (= 1,09 ha) pienempi palsta.

Meidän maassamme, jossa kapitalistinen suurteollisuus alkoi voimakkaasti kehittyä vasta viime vuosisadan jälkipuoliskolla, sai teollisuus niin ikään työvoimansa pääasiassa tuotantovälineensä menettäneestä talonpoikaistosta, joskin meillä talonpoikien "vapauttaminen" maasta tapahtui vähemmän huomiota herättävästi. Maanviljelyksen alhaisen kehitystason johdosta oli maaseudulla jatkuvasti hyvin runsaasti suhteellista liikaväestöä, jonka lisääntymistä jossain määrin hidasti uusien torppien perustaminen, ja kaupunkeihin virtaamista esti palkollissääntö ja monet asuinpaikan muuttoa ehkäisevät säädökset.

Nouseva kapitalismi raivasi kuitenkin vähitellen nuo esteet, etenkin viime vuosisadan puolivälistä lähtien. Voimaperäiseen maanviljelykseen siirtyminen ja puutavarateollisuuden kehitystä seurannut metsien hintojen kohoaminen vaikutti sen, että uusien torppien perustaminen loppui jo 1860-luvulla melkein kokonaan ja torpparien asema huononi nopeasti.

1860-luvun katovuodet ajoivat maaseudun tilatonta väestöä ja osittain myös itsenäisiä talonpoikiakin liikkeelle kymmenin tuhansin työn ja leivän etsintään. Oma merkityksensä oli niin ikään nopeasti kasvavien kapitalististen puutavarayritysten toiminnalla. Ne käyttivät hyväkseen talonpoikien tietämättömyyttä ja etenkin katovuosien synnyttämää kurjuutta ostaakseen puoli-ilmaiseksi metsät ja usein koko tilat. Moni köyhä talonpoika menetti maansa myös yksinomaan kapitalististen suhteiden kehittymisen johdosta, sillä luontaistalouden tilalle tunkeutui maaseudullekin tavaratalous, jolloin yhä huomattavampi osa kulutus- ja tuotantohyödykkeistä täytyi ostaa rahalla. Mutta

rahan saanti ei pientiloilla ollut helppoa. Yksin verojen maksuun tarvittavien varojen hankkiminen kävi monasti ylivoimaiseksi. Tilannetta huononsi vielä v. 1866 säädetty viinan kotitarvepolton kielto, sillä siten suljettiin monilta talouksilta tärkein rahan tulolähde. Seurauksena oli velkaantuminen ja lopulta tilan myynti joko tukkiyhtiölle tai jollekin vauraammalle talolliselle sekä entisen itsenäisen talonpojan siirtyminen palkkatyöläisten joukkoon.

Savossa ja Pohjois-Karjalassa taas vanhan kaskiviljelyksen vaihtuminen peltoviljelykseen karkoitti tuhansittain tarpeettomiksi käyneitä loisia ja muuta maatonta väestöä teollisuusseuduille ansion etsintään.

Näin muodostui kaikissa maissa kapitalistisen suurteollisuuden tarvitsema palkkatyöväen luokka pientuottajain, etupäässä talonpoikien tuotantovälineiden pakkoluovuttamisen avulla. Mutta mailtaan häädetyt talonpojat ja itsenäisyytensä menettäneet käsityöläiset eivät juuri missään suostuneet vapaaehtoisesti alistumaan kapitalistiseen riistoon ja uuteen kapitalistiseen työkuriin. Se oli heille opetettava.

Tuo opetus kesti esim. Englannissa satoja vuosia, ja tärkeimpänä opetusvälineenä siinä käytettiin lainsäädäntöä, joka aivan oikeutetusti on saanut verilainsäädännön nimen. Maaseudulla toimeentulomahdollisuutensa menettäneet talonpojat, jotka aluksi kuljeskelivät ympäri maata hankkien elatuksensa kerjäämällä, varastamalla ja tilapäistöillä, pakotettiin irtolaislakien avulla menemään työhön kapitalistisiin manufaktuureihin ja suostumaan niiden omistajien säätämiin työehtoihin. Irtolaisuudesta säädetyt rangaistukset olivat ankarat: raipat, poltinmerkillä leimaaminen, korvan leikkaaminen, orjaksi luovutus j.n.e. Näemme siis, ettei edes orjuus ole ollut lainkaan tuntematon Länsi-Euroopassa kapitalistisen kehityksen jouduttajana. Rangaistukset irtolaisuudesta kovenivat vuosi vuodelta. V. 1538 säädetyn lain perusteella kol-

mannen kerran irtolaisuudesta syytetty mestattiin ja v. 1572 sama rangaistus säädettiin jo toiskertalaiselle. Yksin vv. 1509 ja 1547 välisenä aikana teloitettiin siten 72 000, t.s. keskimäärin 2 000 henkeä vuodessa.

Samantapaisia keinoja kapitalistisen työkurin juurruttamiseksi käytettiin monissa muissakin maissa, esim. Ranskassa ja Hollannissa. Meillä palveluspakko, "laillisen suojelun" järjestelmä ja muut samanlaiset lait pakottivat kaikki tuotantovälineitä omistamattomat palkkautumaan työhön huonoillakin ehdoilla, koska muussa tapauksessa seurasi rangaistus irtolaisuudesta.

Samaan päämäärään pyrkivät useimmissa Euroopan maissa säädetyt lait työpäivän pitentämisestä ja työpalkan alentamisesta. Tämän lainsäädännön tarpeellisuus porvariston ja palkkatyötä käyttävien maanviljelijäin kannalta johtui siitä, että työvoiman tarjonta oli kapitalistisen kehityksen alkupuolella suhteellisen vähäistä kysyntään verraten, koska tekniikan hitaan kehittymisen johdosta tuotantoa voitiin laajentaa vain työläisiä lisäämällä. Näin olivat ainakin aika ajoin edellytykset olemassa työpalkan kohoamiselle.

Siksi esim. Englannissa määriteltiin vv. 1349 ja 1360 säädetyillä laeilla korkein työpalkka, jonka ylittämisestä rangaistiin sekä maksajaa, mutta erityisen ankarasti saajaa, t.s. työläistä. Nämä lait muodostuivat erityisen epäoikeudenmukaisiksi työläisille 16. vuosisadalta lähtien, koska rahan arvon nopea aleneminen alensi reaalipalkkaa vuosi vuodelta.

Työläisten asema huononi myös työpäivän pitenemisen johdosta. V. 1549 säädettiin työpäivä keskeytyksineen 15 tuntiseksi. V. 1562 sitä jatkettiin lyhentämällä lepohetkiä.

Lakeja enimmäispalkasta ja vähimmäistyöpäivästä säädettiin kapitalistisen kehityksen alkupuolella muissakin maissa. Yhteistä kaikkien maiden lainsäädännölle oli niin ikään taistelu työläisten järjestäytymistä, "salaliittoutu-

mista" vastaan. Tuota taistelua käytiin muka "työn vapauden" turvaamiseksi ja vanhentuneiden ammattikuntarajoitusten poistamiseksi.

Edellä sanotusta ilmenee, että palkkatyöväen luokan muodostuminen ei ole suinkaan tapahtunut sen vuoksi, että sen riveihin joutuneet olisivat olleet laiskoja ja tuhlareita, vaan siksi, että pientuottajilta riistettiin näiden tuotantovälineet, tavallisesti väkivaltaisin keinoin, ja tehtiin siten mahdottomaksi heidän olemassaolonsa riippumattomina tuottajina, pakotettiin heidät myymään ainoata omistamaansa tavaraa, työvoimaansa. Siten tapahtui alkuperäisen kasaantumisen toinen puoli.

Mitä tulee riittävän suurien pääomien alkuperäiseen kasaantumiseen, niin se ei ole ollut sen idyllisempää. Eräissä maissa, esim. Englannissa muodostui maaseudulle kapitalististen maanvuokraajain luokka, joka osallistui suurmaanomistajien kanssa talonpoikaiston maiden anastamiseen 15. ja 16. vuosisadoilla. Suuria maantieteellisiä löytöretkiä seurannut jalojen metallien arvon aleneminen oli erityisen suotuisa tälle palkkatyötä käyttävälle ryhmälle, sillä maataloustuotteiden hinnat kohosivat nopeasti rahan arvon aletessa (16. ja 18. vuosisatojen välisenä aikana suunnilleen kaksinkertaisiksi), kun taas työpalkat pysyivät melkein entisellään, maanvuokrien kohotessa vain hyvin hitaasti pitkäaikaisten vuokrasopimusten ansiosta. Tuloksena oli kapitalististen maanvuokraajainvoittojen lisääntyminen ja pääomien kasaantuminen heidän käsiinsä.

Paljon nopeammin tapahtui kuitenkin pääomien kasaantuminen teollisuuskapitalisteille. Maatalousväestön tuotantovälineiden pakkoluovuttaminen oli luonut suotuisat edellytykset teollisuuden laajenemiselle. Porvaristo käytti pääomia kasatessaan samanlaisia väkivaltaisia keinoja kuin tuotantovälineiden pakkoluovutuksessakin. Marx luettelee Pääomassaan seuraavat tärkeimmät suurten rahapääomien alkuperäisessä kasaamisessa käytetyt keinot:

siirtomaiden ryöstö, kauppasodat, valtiolainat, verotus- ja suojelustullijärjestelmät. Hän kirjoittaa:

"Alkuperäisen kasaantumisen eri kohdat jakaantuvat enemmän tai vähemmän oikeassa aikajärjestyksessä Espanjan, Portugalin, Hollannin, Ranskan ja Englannin osalle. Englannissa ne 17. vuosisadan loppupuolella yhdistetään siirtomaajärjestelmäksi, valtion velkajärjestelmäksi, uudenaikaiseksi verojärjestelmäksi ja suojelustullijärjestelmäksi. Nämä järjestelmät perustuvat osaksi mitä häikäilemättömimpään väkivaltaan, kuten esim. siirtomaajärjestelmä. Mutta kaikki käyttävät valtiomahtia, yhteiskunnan keskitettyä ja järjestynyttä valtaa edistääkseen feodaalisen tuotantotavan ansarimaista muuttumista kapitalistiseksi ja lyhentääkseen siihen johtavia siirtymiskausia. Väkivalta on kätilönä jokaisella vanhalla yhteiskunnalla, joka kantaa uutta sydämensä alla. Se itse on taloudellinen voimatekijä." [1])

Siirtomaiden ryöstöä harjoitettiin monessa muodossa. Aluksi äskettäin löydettyjen alueiden väestöltä anastettiin sen hallussa olevat jalot metallit ja muut rikkaudet, mutta varsin pian ryhdyttiin alkuasukkaita riistämään pakottamalla ne työskentelemään epäinhimillisissä olosuhteissa kaivoksissa ja muissa töissä. Tällä tavoin tuhottiin alkuasukasväestö laajoilla alueilla melkein täydellisesti. Niinpä lasketaan espanjalaisten hävittäneen Amerikassa hyvin lyhyessä ajassa 12—15 miljoonaa intiaania. Haitin saarella asui 15. vuosisadan lopussa noin miljoona henkeä, mutta v. 1514 niistä oli jäljellä enää 14.000. Hyvin kuvaavaa englantilaisten siirtomaapolitiikalle on mm. se, että he maksoivat vielä v. 1744 säädetyn lain mukaan 100 puntaa 12 vuotta vanhemman miespuolisen intiaanin päänahasta

[1]) Marx: Pääoma, I osa, ss. 686—687.

ja 50 puntaa naisten ja lasten päänahoista. Vangiksi saaduista miespuolisista intiaaneista maksettiin 105 puntaa, naisista ja lapsista 55. Kun hurskaudestaan kuulut Uuden Englannin puritaanit menettelivät näin, niin on helppo arvata, minkälaisia keinoja vähemmän hurskaat valloittajat käyttivät.

Siirtomaista ja muualta tällaisin keinoin ryöstetyt rikkaudet virtasivat Eurooppaan ja muuttuivat pääomiksi, joilla perustettiin uusia kapitalistisia tuotantolaitoksia.

Valtavia pääomia kertyi myös siirtomaakaupalla, joka aina kietoutui suoranaiseen ryöstöön. Siirtomaakauppaa harjoittivat eri maihin perustetut monopoliyhtiöt, Itä- ja Länsi-Intian kauppakomppaniat y.m. Jättiläisomaisuuksia syntyi kuin sieniä sateella, sillä siirtomaakauppaa harjoittavat yhtymät saivat tavallisesti aina 400 % vuosivoittoja, eivätkä 2000 % voitot olleet harvinaisia.

Erikoisen alan siirtomaakaupassa muodosti orjakauppa, jossa englantilaisilla oli johtava asema pitkiä aikoja. Niinpä 18. vuosisadan lopussa yksin Liverpoolin laivanvarustajat kuljettivat neekeriorjia Afrikasta Amerikkaan vakinaisesti 132 aluksella. Vv. 1680—1775 myivät englantilaiset orjakauppiaat siirtomaihin yli 3 miljoonaa Afrikasta ryöstettyä neekeriä. Orjakauppa oli näin eräs tärkeimmistä alkuperäisen kasaantumisen menetelmistä.

Kauppasodat, joita käytiin kapitalistisen kehityksen tielle siirtyneiden maiden välillä yksinoikeudesta siirtomaiden ryöstöön ja siirtomaakauppaan, muodostivat oleellisen osan alkuperäisessä kasaantumisessa. Noissa sodissa selviytyi Englanti voittajana, saaden siten monopolioikeuden siirtomaiden ryöstämiseen.

Kolmas suurten raharikkauksien lähde oli valtiolainojen liikkeelle laskeminen. Koronkiskurit, jotka antoivat valtioille lainoja, eivät itse asiassa luovuttaneet mitään, sillä heillä oli oikeus laskea liikkeelle lainaobligatioita valtiolle luovuttamansa summan arvosta. Obligatiot toimivat kier-

tokulussa kuten käteiset rahatkin, lainanantaja voi niillä suorittaa maksuja j.n.e. Mutta siitä huolimatta valtionlainoista maksettiin lainanantajille korkeita korkoja. Näiden lainaoperatioiden suorittamista varten perustettiin monissa maissa osakeyhtiöitä, pankkeja ja pörssejä, samaan aikaan kehittyi keinottelu arvopapereilla, joka tuotti rikkauksia pankeille ja yksityisille kapitalisteille. Miten suuret rikastumismahdollisuudet valtionlainojen myöntäminen loi näille kapitalistipiireille, ilmenee m.m. siitä, että Englannin valtionvelka lisääntyi vv. 1697 ja 1815 välisenä aikana 21 miljoonasta 860 miljoonaan puntaan.

Hallitukset käyttivät ottamiaan lainoja melkein poikkeuksetta tuottamattomasti, valtiokoneiston ylläpitämiseen y.m.s., ja sen vuoksi lainojen korkojen ja kuoletusten maksamiseen täytyi käyttää verotuksella koottuja varoja. Verot puolestaan kannettiin pääasiassa työläisiltä ja pientuottajilta. Täten pientuottajiin kohdistuneen suoranaisen pakkoluovuttamisen lisäksi tuli ankara verorasitus, jonka tuottamat tulot menivät suurimmaksi osaksi valtionlainoja antaneille koronkiskureille muuttuakseen aikanaan teollisuuspääomaksi.

Suuri merkitys alkuperäisessä kasaantumisessa oli myös suojelustullijärjestelmällä, johon maa toisensa jälkeen turvaantui. Sen merkityksen luonnehtii Marx sanoilla: "Suojelustullijärjestelmä oli keino valmistaa tehtailijoita, häätää vapaita työläisiä, kapitalisoida kansan tuotanto- ja elintarpeet ja lyhentää väkivaltaisesti siirtymistä vanhanaikaisesta tuotantotavasta uudenaikaiseen." [1]) Suojelustullien avulla turvattiin oman maan teollisuus muiden maiden kilpailulta, tehtiin sille mahdolliseksi saada tuotteistaan korkeammat hinnat kotimaan markkinoilla ja suojelustullijärjestelmään tavallisesti liittyvien vienti- y.m.

[1]) Marx: Pääoma, I osa, s. 691.

palkkioiden avulla myös ulkomaiden markkinoilla. Sen, minkä tehtailijat voittivat, sen työtätekevät hävisivät joutuessaan maksamaan ylihintaa kulutustarvikkeistaan ja vientipalkkiot verojen muodossa.

Suomessa suurten pääomien alkuperäinen kasaaminen tapahtui paljon myöhemmin kuin suurissa kapitalistisissa maissa, pääasiassa vasta viime vuosisadalla. Meillä käytetyistä menetelmistä mainittakoon puutavarayritysten harjoittama häikäilemätön talonpoikien ryöstäminen. Vuosikymmenien ajan ostettiin tietämättömiltä talonpojilta metsiä, monasti koko tilatkin pilkkahinnalla. Hyvin yleistä oli juottaa myyjä humalaan, jolloin hänen nimensä oli helppo saada minkälaiseen kauppakirjaan tahansa. Niinpä kerrotaan Varkauden sahan omistajan E. J. Längmanin ostelleen 1830-luvulla talonpojilta tukkeja 3—4 kopekalla. Vielä paljon myöhemminkin maksoivat tukkikauppiaat ensiluokkaisista tukeista 10 kopekkaa kappaleelta. Nälkävuosien aikana, etenkin 1860-luvulla, puutavarakauppiaat (Ahlström ja lukemattomat muut) hankkivat melkein ilmaiseksi puutavaraa harjoittamalla nykyisin elokuvien ja muiden propagandakeinojen avulla mainostettua "hyväntekeväisyyttä", vaihtamalla nälkää näkeviltä talonpojilta näiden metsät ulkomailta tuottamaansa halpaan viljaan. Sellaisia olivat ne keinot, joilla laskettiin perusta monille maassamme nykyisin toimiville suurille kapitalistisille yrityksille.

Valtion apu alkuperäisessä kasaantumisessa on meidänkin maassamme ollut hyvin tärkeä. Se ilmeni nuorten teollisuuslaitosten suoranaisena rahallisena avustamisena, verohelpotuksina, täydellisen riistovapauden myöntämisenä (työpäivä 14—17 tuntinen, naisten ja alle 10-vuotistenkin lasten käyttäminen rasittavassa työssä) ja ennen kaikkea tullisuojeluna. Venäjän valtakunnan tullimuureilla suojatut markkinat olivat pitkiä aikoja avoinna suomalaisille

tavaroille, kun taas tuontitullit suojelivat maamme teollisuutta ulkomaiselta kilpailulta. Sen tähden ei olekaan ihme, jos pääomien kasaantuminen tapahtui nopeasti ja teollisuutemme kehittyi viime vuosisadan viimeisiltä vuosikymmeniltä lähtien jättiläisaskelin.

Valtiolla on siis kaikissa maissa ollut suuri merkitys alkuperäisessä kasaantumisessa, se on kaikkialla osallistunut tavalla tai toisella tuotantovälineiden riistämiseen pieniltä tavarantuottajilta, etenkin talonpoikaiston maiden anastamiseen, ja monenlaisin menetelmin avustanut porvaristoa myös kapitalistisen tuotannon muodostamiseen tarvittavien suurten raharikkauksien alkuperäisessä kasaamisessa, jouduttaen siten siirtymistä feodaalisesta tuotantotavasta kapitalistiseen. Jo näinkin ylimalkainen tustuminen alkuperäisessä kasaantumisessa käytettyihin menetelmiin tekee täysin ymmärrettäväksi Marxin toteamuksen: "Kapitalistisen tuotannon kehittyessä manufaktuuriaikana oli Euroopan yleinen mielipide kadottanut hävyntunnon ja omantunnon viimeisetkin jätteet. Valtiot ylpeilivät kyynillisesti jokaisesta hävyttömyydestä, joka edisti pääoman alkuperäistä kasaantumista." [1]) Ja edelleen: "Jos raha... tulee maailmaan veritarha toisella poskellaan, niin tulee pääoma maailmaan vuotaen verta ja likaa kaikista huokosistaan päästä jalkapohjiin saakka." [2])

[1]) Marx, Pääoma, I osa, ss. 693—694.
[2]) Marx, Pääoma, I osa, ss. 694—695.

II. KAPITALISTINEN TAVARATUOTANTO

Miksi kapitalismin tutkiminen on aloitettava tavaran tutkimisesta

Edellä olemme selostaneet, miten kapitalistinen tuotanto vähitellen kehittyy tavaratuotannon pohjalla ja miten n.s. alkuperäinen kasaantuminen suuresti joudutti tuota kehitystä sekä miten sen tuloksena ilmaantui kaksi uutta yhteiskuntaluokkaa, nykyaikainen porvaristo ja proletariaatti. Nyt voimme ryhtyä tutustumaan itse kapitalistisen tuotantotavan luonteeseen ja sen tärkeimpiin kehityslakeihin.

Marx aloittaa Pääomateoksensa tavaran erittelystä. "Niiden yhteiskuntien varallisuus, joissa kapitalistinen tuotantotapa on vallalla, ilmenee 'valtavana tavarajoukkona' ja yksityinen tavara tämän varallisuuden alkeismuotona. Tutkimuksemme alkaa sen tähden tavaran erittelyllä." [1])

Käsittääksemme tämän Marxin lauseen on meidän tehtävä itsellemme selväksi, että kapitalismi on tavaratuotantojärjestelmä. Tuotteiden valmistaminen tavaroiksi, t.s. vaihtoa varten alkoi, kuten olemme jo nähneet, paljon ennen kapitalismia, mutta vasta kapitalistisen tuotantotavan aikana se tulee vallitsevaksi.

Tavaratuotanto on seurausta yhteiskunnallisesta työnjaosta, joka alkoi jo alkuperäisessä yhteisössä, paimentolaisheimojen erotessa metsästystä ja kalastusta harjoittavista heimoista. Mutta koko alkuperäisen yhteisön ajan vain pieni osa tuotteista muuttui tavaroiksi, sillä kukin yhteisö valmisti itse melkein kaikki tarvitsemansa hyödykkeet. Samoin oli asianlaita orjanomistusjärjestelmän valtakaudella. Vaikka vaihto ja kauppa kehittyivätkin varsin huomattavasti, niin sittenkin talous oli edelleen pohjimmiltaan luontaistaloutta, melkein kaikissa talousyksiköissä valmistettiin suurin osa sen jäsenten kuluttamista hyödykkeistä.

[1]) Marx: Pääoma, I osa, s. 67.

Feodaalisen tuotantotavan alkupuolella on vallalla täydellinen luontaistalous. Myöhemmin yhteiskunnallisen työnjaon kehittyessä, etenkin käsityön erotessa maanviljelyksestä, alkaa tosin tavaratuotanto laajentua, mutta hyvin kauan kestää, ennen kuin se tulee vallitsevaksi. Joka tapauksessa feodaalisen tuotantotavan uumenissa kehittyy hitaasti tavaratuotanto ja yksinkertaisten tavarantuottajain, käsityöläisen ja talonpojan, väliset vaihtosuhteet.

Tälle yksinkertaiselle tavaratuotannolle on ominaista se, että pientuottaja omistaa itse tuotantovälineensä, ei riistä, ei ainakaan sanottavasti, vierasta työvoimaa ja valmistaa tuotteita markkinoita varten. Yksinkertainen tavaratuotanto ei kuitenkaan pystynyt syrjäyttämään luontaistaloutta feodalismin aikana, koska valtava enemmistö väestöstä asui maaseudulla, jossa tavaroiksi valmistettiin ainoastaan murto-osa tuotteista.

Asiaintila muuttui kapitalismin kehittyessä. Alkuperäinen kasaantuminen ja manufaktuurien muodostuminen olivat ilmausta yhteiskunnallisen työnjaon, tavaratuotannon ja vaihdon edelleen kehittymisestä. Sikäli kun talonpojilta riistettiin tuotantovälineet, ennen kaikkea maa, sikäli he joutuivat ostamaan ne välttämättömät kulutushyö-

dykkeet, jotka he ennen olivat tuottaneet omassa taloudessaan, kuten viljan, karjatuotteet, huomattavan osan vaatteista, jalkineet j.n.e. Työskennellessään palkkatyöläisenä manufaktuurissa tai kapitalistisen maanvuokraajan taloudessa entinen talonpoika valmistaa tosin monasti samoja tuotteita kuin itsenäisenä maanviljelijänä ollessaan, mutta nyt nuo tuotteet ovat tavaroita, joita hän saa käytettäväkseen ainoastaan ostamalla niitä työpalkallaan.

Talonpojan ja käsityöläisen erottaminen tuotantovälineistään, heidän muuttumisensa työvoimansa myyjiksi ja kulutustarvikkeiden ostajiksi, ja kapitalistisen tuotannon laajeneminen lisäsi jatkuvasti niiden tuotteiden määrää, joita valmistettiin myyntiä varten, t.s. tavaroiksi, ja samalla se laajensi tavarain kysyntää. Näin syntyivät laajat kotimaan markkinat ja tavaratuotanto tulee vähitellen vallitsevaksi.

Siitä johtuu, että kapitalistisessa taloudessa on tavarain tuotanto ja niiden vaihto kaikkein yleisin ja tavallisin ilmiö. Työn tuotteen tavaramuoto on kapitalististen suhteiden yleisin ilmaus, mutta samalla on tavaratuotanto kapitalistisen tuotannon lähtökohta ja edellytys, sillä kapitalistiset suhteet syntyvät ainoastaan tavaratuotannon pohjalla, pienten tavaratuottajain kilpailun johdosta. "Tavaran kiertokulku, kirjoittaa Marx, on pääoman lähtökohta. Tavaratuotanto ja kehittynyt tavarankiertokulku, kauppa ovat ne historialliset edellytykset, joitten nojassa pääoma syntyy." [1])

Sen tähden on kapitalismin tutkiminen alettava tavaran tutkimisesta. Jos haluaisimme lyhyesti määritellä syyt siihen, niin määritelmä kuuluisi: 1) tavaratuotanto edeltää historiallisesti kapitalismia, 2) kapitalismin aikana tavaratuotanto on vallitseva, 3) tavaraan sisältyvät itumuodossaan kapitalismin kaikki vastakohdat ja 4) tavaramuotoon, joka kapitalismin aikana on kaikkein tavallisin ja yleisin, kätkeytyvät kapitalistiset suhteet.

[1]) Marx: Pääoma, I osa, s. 161.

Tavara ja sen ominaisuudet

Tavara on myytäväksi tarkoitettu työn tuote, joka on luonteeltaan kaksinainen, se on samaan aikaan sekä käyttöarvo että arvo.

Voidakseen tulla myydyksi on tavaran kyettävä tyydyttämään joku inhimillinen tarve, sillä muussa tapauksessa sitä ei kukaan ostaisi. Erilaisten ominaisuuksiensa mukaisesti erilaiset tavarat tyydyttävät ihmisten erilaisia tarpeita, toiset tyydyttävät fyysillisiä, toiset henkisiä tarpeita, niinpä kahvi sammuttaa janon, kun taas runoteos tuottaa esteettistä nautintoa. Tavaran hyödyllisyyttä, sen kykyä tyydyttää jokin inhimillinen tarve, nimitetään tavaran k ä y t t ö a r v o k s i.

Melkein kaikki tarvikkeet voivat olla ihmisille hyödyllisiä monella tavalla, kuitenkin niin, että nuo hyödylliset ominaisuudet keksitään vähitellen, tuotantovoimien, kokemusten, tieteen ja tekniikan kehittyessä. Niinpä meidän maallemme nykyisin niin tärkeällä raaka-aineella, puulla ei suinkaan aina ole ollut niin monenlaisia käyttötapoja kuin nyt. Vielä parisataa vuotta sitten ei aavistettukaan, että puuta voisi käyttää paperin valmistukseen, ja muutama kymmenen vuotta takaperin ei tunnettu keinosilkin, spriin, sokerin y.m.s. aineiden valmistamista puusta. Näin tuotteiden käyttöarvo kehittyy yleisen kehityksen mukana.

Tullakseen tavaraksi ei tuotteelle riitä, että sillä on käyttöarvoa valmistajalle, vaan sillä on ennenkaikkea oltava käyttöarvoa muille, siis yhteiskunnallista käyttöarvoa. Esim. talonpojan pellollaan kasvattamalla viljalla luon-

taistalouden aikana oli tietysti käyttöarvoa hänelle, mutta tavaraksi se ei muuttunut, koska talonpoika kulutti sen omassa taloudessaan. Eivät edes kaikki toisten kulutusta varten valmistetut tuotteet ole tavaroita. Kun esim. keskiajan maaorja luontaiskorkoa suorittaakseen viljeli pellavaa, hän teki sen valmistaakseen tuotteen feodaaliherran kulutettavaksi, pellavalla oli käyttöarvoa feodaaliherralle, mutta se ei ollut tavaraa, koska se ei joutunut kulutukseen vaihdon välityksellä. Tavaraksi se muuttui vain siinä tapauksessa, että maaorjatalonpoika vei pellavansa markkinoille myytäväksi.

Niin ollen yhteiskunnallinen käyttöarvo muuttuu tavaraksi ainoastaan siinä tapauksessa, että se joutuu kulutettavaksi vaihdon välityksellä, että sillä käyttöarvon lisäksi on sellainen ominaisuus, että se vaihtuu toisiin tavaroihin: että sillä on v a i h t o a r v o.

Käyttöarvot, hyödykkeet, muodostavat aina yhteiskunnan rikkauksien aineellisen sisällön, mutta vasta määrätyissä yhteiskunnallisissa oloissa käyttöarvot muuttuvat tavaroiksi ja esiintyvät vaihtoarvojen perustana. Ruis on aina ollut ruista, mutta ainoastaan määrätynlaisten tuotantosuhteiden vallitessa siitä tulee tavaraa.

Käyttöarvo on niin ollen historiallisesti muuttuva ei ainoastaan siinä mielessä, että se kehittyy yleisen kehityksen rinnalla, vaan myös siinä mielessä, että se vasta yhteiskunnan määrätyllä kehitysasteella tulee vaihtoarvon aineelliseksi kannattajaksi. Näin tapahtuu erikoisen laajassa mitassa kapitalistisessa yhteiskunnassa, kapitalististen tuotantosuhteiden vallitessa. Marxilainen taloustiede tutkii sen tähden käyttöarvoja historiallisina, muuttuvina tuotantosuhteiden muutoksia vastaavasti.

Siirrymme tarkastamaan vaihtoarvoa, joka, kuten jo edellä totesimme, on tavaran ominaisuus vaihtua johonkin

toiseen tavaraan. Vaihtoarvo on ennen kaikkea määrällinen, paljoudellinen suhde, jossa tavara voidaan vaihtaa toiseen. Tämä suhde vaihtelee ajan ja paikan mukaan, niin että tänään voidaan jalkineparilla vaihtaa takki, mutta jonkin kuukauden perästä tarvitaan takin vastikkeeksi kaksi paria jalkineita. Näin ollen voisi olettaa, että kahden tavaran vaihtosuhde on aivan satunnainen ja mielivaltainen. Niin ei kuitenkaan asia ole, vaan määrättynä aikana ja määrätyssä paikassa samanlaisten tuotteiden vaihtoarvo on samanlainen.

Mikä määrää tavaran vaihtoarvon?

Eräät taloustieteelliset koulukunnat väittävät, että tavarain vaihtoarvon perustana on niiden käyttöarvo. Tällä kannalla ovat pohjimmaltaan m.m. kaikki ne taloustieteilijät, jotka muodossa tai toisessa hyväksyvät n.s. rajahyötyteorian. Sen tapaiset käsitykset ovat kuitenkin vääriä, sillä käyttöarvoina tavarat ovat erilaisia, niitä vaihdetaan keskenään nimenomaan sen vuoksi, että niillä on erilaisia ominaisuuksia, että ne voivat tyydyttää erilaisia tarpeita. Nuo ominaisuudet määräävät vaihdon syyn, mutta eivät voi määrätä sitä paljoussuhdetta, jossa vaihto tapahtuu, sillä onhan selvää, että toisiinsa voidaan verrata ainoastaan samanlaisia, yhteismitallisia suureita. 5 kirjasta voidaan vähentää 3 kirjaa, mutta ei 3 nakkimakkaraa, koska ne eivät ole yhteismitallisia.

Mutta koska tavaroita kuitenkin verrataan toisiinsa, täytyy niillä olla noiden erilaisten ominaisuuksien lisäksi myös jokin yhteinen ominaisuus, joka tekee ne yhteismitallisiksi. Sellainen kaikille tavaroille yhteinen ominaisuus on se, että niiden valmistamiseen on käytetty työtä. Pari jalkineita voidaan vaihtaa takkiin nimenomaan sen tähden, että molempien valmistamiseen on tarvittu sama määrä työtä.

Tavarat esiintyvät, kuten Marx määrittelee, kokoonjuoksettuneena työnä, työn kristallisoitumina. Tavarat edustavat määrätynsuuruista työn kulutusta, ja tämän niille yhteisen ominaisuuden vuoksi ne ovat arvoja, tavara-arvoja. Vaihtoarvon perustana on siis tavaran arvo, se seikka, että tavaran valmistamiseen on käytetty inhimillistä työtä. Vaihtoarvo, ne määräsuhteet, jossa tavara vaihdetaan toisiin tavaroihin, on muoto, jossa tavaran arvo ilmenee. Tavaran arvo on siis aina tulosta ihmistyön kuluttamisesta, kun taas käyttöarvoja voivat olla sellaisetkin tarvikkeet, kuten ilma, valo, vesi y.m., jotka eivät ole työn tuotteita.

Tavaroita tuottavan työn kaksinainen luonne

Olemme todenneet, että tavara on sekä käyttöarvo että arvo. Raaka-aineen tavaroiden valmistamista varten saa ihminen luonnosta. Työ muodostaa luonnonaineista määrätynlaisilla ominaisuuksilla varustetun tuotteen, käyttöarvon ja samalla myös arvon. Tarkastakaamme nyt, miten työ luo käyttöarvoja ja arvoja.

Aluksi todettakoon, että tavaroita tuottavalla työllä on kaksinainen luonne. Toisaalta on eri ammateissa toimivien tuottajien työ erilaista, esim. puusepän ja sepän työt eroavat toisistaan heidän käsittelemiensä raaka-aineiden, työvälineiden ja työmenetelmien suhteen. Heidän erilaisen työnsä tuloksena ovat erilaiset tuotteet, erilaiset käyttöarvot. Pöydän valmistamiseen tarvitaan puusepän hyödyllistä työtä, viikatteen valmistamiseen taas siitä kokonaan eroavaa sepän työtä. Työ, jonka tuloksena on määrätty käyttöarvo, on k o n k r e e t t i s t a t y ö t ä.

Toisaalta näimme, että tavarat eivät ainoastaan eroa toisistaan, vaan että niillä on myös jotain yhteistä, niiden

arvo. Tämä tavaroiden yhteinen ominaisuus voi olla seurausta vain siitä, että tavaroita tuottavilla erilaisilla työlaaduilla on jokin yhteinen ominaisuus. Näin onkin asianlaita. Puusepän ja sepän samoin kuin lukemattomien muiden ammatin harjoittajien työ on siinä suhteessa samanlaista, että se on inhimillisen työvoiman, aivojen, lihasten, hermojen y.m.s. käyttämistä ja kuluttamista, inhimillistä työtä yleensä, kaikista konkreettisista muodoistaan abstrahoitua työtä. Kirjasessaan "Marx ja marxilaisuus" selittää Lenin asian seuraavasti:

"Tavarain tuotanto on yhteiskunnallisten suhteiden järjestelmä, jossa eri tuottajat tuottavat erilaisia tuotteita (yhteiskunnallinen työnjako), ja kaikki nämä tuotteet tulevat keskenään verrannollisiksi vaihdossa. Siten sinä yhteisenä, joka on kaikissa tavaroissa, ei ilmene minkään erikoisen tuotannonhaaran konkreettinen työ, ei yhdenlajinen työ, vaan abstraktinen inhimillinen työ, inhimillinen työ yleensä." [1])

Kuitenkin on heti huomautettava, että kaikki inhimillinen työ yleensä ei suinkaan ole abstraktista (käsitteellistä) työtä, se muuttuu sellaiseksi vasta yhteiskunnan tuotannon määrätyllä historiallisella kehitysasteella, silloin, kun alkaa tavaratuotanto. Jos tarkastelemme esim. intialaista kyläyhteisöä sellaisena kuin se oli laajoilla alueilla Aleksanteri Suuren aikana ja eräillä seuduilla vielä ennen englantilaisten maahantunkeutumista, niin huomaamme, että sen perustana oli maan yhteisomistus ja kollektiivinen viljelys. Sellaisessa yhteisössä oli jo varsin pitkälle kehittynyt työnjako, sillä maanviljelyksen ohella harjoitettiin monenlaisia käsitöitä; siellä oli seppä, kirvesmies, savenvalaja, parturi, paimenia, lääkäri, opettaja ja lisäksi joukko virkamiehiä, kuten kastelulaitteiden tarkastaja, maanmittari,

[1]) Lenin: Marx ja marxilaisuus, s 27.

tuomari, kirjanpitäjä j.n.e. Mutta koska tuotantovälineet eivät olleet yksityisomaisuutta, eivät tuotteetkaan joutuneet kulutettavaksi vaihdon välityksellä, vaan maanviljelijäin samoin kuin käsityöläisten valmistamat hyödykkeet jaettiin yhteisön jäsenille sen perusteella, että he olivat suorittaneet osansa suunnitelmanmukaisesta yhteiskunnallisesta tuotannosta. Yhteiskunnallisesta työnjaosta huolimatta ei ollut vastakohtaisuutta yhteisön jäsenten yksityisen työn ja yhteiskunnallisen työn välillä, sillä yksityistyö oli vielä välittömästi yhteiskunnallista työtä. Tällöin ei työ vielä ollut jakaantunut, abstraktista, arvoja luovaa työtä ei vielä ollut olemassa, koska tuotteet olivat ainoastaan käyttöarvoja eivätkä arvoja, niiden valmistamiseen käytetyn työn määrää ei tarvinnut mitata vertaamalla niitä toisiinsa, sillä niitä ei vaihdettu keskenään.

Asia muuttuu heti, kun tuotantovälineiden yksityisomistuksen ilmaannuttua tuotteet muuttuvat tavaroiksi. Tällöin yksityiset tavarantuottajat valmistavat yhteiskunnallisen työnjaon vaikutuksesta edelleenkin tuotteita toisilleen, puuseppä sepälle, seppä puusepälle, muurarille, vaatturille, talonpojalle j.n.e. Mitä pitemmälle työnjako kehittyy, sitä enemmän tavarantuottajat ovat toisistaan riippuvaisia. Mutta samalla he ovat tuotantovälineiden yksityisomistajia, itsenäisiä tuottajia, joten tuotanto on heidän yksityisasiansa; jokainen tuottaa sellaisia tavaroita ja sellaisen määrän kuin itse haluaa. Mitään tuotantoa ohjaavaa suunnitelmaa tai elintä ei ole olemassa. Tavaraintuottajat ovat yhteydessä keskenään markkinain ja tavarainsa välityksellä, heidän tuotantoaan säätelevät ainoastaan luonnonvoimaisesti toimivat markkinaheilahtelut.

Työ on siis yhteiskunnallisen työnjaon johdosta luonteeltaan yhteiskunnallista, tuottajat valmistavat tavaroita toisilleen, t.s. yhteiskunnalle, mutta samalla tuotantovälineiden yksityisomistuksen vallitessa työ on tuottajain yksityisasia. Siinä on syvä ristiriita. Ristiriita yksityisen ja yhteiskunnallisen työn välillä onkin tavaratalouden perusristiriita, sen kaikkien muiden ristiriitojen perussyy. Tavarantuottajan yksityistyön täyttyy olla samalla osa yhteiskunnan kokonaistyöstä, sen on alistuttava yhteiskunnassa vallitsevan työnjaon alaiseksi, sillä se ei ole mitään ilman toisia työaloja ja on taas toisaalta välttämätön niiden täydennykseksi. Yksityistyön yhteiskunnallinen luonne ilmenee vasta markkinoilla. Kun yksityistyön tuotteita, tavaroita, verrataan toisiinsa, silloin käy ilmi, että k.o. tavarantuottajan työ on ollut yhteiskunnallista, yleisinhimillistä, a b s t r a k t i s t a t y ö t ä.

Kuta yleisemmäksi tavaratuotanto kehittyy, sitä kärkevämmäksi käy ristiriita yksityisen ja yhteiskunnallisen työn välillä, saavuttaen huippunsa kapitalistisen tuotantotavan aikana. Silloin on pisimmälle kehittynyt myös konkreettisista muodoistaan abstrahoitu työ. Se ilmenee m.m. siinä, että kapitalismin aikana työn konkreettinen muoto lakkaa kiinnostamasta tuottajaa. Että kapitalistille on yhdentekevää, minkälaisia hyödykkeitä tuottamalla hän voittonsa hankkii, se on kaikille tunnettua. Mutta myös työläisen on nälkäkuolemaa välttääkseen tehtävä mitä työtä sattuu saamaan, tänään hän kaataa tukkeja, huomenna työskentelee satamassa tai rakennustöissä, jonkin ajan kuluttua jossain tehtaassa j.n.e., loputtomiin. Tässä työläisen työn konkreettisten muotojen alituisessa vaihtelussa ilmenee erikoisen selvästi se yleinen, mikä hänen työssään on aina sen konkreettisista muodoista riippumatta, nim. että se on inhimillistä työtä yleensä, abstraktista työtä.

Edellä sanotusta voimme todeta, että työn kaksinainen luonne synnyttää tavaran kaksi ominaisuutta: konkreettinen työ käyttöarvon ja abstraktinen työ arvon.

Tavarain arvon suuruus

Puhuessamme aikaisemmin arvosta totesimme, että tavaran arvon määrää sen valmistamiseen käytetyn työn paljous. Työn luonnollisena mittana on sen kestämisaika, tunti, päivä, viikko j.n.e.

Aluksi, jolloin vaihto oli aivan satunnaista ylijäämätuotteiden vaihtoa ja jolloin ihmisten toimeentulo ei lainkaan riippunut vaihdosta, koska kukin talousyksikkö valmisti itse melkein kaikki kulutushyödykkeet, olivat ne suhteet, jossa harvat tavaroiksi muuttuneet tuotteet vaihdettiin, niin ikään satunnaisia. Mutta mitä säännöllisemmäksi vaihto tuli ja mitä suurempi osa tuotteista muuttui tavaroiksi, sitä tarkemmin tavarain vaihtoarvo vastasi niiden arvoa, t.s. niiden valmistamiseen käytetyn työn määrää.

Miten tuottajat tavaroitaan vaihtaessaan tiesivät, kuinka paljon toinen oli käyttänyt työtä tavaransa valmistamiseen? Yksinkertaisen tavarataloiden vallitessa se oli verrattain helppo saada selville. Talonpojat ostivat käsityöläisten tuotteita, joiden valmistamiseen käytetyn työn määrän he suurin piirtein pystyivät arvioimaan, koska samantapaisia tuotteita valmistettiin myös maaseudulla. Vielä tarkemmin tiesivät käsityöläiset maataloustuotteiden valmistamiseen tarvittavan työmäärän, sillä melkein kaikki käsityöläiset harjoittivat itsekin maataloutta ja karjanhoitoa. Ei kumpikaan vaihtavista puolista ollut niin tyhmä, että olisi vaihtanut esim. kymmenen työtunnin tuotteen yhden tunnin tuotteeseen.

Mutta eri tuottajat eivät suinkaan valmista samanlaisia tuotteita aina samassa ajassa. Ne, jotka ovat taitavampia, voimakkaampia tai työskentelevät paremmilla työvälineillä, kykenevät valmistamaan tavaran lyhyemmässä ajassa kuin epäedullisemmissa olosuhteissa työskentelevät tai taitamattomammat ja heikommat. Ilman muuta on selvää, että markkinoilla ei makseta enempää tavarasta, jonka valmistamiseen on käytetty enemmän aikaa, kuin laadultaan samanlaisesta tavarasta, joka on valmistettu nopeammin.

Molemmista maksetaan saman verran, sillä tuotteen valmistamiseen välttämätöntä työaikaa ei määrää kunkin yksityisen tuottajan käyttämä aika, vaan *yhteiskunnallisesti välttämätön työaika*, t.s. se työaika, mikä tarvitaan tavaran tuottamiseen yhteiskunnassa vallitsevilla normaalisilla (keskinkertaisilla) tuotantoehdoilla, joita ovat vallalla oleva tekniikka ja yhteiskunnallisesti keskimääräinen työtaito ja työn voimakkuus. Tällä seikalla on hyvin suuri merkitys tavaratuotannon aikana, koska yhteiskunta markkinoiden välityksellä tunnustaa ainoastaan yhteiskunnallisesti välttämättömän työn. Jos joku tuottaja käyttää tavaran valmistamiseen sitä enemmän, esim. 15 tuntia 10 tunnin asemesta, markkinoilla hän saa korvauksen 10 tunnin työstä, t.s. hän saa tavarastaan vaihdossa sellaisen tavaran, jonka tuottaminen on vaatinut 10 tuntia yhteiskunnallisesti välttämätöntä työtä. Näin ollen hän menettää korvauksetta 5 tunnin työn.

Samoin käy, jos jonkun alan tuottajat ovat käyttäneet tuotteiden, esim. jalkineiden valmistamiseen yhteensä enemmän työtä kuin yhteiskunnan tarve edellyttää tuottamalla 100.000 paria jalkineita vaikka tarvitaan ainoastaan 75 000 paria. Tällöin nuo tuottajat saavat tavaroistaan korvauksen ainoastaan sen yhteiskunnallisesti välttämättömän työajan mukaan, mikä tarvittiin 75 000 parin valmistamiseen, joko niin, että he saavat myydyksi ainoastaan viimeksi mainitun määrän, tai sitten myydessään enemmän, saavat kultakin parilta vastaavasti vähemmän.

Yhteiskunnallisesti välttämätön työaika on tärkeä tekijä, joka määrää menestyksen tavarantuottajain välisessä

kilpailussa. Voittajaksi pääsevät ne, jotka voivat tuottaa lyhyemmässä ajassa, siis ne, joilla on parhaimmat työvälineet (nykyisin koneet) ja parhaimmat työmenetelmät. Kapitalismin aikana ovat edullisimmassa asemassa suuret kapitalistiset tuotantolaitokset, jotka vähitellen syrjäyttävät kilpailussa pienemmät kapitalistiset kilpailijansa ja ennen kaikkea käsityöläiset, jotka käyttävät säännöllisesti tuotteiden valmistamiseen enemmän kuin yhteiskunnallisesti välttämättömän työajan ja joutuvat niin ollen luovuttamaan osan työstään ilmaiseksi joka kerran tavaroita myydessään.

Arvoa luovaa työtä tarkastellessamme on meidän vielä kiinnitettävä huomiota kysymykseen yksinkertaisesta ja monimutkaisesta, ammattitaidottomasta ja ammattityöstä. Markkinoilla vaihdetaan jatkuvasti keskenään tuotteita, joista toisten valmistaminen vaatii ammattityötä, toiset taas ovat sangen yksinkertaisen työn tuloksia. Niinpä voidaan vaihtaa keskenään kellosepän valmistama, korkeata ammattitaitoa vaativa kello ja varsin vähäisellä ammattitaidolla valmistettavissa oleva syli halkoja. Vaihdossa niitä verrataan toisiinsa ja niin ollen myös kellosepän ja halontekijän työt rinnastetaan. Se johtuu siitä, että arvon tuotannon kannalta monimutkainen, suurta ammattitaitoa vaativa työ ei ole muuta kuin kerrottua yksinkertaista työtä. Se merkitsee, että ammattimiehen monimutkainen työ luo samassa ajassa suuremman arvon kuin ammattitaidottoman yksinkertainen työ.

Lopuksi todettakoon, että yhteiskunnallisesti välttämättömän työn määrä muuttuu työn tuotantovoiman eli tuottavuuden muuttuessa.

Työn tuotantovoimaa mitataan niiden tuotteiden määrällä, joita vississä aikayksikössä tuotetaan. Jos esim. puuseppä valmistaa 8 tunnissa 2 pöytää entisen yhden asemesta, niin silloin on työn tuotantovoima lisääntynyt kaksinkertaiseksi. Mistä työn tuotantovoiman suuruus riippuu? Ennen kaikkea työvälineiden kehitystasosta, sillä mitä tehokkaampia ovat työvälineet, sitä korkeampi on työn tuotantovoima. Työvälineiden kehitystason pysyessä ennallaan riippuu työn tuotantovoima monista tekijöistä, joiden joukossa Marx piti tärkeimpinä työläisten taitavuutta, työn yhteiskunnallista organisatiota, tuotannon laajuutta ja lopuksi luonnonehtoja.

Työn tuotantovoimasta puhuttaessa pidetään silmällä sitä määrää käyttöarvoja, joita aikayksikössä valmistetaan. Kysymys on siis konkreettisesta työstä. Mutta tavarain arvon ollessa kysymyksessä monimutkaisuutensa ja voimaperäisyytensä puolesta samanlainen työ tuottaa aina samassa ajassa saman arvon. Jos 8 tunnin aikana tuotetaan kahden pöydän asemesta neljä pöytää, niin niiden yhteinen arvo vastaa edelleen kahdeksaa työtuntia, mutta kunkin pöydän arvo vähenee neljästä kahteen tuntiin.

Siksi onkin tavaran arvon määrä suoraan verrannollinen sen valmistamiseen käytetyn työn määrään ja kääntäen verrannollinen työn tuotantovoimaan. Mitä enemmän yhteiskunnallisesti välttämätöntä työtä käytetään, sitä suurempi arvo luodaan. Mutta mitä suurempi on työn tuotantovoima, sitä vähemmän tuoteyksikön valmistamiseen käytetään yhteiskunnallisesti välttämätöntä työtä ja sitä pienempi on tuoteyksikön arvo.

Arvo on siis tavarassa esineellistynyttä abstraktista työtä, ja arvon suuruuden määrää yhteiskunnallisesti välttämättömän työn paljous. Siitä seuraa,että arvo on esineen yhteiskunnallinen eikä luonnollinen, esineelle sellaisenaan kuuluva ominaisuus. Lenin kirjoittikin: "Arvo on kahden henkilön välinen suhde .... jota peittää esineellinen verho." [1]

[1]) Lenin: Marx ja marxilaisuus, s. 28.

Arvomuotojen kehitys

Vaikka arvo on epäilemättä aineellista, sillä se on tavaran valmistamiseen käytetyn työn tulos, niin sittenkään sitä ei saa selville välittömästi tavarasta. Jos tarkastelemme jotakin tavaraa, esim. myytäväksi valmistettua tuolia vaikka kuinka huolellisesti, niin emme saa selville sen arvoa. Se saadaan selville vasta vertaamalla tuolia johonkin toiseen tavaraan, kun ilmenee, että tuoli voidaan vaihtaa tuohon toiseen tavaraan, esim. 10 kiloon jauhoja, tai mikä tässä suhteessa on sama asia, rahasummaan, jolla sitten voidaan ostaa nuo jauhot. Ne voidaan vaihtaa keskenään sen tähden, että molempiin on käytetty yhteiskunnallista, abstraktista työtä,että ne ovat arvoja. Mutta koska tavaran arvo käy ilmi vasta vaihdossa, niin on vaihtoarvo arvon ilmenemismuoto.

Sama pitää paikkansa myös arvon määrään nähden. Arvon suuruuden määrää tavaran valmistamiseen käytetyn yhteiskunnallisesti välttämättömän työn paljous. Mutta tavaran tuottaja, joka toimii eristettynä toisista, ei lainkaan tiedä, kuinka paljon yhteiskunnallisesti välttämätöntä työtä k.o. tuotteen valmistamiseen saa käyttää. Sen hän saa tietää vasta markkinoilla. Jos esim. edellä mainittu puuseppä, joka on käyttänyt tuolin valmistamiseen 5 tuntia, saakin markkinoilla siitä vastikkeeksi ainoastaan 4 työtuntia vastaavan tuotteen (tai rahasumman), niin vasta silloin hän tietää käyttäneensä enemmän kuin yhteiskunnallisesti välttämättömän työajan. On sanomattakin selvää, että tuota yhteiskunnallisesti välttämätöntä työaikaa eivät markkinat määrää, sen määräävät tuotantoehdot, se seikka, että puuseppien enemmistö käyttää k.o. aikana tuolin valmistamiseen ainoastaan 4 tuntia.

Niin ollen vasta markkinoilla ilmenee, että tavaralla on

arvo samoin kuin tuon arvon suuruuskin, se ilmenee vaihdon, vaihtoarvon, arvon muodon välityksellä.

Kapitalistisen tuotantotavan aikana kaikkia tavaroita verrataan rahaan, arvon ilmaiseminen rahassa on niin ollen yleinen arvomuoto. Mutta jos tyydymme tarkastelemaan yksinomaan arvon rahamuotoa sellaisena kuin se nykyisin esiintyy, niin emme pääse selville arvomuotojen kehityksestä emmekä rahan todellisista ominaisuuksista. Niistä selville päästäksemme on meidän lyhyesti seurattava kaikkein yksinkertaisemman arvomuodon kehittymistä rahamuodoksi. "Tässä on kuitenkin suoritettava tehtävä", kirjoittaa Marx, "jota porvarillinen taloustiede ei ole yrittänytkään, nimittäin osoitettava tämän rahamuodon synty, siis seurattava tavaroiden arvosuhteen sisältämän arvonilmaisun kehitystä sen yksinkertaisimmasta, mitättömimmästä muodosta aina häikäisevään rahamuotoon saakka. Sen kautta samalla rahan arvoitus ratkeaa." [1])

Yksinkertainen, yksinäinen eli satunnainen arvomuoto. Tutustuessamme kapitalismia edeltäneisiin tuotantotapoihin näimme, että aluksi vaihto oli aivan satunnaista. Silloin joutui vaihdossa yksityinen tavara verrattavaksi johonkin toiseen yksityiseen tavaraan:

1 kaulakoriste = 5 nuolta
1 keihäs = 1 kivikirves
1 saviastia = 2 lammasta

Tässä yksityiset työn tuotteet ilmaisevat satunnaisesti arvonsa jossain toisessa tavarassa, jolloin kysymyksessä on yksinkertainen eli satunnainen arvomuoto, joka vastaa satunnaista vaihtoa, sellaista talouden kehitysastetta, jolloin työn tuotteet muuttuvat tava-

[1]) Marx: Pääoma, I osa, s. 78.

roiksi ainoastaan poikkeuksellisissa, satunnaisissa vaihtokaupoissa.

Tarkastakaamme lähemmin tätä yksinkertaista eli satunnaista arvomuotoa. Voimme käyttää esimerkkinä vaikka toista vaihtotapausta: 1 keihäs = 1 kivikirves. Keihään omistaja vaihtaa valmistamansa keihään kivikirveeseen. Kivikirves toimii tässä vaihtotoimituksessa ikäänkuin "todistuksena" siitä, että keihääseen on käytetty yleisinhimillistä, abstraktista työtä ja ilmaisee samalla tuon työn määrän eli keihään arvon. Näillä kahdella tavaralla on siis erilainen asema, keihäs ilmaisee arvonsa,on siis aktiivinen, kun taas kirves toimii ensin mainitun arvonilmaisun välikappaleena, on siis passiivinen. Tavaraa, joka ilmaisee arvonsa, sanotaan suhteellisessa arvomuodossa olevaksi tavaraksi, kun taas tavara, jonka avulla arvo ilmaistaan, on vastikemuodossa eli vastike.

Nyt herää tietysti kysymys, miksi tavaran arvoa ei voi ilmaista muuten kuin vertaamalla sitä johonkin toiseen tavaraan. Selvittääksemme, miksi näin on asianlaita, voimme ottaa esimerkin toiselta alalta. Olettakaamme, että meillä on ruisleipä, jolla on määrätty paino. Sen painon voimme kuitenkin ilmoittaa ainoastaan vertaamalla jonkun toisen esineen, esimerkiksi raudan painoon. Leipä asetetaan toiseen vaakakuppiin ja toiseen tarpeellinen määrä rautapalasia, joista jokainen on määrätyn painoinen. Tuota määrättyä painoa sanotaan kiloksi. Vaakakuppiin asetettujen rautapalasien lukumäärä ilmaisee leivän painon. Oletakaamme, että se tässä tapauksessa on kaksi kiloa. Että näin voimme saada selville ja ilmaista toisen esineen painon toisen avulla, johtuu siitä, että niillä molemmilla on eräs yhteinen luonnollinen ominaisuus, nimittäin paino. Aivan samoin voidaan ilmaista keihään arvo

kivikirveen avulla sen tähden, että niillä molemmilla on eräs yhteinen yhteiskunnallinen ominaisuus, nimittäin arvo, t.s. että niiden valmistamiseen on käytetty vissi määrä yhteiskunnallisesti välttämätöntä, abstraktista työtä.

Kun lähemmin tarkastelee suhteellista arvomuotoa ja vastikemuotoa, niin huomaa, että esimerkissämme keihäs ilmaisee arvonsa toisen käyttöarvon, kivikirveen avulla. Vastikkeen ensimmäinen erikoispiirre on, että käyttöarvo muuttuu arvon ilmenemismuodoksi. Tässä näemme samanilmiön kuin äskeisessä esimerkissämme, jossa rauta esiintyi ruumiillistuneena painona.

Edelleen, kivikirveen valmistamiseen on käytetty määrättyä konkreettista työtä, samoin keihään valmistamiseen. Nuo työt eroavat toisistaan muotonsa puolesta,mutta samalla on keihäs yleisinhimillisen työn tulos, koska siitä vaihdossa annetaan toinen yleisinhimillisen työn tulos, kivikirves. Keihään vaihtaminen kivikirveeseen todistaa, että ensiksi mainittuun on käytetty joku osa yleisinhimillistä, abstraktista työtä. Niin ollen kivikirveen valmistamiseen käytetty konkreettinen työ todistaa, että keihään valmistamiseen on käytetty abstraktista työtä. Se on vastikkeen toinen erikoispiirre, konkreettinen työ muuttuu abstraktisen työn ilmaisumuodoksi.

Vastikkeen kolmas erikoispiirre on siinä, että vastikkeen valmistamiseen käytetty yksityistyö esiintyy välittömästi yhteiskunnallisena työnä,sillä vaikka kivikirves on yksityistyön tulos, niin vaihdettaessa se ilmaisee keihääseen kulutetun yhteiskunnallisen työn, on siis tuon yhteiskunnallisen työn ruumiillistuma, kuten aikaisemmassa esimerkissämme rautapalaset olivat painon ruumiillistumia.

Vastikkeena toimiessaan kivikirves ei ole siis ainoastaan käyttöarvo, joka tyydyttää määrätyn inhimillisen tarpeen, vaan sen lisäksi sillä on yhteiskunnallinen tehtävä:

sen on todistettava, että keihään valmistamiseen on käytetty yhteiskunnallista työtä.

Näin siis jo yksinkertaisessa arvomuodossa ilmenevät ne tavaratalouden ristiriidat, joista edellä olemme puhuneet, nim. ristiriita käyttöarvon ja arvon, konkreettisen ja abstraktisen työn, yksityisen ja yhteiskunnallisen työn välillä.

K e h k e y t y n y t e l i k o k o n a i s a r v o m u o t o. Tuotantovoimien ja yhteiskunnallisen työnjaon kehittyessä edelleen aletaan yhä useampia tuotteita valmistaa vaihtoa, myyntiä varten, siis tavaroiksi. Niinpä karjanhoidon kehitys johtaa varsin pian siihen, että karjaa ja karjataloustuotteita aletaan säännöllisesti vaihtaa toisiin tavaroihin. Silloin nuo toiset tavarat eivät ole enää satunnaisia karjan vastikkeita, vaan erikoisvastikkeita, t.s. kukin niistä on eräs monista vastikkeista, joihin karjaa verrataan. Silloin vaihto saa seuraavan muodon:

2 lammasta = 1 mitta viljaa
= 4 ketunnahkaa
= 3 koria suolaa
= 1 kirves

Vaihto on muuttunut paljon säännöllisemmäksi ja tavaran arvoa ei enää ilmaista ainoastaan yhdessä satunnaisessa tavarassa, vaan jatkuvasti monissa tavaroissa, jotka toimivat vuoron perään vastikkeina. Se vastaa yhteiskunnan sitä kehitysastetta,jolloin karjaa aletaan tuottaa pääasiassa tavaraksi, t.s. vaihtoa varten. Siitä luonnollisesti seuraa, että karjaa on säännöllisesti markkinoilla myytävänä ja sitä verrataan jatkuvasti moniin muihin tavaroihin, jotka todistavat karjan olevan yhteiskunnallisesti välttämätöntä tavaraa, että sen tuottamiseen on käytetty yhteiskunnallista työtä ja että sillä niin ollen on arvoa. Kehkeytynyt eli kokonaisarvomuoto osottaa, että ihmisten väliset tuotannolliset suhteet ovat edelleen kehittyneet ja että tuottajat yhteiskunnallisen työnjaon laajenemisen johdosta ovat tulleet enemmän riippuvaisiksi toisistaan kuin ennen.

Y l e i n e n a r v o m u o t o. Vaihdon kehitys ei luonnollisesti pysähtynyt edellä kuvatulle asteelle, vaan jatkui edelleen ja vastaavasti kehittyi myös kokonaisarvomuoto yleiseksi arvomuodoksi. Vähitellen joku tavaroista, jota järjestelmällisesti vaihdetaan muihin tavaroihin, muuttuu yleiseksi vastikkeeksi, johon kaikkia muita tavaroita verrataan. Kaavana sen voi esittää seuraavasti:

1 mitta viljaa =
4 ketunnahkaa =
3 koria suolaa =
1 kirves = } 2 lammasta

Nyt siis vastikkeena toimii enää yksi ainoa tavara, esimerkissämme karja, kun aikaisemmin mikä tavara tahansa pystyi suorittamaan tuon tehtävän. Mistä tämä muutos johtui? Perussyynä siihen oli se, että satunnaisen vaihdon aikana tuottajalle loppujen lopuksi oli yhdentekevää, onnistuiko vaihto vai ei. Jokainen talousyksikkö valmisti kaikki välttämättömät kulutustarvikkeensa ja vaihdettavaksi joutuivat ainoastaan satunnaiset ylijäämätuotteet. Ellei niiden vaihtaminen onnistunut, tuli talousyksikkö toimeen ilmankin. Mutta yhteiskunnallisen työnjaon kehitys muutti tilanteen. Jo ensimmäisen suuren yhteiskunnallisen työnjaon vakiinnuttua paimentolaisheimot joutuivat sellaiseen asemaan, että niillä oli vakinaisesti vaihdettavaksi karjatalouden tuotteita, kun taas toisaalta ne välttämättä tarvitsivat muiden heimojen valmistamia hyödykkeitä, etenkin viljaa ja käsityötuotteita. Tällöin kysymys vaihdon onnistu-

misesta muuttuu tärkeäksi, koska jokainen talousyksikkö tarvitsee ainakin muutamia toisten valmistamia tavaroita.

Tässä kehitysvaiheessa ei yksinkertainen tavaran vaihtaminen tavaraan enää tyydytä yhteiskunnan tarpeita, vaan täytyy ilmaantua sellainen tavara, jolla voidaan millä hetkellä tahansa saada muita tavaroita. Kuvitelkaamme tilannetta, jolloin esim. viljan omistaja halusi vaihtaa tavaransa suolaan. Hän tapasi markkinoilla ehkä moniakin suolan omistajia, mutta kukaan heistä ei tarvinnut viljaa eikä tietysti suostunut vaihtamaan suolaansa viljaan. Sellaisessa tapauksessa maanviljelijä ei saisi tavaraansa vaihdetuksi, hän menettäisi sen arvon. Tällainen vaikeus ilmeni vaihdossa tietysti jo sen alkuasteella, mutta silloin sillä ei ollut vielä niin kiusallisia seuraauksia kuin työnjaon ja vaihdon kehityttyä laajemmaksi, jolloin yhä suurempi määrä erilaisia tavaroita haluaa saada tunnustuksen siitä, että ne ovat yhteiskunnallisen työn tuotteita ja jolloin tuottajain olemassaolo alkaa riippua vaihdon onnistumisesta. Vaaditaan arvomuodon kehittymistä edelleen.

Edellisessä vaiheessa näimme, että karjaa verrattiin kaikkiin muihin tavaroihin, jotka toimivat vuoron perään vastikkeina ja todistivat karjan tuottamiseen käytetyn yhteiskunnallista työtä, mutta nyt käy päinvastoin, karja eroaa muusta tavarajoukosta, siitä tulee yleisvastike, jonka avulla kaikki muut tavarat ilmaisevat arvonsa. Karjasta tulee ikäänkuin yhteiskunnallisen työn ruumiillistuma, koska se todistaa kaikkiin muihin tavaroihin käytetyn työn yhteiskunnallisen luonteen. Vaihdossa esiintyneet vaikeudet vähenevät, sillä nyt jokainen voi vaihtaa tavaransa ensin karjaan tietäen saavansa sillä ostetuksi milloin tahansa kaikkia muita tavaroita.

Näin siis ensimmäisen suuren yhteiskunnallisen työnjaon aiheuttama säännöllisen vaihdon kehittyminen johtaa

siihen, että tavaroiden joukosta erottautuu yksi tavara, jossa kaikki muut tavarat ilmaisevat arvonsa ja johon voidaan vaihtaa kaikkia muita tavaroita. Siitä tulee yleinen vastike.

Edellä oletimme, että sellaisena tavarana olisi ollut karja. Niin olikin todella asianlaita varsin laajoilla alueilla, kaikkialla, missä karjanhoito oli pitkälle kehittynyt ja missä karja oli yleisin markkinoilla esiintyvistä tavaroista. Mutta yleensä tuotannon luonne ratkaisi, mistä tavarasta tuli yleinen vastike. Sen vuoksi ovat eri aikoina ja eri alueilla varsin erilaiset tavarat olleet yleisinä vastikkeina.

R a h a m u o t o. Yleisen arvomuodon jälkeen seuraa arvon rahamuoto, joka kaavana esitettynä on seuraavanlainen:

1 mitta viljaa =	
4 ketunnahkaa =	
3 koria suolaa =	2 gr. kultaa
1 kirves =	
2 lammasta =	

Näiden kahden arvomuodon välinen ero on siinä, että yleisen arvomuodon aikana yleisen vastikkeen tehtävä siirtyi tavaralta tavaralle; naapuriheimoilla voi olla erilaiset tavarat yleisenä vastikkeena, mutta rahamuodon aikana on yleisen vastikkeen tehtävä vakiintunut jollekin määrätylle käyttöarvolle pitkäksi aikaa ja laajoilla alueilla. Sellaisen kehityksen syynä oli vaihdon laajeneminen paikallisten markkinain rajojen yli ja kuta laajemmiksi markkinat muodostuivat, sitä haitallisemmaksi kävi yleisten vastikkeiden monilukuisuus ja vaihtelevaisuus. Tuo haitta poistui siten, että vähitellen joku monista paikallisista yleisvastikkeista syrjäytti kaikki muut ja muuttui siten rahaksi. Raha ei niin ollen ole mitään muuta kuin sellainen tavara, jolle on va-

kiintunut arvon vastikemuoto, t.s. tavara, joka vakinaisesti suorittaa yleisen vastikkeen tehtäviä.

Rahat tulivat vaihdossa käytäntöön jo hyvin varhain, ainakin 4000—6000 vuotta sitten, ja jo noin 2700 vuotta sitten oli m.m. Kreikassa ja sen siirtoloissa lyötyä metallirahaa. Mutta sitä ennen toimivat eri alueilla varsin monet tuotteet rahana.

Edellä jo mainittiin, että yleiseksi vastikkeeksi tuli tavallisesti sellainen tuote, jota eniten valmistettiin tavaraksi. Sama pitää paikkansa myös rahaan nähden. Karjanhoitoa harjoittavien heimojen keskuudessa toimi rahana aluksi karja, metsäisillä seuduilla, m.m. meidän maassamme turkikset, meren rannikoilla raakunkuoret, jopa kalatkin. Amerikassa käytettiin rahana ruohoista kudottuihin pusseihin pantuja kaakaopapuja j.n.e.

Toinen suuri yhteiskunnallinen työnjako, käsityön erkaneminen maanviljelyksestä ja karjanhoidosta laajentaa valtavasti vaihtoa ja saa aikaan myös sen, että jalot metallit, kulta ja hopea alkavat vähitellen syrjäyttää muut tavarat rahan tehtävistä. Kaiken todennäköisyyden mukaan on kulta ollut kuparin ohella ensimmäinen ihmisen tuntema metalli. Milloin sitä alettiin käyttää rahana, on tarkalleen mahdoton sanoa, mutta ainakin 4500 vuotta sitten kultaa käytettiin rahana Kiinassa ja yli 3000 vuotta sitten Foinikiassa. Mutta vaihdon laajentuessa kullan vähäinen tuotanto ja muiden metallien tunnetuksi tuleminen vaikutti sen, että ne: rauta, kupari, hopea, syrjäyttivät pitkäksi aikaa kullan ensimmäiseltä tilalta rahan tehtävistä. Rajattoman herruuden rahana kulta saavuttaa vasta 19. vuosisadalla, jolloin yhteiskuntien rikkaudet olivat valtavasti lisääntyneet ja uusia kulta-alueita oli löydetty eri puolilta maapalloa.

Tuskin tarvinnee selitellä, miksi metallit syrjäyttivät jo

varhain muut tuotteet rahan tehtävistä, sillä kaikille on tunnettua monet metallien luonnolliset ominaisuudet: säilyväisyys, helppo jaettavuus pieniinkin osiin, laadun samanlaisuus kautta koko aineen, suuri arvo kokoon ja painoon nähden ja siitä johtuva helppo kuljetettavuus. Nämä ominaisuudet tekevät ne erityisen sopiviksi rahan tehtäviin ja ne ovat täydellisimpinä jaloilla metalleilla, varsinkin kullalla.

Kuitenkin korostettakoon, että kullan luonnolliset ominaisuudet sellaisenaan eivät tee siitä rahaa. Rahaksi tulee kulta yhteiskunnallisten ominaisuuksiensa vuoksi, sen tähden, että se on tavaraa. Sen lunonolliset ominaisuudet auttavat sitä pääsemään yleisvastikkeeksi, jolloin se saa kultametallille ominaisen käyttöarvon lisäksi vielä erityisen muodollisen käyttöarvon. Kulta käy tarpeelliseksi tavarantuottajille ei ainoastaan sen vuoksi, että se on kultaa, vaan myös sen tähden, että se on rahaa. Rahana kulta edustaa määrättyjä yhteiskunnallisia suhteita tai toisin sanoen raha on kultakuoren verhoama yhteiskunnallinen suhde.

Lopuksi todettakoon, lyhyesti, että analysoidessaan Pääomassa arvomuotojen kehitystä Marx yleisti laajan vaihdon kehitystä käsittelevän aineiston. Arvomuotojen loogillinen yhteys vastaa tarkasti niiden ja vaihdon historiallista kehitystä. Lenin toteaa tämän lyhyesti sanoilla:

"Marxin päätehtävänä on tällöin arvon rahamuodon alkuperän sekä vaihdon kehittymisen historiallisen prosessin tutkiminen, alkaen sen yksityisistä, tilapäisistä ilmauksista ("arvon yksinkertainen, yksinäinen eli satunnainen muoto", s.o. jonkin tavaran jokin määrä vaihtuu toisen tavaran johonkin tiettyyn määrään) aina yleiseen arvomuotoon asti, jolloin joukko erilaisia tavaroita vaihtuu yhteen tiettyyn tavaraan, sekä arvon rahamuotoon,jolloin tuona tiettynä tavarana, yleisenä vastikkeena, esiintyy kulta. Ollen vaih-

don ja tavaratuotannon kehityksen korkeimpana tuotteena raha peittää, kätkee yksityisten töiden yhteiskunnallisen luonteen, yhteiskunnallisen yhteyden markkinain yhdistämien eri tuottajien kesken." [1])

Arvolaki ja sen merkitys tavaratuotannon kehityksessä

Kapitalistisen tuotantotavan aikana ei ole olemassa mitään suunnitelmallista työn järjestelyä, vaan vallalla on täydellinen tuotannon anarkia. Jokainen tavarantuottaja toimii itsenäisesti, valmistaa tavaroita lainkaan tietämättä kuinka paljon yhteiskunta niitä tarvitsee, onko hänen tavaroilleen markkinoilla kysyntää. Tästä tuotannon anarkiasta huolimatta kapitalistinen yhteiskunta kuitenkin on olemassa ja kehittyy. Se osoittaa, että sen talouselämää ohjaa jokin voima, laki, joka toimii tuottajain tietämättä, heidän tahdostaan riippumatta. Jo edellä selostamamme arvolaki, jonka mukaan tavaran arvon määrää sen valmistamiseen käytetty yhteiskunnallisesti välttämätön abstraktinen työ,on tuotantovälineiden yksityisomistuksen vallitessa tavaratuotannon ja niin ollen myös kapitalistisen talouden kehitystä määräävä luonnonvoimaisesti toimiva laki.

Voidaksemme ymmärtää arvolain toimintaa kapitalistisen tuotantotavan aikana on meidän tutustuttava vielä uuteen taloustieteelliseen käsitteeseen, nim. h i n t a a n. Tähän saakka olemme tutkineet arvoa ja todenneet jo, että kehittynein arvomuoto on rahamuoto. Arvon rahailmaisu tai arvon ilmaiseminen rahassa on tavaran hinta. Tässä yhteydessä ei meitä saa johtaa harhaan sellainen seikka, että kapitalismin aikana monet sellaisetkin asiat, joilla ei

[1]) Lenin: Marx ja marxilaisuus, s. 28—29.

ole arvoa, saavat hinnan. Niinpä neitseellistä maata ja metsää, joihin ei ole lainkaan käytetty työtä ja joilla ei niin ollen ole arvoakaan, ostetaan ja myydään, ja niillä on siis hinta. Näistä poikkeustapauksista tulemme puhumaan myöhemmin, nyt ainoastaan toteamme, että niitä lukuunottamatta hinta on tavaran rahailmaisu.

Hinnalle on ominaista, että se ei aina tarkasti vastaa arvoa, vaan melkein säännöllisesti heilahtelee arvon ylä- ja alapuolelle. Nimenomaan tällä heilahtelulla on mitä tärkein merkitys tavaratalouden kehitykselle. Se ilmenee seuraavasta esimerkistä.

Olettakaamme, että pöydän valmistaminen vaatii 10 tuntia työtä, joka vastaa 500 markkaa (tähän summaan sisältyvät kaaka-aineiden tuotantokustannukset tai ne voidaan jättää kokonaan huomioonottamatta). Pöytiä on tuotantokauden aikana valmistettu 1000 kpl. Mutta kun ne viedään markkinoille, niin silloin käykin selville, että niitä on tuotettu liikaa, kysyntä on tarjontaa pienempi. Tuottajat huomaavat sen hintojen laskusta, sillä tuottajain eli tässä tapauksessa myyjien välinen kilpailu pudottaa hinnan ehkä 450 markkaan, siis 50 markkaa alle arvon. Hinnan laskeminen arvon alapuolelle on tuottajille merkkinä tuotannon supistamiseen. Seuraavan tuotantokauden aikana pöytiä tuotetaan sanokaamme 600 kpl. Mutta tavarantuottajat, jotka eivät tiedä ennakolta yhteiskunnan tarpeita, erehtyivät jälleen, tuottaen vähemmän kuin pöydistä on kysyntää. Seurauksena on hintojen kohoaminen arvon ylapuolelle, vaikkapa 550 markkaan. Silloin tuottajat laajentavat tuotantoa, uusia pääomia virtaa tuolle suuria voittoja tuottavalle alalle, ja pian kohoaa tuotanto jälleen kysyntää suuremmaksi, hinnat laskevat arvon alapuolelle, tuotantoa supistetaan, hinnat kohoavat j.n.e. Näin tavarantuottajain välinen kilpailu aiheuttaa hintojen herkeämättömän heilah-

telun arvon ylä- ja alapuolelle. Hintojen heilahtelun johdosta on tuotanto eri aloilla milloin edullisempaa, milloin epäedullisempaa, ja sen mukaan pääoma ja työvoima virtaa eri aloille tai pakenee niiltä. Siten hintojen heilahtelu arvon ylä- ja alapuolelle säännöstelee kapitalistisen järjestelmän aikana työn ja tuotantovälineiden jakautumisen talouselämän eri aloille.

Hintojen poikkeaminen arvosta ei suinkaan kumoa arvolakia, vaan on sen ainoa ilmenemismuoto, sillä hinnat vastaavat arvoa ainoastaan silloin, kun kysyntä ja tarjonta vastaavat tarkoin toisiaan, joka on tietysti harvinainen poikkeustapaus. Ilman hintojen heilahtelua arvon ylä- ja alapuolelle ei suunnitelmaton tavaratalous voisi olla olemassa, koska juuri tuo heilahtelu säätelee tuotantovoimien jakautumisen tuotannon eri aloille. Mutta jos otetaan huomioon riittävän pitkä ajanjakso, niin hintojen heilahtelut tasoittavat toisensa, joten loppujen lopuksi kaikkien tavarain yhteenlasketut hinnat ovat yhtä kuin niiden arvot.

Arvolailla on kuitenkin vielä toinen yhtä tärkeä tehtävä tavarataloudessa. Olettakaamme, että jossain kapitalistisessa maassa on kolme ryhmää tavarantuottajia esim. puunjalostusteollisuuden alalla. Ensimmäinen niistä pystyy valmistamaan pöydän 8 tunnissa (pöydän arvo 400 mk), toinen 10 tunnissa (arvo 500 mk) ja kolmas 12 tunnissa (arvo 600 mk). Pöytien kysynnän vastatessa tarjontaa ne myydään yhteiskunnallisesta arvosta, joka, olettaen, että toinen ryhmä tuottaa niitä eniten, on 500 markkaa. Tällöin ensimmäinen ryhmä saa jokaisesta pöydästä ylimääräistä voittoa 100 markkaa, toinen joutuu myymään tavaransa sen arvosta, mutta kolmas alle yksilöarvon, häviten jokaisesta pöydästä 100 markkaa. Vielä huonompaan asemaan joutuu kolmas ryhmä silloin, kun kysyntä on tarjontaa pienempi ja pöytien hinta laskee esim. 400 markkaan.

Se häviää pöytää kohti 200 markkaa. Mutta silloin myös toinen ryhmä on pakotettu myymään tavaransa alle sen yksilöllisen arvon. Ainoastaan ensimmäinen ryhmä saa arvoa vastaavan hinnan. Sellaisessa tapauksessa, jolloin hinta kohoaa yhteiskunnallisen arvon yläpuolelle, voi toinen ryhmäkin väliaikaisesti saada ylimääräistä voittoa, mutta kolmas ryhmä tuskin silloinkaan saa edes tavaroittensa yksilöllistä arvoa vastaavaa hintaa, koska se tuskin koskaan kohoaa 600 markkaan asti.

Mitä nämä ryhmät ovat? Ensimmäinen on suurkapitalisteja, toinen pieniä ja keskikokoisia kapitalisteja ja kolmas käsityöläisiä. Edellä olevasta esimerkistä näimme, että suurkapitalistit ovat edullisemmassa asemassa sekä hintojen kohotessa että laskiessa. Vieläpä sellaisissakin tapauksissa, jolloin hinnat laskevat tuon ryhmän valmistamien tavaroiden yksilöarvon alapuolelle, se helpoimmin selviytyy tilanteesta parantamalla tekniikkaa, ottamalla käytäntöön uusia koneita tai parantamalla työmenetelmiä alentaakseen tavaroittensa arvoa. Köyhimmät tuottajat sen sijaan häviävät aina ja ovat ennemmin tai myöhemmin pakotettuja luopumaan kilpailusta ja tekemään vararikon. Sama kohtalo odottaa aikanaan myös keskiryhmää, ainakin silloin kun tuotanto keskittyy ratkaisevasti suuriin tuotantolaitoksiin, jolloin niiden tuotteiden alhainen yksilöllinen arvo, esimerkissämme 400 markkaa, määrää yhteiskunnallisen arvon.

Sanotusta kävi selville, että arvolaki edistää tuotantovoimien kehitystä. Hintojen heilahtelu kiihoittaa tuottajia ottamaan käytäntöön uusia koneita ja parantamaan tuotantomenetelmiä alentaakseen tuotteittensa yksilöllisen arvon yhteiskunnallisen arvon alapuolelle ja saadakseen siten ylimääräistä voittoa. Tähän pystyvät kuitenkin etupäässä rikkaimmat tuottajat, joten arvolaki samalla aiheuttaa köyhimpien ja heikompien sortumisen kilpailussa.

Arvolaki ei suinkaan ole yksinomaan kapitalistiselle tuotantotavalle ominainen, sillä kuten olemme jo aikaisemmin todenneet, sen toiminta alkaa silloin, kun tuotteet alkavat muuttua tavaroiksi, kun niitä aletaan valmistaa vaihtoa varten. Engles kertoo, että tavaranvaihtoa oli Egyptissä jo 3000—5000 vuotta ja Babyloniassa 4000—6000 vuotta ennen ajanlaskumme alkua. Mutta vaikka arvolain ikä onkin jo tuhansia vuosia, niin vasta kapitalismin aikana siitä on tullut koko yhteiskunnan talouden kehitystä ohjaava voima.

Tavarafetishismi

Tavaratuotannon vallitessa esineet, tavarat, saavat erityisiä, ikäänkuin salaperäisiä ominaisuuksia, joiden selittäminen on tarpeellista tavaratuotannon ymmärtämiseksi.

Sellaisinaan ei tavaroissa enempää kuin rahassakaan ole mitään salaperäistä eikä käsittämätöntä. Käyttöarvoina eli hyödykkeinä ne ovat välineitä ihmisten erilaisten tarpeiden tyydyttämiseksi ja arvoina tulosta yleisinhimillisen työn kuluttamisesta. Mitään yliluonnollisia ominaisuuksia eivät työn esineet voi saada sen johdosta, että ihminen niitä jalostaa. Mutta mistä syystä ihmiset kuitenkin antavat työn tuotteille salaperäisiä ominaisuuksia heti kun nuo tuotteet muuttuvat tavaroiksi. Miksi ihmisten väliset suhteet näyttävät esineiden välisiltä suhteilta? Tämä tavarafetishismi, kuten Marx sitä nimittää, johtuu määrätyistä yhteiskunnallisista suhteista.

Tavarafetishismi samoin kuin tavarakin on historiallinen ilmiö. Patriarkaalisessa talonpoikaisperheessä enempää kuin luontaistalouteen perustuvassa feodaalikartanossa ei voinut olla tavarafetishismiä, koska työ ei niissä ollut abstraktista, työn tuotteet olivat välittömästi yhteiskunnallisen

työn tuotteita ja kaikki tuottajien väliset suhteet olivat täysin selviä. Vasta tavaratalouden kehittyessä kehittyy tavarafetishismi.

Yhteiskunnallinen työnjako synnyttää kiinteän yhteyden tavarantuottajien välille, sillä he valmistavat tuotteita toisiaan varten. Mutta tuo yhteys ei ole välitön, koska yhteiskunnassa ei vallitse suunnitelmallinen tuotanto, vaan kukin tavarantuottaja näyttää työskentelevän ainoastaan itseään varten, yhteiskunnallinen työ on yksityistöitten summa. Se seikka, että yksityistyö on yhteiskunnallisen työn osa ja että sillä on siis yhteiskunnallinen luonne, on salattu. Yhteiskunnallisesta työnjaosta johtuva yhteys ihmisten välillä tapahtuu heidän tietämättään, vaihdon, markkinain välityksellä, t.s. ihmisten tuotannolliset yhteydet ilmenevät työn tuotteiden, esineiden liikkeen välityksellä. Nuo ihmisten tuotantosuhteet saavat työn tuotteiden välisten suhteiden muodon, ne ikäänkuin esineellistyvät. Tämä seikka synnyttää ihmisissä kummallisia käsityksiä tavaroiden ominaisuuksista. Ne näyttävät hallitsevan ihmisten kohtaloita, esim. silloin, kun tuottaja ei saa markkinoilla tavaroitaan myydyksi taikka ei saa niistä työnsä kulutusta vastaavaa hintaa. Hän ei käsitä valmistaneensa sellaisia tavaroita, joita yhteiskunta ei sillä hetkellä tarvitse lainkaan tai ei ainakaan niin paljon kuin niitä on tuotettu, vaan kuvittelee ilmiön johtuvan tavarain luonnollisista tai yliluonnollisista ominaisuuksista.

Tämä on tavarafetishismin todellinen perusta ja sen vuoksi ei se häviä niin kauan kuin tavaratalous on vallitsevana, ei edes nytkään, vaikka marxilainen taloustiede on yksityiskohtaisesti selittänyt sen olemuksen, koska ihmisten väliset suhteet toteutuvat edelleenkin tavaroiden välisten suhteiden avulla.

III. RAHAN OLEMUS JA TEHTÄVÄT

Rahan olemus

Edellisessä luvussa totesimme, että rahan ilmaantuminen oli seurausta tavaratalouden ja sen ristiriitojen kehityksestä, samoin kuin senkin, että raha on tavaraa, jonka erikoisena yhteiskunnallisena tehtävänä on toimia yleisvastikkeena.

Yleisen vastikkeen ilmaantuminen jakaa koko tavaramaailman kahteen osaan, toisaalta rahaan, yleisvastikkeeseen, joka vaihtuu kaikkiin muihin tavaroihin ja siten todistaa, että ne ovat yhteiskunnallisen työn tuotteita (t.s. se itse esiintyy ikäänkuin yhteiskunnallisen työn ruumiillistumana) ja toisaalta kaikkiin tavaroihin, jotka ovat välittömästi yksityistyön tuotteita. Rahan tehtävästä tavaratalouden aikana kirjoitti Lenin:

"Vierasta kulutusta varten tarkoitettu yksityisen tuottajan tuote voi joutua kuluttajalle ja antaa tuottajalle oikeuden saada toinen yhteiskunnallinen tuote ainoastaan otettuaan rahan muodon, t.s. jouduttuaan ennakolta yhteiskunnallisen kirjaamisen kohteeksi sekä laadullisessa että määrällisessä suhteessa. Mutta tuo kirjaaminen tapahtuu tuottajan selän takana, markkinaheilahtelujen välityksellä." [1])

[1]) Lenin: Kootut teokset, IV venäjänkielinen painos, I osa, s. 386.

Marx totesi aikanaan, ettei ole vaikeata käsittää rahan olevan tavaraa, vaan sen selittäminen, miten ja mistä syystä tavarasta on tullut rahaa. Porvarillinen taloustiede, joka ei kykene sitä selittämään, väittää rahojen ilmaantuneen ihmisten tekemän sopimuksen johdosta, kieltää rahan tarvitsevan olla välttämättömästi tavaraa, kuvitellen sitä vain merkiksi, määrättyjen suhteiden symbooliksi. Ainoastaan rahan kehityshistorian tutkiminen osoittaa, että rahan ilmaantuminen ei ollut seurausta ihmisten välisestä sopimuksesta, vaan — heidän tahdostaan riippumatta — luonnonvoimaisesti tapahtuneesta tavaratalouden kehityksestä ja että kulta (tulemme tästä lähtien olettamaan, että rahatavarana on kulta) voi toimia rahana ainoastaan sen vuoksi, että se itsekin on tavaraa ja että sillä on arvo. Jos se olisi pelkästään arvon merkki, kuten eräät taloustieteilijät väittävät, ei sen avulla voitaisi mitata muiden tavaroiden arvoa, eikä se voisi toimia yleisenä vastikkeena.

Kysymys ei siis ole mistään kullan yliluonnollisista ominaisuuksista enempää kuin ihmisten välisistä sopimuksistakaan, jotka tekisivät siitä rahaa, vaan siitä, että kullan luonnolliset ominaisuudet tekevät siitä erikoisen sopivan tavaran tuohon yhteiskunnalliseen tehtävään: toimimaan rahana. Mutta viime kädessä kullasta tulee rahaa vain tavaratalouden kehityksen ansiosta, kun vaihto on kehittynyt niin yleiseksi, että tarvitaan yleinen vastike.

Vaikka rahan ilmaantuminen poistikin eräitä välittömästi vaihtoa haitanneita esteitä, kuten olemme nähneet, ei se kuitenkaan luonut mitään "sopusointua", kuten eräät taloustieteilijät mielellään uskottelevat, vaan päinvastoin kärjisti huomattavasti tavaratalouden vastakohtia, m.m. siten, että tavaramaailma jakaantuu kahteen osaan, rahaan ja muihin tavaroihin. Vaihto riippuu nyt siitä, onnistuuko tavarain muuttaminen rahaksi. Vaihto jakaantuu kahteen toisistaan riippumattomaan toimitukseen: tavaran vaihtami-

seen rahaan ja rahan tavaraan. Tästä jakaantumisesta on puolestaan seurauksena sellainen mahdollisuus, että tavaran ja rahan liike ei enää vastaakaan toisiaan, että myyntiä ei heti seuraa osto.

Vaihtotoimituksen jakaantumisesta on toinenkin seuraus, nim. kauppiaan ilmaantuminen, ja siitä aiheutuva vaihto rikastumista varten. Tosin kauppiaita oli jonkin verran jo ennen rahan ilmaantumista, mutta silloin niillä oli vähäinen merkitys, koska vaihdettavaksi joutui ainoastaan pieni määrä ylijäämätuotteita. Mutta rahan ilmaannuttua kauppa alkaa kehittyä nopeasti, eikä sen tarkoituksena enää ole käyttöarvojen hankkiminen, vaan rahan kerääminen.

Rahan ilmaantuminen voimistaa ihmisten tahdosta riippumattomien yhteiskunnallisten suhteiden valtaa ihmisiin. Tuo valta ilmenee rahan valtana. Raha jouduttaa tuottajien jakaantumista rikkaisiin ja köyhiin sekä luontaistalouden rappeutumista. Samalla raha saa monia tehtäviä tavaranvaihdon ulkopuolellakin, m.m. siten, että ilmaantuu rahakorko ja rahaverot, feodaaliselle luontaistaloudelle luonteenomaiset mieskohtaiset rasitukset, päivätyöt ja tuotekorot, muuttuvat rahasuorituksiksi j.n.e.

Alusta alkaen rikkaat riistävät rahan avulla köyhiä. Se, jolla on rahaa, voi riistää toisia, koska hän voi hankkia tuotantovälineitä ja pakottaa ne, jotka eivät niitä omista, myymään työvoimansa ja joutumaan riistetyiksi. Edellä jo olemme nähneet, miten kapitalistisen tuotantotavan edellytyksenä oli riittävän suurien raharikkauksien kerääntyminen yksiin käsiin suurten tuotantolaitosten perustamista ja suurten työläisjoukkojen riistämistä varten.

Rahan valta kehittää edelleen tavarafetishismiä, sillä ihmisten tuotantosuhteet tapahtuvat rahojen, niiden liikkeen välityksellä. Ihmisten tahdosta riippumattomien yhteiskunnallisten suhteiden valta näyttää kullan, rahan yliluonnolliselta vallalta. Koska kullassa ruumiillistuu välittömästi yhteiskunnallinen työ, koska sillä saa vaihdetuksi kaikkia tavaroita, niin se synnyttää yleisen harhakäsityksen, että kullan tuotantoa lisäämällä voidaan tyydyttää kaikki inhimilliset tarpeet ja päinvastoin, että kullan vähyys on syynä laajojen joukkojen puutteenalaiseen asemaan. Kaikkein selvimmin rahafetishismi kuitenkin ilmenee kapitalistien käsityksissä rahan kaikkivoimaisuudesta ja riippumattomuudesta yhteiskunnallisista suhteista.

Rahan tehtävät. Raha arvon mittana

Rahan ensimmäisenä tehtävänä kapitalistisessa taloudessa on toimia arvon mittana. Kaikkien tavarain arvo ilmaistaan kullassa, jolloin kulta esiintyy yhteiskunnallisen työn välittömänä ruumiillistumana.

Siitä seikasta, että kaikkien tavarain arvo ilmaistaan kullassa, on puolestaan seurauksena, että erilaisia tavaroita voidaan määrällisesti verrata myös keskenään, sillä jos vilja, kengät ja takki vaihtuvat kultaan, niin niiden arvoja voidaan verrata myös keskenään, ne ovat yhteismitallisia. Ilman muuta on selvää, että kulta ei tee niitä yhteismitallisiksi, vaan se seikka, että ne, samoin kuin kultakin ovat yhteiskunnallisen työn tuotteita ja tämän yhteisen ominaisuutensa vuoksi ne ovat yhteismitallisia.

Kulta toimii arvon mittana ajatuksellisena kultana, t.s. tavaroiden arvon ilmaisemiseen kullassa ei tarvita läsnä olevaa kultaa, vaan siihen riittää ajateltu, kuviteltu kulta. Siitä huolimatta riippuu arvon ilmaisu todellisesta kullasta, niin että esim. pöydän arvoksi voidaan ilmoittaa

5 grammaa kultaa ainoastaan siinä tapauksessa, että pöydän tuottamiseen on tarvittu yhtä paljon yhteiskunnallisesti välttämätöntä työtä kuin 5 kultagramman tuottamiseen.

Tiedämme jo, että kullassa ilmaistu tavaran arvo on tavaran hinta. Hinta siis ilmoittaa tavaran arvon olevan yhtä suuren kuin jokin määrätty kultapaljous. Miten sitten tavarain hinnat mitataan, mikä on hintojen mittayksikkönä? Kullan määrää mitataan sen painon mukaan, niin että määrätty painoyksikkö otetaan tavarain arvon mittayksiköksi. Niinpä USA:ssa arvojen mittayksikkönä on dollari, joka vuoteen 1934 saakka vastasi 1,2 grammaa puhdasta kultaa, mutta mainittuna vuonna sen kultapitoisuus vähennettiin 0,888 grammaan. Meidän maassamme vuoden 1925 rahalailla säädettiin, että 100 markan kultarahan on sisällettävä 4 4/19 grammaa kultaa. Neuvostoliiton rupla vastaa nykyisin 0,222168 gr. puhdasta kultaa. Arvon mittaamisen helpottamiseksi rahayksiköt jaetaan pienempiin osiin, esim. markka 100 penniin, punta 20 shillinkiin ja se 12 pennyyn, rupla 100 kopeekkaan j.n.e. Tällaista rahayksiköksi hyväksyttyä rahatavaran painoyksikköä nimitetään hinta-asteikoksi, ja kaikkien tavarain hinnat ilmoitetaan tuossa yksikössä, esim. kone maksaa 445 ruplaa (eli 100 gr. kultaa).

Arvon mittaa ja hinta-asteikkoa ei saa sekoittaa toisiinsa, sillä ne ovat kaksi eri asiaa. Arvon mittana rahat edustavat yhteiskunnallista työtä, ja niiden tehtävänä on muuttaa tavarain arvot hinnaksi, mutta hintojen mitta-asteikossa raha esiintyy määrättynä kullan painona, ja sen tehtävänä on itse kullan mittaaminen. Tämä ero selviää seuraavasta esimerkistä. Jos oletamme, että 1 gramma kultaa edustaa 5 tuntia yhteiskunnallisesti välttämätöntä

työtä, ja koneen arvo vastaa 500 työtuntia, niin viime mainitun hinta on 100 grammaa kultaa. Mutta jos kullan tuottamiseen välttämätön työnpaljous lisääntyy esim. kultakaivoksien ehtymisen johdosta kaksinkertaiseksi, niin että 1 gramman tuottamiseen tarvitaan 10 tuntia, niin silloin koneen hinta alenee 50 grammaan, olettaen, että koneen arvo pysyy entisellään.

Mutta jos pidämme silmällä yksinomaan hinta-asteikkoa, niin siinä ei tapahdu mitään muutoksia, muuttuipa kullan arvo miten tahansa, 100 grammaa on aina 10 kertaa enemmän kuin 10 grammaa, tai 100 markkaa on 50 kertaa suurempi kuin 2 markkaa. Hinta-asteikko ja rahan nimitykset ovat alkuaan johdettu painomitoista ja olleet yhtä kuin metallin todellinen paino. Niinpä Englannin punta oli aikanaan todella naula hopeaa, samoin venäläinen grivna ja ranskalainen livre. Mutta vähitellen rahan nimet erosivat metallien painoyksiköistä osittain sen tähden, että arvokkaammat metallit syrjäyttivät vähemmän arvokkaat (niinpä kultapunta ei ollut kuin 1/15 hopeapunnan painosta) tai sitten hallitusten harjoittaman rahanväärennyksen vuoksi, niiden vähentäessä rahan sisältämää metallimäärää. Eräissä tapauksissa myös ulkomaisten rahojen virtaaminen maahan (m.m. muinaisessa Roomassa) johti samaan tulokseen. Myöhemmin on kaikkialla tullut tavaksi säätää lailla hinta-asteikko, jolloin jalojen metallien eri paino-osat saavat virallisia nimityksiä, jotka eroavat niiden painoyksikköjen nimistä, niin ettei puhuta esim. 0,888 grammasta kultaa, vaan dollarista, ei 0,222 grammasta kultaa, vaan ruplasta.

Tavaran hinta on tavaran arvon rahanimi, mutta samalla se on ilmoitus tavaran vaihtosuhteesta rahatavaraan, kultaan. Mitkä seikat määräävät nyt tavaran hinnan

suuruuden, jos oletamme kysynnän ja tarjonnan vastaavan toisiaan? Ensiksi tavaran arvo ja toiseksi kullan arvo. Molemmat voivat tietysti muuttua sekä eri suuntiin että samaan suuntaan riippuen siitä, kuinka paljon niiden valmistamiseen tarvitaan yhteiskunnallisesti välttämätöntä työtä. Olettakaamme koneen maksavan 1000 markkaa. Jos työn tuottavuus konerakennusteollisuudessa kohoaa kaksinkertaiseksi, niin silloin koneen arvo ja vastaavasti hinta putoaa 500 markkaan. Mutta jos työn tuottavuus kullantuotannossa lisääntyy kaksinkertaiseksi, niin silloin tietysti kullan arvo laskee puolella ja koneen hinta entisen 1000 markan asemesta onkin 2000 markkaa.

Koska hinta on arvon rahailmaisu, niin rahoilla ei voi olla hintaa. Niinpä on aivan väärin pitää kullan hintana rahayksikön nimitystä. Sanoessamme, että 0,9 grammaa kultaa maksaa dollarin, emme sano mitään, sillä dollari = 0,9 grammaa kultaa. Rahan arvo ja siis kullan arvo rahatavarana voidaan ilmaista ainoastaan vertaamalla sitä kaikkiin muihin tavaroihin, tällöin täytyy siis palata takaisin kehkeytyneeseen eli kokonaisarvomuotoon (katso s. 166).

Jalojen metallien arvon muuttumisella on ollut tärkeä merkitys hintojen historiassa. Etenkin Amerikan löydön jälkeen tapahtui Euroopassa todellinen hintojen vallankumous, kun tänne virtasi valtavia määriä jaloja metalleja, joiden tuottamiseen käytettiin paljon vähemmän työtä kuin ennen, joten niiden arvo laski, ja vastaavasti muiden tavaroiden hinnat kohosivat. Kehitys on jatkunut samaan suuntaan näihin aikoihin saakka. Uudet rikkaat kultalöydöt Brasiliassa 17. vuosisadalla, Uralilla, Siperiassa, Kaliforniassa, Australiassa, Etelä-Afrikassa ja Amerikan pohjoisosissa 19. vuosisadalla sekä työn tuottavuuden lisääntyminen kullan tuotannossa ilmenee m.m. siinä, että maailman kullantuotanto on lisääntynyt 7—8 tonnista vuodessa (16. vuosisadalla) yli 1 100 tonniin (v. 1940 — ilman Neuvostoliittoa) ja samoin kullan arvo jatkuvasti vähentynyt.

Kun työn tuottavuus kullantuotannossa lisääntyy nopeammin kuin muilla tuotannon aloilla ja kullan arvo laskee, niin kaikkien tavarain hintojen kohoaminen on väistämätöntä. Siitä on puolestaan seurauksena työläisten reaalipalkan väheneminen ainakin niin pitkäksi aikaa, kunnes työväenluokka taistelullaan saa sen kohotetuksi entiselle tasolle.

Rahan toimiessa arvon mittana ei tietysti ole kysymys sellaisesta tietoisesta toiminnasta kuin esim. pituutta, painoa tai tilavuutta mitattaessa, vaan arvon mittaaminen tapahtuu luonnonvoimaisesti tavaroita markkinoilla vaihdettaessa, tavarantuottajat eivät voi vaikuttaa hintojen muodostumiseen, enempää kuin siihenkään, että hinnat heilahtelevat jatkuvasti arvon ylä- ja alapuolella.

Raha kiertokulun välineenä

Rahan ilmaantuminen aiheuttaa suuren muutoksen tavarain vaihtoon. Sen jälkeen tavaroita ei enää vaihdeta suoraan toisiin tavaroihin, vaan vaihto tapahtuu rahan välityksellä. Ensin tavara vaihdetaan rahaan ja sitten raha haluttuun tavaraan. Siten yksinkertainen vaihto, vaihtokauppa, muuttuu tavarain kiertokuluksi. Rahan välityksellä tapahtuvassa vaihdossa tavaran arvo muuttuu muodosta toiseen, siinä tapahtuu metamorfoosi, kuten Marx sitä nimittää: arvon tavaramuoto muuttuu aluksi rahamuodoksi, se taas puolestaan takaisin tavaramuodoksi. Kaavallisesti esitettynä on yksinkertainen vaihto T—T (tavara—tavara), mutta tavarain kiertokulku T—R—T (tavara—raha—tavara).

Toimiessaan arvon mittana voivat rahat suorittaa tehtävänsä ajatuksellisena, kuviteltuna rahana, mutta kiertokulun välineinä toimiessaan täytyy rahan olla läsnä. Rahan ollessa arvon mittana tavarat saivat ajatuksellisen hinnan, sen jälkeen on tuo ajatuksellinen hinta muutettava todelliseksi, tavara on muutettava rahaksi, sillä tavarantuottajalle ei hänen valmistamillaan tavaroilla ole käyttöarvoa, mutta eläkseen hänen on saatava toisia tavaroita, joilla on hänelle käyttöarvo. Samoin on asianlaita toisiinkin tuottajiin nähden, ja siksi on vaihto yleensä mahdollista. Kun tavaran omistaja vaihtaa tavaransa rahaksi, niin samalla joku rahanomistaja vaihtaa rahansa tavaraksi, joten jokainen myynti on samalla osto, T—R on samalla — toisen asianomaisen kannalta — R—T.

Vaihtotoimituksen ensimmäisessä osassa, tavaran muuttamisessa rahaksi, ilmenee erikoisen selvästi tavarantuottajan täydellinen riippuvaisuus markkinoista, sillä yksityisomistukseen perustuvan talouden aikana on vaikein tehtävä valmistettujen tavarain muuttaminen rahaksi, yhteiskunnallisen tunnustuksen saaminen siitä, että k.o. työn kulutus on todella ollut yhteiskunnalle tarpeen.

Tavaran kiertokulku ei eroa yksinkertaisesta tavaran vaihdosta ainoastaan muodollisesti, vaan myös sisällöltään. Se tekee mahdolliseksi paljon laajemmat suhteet tavarantuottajain välillä. Yksinkertaisen vaihdon aikana ainoastaan poikkeustapauksissa tavara kulkeutui kauas tuotantopaikoilta, mutta rahan toimiessa kiertokulun välineenä ilmaantuu välittäjä, kauppias, joka ostaa tavaran tuottajalta ja kulettaa sen monasti hyvinkin kauas myydäkseen siellä toisille tuottajille, joilla ei ole mitään välittömiä suhteita ensiksi mainittujen tuottajien kanssa.

Yhtä oleellinen seikka on se, että rahan toimiessa kiertokulun välineenä tavaran myynti ei enää ehdottomasti

merkitse jonkin toisen tavaran ostamista sen jälkeen. "Kukaan ei voi myydä, ellei toinen osta. Mutta kenenkään ei tarvitse heti ostaa sen tähden, että hän on myynyt." [1]) Myynti ja osto jakaantuvat kahteen erilliseen toimitukseen sekä ajallisesti että usein myös paikallisesti. Eräät tavarantuottajat voivat myytyään tavaransa jättää oston myöhemmäksi. Se merkitsee, että toiset tavarantuottajat eivät saa silloin tavaroitaan myydyksi. Tällainen myynnin ja oston erkaneminen toisistaan merkitsee tavarataloudelle ominaisten ristiriitojen kehittymistä ja luo mahdollisuuden talouspulille. Tosin se yksinkertaisen tavaratalouden aikana jää pelkäksi mahdollisuudeksi, sillä talouspulan puhkeamiseen todellisuudessa vaaditaan sen lisäksi monia muita syitä, jotka muodostuvat vasta kapitalistisessa taloudessa.

Tavaran kiertokulussa tarvittavan rahan määrä on aina askarruttanut taloustiedettä. On selvää, että koska raha todellistaa (realisoi) jo ennakolta määräytyneet tavarain hinnat, niin kiertokulun tarvitseman rahan paljouden täytyy vastata tavarain hintojen summaa. Mutta hintojen summa ei ole ainoa tekijä, joka sen määrää, sillä jokainen rahayksikkö voi siirtyä määrätyssä ajassa, päivässä, viikossa, kuukaudessa, useita kertoja kädestä käteen ja toimia siten välittäjänä monissa vaihtotoimituksissa, todellistaa useiden tavaroiden hinnan. Mitä nopeammin raha kiertää, sitä vähemmän sitä tarvitaan. Niin ollen kiertokulussa tarvitaan rahamäärä, joka saadaan kun tavarain hintojen summa jaetaan samannimisten rahayksikköjen kiertonopeudella.

Kiertokulussa tarvittavan rahan paljouden siis määrää: 1) tavaroiden paljous; 2) niiden hintojen vaihtelu ja 3) rahan kiertonopeus.

Lyöty metalliraha ei suinkaan ole edes metal-

[1]) Marx: Pääoma I osa, s. 134.

lirahan ensimmäinen esiintymismuoto, vaan aluksi metalli toimi kiertokulun välineenä harkkoina tai tankoina ja niitä käsiteltiin painon mukaan, ja vasta kolmannen suuren yhteiskunnallisen työnjaon (kaupan erkaneminen erityiseksi elinkeinoksi) tapahduttua alettiin siellä täällä kauppiaiden toimesta varustaa metalliharkot leimalla, joka todisti harkon painon ja metallipitoisuuden, jotta vältyttiin ainaiselta punnitsemiselta. Yksityisen kauppiaan leima ei kuitenkaan ollut riittävä vakuus rahan arvosta muuta kuin paikallisilla markkinoilla. Markkinain laajentuessa tarvittiin arvovaltaisempaa takuuta, ja sen vuoksi valtiot ottivat vähitellen suorittaakseen rahojen leimaamisen, monopolisoiden niiden "lyöntioikeuden". Samalla aletaan metalliharkoille antaa määrätty muoto, milloin neliön, ellipsin y.m.s., kunnes lopulta päädyttiin nykyisiin pyöreisiin metallirahoihin.

Lyödyissä metallirahoissa täytyy olla määrätty paljous jaloa metallia, kultaa tai hopeaa. Valtiovalta tavallisesti määrää, kuinka suuri poikkeus sallitaan metallipitoisuuteen (meillä 15/10000) ja painoon (meillä 20/10000) nähden. Kun esim. kultaraha kiertäessään kuluu sallittua alarajaa kevyemmäksi (meillä sallittu kuluminen ½ % rahan painosta), on se vaihdettava täysipainoiseen. Jo nämä säädökset osoittavat, että kiertokulussa on aina täysipainoisen rahan ohella myös aliarvoista rahaa, jonka metallipitoisuus ja siten myös arvo ei vastaa leimassa ilmoitettua.

Kiertokulun välineenä tällaiset aliarvoisetkin rahat menevät täydestä, sillä ne eivät koskaan jää pitkäksi aikaa saman henkilön haltuun, vaan ovat alituisesti liikkeessä. Toimittuaan välittäjänä jonkin tavaran vaihdossa ne heti siirtyvät toisaalle suorittaakseen saman tehtävän toisille tavaroille, niiden tehtävä kiertokulun välineinä on kuhunkin yksityiseen henkilöön nähden ohimenevä, jonka tähden kukaan ei välitä, onko hänen haltuunsa hetkeksi joutunut raha aivan täsiarvoinen vai ei.

Edellä selostetusta seikasta johtuu, että täysiarvoiset rahat voidaan kiertokulun välineinä korvata ala-arvoisella rahalla, joka on ikäänkuin täysiarvoisen rahan edustaja. Sellaista ala-arvoista rahaa on ennen kaikkea vaihtoraha, jota ennen lyötiin hopeasta ja kuparista, viime aikoina nikkelistä ja pronssista. Melkein kaikkialla valtio on tavallisesti säätänyt ensimmäismäärän, minkä yksityiset henkilöt ovat velvollisia vastaanottamaan vaihtorahaa. Meillä tuo määrä oli viimeksi markan rahoihin nähden 100 mk, pienempiin vaihtorahoihin nähden 10—20 mk.

Melkein kaikissa maissa ovat hallitukset käyttäneet hyväkseen tätä mahdollisuutta korvata täysiarvoinen raha kiertokulun välineenä ala-arvoisella vähentämällä rahojen painoa ja erikoisesti sekoittamalla kultaan ja hopeaan jotain kovaa metallia enemmän kuin ilmoitettu arvo edellyttäisi. Näin tapahtui erikoisesti 14.—17. vuosisadoilla, jolloin rahat lyötiin käsin, eikä niillä ollut aivan tarkkaa muotoa. Niinpä Englannissa hopeapenny painoi v. 1300 22 gr., mutta v. 1364 enää 12 gr. Ranskassa samasta hopeamäärästä lyötiin v. 1309 2 livreä, mutta v. 1720 jo 98 livreä j.n.e.

Rahanväärennystä eivät harjoittaneet ainoastaan hallitukset, vaan myös yksityiset henkilöt, viilaten tai vuollen pieniä siruja kultarahoista.

Hallitusten harjoittama rahanväärennys ei kuitenkaan ole koskaan onnistunut muuta kuin väliaikaisesti, sillä ala-arvoisen rahan liikkeellelaskun jälkeen kaikkien tavaroiden hinnat kohoavat samalla määrällä kuin raha on huonontunut, niin että entinen suhde kullan ja tavarain arvon välillä palautuu.

Paperirahojen käyttö perustuu samaan ilmiöön kuin vaihtorahankin, nim. siihen, että raha kiertokulun välineenä ei koskaan pysähdy pitkäksi aikaa, vaan siirtyy jatkuvasti henkilöltä toiselle. Sen tähden voidaan täysiarvoiset metallirahat korvata kiertokulun välineinä paitsi ala-arvoisella vaihtorahalla, myös paperisilla rahamerkeillä, paperirahalla. Paperirahaa ei saa sekoittaa pankkiseteleihin eli luottorahaan, jotka ovat pankkien liikkeellelaskemia, vaadittaessa lunastettavia tasasummaisia, korottomia velkakirjoja. Paperirahat eivät sen sijaan ole lunastettavia. Kapitalistisen tuotantotavan aikana ovat paperirahat ainoastaan kullan edustajia, sijaisia. Ne eivät kierrä oman arvonsa ansiosta, vaan sen kullan arvoisina, jota ne korvaavat kiertokulun välineenä. Niin ollen ilmaistaan tavarain arvo paperirahan käytännössä ollessakin kullassa, jota paperiraha ei voi korvata arvon mittana.

Paperirahan laskee liikkeelle valtiovalta tai sen valtuuttamat pankkilaitokset, ja valtio säätää sille pakkokurssin, joka luonnollisesti on voimassa ainoastaan k.o. maan alueella, joten paperirahat eivät kelpaa kansainvälisessä kaupassa.

Ensimmäisen kerran otettiin paperiraha käytäntöön v. 1690 Massachusettsissa (Amerikassa), ja pian samanlainen kokeilu suoritettiin Ranskassa skottilaisen John Lawn toimesta. Se, samoin kuin Ranskan porvarillisen vallankumouksen aikana asignaateilla tehty kokeilu päättyi täydelliseen romahdukseen. Assignaatit, joita laskettiin liikkeelle 45½ miljardia, vastasivat lopulta ainoastaan ⅓ % nimellisarvostaan.

Samantapaiseen tulokseen johti paperirahojen liikkeelle laskeminen melkein kaikkialla 18. ja 19. vuosisadoilla. Poikkeuksen tekivät ainoastaan sellaiset tapaukset, jolloin paperirahan liikkeellelasku oli väliaikainen toimenpide, ja

niiden määrä pidettiin tarkoin rajoitettuna. Näin tapahtui m.m. Suomessa v. 1877, jolloin kultakannalle siirtymisen yhteydessä Suomen Pankin setelit julistettiin siirtymiskauden ajaksi lunastamattomiksi. Myöhemmin paperirahakokeilut, nim. ensimmäisen maailmansodan aikana ja nyt uudelleen vuodesta 1931 lähtien ovat sen sijaan johtaneet paperirahan arvon alenemiseen, inflaatioon.

18. ja 19. vuosisadoilla hankittujen runsaiden kokemusten perusteella Marx sai selville paperirahan kiertokulkua säätelevän lainmukaisuuden. Hän totesi, että paperiraha voi toimia kultarahan edustajana kiertokulun välineenä aiheuttamatta mitään haittoja siinä tapauksessa, ettei sitä lasketa liikkeelle enempää kuin mitä k.o. aikana tarvittaisiin kultarahaa kiertokulun välineenä. Niin kauan kuin tuota määrää ei ylitetä, kiertävät paperirahat edustamansa kullan arvoisina. Mutta jos paperirahaa lasketaan liikkeelle enemmän kuin tavarain kiertokulku vaatii, silloin alkaa paperiraha menettää arvoaan, t.s. tavaroiden hinnat alkavat kohota.

Tarkastakaamme lakia seuraavan esimerkin valossa. Jos kapitalistisessa maassa on kiertokulussa 50 miljoonaa kultamarkkaa (dollaria, frangia j.n.e.), ja hallitus budjettivajauksen peittääkseen laskee liikkeelle paperisia rahamerkkejä 100 miljoonan markan arvosta, niin silloin kultarahat häviävät kokonaan kiertokulusta. Mutta ei sillä hyvä, vaan paperirahat edustavat ainoastaan puolta niihin merkitystä nimellisarvosta, joka ilmenee siinä, että tavaroiden hinnat nousevat kaksinkertaisiksi. Se johtuu siitä, että tavarain kiertokulku tarvitsee ainoastaan 50 miljoonaa kultamarkkaa, eivätkä kiertokulussa olevat paperirahat voi edustaa sen suurempaa arvomäärää. Kun niitä on kuitenkin liikkeessä 100 miljoonan nimellisarvosta, niin kukin paperimarkka edustaa ainoastaan 50 kultapenniä. Niin ol-

len paperirahan arvo laskee samassa suhteessa kuin niiden liikkeellelaskettu määrä ylittää kiertokulun tarvitsemien kultarahojen määrän. Kapitalistinen valtio voi tietysti laskea paperirahaa liikkeelle kuinka paljon tahansa, ja sen se erityisesti sotien aikana tekeekin, mutta siihen sen valta loppuu. Kun nuo paperirahat joutuvat markkinoille, niin niiden yhteinen arvo ei koskaan ylitä kiertokulussa sillä hetkellä tarvittavan kullan arvoa. Kuta enemmän paperirahaa lasketaan liikkeelle, sitä enemmän tavarain hinnat kohoavat, sitä syvemmäksi muodostuu inflaatio.

Edellä sanotusta lienee käynyt selville, että marxilainen inflaatioteoria tarkoittaa inflaatiolla ainoastaan niitä kansantaloudellisia prosesseja, joiden syynä on paperirahan arvon aleneminen. Tuo aleneminen taas on sitä, että paperirahan reaalinen arvo laskee sen nimellisarvoon verrattuna. Kuten jo totesimme, laskee paperirahan arvo silloin, kun sitä joutuu liikkeelle enemmän kuin tavarain kiertokulku tarvitsee. Koska hallitukset laskevat budjettivajauksia peittääkseen paperirahaa liian paljon liikkeelle tavallisesti sotien aikana ja välittömästi niiden jälkeen, jolloin tavaroita on vähän, niin useinkin kuvitellaan inflaation johtuvan tavaroiden niukkuudesta, vaikka todellisuudessa sillä ei ole mitään tekemistä inflaation kanssa. Olipa tavaroita kuinka vähän tahansa, niin mitään inflaatiota ei synny, ellei paperirahaa lasketa liikkeelle enemmän kuin mitä sillä hetkellä tarvittaisiin kultarahaa tavaran kiertokulkua palvelemaan.

Edellä mainittuun tavallisimmin esiintyvään inflaation syyhyn lisättäköön vielä pari muuta. Ensiksi paperirahat voivat menettää arvonsa, jos määrätyistä syistä syntyy erityisen voimakas kultarahan kysyntä, jos esim. maalla on pitemmän aikaa ollut passiivinen maksutase, t.s. jos maan maksettavaksi lankeavat velat ulkomaille ovat suuremmat kuin maksettavaksi lankeavat saatavat. Vajaus on peitettävä viemällä kultaa ulos, kultarahan kysyntä lisääntyy. Saman tuloksen aiheuttaa väestön pyrkimys esim. pulan aikana vaihtaa paperirahat kultaan, joka on kapitalistisen rikkauden yleisin ja horjumattomin muoto. Toiseksi voivat paperirahat menettää arvonsa, jos väestön luottamus alkaa horjua niitä liikkeellelaskeneeseen hallitukseen.

Kussakin yksityistapauksessa voi inflaation syynä olla joko yksi, kaksi tai kaikki kolme edellämainituista tekijöistä. Sillä seikalla, mikä niistä on perussyynä, on ratkaiseva merkitys inflaation kehittymiselle. Jos inflaation perussyynä on paperirahojen paljous, niin rahan arvon aleneminen ilmenee ennen kaikkea tavarain hintojen kohoamisena; jos taas syynä on kullan kysynnän lisääntyminen esim. passiivisen maksutaseen johdosta, niin inflaatio ilmenee etupäässä valuuttakurssin laskuna.

Sekä inflaation syyt että sen seuraukset vaikuttavat toisiinsa. Niinpä tavarain hintojen kohoaminen lisää kullan kysyntää ja aiheuttaa valuuttakurssin alenemisen, kun taas lisääntynyt kullan kysyntä puolestaan korottaa tavarain hintoja j.n.e.

Voimme siis todeta, että tavarain hintojen kohoaminen on merkkinä inflaatiosta vain siinä tapauksessa, että sen syynä on paperirahan liiallinen liikkeelle laskeminen tai kullan kysynnän lisääntyminen .Tavarain hinnat voivat kohota monista muista syistä, esim. tavarain arvon kohoamisesta tai kysynnän lisääntymisestä tarjontaa suuremmaksi. Mutta tuo hintojen kohoaminen ei ole inflaatiota, vaikka esim. meillä nyt toisen maailmansodan jälkeen on sekä päivälehdissä että talouselämää käsittelevässä aikakauslehdistössä usein esitetty sellainen ajatus. Tässä, samoin kuin niin monessa muussa tapauksessa pintailmiöiden tutkimiseen rajoittuva porvarillinen taloustiede sekoit-

taa kaksi ilmiötä, jotka pohjimmiltaan ovat aivan erilaisia, vaikka näennäisesti muistuttavat toisiaan. Ettei inflaatio ja tavarain hintojen kohoaminen ole suinkaan sama, se ilmeni erityisen selvästi vv. 1929—33 yleisen talouspulan aikana. Silloin melkein kaikissa kapitalistisissa maissa oli inflaatio, mikä ilmeni niiden valuuttain arvon ja samalla ostokyvyn alenemisessa. Mutta siitä huolimatta eivät tavarain hinnat nousseet, vaan päinvastoin alenivat, koska pulan hintoja alentava vaikutus oli voimakkaampi kuin inflaation päinvastainen vaikutus.

Samaa voidaan sanoa valuuttakursseista. Ei kaikki kurssin aleneminen todista inflaatiota. Niinpä v. 1944 Englannin punta ja USA:n dollari noteerattiin monissa puolueettomissa maissa alle parin (alle nimellisarvon), esim. Sveitsissä punta 40 % ja dollari 35 % alle parin, mutta tuo kurssin aleneminen ei suinkaan todistanut inflaatiota, vaan johtui siitä, että sodan vuoksi puntien ja dollarien käyttäminen tavaroiden ostoon Englannista ja USA:sta oli melkein mahdotonta ja siksi niiden kysyntä puolueettomissa maissa väheni siinä määrin, että niiden kurssi laski.

Meillä ei ole tämän oppikirjan puitteissa mahdollista tutustua inflaation seurauksiin, todettakoon ainoastaan lyhyesti, että inflaation aikana tapahtuu tavaroiden nimellishinnan, t.s. arvonsa menettäneessä paperirahassa ilmaistun hinnan kohoaminen, vaikka todelliset hinnat, t.s. kullassa ilmaistut hinnat voivat pysyä entisellään, vieläpä laskeakin. Näin tapahtui m.m. Saksassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen v. 1923; inflaation ollessa huipussaan tavaroiden nimellishinnat olivat suunnattoman korkeat, mutta todelliset hinnat, esim. kultavaluutalla ostettaessa, olivat mitättömän alhaiset. Saman tapainen ilmiö oli huomattavissa myös Englannissa v. 1931—32 punnan arvon alentamisen (devalvaation) jälkeen, jolloin tukkuhintaindeksi (paperirahassa ilmaistut hinnat) kohosi n. 10 %:lla, mutta todelliset, t.s. kullassa ilmaistut hinnat laskivat 30 %:lla.

Tämä erotus nimellis- ja todellisten hintojen liikkeen välillä onkin inflaation olemus, ja se on syynä inflaation aiheuttamalle omaisuuksien ja kansallistulojen uudelleen jakautumiselle. Inflaatio vaikuttaa melkein aina tuhoisasti pieneläjäin taloudelliseen asemaan. Piensäästäjät menettävät monasti melkein kaikki säästönsä rahan arvon alentuessa. Palkannauttijat, erityisesti pienvirkamiehet ja työläiset joutuvat kärsimään inflaatiosta, sillä heidän palkkansa ei koskaan nouse samassa suhteessa kuin tavaroiden nimellishinnat, joten todellinen työpalkka, reaalipalkka laskee. Sen sijaan voi inflaatio olla hyvin edullinen suuromistajille. Kiinteistöjen omistajat eivät tietysti menetä rahan arvon alentumisen vuoksi mitään, päinvastoin he voivat hyötyä siitä saadessaan maksaa kiinteistöjä vastaan otetut lainat arvonsa menettäneellä rahalla. Erityisen edullinen on inflaatio kapitalistisille yrittäjille, jotka saavat sen avulla työpalkat alenemaan, kun sen sijaan valmistettujen tuotteiden hinnat tavallisesti kohoavat. Sen vuoksi ei ole mikään ihme, että vallassaolevat ovat monasti tahallaan edistäneet inflaatiota sälyttääkseen budjettivajausten, sotamenojen ja talouspulien tuottamat rasitukset työtätekevien kannettavaksi. Näin tapahtui erityisen häikäilemättömästi Saksassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen ja näin ovat kapitalistit menetelleet monissa maissa myös toisen maailmansodan jälkeen.

Tätä taustaa vastaan on tarkasteltava inflaatiota, sen syitä ja seurauksia myös meidän maamme kohdalla.

Toisen maailmansodan aikana meillä alkanut ja sen jälkeen syventynyt inflaatio on kokonaan ollut seurausta Neuvostoliittoa vastaan käy-

dyistä sodista eikä suinkaan työpalkkojen kohoamisesta, kuten yritetään uskotella.

Mitään tarkkoja tietoja sotamenojen suuruudesta ei toistaiseksi ole julkaistu, mutta jo yksin Puolustusministeriön osalta ne kohosivat vv. 1939—44 n. 86 miljardiin markkaan. Todellisuudessa ne olivat paljon suuremmat, sillä sotavuosien budjettien melkein kaikissa menoluokissa oli huomattava osa sellaisia menoeriä, jotka käytettiin suoraan tai välillisesti sodan rahoittamiseen tai sitten muiden sodan aiheuttamien kustannusten peittämiseen, m.m. siirtoväen huoltoon, sotavahinkojen korvaamiseen j.n.e..

Mutta inflaation kannalta ei olekaan tärkeintä noiden menojen absoluuttinen suuruus, vaan ne tavat, millä varat niihin hankitaan.

Jos jätämme huomioon ottamatta sellaiset rahoitustavat kuten ulkomailta otetut lainat ja ulkomaille sijoitettujen pääomien käyttäminen, joilla ei meidän maallemme ole lut olellista merkitystä, niin jää jäljelle kaksi keinoa sodan rahoittamiseen, nim. verotus (välitön ja välillinen) ja kotimainen lainanotto.

Sotamenojen rahoittaminen verotusta lisäämällä olisi järkevin ja tervein tapa, sillä se ei aiheuta inflaatiota, koska valtio välttyy silloin paperirahan lisäämisestä. Verotuksen suuntauksesta riippuu, kenen kannettavaksi sotamenot lopulta joutuvat, mutta missään tapauksessa niitä ei kokonaan voida sälyttää työläisten ja muiden varattomien kerrosten kannettavaksi, koska näiden verotaakan lisääminen kohtaa varsin pian rajan, jonka yli menenminen on mahdotonta sekä tulojen pienuuden että tyytymättömyyden kasvamisen johdosta. Sen tähden verotus kohdistuisi myös huomattavalta osalta kapitalisteihin ja suurtilallisiin, joiden etujen mukaista sodankäynti on ja jotka siitä yksinään hyötyvät. Kotimaiset lainat on tätä kysymystä käsiteltäessä jaettava pitkäaikaisiin ja lyhytaikaisiin, eli kuten myös sanotaan, vakautettuihin ja vakauttamattomiin. Ensin mainittuja valtio saa tavallisesti laskemalla liikkeelle sota-, puolustus- y.m. lainaobligatioita ja viimeksi mainittuja etupäässä ottamalla vekseliluottoa keskus- tai liikepankeilta.

Pitkäaikainen valtiovelka on vaikutukseltaan varsin kaksinainen, toisaalta se estää inflaatiota tekemällä valtiolle mahdolliseksi välttää vekseliluoton käyttämistä, mutta toisaalta se voi edistää inflaatiota, koska lainaobligatiot kelpaavat ja niitä käytetään maksujen suorittamiseen, ne siis toimivat paperirahan asemesta kiertokulun välineinä ja pankkeihin talletettuina kelpaavat luoton vakuudeksi lisäten siten liikkeellä olevien maksuvälineiden määrää. Oleellista on niin ikään se, että pitkäaikaisen lainan lisääntyessä vuosi vuodelta valtio voi olla pakotettu turvautumaan lyhytaikaiseen luottoon lainaobligatioiden korkojen ja kuoletusten suorittamiseksi.

Mitä tulee valtion ottamaan lyhytaikaiseen kotimaiseen luottoon, niin se johtaa sodan aikana välittömästi inflaatioon, sillä valtio saa tuota luottoa etupäässä keskuspankilta, siis meillä Suomen Pankilta, joka puolestaan hankkii varansa laskemalla liikkeelle uusia seteleitä samaan aikaan, kun setelien tarve tuotannon supistuessa vähenee.

Suomen sodanaikaiset vallanpitäjät, samat miehet, jotka nyt sodan jälkeen ovat syytelleet työläisiä inflaation aiheuttamisesta, turvautuivat hyvin laajassa mitassa tähän kaikkein järjettömimpään keinoon sotamenojen rahoittamiseksi, ottivat vekseliluottoa Suomen Pankilta, niin että se v. 1944 oli jo 17,7 miljardia.

Seuraus oli se, että setelistö lisääntyi sotien aikana 2 miljardista n. 15 miljardiin, eli yli seitsemän kertaiseksi. Todellinen setelien liikamäärä oli kuitenkin paljon suu-

rempi, koska tuotanto supistui sodan johdosta n. 64—65 %:in rauhanajan tasosta ja huomattava osa valmistetuista tavaroista ei joutunut lainkaan markkinoille, vaan siirrettiin suoraan tuotantopaikoilta armeijan käyttöön tai valtion varastoihin, jolloin tilitykset suoritettiin ilman rahan välitystä asianomaisilla pankkitileillä.

Näin siis sodan aikana holtittoman finanssipolitiikan johdosta luotiin edellytykset hyvin voimakkaalle inflaatiolle, laskemalla liikkeelle paperirahaa varovaisestikin arvioiden 10—15 kertaa enemmän kuin kiertokulun tarpeet edellyttivät.

Seuraukset alkoivat ilmetä jo sodan kestäessä hintojen nousuna, niin että sodan päättyessä v. 1944 tukkuhintaindeksi oli jo 305 pistettä (v. 1935 = 100) palkkojen ollessa n. 50 pistettä hinnoista jäljessä. Jo yksin tämäkin riittää todistamaan, miten perusteettomia ovat väitteet, joiden mukaan palkankorotukset aiheuttavat inflaation, sillä koko sodan ajan hinnat kohosivat ensin ja paljon suuremmassa määrässä kuin palkat, jotka jäivät yhä enemmän hinnoista jälkeen.

Inflaatio ei kuitenkaan päässyt sodan aikana ilmenemään niin voimakkaana kuin paperirahan liiallinen liikkeelle lasku olisi edellyttänyt, sillä tiukka hinta- ja vielä tiukempi palkkasäännöstely aikaansaivat inflaation patoutumisen, täydellä voimallaan se ilmeni ainoastaan mustan pörssin hinnoissa, jotka monissa tapauksissa olivat kymmenen kertaa korkeammat kuin virallinen hintataso.

Mutta luonnollista oli, että heti kun tuo säännöstelyn muodostama keinotekoinen pato murtui, täytyi tapahtua hintojen hyppäyksellinen nousu. Sen olisi voinut estää ainoastaan uuteen rahakantaan siirtyminen, taikka sitten liikkeellä olevien setelien liikamäärän (n. 13—14 miljardia) vetäminen takaisin kiertokulusta erikoisverotuksen

t.m.s. toimenpiteiden avulla. Mutta sellaisille toimenpiteille ei ollut olemassa poliittisia eikä taloudellisia edellytyksiä. Päinvastoin jouduttiin vielä sodan päätyttyäkin lisäämään setelistön määrää 15 miljardista 27 miljardiin (v. 1948). Tämä lisäys ei tosin enää pahentanut tilannetta, sillä samaan aikaan lisääntyi tuotanto, markkinoilla olevien tavarain määrä ja niin ollen myös kiertokulun välineiden tarve nopeammin kuin stelistö, joten tilanne pysyi suunnilleen sellaisena, miksi sodan aikana valtion raha-asioita hoitaneet olivat sen saattaneet.

Jo aikaisemmin totesimme, että silloin, kun valtio laskee paperirahaa liikkeelle enemmän kuin kiertokulun tarpeet edellyttävät, alenee paperirahan reaali- (osto-) arvo ts. tavarain hinnat kohoavat vastaavasti, koska koko liikkeellä oleva setelistö ei voi koskaan edustaa suurempaa arvomäärää mitä ko. hetkellä tarvitaan kiertokulussa kultarahaa. Meillä olisi siis hintasäännöstelyn murruttua, joka alkoi heti sodan jälkeen mm. teollisuustavarain alkaessa virrata suurin määrin salakauppaan, pitänyt tapahtua suunnilleen paperirahojen lisääntymistä vastaava hintojen nousu. Niin kävikin. Liikkeellä olevien setelien määrä lisääntyi vv. 1938—1948 2 miljardista 27 miljardiin eli n. 13 kertaiseksi ja tukkuhintaindeksi osoittaa hintojen kohonneen n. 11 kertaisiksi. Erotus on siis varsin pieni ja se johtuu osittain tavaramassan lisääntymisestä vuoteen 1938 verraten, koska kotimarkkinateollisuuden ja maatalouden yhteenlaskettu tuotantovolyymi oli v. 1948 7 % korkeampi kuin ennen sotaa ja osittain rahan kiertonopeuden hidastumisesta, sekä entistä ankarammasta verotuksesta, joka on vetänyt huomattavan määrän seteleitä takaisin ilman että niitä on voitu käyttää tavaroiden ostamiseen.

Niin ollen voidaan todeta, että vuoden 1948 puoliväli-

liin mennessä inflaatio oli meillä päättynyt. Hintatason ja liikkeellä olevien setelien määrän välillä oli jälleen saavutettu tasapaino, liikkeellä oleva setelistö vastasi silloisen hintatason vallitessa sitä kultamäärää, joka olisi tarvittu kiertokulun välineenä. Paperimarkka oli siis mainittuna aikana vakiintunut uudelle tasolle, joka oli n. 11 osa sen entisestä arvosta.

Tätä tosiasiaa ei lainkaan muuta se, että v. 1948 muodostettu uusi hallitus seuraavana vuonna toimeenpanemillaan devalvaatioilla ja valtion raha-asiain kyvyttömällä hoidolla, josta oli seurauksena lyhytaikaisen kotimaisen valtiovelan kasvu ja setelistön lisääntyminen n. 10 %:lla, aikaansai uuden inflaation, joka jatkuu tätä kirjoitettaessa ja on aiheuttanut voimakkaan hintojen kohoamisen melkein kaikkien kulutustarvikkeiden kohdalla.

Kaikesta edellä sanotusta ilmenee, että toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen meillä tapahtunut inflaatio oli seurausta sodan rahoittamiseksi suoritetusta paperirahan liiallisesta liikkeelle laskemisesta, siis viime kädessä sodan aikaisten hallitusten kyvyttömästä valtiovarain hoidosta, eikä suinkaan työpalkkojen noususta. Työpalkkojen kohoaminen ei voi koskaan aiheuttaa eikä edes syventää inflaatiota. Viime vuosina esitetyt päinvastaiset väitteet ovat todennäköisesti tietoista huijausta, jonka avulla on yritetty ja suurelta osalta onnistuttukin estämään työläisten palkankorotukset ja pantu siten valtava osa sodan aiheuttamista kustannuksista palkkatyöläisten kannettavaksi.

Tutustuttuamme rahan tehtävään kiertokulun välineenä samoin kuin arvon mittana voimme todeta, että rahan kehittyminen tuo tullessaan tavaratalouden ristiriitojen kärjistymisen. Rahan toiminta kiertokulun välineenä on selvä

todistus sokeain markkinalakien vallasta tuottajiin nähden. Myynti- ja ostotoimitusten eroaminen toisistaan, pulien mahdollisuus, todellisen rahan korvaaminen rahan merkeillä, moninaisten rahamuotojen kehitys, joka kärjistää kapitalistisen talouden anarkiaa, kaikki se on seurausta rahan kehittymisestä kiertokulun välineenä.

Raha aarteen muodostamisen välineenä

Suorittaessaan molempia edellä selostettuja tehtäviä ei rahan tarvitse ehdottomasti olla läsnä, sillä arvon mittana raha toimii ajatuksellisena, kuviteltuna kultana ja kiertokulun välineenä se voidaan korvata ala-arvoisella rahalla tai paperimerkeillä, mutta kolmas tehtävä, toiminta aarteen muodostamisen välineenä vaatii ehdottomasti todellista rahaa, joka on yhteiskunnallisen työn välitön ruumiillistuma. Sen saivat havainnollisesti tuta ne henkilöt, jotka pitäen paperirahaa todellisena rahana, olivat säästäneet seteleitä valtavia määriä ja menettivät koko "aarteensa" sodan jälkeen toimeenpannun setelien puolittamisen yhteydessä. Kolmas tehtävä eroaa kahdesta ensimmäisestä myös siinä, että sitä suorittaessaan on rahan pysyttävä paikallaan, liikkumattomana.

Tavaran kiertokulku ja sitä vastaavasti myös rahan kiertokulku keskeytyy aika ajoin, ja silloin raha muuttuu aarteeksi. Perussyynä aarteen kokoamiseen on se, että jokaisen tavarantuottajan pyrkimyksenä on suuremman tai pienemmän rahareservin muodostaminen, jotta hän voisi jatkaa keskeytymättä tuotantoaan ja suojata itseään kaikkia markkinayllätyksiä vastaan. Miten tarpeellista sellainen varokeino on, käsitämme helposti, kun palautamme mieliimme jo edellä kuvatun tavarantuottajain täydellisen

riippuvaisuuden markkinalaeista. Tavarantuottaja ei voi koskaan ennakolta tietää, saako hän valmistamansa tavarat myydyksi, vielä vähemmän sitä, onnistuuko hänen saada niistä sellainen hinta, joka vastaa tuotteiden yksilöllistä arvoa, t.s. sitä työmäärää, jonka hän on niiden valmistamiseen uhrannut. Ellei tavarain myynti onnistu tai jos hinta on kovin alhainen, ei tuotannon jatkaminen ole mahdollista, koska tuottajalla ei ole tarvittavaa rahamäärää uusien raaka-aineiden eikä edes elintarvikkeiden ostamiseen, jos hän ei ole koonnut riittävän suurta aarretta.

Raha-aarteiden kokoamiseen kiihoittaa myös se, että tavaratalouden kehittyessä rahasta tulee yhteiskunnallinen mahti, jonka omistaminen takaa sekä taloudellisen että yhteiskunnallisen vallan. "Mitä suurempi jonkun omistama rahamäärä on, sitä suurempi on hänen yhteiskunnallinen valtansa, omaisuutensa ja nautintonsa, sitä suuremmat ne toisten ihmisten työntuotteet, joiden herra hän on. Kulta voi kaikkea, se on ainoa tavara, jota jokainen voi käyttää ja jokainen ottaa." [1])

Aluksi aarteiden kokoaminen oli muodoltaan barbaarista, kuten Marx sitä nimittää, se oli rahojen keräämistä arkkuihin, sukanvarsiin ja muihin piilopaikkoihin. Mutta kapitalistisen tuotantotavan kehittyessä pääsi vallalle uusi periaate: rahaa on sijoitettava mahdollisimman paljon ja mahdollisimman useasti tuotantoon tai kiertokulkuun uuden rahan hankkimiseksi. Sen tähden eivät kapitalistit enää säilytä vapaita rahojaan kassakaapeissaan, vaan tallettavat ne pankkeihin tai etsivät niille muita edullisia sijoitusmahdollisuuksia voiton hankkimiseksi.

Pankit ovat säiliöitä, joihin kapitalistien (samoinkuin muidenkin omistavien) aarteet, rahat keskittyvät. Näin on

[1]) K. Kaytsky: Karl Marxin taloudelliset opit, s. 54.

asianlaita kuitenkin ainoastaan silloin, kun talouselämä kehittyy normaalisesti. Talouspulien aikana, jolloin tavaroiden menekki vähenee ja velkasitoumusten suorittaminen lakkaa, yrittävät kapitalistit saada haltuunsa mahdollisimman paljon sitä ainoata tavaraa, jonka aina voi realisoida, t.s. muuttaa muiksi tavaroiksi, nim. kultaa. Niinpä Yhdysvaltain kapitalistit piilottivat vv. 1929—33 talouspulan kireimmillään ollessa ainakin puolen miljardin dollarin arvosta kultaa. Määrätyssä mielessä tämä pitää paikkansa myös itse kapitalistisiin valtioihin nähden. Nykyisin on valtava osa maailman kultavarastoista keskittynyt Yhdysvaltoihin, jossa sitä säilytetään pankeissa laskematta liikkeelle.

Raha-aarteilla on huomattava merkitys kiertokulussa olevan kultarahan määrän säännöstelijänä. Aarteet muodostavat tavallaan säiliön, johon kultarahat virtaavat silloin, kun tavarain kiertokulun vaatima rahamäärä syystä tai toisesta pienenee, ja josta päinvastoin rahaa virtaa kiertokulkuun, kun sen tarve lisääntyy.

Raha maksuvälineenä

Jo yksinkertaisen tavarain kiertokulun aikana muodostuu tilanteita, jolloin on myytävä ja ostettava l u o t o l l a. Voi käydä esim. niin, että talonpoika tarvitsee auran keväällä muokatakseen peltonsa, mutta hänellä ei ole rahaa sen ostamiseen ennen kuin seuraavana syksynä sadon myynnin jälkeen. Tällöin seppä on pakotettu, jos haluaa myydä auransa, luovuttamaan sen talonpojalle velaksi syksyyn saakka. Tavaratuotannon kehittyessä tällaisia tilanteita muodostuu monin verroin enemmän m.m. sen

tähden, että tavarat kuljetetaan kaukaisille markkinoille, ja ennenkuin ne on siellä myyty ja rahat saapuneet tavarantuottajalle, voi kulua kuukausia. Tänä aikana on tuottajan tavallisesti hankittava uusia raaka-aineita, elintarvikkeita ja ehkä työvälineitäkin, mutta ne on hankittava luotolla, tuottajan sitoutuessa maksamaan määräajan kuluttua.

Tällaisissa tapauksissa raha suorittaa uutta tehtävää, se toimii m a k s u v ä l i n e e n ä. Myynti- ja ostotoimituksessa se aluksi toimi arvon mittana, auran arvo ilmaistaan määrättynä rahasummana, mutta kiertokulun välineenä se ei tässä tapauksessa toimi, sillä ennenkuin sovittu rahasumma tulee esiin, on tavara jo paljon aikaisemmin siirtynyt myyjältä ostajalle. Raha ei välitä tavaran kiertokulkua, vaan päättää itsenäisesti oman kiertokulkunsa, toimii maksuvälineenä.

Raha toimii maksuvälineenä tavaran kiertokulun ulkopuolellakin, sillä velkojan ja velallisen suhde voi syntyä ilman tavaranvaihtoakin. Koronkiskonta on ollut tunnettu jo alkuperäisen yhteisön rappeutumiskaudelta saakka, ja siitä lähtien on raha myös toiminut maksuvälineenä tavaranvaihdon ulkopuolella. Sen lisäksi suorittaa raha tätä tehtävää verojen, erilaisten virallisten maksujen ja virkamiesten palkkojen suorituksissa.

Rahaan maksuvälineenä sisältyy ristiriita. Koska osto on suoritettu velaksi, on velallisen myytävä tavaransa maksaakseen velkansa. Myynnin tarkoituksena ei siis enää ole osto, vaan velan maksu. Siinä ilmenee erikoisen selvästi, miten täydellisesti ennen yhtenäinen myynti-osto toimitus on jakaantunut kahteen erilliseen osaan. Samalla se muodostaa uuden mahdollisuuden pulan syntymiselle, sillä ellei velallinen saakaan tavaraansa myydyksi toivomaansa hintaan, ei hän voi suorittaa määräaikana sitoumustaan

velkojalle, tämä puolestaan ei voi suorittaa omia sitoumuksiaan j.n.e.

Kuitenkin vasta kapitalistisen tuotantotavan aikana tämä rahan tehtävä maksuvälineenä kehittyy täyteen kukoistukseensa, jolloin siihen vaikuttaa erityisesti luottojärjestelmän kehittyminen. Luotonanto on keskittynyt pankkien haltuun. Tavaran myynnin yhteydessä toisen kapitalistin toiselle myöntämän luoton pohjalla ovat syntyneet nykyisin laajasti käytetyt velkasitoumukset, v e k s e l i t. Ne kiertävät monasti kädestä käteen maksupäivään saakka ja muuttuvat siten l u o t t o r a h a k s i. Tavaranvaihdon ja pankkitoimen laajetessa yksityisten henkilöiden asettamien vekseleiden rinnalle tulee pankin asettama vekseli, p a n k k i s e t e l i, joita lasketaan liikkeelle tavaran kiertokulun rahoittamiseksi. Pankkisetelit ovat siis tulosta rahan toiminnasta maksuvälineinä. Ne toimivat kiertokulussa samoin kuin paperirahat, mutta eroavat niistä ennen kaikkea siinä suhteessa, että pankki on velvollinen lunastamaan ne kullalla vaadittaessa. Edellisten lisäksi on vielä käytännössä s h e k k i. Pankit antavat niille henkilöille, jotka tallettavat rahojaan pankissa oikeuden kirjoittaa s h e k k e j ä, t.s. maksumääräyksiä, joiden perusteella pankki suorittaa asianomaisen tililtä määräsumman shekissä nimetylle henkilölle tai shekin esittäjälle. Shekit voivat myös siirtyä kädestä käteen jonkin aikaa.

Kaikkien näiden luottorahojen ansiosta vähenee suuresti se kultarahan määrä, mikä tarvitaan tavaran kiertokulun välineenä. Kapitalistisesti kehittyneissä maissa ei kultarahaa ole käytetty kiertokulun välineenä sanottavasti muuta kuin vähittäiskaupassa, suurissa kauppatoimissa rahaa tarvittiin yksinomaan maksuvälineenä. Tässä tarkoitetaan aikaa ennen yleismaailmallista talouspulaa, jolloin vielä monissa maissa oli kultarahaa kiertokulussa; pu-

lan aikana tai välittömästi sen jälkeen melkein kaikki kapitalistiset maat siirtyivät paperirahakannalle.

Luottolaitoksen kehitys vähentää kiertokulussa olevan rahan tarvetta myös sen tähden, että pankit suorittavat saatavien ja maksettavien selvittämistä tilisiirtojen avulla. Jos A on velkaa B:lle 1000 markkaa, B C:lle 1000 markkaa ja C A:lle niinikään 1000 markkaa ja jos kaikilla on tili samassa pankissa, niin koko 3000 markan yhteinen velkasumma voidaan suorittaa käyttämättä penniäkään rahaa, siirtämällä k.o. rahasumma pankin tilikirjoissa tililtä toiselle. Paljon laajemmat mittasuhteet saa tällainen clearing-liike silloin, kun perustetaan erityisiä laitoksia sitä varten, esim. Lontooseen v. 1775 perustettu Clearing-House. Jonkinlaisen käsityksen clearing-liikkeen laajuudesta antaa v:n 1928 tilanne USA:ssa: käteistä rahaa oli liikkeellä n. 5 miljardia dollaria, mutta yksin New Yorkin pankeissa suoritettiin tällaisia tilisiirtoja 391,7 miljardin dollarin arvosta. Meillä clearing-liikettä hoitaa Suomen Pankki, jonka kotimainen clearing-liike teki v. 1944 78,1 miljardia markkaa.

Mutta tähän clearing-liikkeen kehittymiseen sisältyy suuri ristiriita. Se tosin helpottaa rahan kiertokulkua normaaliaikoina ja vähentää suuresti kiertokulussa tarvittavan rahan määrää, mutta pulan aikana, jolloin luottamus velkasitoumuksiin horjuu ja jokainen kapitalisti haluaa saada käteistä rahaa, joutuu koko järjestelmä helposti sekasortoon. Silloin ilmenee erityisen selvästi, että velkasitoumukset ja luottorahat eivät ole kapitalistisen järjes-
telmän aikana todellista rahaa, vaan että sitä ovat vain
kultarahat. Silloin käy selväksi, että luottorahojen perustana on kultaraha, kaikista vastakkaisista teorioista huolimatta.

Maksuvälineenä toimiessaan raha kietoo yhteen suuren

joukon kapitalisteja. Jos joku heistä ei kykene suorittamaan sitoumuksiaan määräaikana, vaikuttaa se heti kaikkien muidenkin suorituskykyyn. Sen tähden maksuvälineen tehtäviä suorittaessaan raha syventää talouspulia ja voimistaa niiden tuhoisaa vaikutusta talouselämään.

Ennen kuin siirrymme tarkastelemaan rahan seuraavaa tehtävää, on meidän hiukan täydennettävä määritelmää kiertokulussa tarvittavan rahan paljoudesta. Edellä totesimme, että kiertokulussa tarvittavan rahan määrä on sama kuin kiertokulussa olevien tavarain hintojen summa jaettuna samannimisten rahayksikköjen kiertonopeudella. Mutta koska rahaa käytetään myös maksuvälineenä, on kiertokulussa tarvittavan rahan kokonaismäärä, kun kiertokulun ja maksuvälineiden kiertonopeus on määrätty, yhtä suuri kuin vaihdossa todellistuvien tavarain hintain summa (vähennettynä luotolla myytyjen tavarain hintojen summalla) ynnä langenneiden maksujen summa vähennettynä toisensa tasoittavien maksujen summalla ja niiden kiertoliikkeiden lukumäärällä, joissa sama rahakappale toimii vuoroin kiertokulun välineenä, vuoroin maksun välineenä.

Maailmanraha

Maailman markkinoilla rahat riisuvat kansallispukunsa, kuten Marx sattuvasti määrittelee, ja esiintyvät luonnollisessa muodossaan, kultatavarana. Sen tähden ei maailmanmarkkinoilla rahan tehtäviä voi suorittaa paperiraha eivätkä ala-arvoiset metallirahat, vaan kulta tai hopea, joita käsitellään painon mukaan.

Maailmanraha toimii ennen kaikkea *yleisenä maksuvälineenä*, sillä maailmanmarkkinoilla ei ta-

varoita osteta normaaliaikana käteisellä, vaan luotolla. Rahaa käytetään ainoastaan siinä tapauksessa, että joku maa tuo jatkuvasti tavaraa ulkomailta enemmän kuin vie, joten sen ulkomaan saatavat eivät riitä velkojen maksuun, jolloin erotus on suoritettava kullassa.

Sotien ja muiden järkytysten aikana, jolloin tavanomaiset suhteet eri maiden välillä häiriintyvät eikä kukaan anna toisille luottoa, täytyy ainakin osa tavaroiden ostoista suorittaa käteisellä. Sellaisessa tapauksessa maailmanrahà toimii yleisenä ostovälineenä. Maailmanrahalla on vielä kolmaskin tehtävä, jota se suorittaa silloin, kun sitä siirretään maasta maahan yleisen rikkauden ruumiillistumana. Näin menettelevät kapitalistit esim. sotien aikana siirtäen kultaa häviön tai valuuttaromahduksen uhkaamista maista puolueettomiin tai vakavavaluuttaisiin maihin. Esim. toisen maailmansodan loppupuolella saksalaiset suurkapitalistit ja natsijohtajat sijoittivat kultaa ja muita arvoja miljardien markkojen arvosta puolueettomiin maihin. Monasti käyttävät kapitalistit kullan ulosvientiä myös poliittisena painostuskeinona. Näin tapahtui m.m. 1930-luvun jälkipuoliskolla Ranskassa kansanrintamahallituksen kukistamiseksi.

Lopuksi korostettakoon, että raha ei ole vain sen edellä selostettujen tehtävien summa, vaan että kaikki nuo eri tehtävät ovat itse asiassa ainoastaan ilmausta rahan olemuksesta yleisenä vastikkeena. Rahan tehtävien kehitys on seurausta tavaratalouden kehityksestä. Sikäli kuin tavaratalous kehittyy, sikäli ilmaantuu rahalle uusia tehtäviä ja kehittyvät jo olemassa olevat tehtävät. Heti syntyessään on rahalla kaksi ensiksi mainitsemaamme tehtävää, se toimii arvon mittana ja kiertokulun välineenä. Myöhemmin ilmaantuvat muut. Rahan tehtävien kehittyessä ilmaantuvat uudet rahamuodot: paperiraha, pankkisetelit j.n.e. Kapitalistisen tuotantotavan kehittyessä lisääntyy rahan merkitys riiston välineenä, sen avulla ei riistetä ainoastaan palkkatyöläisiä, vaan myös pientuottajia, sitä käytetään niin ikään heikompien kapitalistien tuotantovälineiden pakkoluovuttamiseen, kuten tulemme myöhemmin näkemään.

* * *

IV. PÄÄOMA JA LISÄARVO

Rahan muuttuminen pääomaksi

Nyt tutustumme sellaisiin taloustieteellisiin käsitteisiin kuin pääoma ja lisäarvo.

Olemme jo nähneet, että "tavarain kiertokulku on pääoman lähtökohta", että arvolain vaikutuksesta tavaratuotanto johtaa tuotantovälineiden yksityisomistuksen vallitessa väistämättömästi kapitalististen suhteiden syntymiseen, tavarantuottajain jakaantumiseen rikkaisiin ja köyhiin, tuotantovälineiden keskittymiseen harvalukuisten pääomanomistajain käsiin ja laajojen pientuottajajoukkojen proletarisoitumiseen.

Niinikään olemme todenneet, että pääoma esiintyy kaikkialla ensimmäiseksi rahan muodossa. Alkuperäisen kasaantumisen kaudella se muodostui yksityisten henkilöiden käsiin kerääntyneistä raharikkauksista. Historiallisesti pääoma kaikkialla ilmaantui feodaalista maaomaisuutta vastaan kauppiaiden ja koronkiskurien rahaomaisuuden muodossa. Sama ilmiö toistuu edelleenkin joka päivä kaikissa porvarillisissa maissa; jokaisen alkavan kapitalistin on ensin saatava määrätty summa rahaa, ennen kuin hänestä tulee todellinen kapitalisti.

Mutta jos tyytyisimme ainoastaan toteamaan, että pääoma on rahaa, niin emme lainkaan selvittäisi kysymystä,

sillä raha on ollut tunnettu jo tuhansia vuosia, mutta pääomaksi se muuttuu vasta hyvin pitkälle kehittyneen tavaratuotannon ja vaihdon aikana. Millä tavalla raha muuttuu pääomaksi?

Palatkaamme takaisin tavaran kiertokulkuun, jossa olemme nähneet rahan suorittavan välittäjän tehtävää: tavara vaihdetaan rahaan ja raha taas (toiseen) tavaraan, eli kaavana: T—R—T.

Tämän yksinkertaisen tavaran kiertokulun vallitessa tavaran tuottaja myy tavaransa voidakseen ostaa toisia tavaroita. Esim. puuseppä vie valmistamansa pöydän markkinoille myydäkseen sen, saadakseen pöydän arvon rahan muodossa ja ostaakseen tuolla rahalla itselleen elintarvikkeita ja raaka-aineita: lautoja, liimaa j.n.e. tuotantonsa jatkamista varten. Puuseppää ei tällöin kiinnosta raha sellaisenaan, vaan ne hyödykkeet, joita hän voi tuolla rahalla ostaa. Hän ei voi jättää niiden ostoa suorittamatta, jos haluaa elää ja jatkaa tuotantoaan.

Kokonaan toisenlainen on kapitalistinen tavarankiertokulku. Kapitalisti tulee markkinoille ensimmäiseksi rahanomistajana. Hän ostaa rahallaan tavaroita myydäkseen ne ja saadakseen jälleen rahaa. Rahat suorittavat kehäkierron:

R—T—R (raha—tavara—raha).

Toimitus alkaa rahasta ja päättyy rahaan. Sen päämääränä ei siis ole kulutus, käyttöarvon hankkiminen, vaan koko toimituksen tarkoituksena on vaihtoarvon, rahan hankkiminen. Näyttää siis siltä, että kapitalisti heittää rahaa kiertokulkuun saadakseen sieltä takaisin rahaa. Niin asia onkin, mutta hän haluaa takaisin enemmän rahaa kuin alkuaan pani liikkeelle. Vasta sillä ehdolla, että kapitalistin kiertokulkuun heittämät rahat palaavat takai-

sin lisääntyneinä, niistä tulee pääomaa. Pääoman kiertokulkua esittävä kaava on niin ollen täydennettävä seuraavanlaiseksi:

$$R—T—R' \text{ eli } R—T—R+r,$$

jossa R' on suurempi kuin alkuperäinen R. Rahan omistaja sijoitti kiertokulkuun määrätyn rahasumman ja sai takaisin suuremman, t.s. sai aluksi sijoittamansa summan lisäksi vielä jonkin määrän rahaa. Tätä lisäksi tullutta summaa Marx nimittää *lisäarvoksi*, jota ei saa sekottaa niihin eri muotoihin, voittoon, korkoon j.n.e. joissa se tavallisesti esiintyy ja joista tulemme puhumaan myöhemmin.

Edellä sanotun perusteella voimme todeta, että *pääoma on lisäarvoa tuottava arvo*. Ainoastaan tämä marxilainen määritelmä pääomasta jatkuvasti liikkuvana, lisäarvoa synnyttävänä arvona tekee mahdolliseksi välttää sen sekaannuksen, joka vielä nytkin vallitsee porvarillisessa taloustieteessä pääomakäsitteeseen nähden. Niinpä tälläkin hetkellä maassamme eniten käytetyt taloustieteen oppikirjat (Gide, Harmaja, Winding Pedersen) selittävät pääomaksi kaikki tuotannon avulla syntyneet tuotantovälineet, käyttäen pääoman muodostumista selittäessään nimenomaan esimerkkeinä alkukantaisten ihmisten tuotantovälineiden kehitystä, joten paleoliittisen kauden villi oli jo täysiverinen kapitalisti, koska hänellä oli kivikirveensä ja nuijansa, ja silloinen tuotanto tietysti vastaavast kapitalistista tuotantoa. Sellaisiin järjettömyyksiin joutuu helposti, ellei ole halua tai rohkeutta ottaa selville niitä yhteiskunnallisia suhteita, joita pääoma edustaa.

Totesimme siis, että pääomaksi muuttunut arvo saa merkillisen kyvyn lisääntyä liikkuessaan. Siitä taas puolestaan seuraa, että tämä pääoman liike muodostuu loputtomaksi, sillä kapitalistin lisäarvon nälkä on rajaton, sitä saadakseen hän heittää pääoman kiertokulkuun kerta toisensa jälkeen. Jos pääoman liike R—T—R' pysähtyisi, jos siihen osallistuvat rahat otettaisiin pois kiertokulusta, niin ne lakkaisivat tuottamasta lisäarvoa eivätkä enää olisi pääomaa.

Rahan omistaja, joka on tämän liikkeen takana, muuttuu kaiptalistiksi, jonka ainoana tavoitteena tässä toiminnassa on yhä suurempien rikkauksien kasaaminen. Lisäarvoa hankkiessaan on kapitalistista aivan samantekevää, minkälaisia tavaroita hän ostaa ja myy. Jos lisäarvoa voisi saada ilmasta, ei kapitalisti suinkaan ostaisi eikä myisi koneita, puutavaraa, paperia ja muita hyödykkeitä, sillä käyttöarvo ei sellaisenaan lainkaan kiinnosta kapitalistia. Mutta koska arvoa ei voi erottaa käyttöarvosta, täytyy kapitalistin olla tekemisissä määrättyjen hyödykkeiden kanssa.

Vaikka olemme nyt selvillä siitä, että pääoma synnyttää lisäarvoa, niin emme kuitenkaan vielä tiedä, kuinka se tapahtuu, miten lisäarvo syntyy. Pääoman kiertokulun kaava R—T—R' näyttää viittaavan siihen, että osto ja myynti synnyttävät lisäarvoa. Näin selittävät monet taloustieteilijät nykyisinkin lisäarvon muodostumisen väittäen, että vaihdossa kumpikin puoli voittaa, koska molemmat luovuttavat pois sellaisen hyödykkeen, jolla ei ole heille käyttöarvoa ja saavat tilalle sellaisen, jolla on käyttöarvo. Tämän tapaiset selitykset pohjautuvat kuitenkin arvon ja käyttöarvon sekoittamiseen. Käyttöarvoja silmällä pitäen luonnollisesti molemmat osapuolet voittavat vaihdossa, mutta nyt on kysymys arvoista. Lisäarvoa ei muodostu yksinkertaisen tavaranvaihdon vaan tavaran kiertokulun vallitessa, jolloin raha toimii välittäjänä, ja

lisäarvo esiintyy rahan muodossa. Ei kai se seikka, että vaihtoon osallistuneet ovat saaneet itselleen tarpeellisen käyttöarvon vähemmän tarpeellisesta tai kokonaan tarpeettomasta, lisää alunperin liikkeelle lasketun rahan määrää.

Tavaran kiertokulku, jossa samansuuruisia arvoja vaihdetaan, ei voi synnyttää lisäarvoa. Jos esim. kauppias ostaa puusepältä 1000 markan arvoisen pöydän 1000 markalla ja myy sen jälleen täydestä arvosta, niin hänellä on toimituksen lopussa sama arvosumma kuin alussakin. Samoin käy, jos kauppias petkuttaa puuseppää ja ostaa tältä 1000 markan arvoisen pöydän 900 markalla ja myy sen täydestä arvosta. Kauppias on tosin voittanut 100 markkaa, mutta puuseppä on saman määrän hävinnyt, joten mitään todellista arvonlisäystä ei ole tapahtunut, arvo on ainoastaan siirtynyt toiselta toiselle. Jos pidetään silmällä kaikkia ostoja ja myyntejä, niin silloin tavaroiden yhteiset hinnat vastaavat niiden arvoa, koska toisten häviön tasottaa toisten voitto ja päinvastoin. Mitään arvonlisäystä ei ole syntynyt siitä, että tavaroita on vaihdettu toisiin, tapahtuipa tuo vaihto rahan välityksellä tai ilman, tapahtuipa vaihto tavaranvaihdon lakeja noudattaen, t.s. täydestä arvosta tai niitä rikkoen.

Tosin voidaan väittää, että kauppapääoma ja koronkiskurin pääoma tuottivat voittoa nimenomaan siten, että rikottiin tavaranvaihdon lakeja, ostettiin tavarat alle niiden arvon ja myytiin yli arvon taikka sitten suorastaan ryöstettiin hätään joutuneita lähimmäisiä, kuten koronkiskurit tekivät. Se on kaikki totta; ennen kapitalismia voitto todellakin hankittiin sillä tavoin ja kapitalistinen tuotantotapa on kehittymisestään suuressa kiitollisuuden velassa siten hankituille raharikkauksille, kuten olemme nähneet alkuperäiseen kasaantumiseen tutustuessamme. Mutta kapitalistista tuotantotapaa emme voi ymmärtää tutkimalla kauppapääoman ja koronkiskurin pääoman rikastumistapoja vanhalla ja keskiajalla. Kautsky huomauttaa hyvin sattuvasti, että koska emme nisäkkäistä puhuessamme käytä esimerkkinä munivaa nokkaeläintä, niin emme pääomaan tutustuessamme voi lähteä sen vedenpaisumuksen aikaisista muodoista, kauppa- ja koronkiskurin pääomasta, semminkin kun niiden luonne on suuresti muuttunut kapitalistisen tuotantotavan aikana, kehitys on vienyt siihen, että ne ovat nyt sopusoinnussa nykyisin vallitsevien tavaratuotannon lakien kanssa.

Olemme näin ollen joutuneet ratkaisemattomalta näyttävän arvoituksen eteen. Lisäarvo ei synny tavarankiertokulusta, sillä ei osto eikä myynti luo lisäarvoa. Mutta toisaalta ei lisäarvo voi syntyä myös tavaran kiertokulun piirin ulkopuolella. Tosin voi tavaran ostaja sen ulkopuolella lisätä ostamansa tavaran arvoa jalostamalla sitä edelleen, mutta alkuperäinen arvo jää entisen suuruiseksi. Jos esim. suutari ostaa nahkaa ja muita raaka-aineita 2000 markan arvosta ja valmistaa niistä jalkineet, niin jalkineiden arvo lisääntyy ainoastaan sillä määrällä, minkä suutari käytti niiden valmistamiseen yhteiskunnallisesti välttämätöntä työtä, raaka-aineiden arvo ei ole lainkaan kohonnut.

Työvoima tavarana

Edellä esitetyn arvoituksen ratkaisu sisältyy Marxin oppiin työvoimatavarasta.

Tarkastakaamme vielä pääoman yleistä kaavaa R—T—R'. Se on kokoonpantu kahdesta osasta: R—T, tavaran osto ja T—R', tavaran myynti. Tavaranvaihdon lakien

mukaan pitää R:n arvon olla yhtä suuri kuin T:n arvo ja T:n arvon yhtä suuri kuin R' (eli R+r:n) arvo. Se on mahdollista ainoastaan sillä ehdolla, että T:n arvo suurenee osto- ja myyntitoimitusten välisenä aikana. Jos markkinoilta olisi löydettävissä sellainen tavara, jonka käyttäminen loisi arvoa, niin että e.m. kaava olisi R—T—R' asemesta R—T . . . T+t . . . R', niin silloin lisäarvon salaisuus olisi ratkaistu.

Sellaisen tavaran kapitalisti todella löytää markkinoilta, se on työvoima.

"Työvoimalla eli työkyvyllä tarkoitamme kaikkia niitä ruumiillisia ja henkisiä kykyjä yhteensä, jotka ihmisellä on ruumiillisessa olemuksessaan, elävässä persoonallisuudessaan, ja jotka hän panee liikkeelle joka kerta, kun hän tuottaa jonkinlaisia käyttöarvoja." [1])

Työvoima, työkyky on se perusominaisuus, joka erottaa ihmisen eläimestä, ja se on aina ollut ja tulee aina olemaan ihmisellä, mutta tavaraksi työvoima muuttuu vasta kapitalistisen tuotantotavan aikana. Olemme jo tutustuneet alkuperäisen kasaantumisen yhteydessä niihin menetelmiin, joita käyttämällä miljoonilta pientuottajilta pakkoluovutettiin tuotantovälineet ja saatettiin heidät sellaiseen asemaan, ettei heille jäänyt muuta keinoa välttämättömien kulutustarvikkeiden hankkimiseksi kuin työvoimansa, ainoan omistamansa tavaran myyminen niille, joiden hallussa tuotantovälineet olivat.

Työvoima ilmaantui siten tavarana markkinoille, mutta sen edellytyksenä on ensiksikin työvoimatavaran omistajan täysin vapaa omistusoikeus tavaraansa. Työvoiman omistajan, palkkatyöläisen täytyy olla vapaa, hän ei saa olla orja eikä maaorja, vaan juridisesti vapaa henkilö, joka voi mielensä mukaan määrätä työvoimatavaransa käyttämisestä. Toiseksi hänen on oltava vapaa tuotantovälineistä, niin ettei hän voi harjoittaa itsenäistä tuotantoa, sillä jos hänellä olisi tuotantovälineitä ja välttämättömät elintarvikkeet, hän tuottaisi tavaroita ja myisi niitä markkinoilla eikä suostuisi myymään työvoimaansa.

Lisäksi on otettava huomioon, että hänen työvoimansa täytyy jäädä tavaraksi, ja sen vuoksi hän ei saa myydä sitä elinajakseen, vaan määrätyksi ajanjaksoksi, päiväksi, viikoksi, kuukaudeksi. Jos hän myisi sen elinajakseen, niin hän lakkaisi olemasta juridisesti vapaa, muuttuisi orjaksi, jolloin hänen työvoimansakin lakkaisi olemasta tavaraa. Tämä seikka kuvastuu myös eri maiden lainsäädännössä joko suoranaisina määräyksinä siitä, miten pitkäksi aikaa työvoimaa saa myydä ja ostaa tai sitten säädöksinä irtisanomisajan pituudesta, joka esim. meidän maassamme on tavallisesti kaksi viikkoa, t.s. meillä palkkatyöläinen myy työvoimansa kerrallaan kahdeksi viikoksi.

Tarkastelkaamme nyt hiukan lähemmin tätä merkillistä työvoimatavaraa.

Kuten kaikilla muillakin tavaroilla sillä on kaksi ominaisuutta, se on sekä käyttöarvo että arvo. Työvoimatavaran käyttöarvo on sen kyky luoda tavaroita, arvoja, mukaan lukien myös lisäarvo. Kapitalisti ostaa nimenomaan tämän työmiehen työkyvyn eikä itse työtä, kuten tavallisesti virheellisesti kuvitellaan. Tämä ero työkyvyn eli työvoiman ja työn välillä on hyvin tärkeä, sillä vasta saamalla sen selville Marxin onnistui lopullisesti selvittää lisäarvon tuottamisen salaisuus, johon kaikki häntä edeltäneet taloustieteilijät olivat kompastuneet.

Työvoimatavaran käyttöarvo todellistetaan siis työprosessissa. Kaikki muut tavarat häviävät tai ainakin menettävät käyttöarvonsa kulutettaessa, mutta työvoima kulu-

[1]) Marx: Pääoma, I osa, s. 179.

tettuna luo uusia arvoja. Siinä suhteessa työvoimatavara eroaa kaikista muista tavaroista.

Siirrymme käsittelemään työvoimatavaran arvoa. Mikä määrää sen suuruuden? Sen samoin kuin kaikkien muidenkin tavarain arvon määrää sen tuottamiseen ja siis myös uudelleen tuottamiseen tarvittava yhteiskunnallisesti välttämätön työaika. Olemme todenneet, että työvoima on sama kuin työmiehen työkyky. Se on olemassa ainoastaan niin kauan kuin työmieskin on olemassa, niin kauan kuin työmies saa elämänsä ylläpitämiseen välttämättömän määrän ravintoa, vaatteita y.m. kulutustarvikkeita. Noiden tarvikkeiden määrä riippuu kulloinkin k.o. maan ilmastollisista ja muista luonnonehdoista sekä historiallisesta ja sivistyksellisestä kehityksestä. Sen tähden ei noiden työläisen olemassaololle välttämättömien tarvikkeiden määrä ole muuttumaton, sillä "päinvastoin kuin oli laita muiden tavarain, sisältyy työvoiman arvon määräämiseen historiallinen ja moraalinen tekijä." [1])

Työläisen omien tarpeiden lisäksi täytyy työvoiman arvoa määriteltäessä ottaa huomioon myös hänen perheensä toimeentulolle välttämättömät tarvikkeet, sillä työmies ei ole kuolematon, mutta työvoiman tarve on jatkuva. Siksi työmiehen on pidettävä huoli seuraajiensa tuottamisesta, hänellä täytyy olla mahdollisuus elättää perheensä. Menot perheen ylläpitämiseen kuuluvat niin ollen myös työvoiman tuotantokustannuksiin, ja sitä tarkoitusta varten käytettyjen tarvikkeiden arvo sisältyy työvoiman arvoon.

Korostettakoon tässä vielä kerran, että työvoiman arvoa ei pidä käsittää miksikään vakinaiseksi suureeksi. Se

[1]) Marx: Pääoma, I osa, s. 182.

vaihtelee eri maissa ja eri aikoina, on erilainen eri ammateissa, nousee tai laskee sen mukaan kuin työläisten toimentulotarvikkeiden arvo muuttuu työn tuottavuuden muuttuessa. Mutta kulloinkin kysymyksessä olevassa maassa määrättynä aikana on sen suuruus varsin määrätty ja vakinainen.

Olemme tähän saakka puhuneet ainoastaan työvoiman arvosta, myöhemmin näemme, että aivan samoin kuin tavaran arvo esiintyy markkinoilla hinnan muodossa, aivan samoin työvoiman arvo saa markkinoilla hinnan muodon, jota nimitetään työpalkaksi. Tässä yhteydessä toteamme ainoastaan erään erikoispiirteen, joka erottaa työvoiman hinnan muiden tavaroiden hinnoista, nim. sen, että työmies saa työvoimatavarastaan säännöllisesti maksun vasta sen jälkeen, kun kapitalisti on kuluttanut sitä jonkin aikaa, esim. meillä tavallisesti viikon tai kaksi viikkoa. Työläinen antaa siis säännöllisesti luottoa kapitalistille, luovuttamalla tälle tavaransa velaksi.

Näiden yleisten huomautusten jälkeen voimme palata vielä hetkeksi tavaramarkkinoille, joilla kapitalisti ostaa rahoillaan kaikki tuotannossa tarvittavat ainekset, niiden joukossa myös työvoiman ja saa luonnollisesti täyden oikeuden noiden tavaroiden kuluttamiseen. Kapitalistin rahat ovat suorittaneet ensimmäisen osan kehäkierrostaan, muuttuneet tavaroiksi: raaka-aineiksi, apuaineiksi, työvälineiksi ja työvoimaksi. Mutta hän ei voi suoraan ryhtyä suorittamaan toimituksen toista puolta, muuttamaan ostamiaan tavaroita takaisin rahaksi, sillä siinä hän ei mitään voittaisi, vaan hänen on käytettävä ostamansa tavarat määrätyllä tavalla, saadakseen sitten niistä myydessään ei ainoastaan sijoittamaansa rahasummaa, vaan myös lisäarvoa.

Tarkoitusta varten on kapitalistin poistuttava ostamien-

sa tavarain kanssa meluisilta markkinoilta ja sulkeuduttava joksikin ajaksi aineellisen tuotannon pyhimmästä pyhimpään. "Entinen rahanomistaja kulkee etunenässä kapitalistina, työvoiman omistaja seuraa häntä hänen työläisenään, toinen merkitsevästi myhäillen ja toimintaintoisena, toinen arkana, vastustellen, niin kuin se, joka on vienyt oman nahkansa myytäväksi ja jolla nyt ei ole muuta odotettavaa kuin sen — parkitseminen." [1]

Arvonlisäysprosessi

Ennen kuin seuraamme kapitalistia ja työläistä tuotantolaitokseen, jossa lisäarvo syntyy, on ehkä paikallaan palauttaa mieliin eräitä jokaiselle työprosessille olennaisia peruspiirteitä, joista jo puhuimme tämän kirjan ensimmäisessä luvussa.

Työ on toimintaa, jossa ihminen kuluttaa työvoimaansa ja käyttäen hyväkseen luonnon lakeja, jotka hän yhteiskunnan kehittyessä oppii yhä paremmin tuntemaan, ottaa luonnosta kaiken, mitä toimeentullakseen tarvitsee. Tässä mielessä työ on inhimillisen yhteiskunnan olemassaolon ikuinen edellytys.

Tiedämme jo, että työprosessissa tarvitaan ihmisen työvoiman tarkoitusperäistä käyttämistä, työn esineitä ja työvälineitä. Kahta viimeksi mainittua, nim. työn esinettä ja työvälinettä Marx nimittää yhteiseltä nimeltä tuotantovälineiksi.

Kaikki edellälueteltu on olennaista työprosessille yleensä, tapahtuipa se minkälaisessa yhteiskunnassa tahansa. Mutta itse työ on historiallisen kehityksen eri aikakausina

[1] Marx: Pääoma, I osa, s. 187

järjestetty hyvin eri tavalla, ja sen vuoksi emme voi kapitalistisesta tuotannosta puhuessamme rajoittua ainoastaan näiden yleisten tunnusmerkkien luettelemiseen, vaan on meidän lähemmin tutustuttava niihin seikkoihin, jotka erottavat kapitalistisen työprosessin kaikista muista. Tärkeimmät niistä ovat seuraavat kaksi:

Työläinen työskentelee kapitalistin valvonnan alaisena ja työskentelee kapitalistin hyväksi, t.s. työn tuote on kapitalistin omaisuutta. Nämä erikoispiirteet johtuvat siitä, että kapitalisti on ostanut työvoimatavaran ja hänellä tavaravaihdon lakien mukaan on oikeus sen käyttämiseen. Sillä perusteella kapitalisti pakottaa työläisen työskentelemään tuotantovälineillä, jotka nekin kuuluvat kapitalistille.

Tuotantoprosessin alettua jalostaa työläinen koneiden tai työkalujen avulla työn esinettä valmistaen siitä määrätyn tuotteen. Tämä prosessi on sekä käyttöarvojen että arvojen tuotantoa, sillä vaikka työläinen ei olekaan itsenäinen tavarantuottaja, niin hän kuitenkin valmistaa kapitalistille tavaroita, joita tämä ei käytä omien tarpeittensa tyydyttämiseen, vaan myy ne markkinoilla.

Kuluttaen työtään konkreettisessa muodossa työläinen valmistaa määrätyn käyttöarvon, pöytiä, jalkineita, kirveitä. Mutta samalla hänen työnsä on abstraktista työtä, yhteiskunnallisesti välttämättömän työajan kuluttamista, ja siksi se luo myös arvoa.

Katsokaamme nyt, kuinka suureksi sen tuotteen arvo tulee, jonka kapitalisti valmistuttaa ostetulla työvoimalla ja tuotantovälineillä. Aluksi voimme tyytyä tutkimaan ainoastaan kapitalistin ja yhden työmiehen välisiä suhteita, pitäen kuitenkin koko ajan mielessä, että todellinen kapitalisti käyttää samaan aikaan suurta joukkoa työläisiä. Voimme ottaa esimerkiksi huonekalutehtaan laskeaksemme, miten suureksi siellä valmistetun pöydän arvo tu-

lee siinä tapauksessa, että kapitalisti on ostanut kaikki tuotantovälineet samoin kuin työvoimankin niiden täydestä arvosta. Todellisuudessa kapitalistit eivät lähimainkaan aina maksa työläiselle tämän työvoiman arvoa vastaavaa työpalkkaa, mutta koska marxilaisen käsityksen mukaan lisäarvo syntyy silloinkin, kun tavaranvaihdon lakeja tarkasti noudatetaan, niin on meidän nyt oletettava, että myös työvoimasta on maksettu sen täysi arvo.

Olettakaamme, että pöydän valmistamiseen käytetään lautoja ja vaneria, siis raaka-aineita 2600 markan arvosta, mikä vastaa 26 tuntia yhteiskunnallisesti välttämätöntä työtä, värejä, liimaa y.m. apuaineita 600 markan arvosta eli 6 tuntia yhteiskunnallisesti välttämätöntä työtä ja että työläinen kuluttaa koneita ja työvälineitä 400 markan arvosta, joka vastaa 4 tuntia yhteiskunnallisesti välttämätöntä työtä, siis yhteensä 3600 markan arvosta tuotantovälineitä.

Kaikki nämä tuotantovälineet ovat aikaisemmin kulutetun työn tuotteita, jo esineellistynyttä yhteiskunnallisesti välttämätöntä työtä. Arvoina niiden täytyy säilyä, vaikka ne luontaismuodossaan häviäisivätkin. Käyttäen tarkoituksenmukaisesti tuotantovälineitä työläinen valmistaa uuden käyttöarvon, joka laadullisesti eroaa noista tuotantovälineistä, pöytä on jotain muuta kuin ne laudat, joista se valmistettiin ja ne höylät y.m. työkalut, joilla se valmistettiin. Mutta niiden arvo ei kuitenkaan ole hävinnyt, vaan siirtynyt uuteen käyttöarvoon, tässä tapauksessa pöytään.

Puusepän konkreettinen työ, jonka tuloksena oli uusi käyttöarvo, säilytti tuotantovälineiden arvon siirtäen sen uuteen tuotteeseen. Mutta jos nuo tuotantovälineet olisi annettu esim. suutarille, niin niitä ei olisi käytetty tarkoituksenmukaisesti, tuloksena ei olisi ollut pöytä, ei ainakaan kunnollinen, joten tuotantovälineiden arvo olisi hävinnyt.

Samaan aikaan puusepän työ merkitsee uutta yhteiskunnallisesti välttämättömän työn kulutusta, uutta abstraktisen työn käyttämistä, ja siten hän liittää uutta arvoa tuotteeseen. Puuseppänä hän valmisti uuden käyttöarvon, pöydän, ihmisenä, joka kulutti jonkin määrän työtä yleensä, sen konkreettiseen muotoon katsomatta, hän loi määrätyn paljouden uutta arvoa.

Jos otaksumme, että työmiehen ja hänen perheensä ylläpitoon vuorokauden aikana välttämättömien elin- y.m. kulutushyödykkeiden tuottamiseen tarvitaan 4 tuntia yhteiskunnallisesti välttämätöntä työtä, mikä vastaa, sanokaamme 400 markkaa, niin hänen työvoimansa päiväarvo on silloin 400 markkaa, jonka kapitalisti hänelle tinkimättä suorittaa. Jos pöydän valmistaminen vie aikaa 4 tuntia, niin saamme sen arvoksi:

puutavaraa	2600	mk,	joka	vastaa	26	tuntia
apuaineita	600	„	„	„	6	„
työvälineiden kuluminen	400	„	„	„	4	„
työvoiman päiväarvo ...	400	„	„	„	4	„
pöydän arvo	4000	mk,	joka	vastaa	40	tuntia

Näin ollen neljän tunnin aikana valmistetun tuotteen arvo on yhtä suuri kuin sen pääoman arvo, jolla huonekalutehtailija oli ostanut tuotantovälineet ja työvoiman. Jos kysyntä ja tarjonta vastaavat toisiaan, joutuu hän myymään pöydän sen arvosta eli 4000 markasta, saaden siis ainoastaan takaisin alkuaan sijoittamansa pääoman. Mitään lisäarvoa ei niin ollen syntyisi, jos työmies todella voisi lopettaa työnsä silloin, kun hän on luonut työvoimansa arvoa vastaavan arvosumman, siis esimerkissämme neljän tunnin kuluttua.

Mutta kapitalisti onkin ostanut työvoiman koko päiväksi ja maksanut työmiehelle siitä sen täyden päiväarvon, joten kapitalistin mielestä työvoiman käyttäminen koko päivän aikana on hänen oikeutensa, aivan samoin kuin hän saa oikeuden käyttää hevosta, jonka hän vuokraa päiväksi. Se seikka, että työvoiman päivittäinen ylläpito maksaa ainoastaan 4 tunnin työtuotteeet, vaikka työvoima voi vaikuttaa, työmies voi työskennellä 8—16 tuntia, ja että sen päivän kuluessa luoma arvo on paljon suurempi kuin sen oma päiväarvo, ei vaikuta asiaan. Kapitalisti pitää kiinni käyttöoikeudestaan ostamaansa tavaraan ja pakottaa työmiehen työskentelemään edelleen, sanokaamme toiset 4 tuntia.

Työmiehelle annetaan toisen pöydän valmistamiseen tarvittavat raaka- ja apuaineet ja iltaan mennessä on jälleen pöytä valmis.

Kapitalistilla on kaksi pöytää, joiden yhteinen arvo on tietysti 8000 markkaa, sillä työläisen iltapäivällä suorittama työ liitti tuotteeseen saman uuden arvomäärän, 400 markkaa kuin aamupäivänkin työ. Mutta pöydät tulivat maksamaan kapitalistille vähemmän, nimittäin

puutavaraa	5200 mk
apuaineita	1200 „
työvälineiden kuluminen ..	800 „
työvoiman päiväarvo	400 „
kapitalistin menot	7600 mk

Myydessään tuotteensa markkinoilla niiden arvosta kapitalisti saa 8000 markkaa, joten voitoksi jää 400 markkaa. Tavaranvaihdon lakeja ei ole lainkaan rikottu, kapitalisti on maksanut kaikista ostamistaan tavaroista niiden täyttä arvoa vastaavan hinnan, mutta siitä huolimatta hän saa rahojensa kehäkierron jälkimmäisen osan päätyttyä

suuremman rahasumman kuin mitä aluksi sijoitti kiertokulkuun. Rahat ovat suorittaneet liikkeen R—T—R', ne ovat synnyttäneet lisäarvoa. Raha on muuttunut pääomaksi.

Kysymyksen ratkaisu on siis se, että työvoima kulutettuna luo uutta arvoa, joka on suurempi kuin työvoiman oma arvo, tai toisin sanoen, työvoiman arvo on pienempi kuin työläisen luoma uusi arvo. Työvoiman ylläpitämiseksi ja uusintamiseksi, t.s. työläisen ja hänen perheensä toimeentulolle välttämättömien hyödykkeiden tuottamiseksi riittää 2—3, korkeintaan 4 tunnin työ, mutta työläinen kykenee työskentelemään päivittäin paljon kauemmin, ja kapitalisti tuotantovälineiden omistajana pakottaa hänet siihen. Tämän lisätyöajan aikana luotu arvo on lisäarvoa, jonka kapitalisti anastaa korvauksetta itselleen. Sen tähden on työprosessi kapitalistisessa tuotantolaitoksessa aina samaan aikaan tavaran ja lisäarvon tuotantoprosessi.

Kaikkien väärinkäsitysten välttämiseksi sanottakoon jo tässä, että esimerkissämme suoritettu työpäivän jakaminen kahteen osaan, aamupäivän neljään tuntiin, joiden aikana työläinen tuotti työvoimansa päiväarvoa vastaavan arvosumman ja iltapäivän neljään tuntiin, joiden aikana hän loi lisäarvoa kapitalistille, on tehty vain asian ymmärtämisen helpottamiseksi. Yhtä hyvin voitaisiin jokaista työtuntia tai -minuuttia tarkastella samalta kannalta kahteen osaan jakaantuneena. Samoin on muistettava, että jos työmies kieltäytyisi työskentelemästä yli neljän tunnin tai jos kapitalisti ei haluaisi käyttää hänen työvoimaansa enempää kuin neljä tuntia, t.s. enempää kuin sen ajan, mikä esimerkissämme oletettiin tarvittavan työvoiman päiväarvoa vastaavan arvosumman luomiseen, niin silloin kapitalisti ei maksaisi hänelle työvoiman päiväarvoa (esimerkissä 400 mk) kokonaan, vaan ainoastaan

osan siitä, ehkä puolet (200 mk), joten kapitalisti saisi joka tapauksessa hänen työstään lisäarvoa. Näin todellisuudessa tapahtuukin hyvin usein esim. talouspulien aikana, jolloin työpäivän tai työviikon lyhentyessä palkkoja vastaavasti alennetaan.

Kapitalististen tuotantosuhteiden luonne

Nyt olemme ehtineet niin pitkälle kapitalistisen tuotantotavan tarkastelussa, että voimme lyhyesti luonnehtia ne erikoisuudet, jotka ovat ominaisia kapitalistisille tuotantosuhteille ja jotka erottavat ne aikaisemmin vallinneista tuotantosuhteista.

Jo aikaisemmin olemme nähneet, että kapitalismi on tavaratuotantojärjestelmä. Se eroaa yksinkertaisesta tavaratuotannosta paitsi siinä, että sen vallitessa melkein kaikki työn tuotteet muuttuvat tavaroiksi, ennen kaikkea siinä, että tavarat ovat pääoman tuotteita, että arvon ohella tuotetaan lisäarvoa. Tuotteiden muuttuminen tavaraksi on kapitalismin aikana siinä määrin vallitseva ilmiö, että työvoimakin muuttuu tavaraksi.

Työvoiman muuttuminen tavaraksi erottaa kapitalistisen tuotantotavan kaikista muista sitä edeltäneistä tuotantotavoista, joiden aikana palkkatyövoiman käyttö oli poikkeustapaus. Yksinkertaisen tavaratuotannon aikana työläinen oli itsenäinen tuottaja, tuotantovälineittensä omistaja, mutta kapitalismin aikana hänestä on tullut työvoimansa myyjä, palkkatyöläinen. Siitä on ollut seurauksena valtava laadullinen muutos tavaratalouden tuotantosuhteiden kehityksessä. Ne ovat muuttuneet sovittamattomiksi luokkavastakohdiksi palkkatyön ja pääoman välillä. "Pääoman suhde palkkatyöhön määrää tämän tuotantotavan koko luonteen", toteaa Marx.

Nuo luokkasuhteet ilmenevät ennen kaikkea lisäarvon tuotannossa, joka on kapitalistisen tuotannon välitön tavoite ja määräävä motiivi. Se on koko kapitalistisen tuotantotavan perusta. Kapitalisti omistaa tuotantovälineet. Työläisellä ei niitä ole. Sen johdosta muodostuvat uudet tuotantosuhteet, joiden vallitessa kapitalisti tuotantovälineiden omistajana saa tilaisuuden riistää työläisiä, joilla ei ole muuta mahdollisuutta välttämättömien hyödykkeiden hankkimiseen kuin työvoimansa myyminen kapitalistille.

Kapitalististen tuotantosuhteiden perustana on niin ollen tuotantovälineiden kapitalistinen omistus ja palkkatyön riisto, t.s. työläisten tuottaman lisäarvon anastaminen.

Kapitalististen tuotantosuhteiden vallitessa tuotantovälineet, joiden pitäisi olla ihmisen apuna tämän taistellessa luontoa vastaan, ovat työläistä vastassa itsenäisenä pääoman voimana, joka on hänelle vihamielinen, riistää ja orjuuttaa häntä. Kapitalismi kehittää tuotantovoimia suunnattomasti, mutta koska tuon kehityksen perustana on palkkatyöläisten riisto, lisäarvon tuottaminen, niin tuotantovoimien kehitys merkitsee samalla työväenluokan orjuuden lisääntymistä, työn ja pääoman välisten luokkavastakohtien syvenemistä.

Tulos on se, että kapitalistisen järjestelmän oleellisin piirre on kiihkeä taistelu palkkatyöväenluokan ja kapitalistiluokan, riistettyjen ja riistäjien välillä. Tätä taistelua, joka painaa leimansa kaikkien porvarillisten maiden yhteiskunnalliseen elämään, ei voi enempää kuin muitakaan kapitalistisen yhteiskunnan ilmiöitä ja sen talouden kehi-

tyslakeja käsittää, ellei tunneta kapitalismin sisintä ominaisuutta, lisäarvon tuotantoa ja sen anastamista kapitalistiluokan toimesta. Sen tähden Lenin nimittääkin lisäarvoteoriaa Marxin taloudellisten oppien kulmakiveksi.

Marx todisti, että pääoma ei ole mikään esine, vaan määrätty yhteiskunnallinen tuotantosuhde, jonka vallitessa toinen luokka on tuotantovälineiden omistaja, kun taas toinen luokka, joka ei niitä omista, on pakotettu myymään työvoimaansa tavarana tuotantovälineiden omistajille ja joutuu siten riistetyksi. Marx oli ensimmäinen, joka todisti tieteellisen pätevästi, etteivät tuotantovälineet, tehdasrakennukset, koneet, työkalut, raaka-aineet ja valmiit tuotteet ole sellaisenaan pääomaa, vaan että ne muuttuvat pääomaksi vasta määrätyissä yhteiskunnallisissa oloissa, jolloin niitä käytetään riiston välikappaleina, jolloin niiden avulla tuotetaan lisäarvoa, hän siis todisti, että pääoma on lisäarvoa tuottava arvo.

Tämän huomioonottaen ei ole mitään ihmeellistä siinä, että porvarillinen taloustiede pitää pääomana, kuten olemme jo todenneet, kaikkia tuotantovälineitä alkeellisista kivikirveistä lähtien ja yrittää todistella tuolla pääomalla sellaisenaan olevan se merkillinen ominaisuus, että se tuottaa tuloja yhteiskunnallisista tuotantosuhteista riippumatta. Samoin on porvarillinen taloustiede jo vuosikymmenien ajan yrittänyt kumota Marxin arvo- ja lisäarvoteoriaa ja kun se ei ole onnistunut, ovat sen uudemmat edustajat alkaneet selittää, ettei arvolla enempää kuin lisäarvolla ole mitään oleellista merkitystä taloustieteessä, vaan että ne voidaan kokonaan sivuuttaa. Tuskinpa tarvinnee etsiä selvempää todistetta Marxin arvoteorian paikkansapitävyydestä kuin se, että sen vastustajat ovat olleet pakotettuja heittämään tuon kansantaloustieteen keskeisimmän kysymyksen kokonaan syrjään.

Erilaisten tuotannontekijäin merkitys arvon lisäämisessä

Kapitalistiseen tuotantoon ottaa osaa erilaisia tekijöitä, kuten koneet, raaka-aineet ja työläinen. Niiden merkitys arvon ja lisäarvon muodostumisessa on erilainen. Tuotantovälineet, jotka kulutetaan tavaraa valmistettaessa, eivät kuitenkaan arvoina häviä, vaan niiden arvo siirtyy uuteen tuotteeseen työläisen konkreettisen, käyttöarvoja luovan työn ansiosta. Mutta valmistaessaan uuden tuotteen työläinen liittää samalla entiseen, tuotantovälineissä esineellistyneeseen työhön uutta työtä lisäten siten entiseen arvoon uutta arvoa, koska hänen työnsä on paitsi konkreettista, myös abstraktista, osa yhteiskunnallisesta työstä. Kuten jo tunnemme, muodostaa lisäarvo osan tuosta työprosessin aikana muodostuneesta uudesta arvosta.

Se pääoma, joka käytetään tuotantovälineiden ostamiseen, ei siis muutu työprosessin aikana määrällisesti. Jos esim. huonekalujen valmistusta harjoittava kapitalisti käyttää tuotantovälineiden ostamiseen 3600 markkaa, niin tuo arvomäärä esiintyy sellaisenaan valmiin pöydän arvossa. "Siis se pääomanosa", kirjoittaa Marx, "joka muuttuu tuotantovälineiksi, s.o. raaka-aineiksi, apuaineiksi ja työvälineiksi, ei tuotantoprosessissa muuta arvonsa suuruutta. Sanon sitä sen tähden konstantiksi, p y s y v ä k s i p ä ä o m a n o s a k s i eli lyhyemmin p y s y v ä k s i p ä ä o m a k s i.

Sitä vastoin pääoman työvoimaan kiinnitetty osa muuttaa tuotantoprosessissa arvoaan. Se uusintaa oman vastikkeensa ja tuottaa sitä paitsi ylijäämän, lisäarvon, joka taas voi vaihdella, olla suurempi tai pienempi. Tämä osa pääomaa muuttuu jatkuvasti pysyvästä suureesta vaihtelevaksi. Sanon sitä sen tähden v a i h t e l e v a k s i p ä ä o m a n o s a k s i eli lyhyemmin v a i h t e l e v a k s i p ä ä-

omaksi. Samat pääoman osat, jotka työprosessin kannalta katsoen jakaantuvat objektiivisiin ja subjektiivisiin tekijöihin, tuotantovälineisiin ja työvoimaan, jakaantuvat arvonlisäysprosessin kannalta katsoen pysyvään pääomaan ja vaihtelevaan pääomaan.' [1])

Pysyvän pääoman Marx merkitsee kirjaimella c (sanasta constant = pysyvä), vaihtelevan kirjaimella v (sanasta variable = vaihteleva) ja lisäarvon kirjaimella m (sanasta Mehrwert = lisäarvo).

Jako pysyvään ja vaihtelevaan pääomaan on erityisen tärkeä, koska ainoastaan sen avulla saadaan selville pääoman eri osien merkitys arvonlisäyksessä, se osoittaa, että ainoastaan työ on kaikkien arvojen lähde, rikkauden isä. Tämä jako paljastaa ne määrätyt yhteiskunnalliset suhteet, joiden vallitessa arvo ja lisäarvo syntyvät. Helposti ymmärrettävistä syistä porvarillinen kansantaloustiede tuntee ainoastaan pääoman jakaantumisen kiinteään ja liikkuvaan, siis jaon, joka kuvastaa sijoitetun pääoman eri osien kiertoajan erilaisuutta. Tämä johtuu käsityksestä, että koko pääoma tuottaa voittoa, olipa se sijoitettu tuotantovälineiden tai työvoiman ostamiseen.

Marxilainen taloustiede kumoaa perusteellisesti sellaisen käsityksen todistaessaan, että ainoastaan kapitalistisissa tuotantolaitoksissa työskentelevien palkkatyöläisten työ luo uutta arvoa. Samalla se pystyy myös todistamaan, kuinka paljon se sitä luo.

Alkuaan sijoitettu pääoma, jonka merkitsemme kirjaimella C, on yhtä kuin c+v (pysyvä pääoma ynnä vaihteleva pääoma). Tuotantoprosessissa tuohon summaan tulee lisäksi lisäarvo m, joten C muuttuu C', ja siten C' = c+v+m. Tai jos haluamme esittää asian luvuilla ja oletamme jo aikaisemmin käyttämämme esimerkin mukaan alku-

[1]) Marx: Pääoma, I osa, s. 216.

peräisen pääoman 7600 markan suuruiseksi, joka jakaantui seuraavasti: c7200+v400, niin tuotantoprosessin lopussa jakaantui kokonaispääoma C'8000 = c7200+v400 +m400. Siis tästä 8000 markan pääomasta 7200 markkaa on ainoastaan tuotantovälineistä sellaisenaan siirtynyttä arvoa, kun taas loppu, 800 markkaa eli v+m edustaa uutta arvoa.

Näin ollen ei pysyvän pääoman suuruudella ole mitään välitöntä vaikutusta lisäarvon suuruuteen. Tietysti tuotantovälineet ovat välttämättömät, ilman niitä ei tuotantoa voi harjoittaa eikä siis lisäarvoakaan voi syntyä, mutta se seikka, kuinka paljon tuotantovälineiden ostamiseen pääomaa käytetään, ei vaikuta lisäarvon määrään. Sen huomaamme helposti, jos muutamme käyttämässämme esimerkissä pysyvän pääoman 7200 markasta vaikka 9200 markaksi. Kahden pöydän yhteinen arvo tosin kohoaa 10 000 markaksi, mutta kapitalistin anastama lisäarvo jää entiseksi, 400 markaksi. Sen vuoksi voimmekin lisäarvon tuotantoa ja työläisten riiston suuruutta tutkiessamme jättää kokonaan huomioon ottamatta pysyvän pääoman ja verrata ainoastaan lisäarvon suuruutta vaihtelevaan pääomaan, t.s. lisäarvo on jaettava vaihtelevalla pääomalla eli $\frac{m}{v}$. Esimerkissämme puuseppä tuotti päivän kuluessa uutta arvoa 800 markkaa, josta 400 markkaa korvaa hänelle työpalkan muodossa maksetun työvoiman arvon ja 400 markkaa on lisäarvoa. Jos nyt jaamme lisäarvon vaihtelevalla pääomalla, niin saamme niiden väliseksi suhteeksi 100 % (1:1), sillä

$$\frac{400 \times 100}{400} = 100\ \%.$$

Tätä lisäarvon suhdetta vaihtelevaan pääomaan nimitetään lisäarvon suhdeluvuksi. Mitä ankaram-

paa on työläisten riisto, sitä korkeampi on lisäarvon suhdeluku. Vain harvoissa tapauksissa julkaistaan virallisissa tilastoissa tarvittavia tietoja lisäarvon suhdeluvun laskemiseksi. Voimme kuitenkin esimerkin vuoksi mainita tässä eräitä lisäarvon suhdelukuja eri ajoilta ja esi maista: ensiksi Marxin suorittama laskelma eräästä Manchesterin kehräämöstä, jossa lisäarvon suhdeluku oli vähän yli 153 %, ja toiseksi hänen laskelmansa eräältä englantilaiselta suurtilalta, jossa se oli yli 100 %.

Venäjän kapitalistinen teollisuus valmisti v. 1913 tavaroita yhteensä 5621 miljoonan ruplan arvosta. Menot pysyvään pääomaan olivat 3664 miljoonaa ruplaa. Kun se vähennetään tavaroiden kokonaisarvosta, jää uuden arvon osalle 1957 miljoonaa ruplaa. Tästä uudesta arvosta meni 983 miljoonaa ruplaa työläisten ja toimihenkilöiden palkkoihin, joten lisäarvon määrä oli 974 miljoonaa ruplaa. Lisäarvon suhdeluku saadaan jakamalla lisäarvo vaihtelevalla pääomalla $\left(\frac{m}{v}\right)$ eli

$$\frac{974\,000\,000 \times 100}{983\,000\,000} = 99{,}08\ \%.$$

USA:ssa oli teollisuustavarain tuotanto v. 1929 70 435 miljoonaa dollaria. Pysyvän pääoman menot olivat 41 150 miljoonaa ja palkkamenot 11 621 miljoonaa. Niin ollen oli vuoden aikana tuotettu lisäarvo 17 664 miljoonaa dollaria. Kun se jaetaan vaihtelevalla pääomalla (työpalkkojen summalla) niin saamme lisäarvon suhdeluvuksi 152 %.

Omasta maastamme olemme suorittaneet laskelmia kolmen joukkokulutushyöhykkeitä valmistavan tehtaan lisäarvon suhdeluvun selville saamiseksi v. 1946 ja tulos oli se, että lisäarvon suhdeluku ensimmäisessä tehtaassa oli 102,4 % ,toisessa 156,9 % ja kolmannessa 293,7 %. Ilmeisesti kolmas tehdas ei edusta keskitasoa, vaikka noin korkea lisäarvon suhdeluku ei maamme teollisuudessa ole suinkaan harvinainen.

Huomautettakoon tässä kaikkien väärinkäsitysten välttämiseksi aivan lyhyesti, että työläisiltä riistetty lisäarvo ei suinkaan jää kokonaan teollisuuskapitalisteille, vaan että he joutuvat luovuttamaan siitä osan veroina valtiolle ja muille julkisille yhdyskunnille, jotka huolehtivat ennen kaikkea kapitalistiluokalle tärkeiden yleisten tehtävien suorittamisesta (riistettyjen kurissapitäminen, kapitalistien omaisuuden suojelu, uusien riistoalueiden hankkiminen j.n.e.) sekä toisille kapitalisteille kauppavoiton, lainapääoman korkojen yms. muodossa samoin kuin maanomistajille maakorkona.

Lisäarvon suhdeluku ilmaisee myös työpäivän jakaantumisen siihen osaan, jonka aikana työläinen uusintaa työvoimansa arvon (tuottaa työpalkkaansa vastaavan arvosumman) ja jota Marx nimittää *välttämättömäksi työajaksi*, ja siihen osaan, jonka aikana työläinen tuottaa lisäarvoa kapitalistille ja jota Marx nimittää *lisätyöajaksi*. Edellisen aikana suoritettua työtä nimitetään vastaavasti välttämättömäksi ja jälkimmäisen aikana suoritettua lisätyöksi. Lisätyöaikana valmistettu tuote on *lisätuote*. Lisäarvon suhde vaihtelevaan pääomaan ilmaisee työläisten riiston asteen välillisesti, rahassa ilmaistuna, mutta se voidaan muuntaa kaavaksi, jossa riiston aste käy välittömästi selville, sillä

$$\frac{m}{v} = \frac{\text{lisätyöaika}}{\text{välttämätön työaika}} = \frac{\text{lisätyö}}{\text{välttämätön työ}}$$

Jos tarkastelemme edellä mainittuja lisäarvon suhdelukuja, niin huomaamme, että Englannin kutomotyöläinen työskenteli Marxin aikana vajaan 4 tuntia tuottaakseen työpalkkaansa vastaavan arvosumman (välttämätön työaika) ja yli kuusi tuntia tuottaakseen lisäarvoa kapitalis-

tille. Venäjällä v. 1913 oli välttämätön työaika suunnilleen lisätyöajan pituinen, siis suunnilleen 5 tuntia, koska kokonaistyöpäivä oli vähän yli 10 tuntia. USA:ssa oli työpäivä v. 1929 keskimäärin 8-tuntinen ja siitä ajasta työläiset työskentelivät työpalkkansa korvaamiseksi vähän yli 3 tuntia ja lähes 5 tuntia tuottaakseen lisäarvoa, jonka kapitalistit korvauksetta anastivat. Suomessa v. 1946 esimerkkinä mainituissa tehtaissa jakaantui työpäivä siten, että ensimmäisessä tehtaassa välttämätön työaika oli 4 tuntia ja lisätyöaika samoin, toisessa välttämätön työaika 3 tuntia ja lisätyöaika 5 tuntia ja kolmannessa tehtaassa vastaavasti välttämätön työaika noin 2 tuntia ja lisätyöaika n. 6 tuntia.

Kapitalistista yrittäjää kiinnostaa sekä lisäarvon absoluuttinen määrä että sen suhteellinen suuruus, ja sen tähden hän pyrkii jatkuvasti molempia lisäämään riistoa tehostamalla. Pääoma ei tosin ole keksinyt riistoa eikä lisätyötä, sillä aina ja kaikkialla, missä tuotantovälineiden omistus on ollut jonkin yhteiskuntaluokan monopolina, on ollut riistoa. Niin oli asianlaita orjanomistusjärjestelmän ja feodalismin vallitessa. Mutta kaikesta ankaruudestaan ja säälimättömistä muodoistaan huolimatta oli riistolla, lisätyön puristamisella silloin määrätyt rajansa, sillä luontaistalouden aikana ei rikkauksien kokoaminen ole taloudellisen toiminnan perusmotiivi, vaan tarpeiden tyydytys. Kuluttivatpa orjanomistajat ja feodaaliherrat kuinka paljon tahansa, niin kuitenkin heidän kulutuksensa oli rajoitettua, joten myös lisätyön riisto pysyi tavallisesti määrätyissä puitteissa.

Kapitalistisen tuotantotavan valtaanpäästyä kaikki sellaiset rajoitukset häviävät, lisätyön anastaminen muuttuu rajattomaksi. Jokainen kapitalisti on pakotettu tehostamaan jatkuvasti riistoa, tuottamaan yhä enemmän lisäarvoa voidakseen laajentaa tuotantoa, koska ainoastaan siten hän voi selviytyä voittajana kapitalistien välisessä kilpailussa.

Työntekijäin riisto kapitalistisen tuotantotavan aikana tapahtuu paljon verhotummassa muodossa kuin orjanomistusjärjestelmän tai feodalismin vallitessa, sillä muodollisesti kapitalisti ja palkkatyöläinen ovat tasa-arvoisia tavaranomistajia. Juridisesti saa työläinen täysin vapaasti päättää, millä ehdoilla hän suostuu myymään työvoimansa, mutta todellisuudessa hän on täysin riippuvainen kapitalistista, hänen on pakko se myydä nälkäkuolemaa välttääkseen. Emme nyt tässä ota lainkaan huomioon sellaisia varsin yleisiä ilmiöitä, jolloin työläisen muodollinenkin vapaus rajoitetaan monenlaisilla lakisäädöksillä tai sitten poliisimielivallan avulla.

Lisäarvon kaksi tuottamistapaa

Kapitalismille on luonteenominaista kaksi tapaa lisäarvon tuottamiseksi ja siten myös työläisten riiston tehostamiseksi.

Toinen noista tavoista on absoluuttisen lisäarvon tuotanto, joka tapahtuu siten, että kokonaistyöpäivää jatketaan välttämättömän työajan pysyessä muuttumattomana. Oletamme, että välttämätön työaika on 4 tuntia, t.s. että työläinen ehtii neljässä tunnissa tuottaa oman ja perheensä toimeentuloon riittävän arvomäärän. Jos työpäivä rajoittuisi tuohon 4 tuntiin, niin silloin ei mitään lisäarvoa syntyisi. Sen vuoksi kapitalisti pyrkii jatkamaan työpäivää tuon 4 tunnin yli niin monella tunnilla kuin mahdollista. Mitä pitemmäksi työpäivä tulee, sitä suuremmaksi muodostuu lisäarvo. Tämä tapa lisäarvon

tuotannon laajentamiseksi on ominaista kapitalistiselle tuotantotavalle yleensä, mutta erikoisesti sen alkuvaiheille.

Miten työpäivän pitentäminen vaikuttaa lisäarvon tuotantoon, näkyy seuraavista kaavoista:

$$\text{I.} \quad \left| \frac{\text{6 tuntia}}{\text{välttämätön työaika}} \right| \frac{\text{1 t.}}{\text{l.-t.}} \left| \frac{m}{v} \right. = 16\,^2/_3\ \%.$$

$$\text{II.} \quad \left| \frac{\text{6 tuntia}}{\text{välttämätön työaika}} \right| \frac{\text{3 tuntia}}{\text{lisätyöaika}} \left| \frac{m}{v} \right. = 50\ \%.$$

$$\text{III.} \quad \left| \frac{\text{6 tuntia}}{\text{välttämätön työaika}} \right| \frac{\text{6 tuntia}}{\text{lisätyöaika}} \left| \frac{m}{v} \right. = 100\ \%.$$

Miten paljon työaikaa voidaan jatkaa välttämättömän työajan yli, se ratkaistaan työväenluokan ja kapitalistien välisellä taistelulla, kuitenkin niin, että työpäivällä on ylimmäisrajansa, jota pitemmäksi sitä ei voi jatkaa, olivatpa voimasuhteet tuossa taistelussa minkälaiset tahansa, kuten myöhemmin tulemme näkemään.

Sen tähden saavutetaan ennemmin tai myöhemmin raja, jonka yli työpäivää ei voi enää pidentää. Mutta kapitalistit eivät suinkaan tyydy jo saavutettuun lisäarvon suhdelukuun, vaan pyrkivät edelleenkin sitä lisäämään. Kun he eivät voi jatkaa lisätyöaikaa pidentämällä kokonaistyöpäivää, pääsevät he samaan tulokseen lyhentämällä välttämätöntä työaikaa kokonaistyöpäivän jäädessä entisen pituiseksi. Jos oletamme, että työpäivä on 12 tuntinen ja se jakautuu täsmälleen kahteen osaan, niin että välttämätön työaika on 6 tuntia ja lisätyöaika niin ikään 6 tuntia, eikä kapitalisti voi syystä tai toisesta sillä hetkellä jatkaa työpäivää, niin hänellä on kuitenkin mahdollisuus saada lisätyöaika ja siten myös lisäarvo suurenemaan lyhentämällä välttämätöntä työaikaa esim. 4 tunniksi. Tällöin lisäarvon suhdeluku, joka aikaisemmin oli 100 %, kohoaa 200 %:in. Se ilmenee havainnollisesti seuraavasta:

$$\text{I.} \quad \left| \frac{\text{6 tuntia}}{\text{välttämätön työaika}} \right| \frac{\text{6 tuntia}}{\text{lisätyöaika}} \left| \frac{m}{v} \right. = 100\ \%.$$

$$\text{II.} \quad \left| \frac{\text{4 tuntia}}{\text{välttäm. t aika}} \right| \frac{\text{8 tuntia}}{\text{lisätyöaika}} \left| \frac{m}{v} \right. = 200\ \%.$$

Tällä tavalla tuotettua lisäarvoa nimittää Marx suhteelliseksi lisäarvoksi. Kapitalisteilla on kaksi keinoa suhteellisen lisäarvon tuottamiseksi. Yksinkertaisin ja hyvin laajasti käytetty on palkkojen, t.s. työvoiman hinnan, pudottaminen työvoiman arvoa alemmaksi, jolloin välttämätön työaika vastaavasti lyhenee. Mutta niin edullinen kuin tämä keino onkin kapitalisteille, niin sittenkään se ei yksin riitä, sillä ensiksikin työvoiman hintaa ei voi loputtomiin alentaa, koska siitä seuraisi työläisten nälkiintyminen ja työkyvyn menetys, ja toiseksi työläisten taistelu asettaa normaaliaikoina pian esteen sellaisten pyrkimysten tielle. Poikkeusaikoina, esim. vv. 1929—33 pulan aikana, jolloin työläisten vastustuskyky on saatu taloudellisin ja poliittisin menetelmin väliaikaisesti lamaantumaan, voivat kapitalistit muutamien vuosien aikana hankkia suhteellista lisäarvoa tällaisella keinolla, mutta heti, kun voimasuhteet muuttuvat, pakottavat työläiset järjestöjensä avulla yrittäjät maksamaan jälleen ainakin suunnilleen työvoiman arvoa vastaavaa palkkaa.

Toinen, kaikissa oloissa tuloksellinen keino on työvoiman arvon alentaminen, jolloin välttämätön työaika ilman muuta lyhenee ja lisätyöaika jatkuu. Miten työvoiman arvoa voidaan alentaa?

Työvoiman arvon suuruuden määrää niiden kulutustarvikkeiden arvo, jotka ovat välttämättömiä työläisen ja hänen perheensä ylläpitämiseksi. Jos on olemassa keino alentaa näiden työläisille välttämättömien kulutustarvikkeiden arvoa, niin silloin alenee myös työvoiman arvo, ja välttä-

mätön työaika lyhenee. Tällainen keino onkin olemassa. Työläisen kuluttamien tavaroiden arvoa voidaan alentaa, jos saadaan lyhenemään niiden tuottamiseen yhteiskunnallisesti välttämätön työaika, ja se saavutetaan lisäämällä työn tuottavuutta eli tuotantovoimaa niillä aloilla, joilla noita tavaroita valmistetaan.

Työn tuottavuuden kohoamisella tarkoitetaan sellaisia muutoksia työprosessissa, joiden johdosta k.o. tavaran valmistamiseen yhteiskunnallisesti välttämätön työaika lyhenee, niin että esim. jalkinetehtaassa kunkin jalkineparin valmistamiseen tarvitaan entisen 8 tunnin asemesta 4 tuntia. Jos vastaava lyhennys tapahtuu myös jalkineteollisuudelle raaka-aineita ja muita tuotantovälineitä valmistavilla aloilla, niin silloin jokaiseen jalkineparii sisältyy vain puolet entisestä yhteiskunnallisesti välttämättömästä työstä, ja vastaavasti jalkineparin arvo on puolet entisestä. Jos tällainen työn tuottavuuden kohoaminen tapahtuu monilla työläisten käyttämiä kulutustarvikkeita valmistavilla aloilla tai vaikka yhdelläkin sellaisella alalla, jonka valmistamien tuotteiden ostamiseen menee merkittävä osa työläisten palkasta, on siitä seurauksena työvoiman arvon aleneminen ja välttämättömän työajan lyheneminen.

Suhteellisen lisäarvon tuottaminen on niin ollen mahdollista ainoastaan lisäämällä jatkuvasti työn tuottavuutta, parantamalla tekniikkaa, ottamalla käytäntöön uusia koneita, työkaluja ja raaka-aineita sekä suorittamalla uudistuksia työn järjestelyssä ja työmenetelmissä. Sen sijaan, että absoluuttisen lisäarvon tuotanto on sidottu ainoastaan työpäivän jatkamiseen, suhteellisen lisäarvon tuotannon edellytyksenä on yhtämittainen vallankumous työvälineissä ja työmenetelmissä.

Olisi kuitenkin erehdys ajatella, että kapitalistit tietoisesti pyrkisivät työvoiman arvon alentamiseen lyhentääkseen välttämätöntä työaikaa ja lisätäkseen siten anastamansa lisäarvon määrää. Kaukana siitä. Kapitalistisen tuotantotavan aikana talouselämää hallitsevat luonnonvoiman tavoin, ihmisten tahdosta riippumatta toimivat lait, ennen kaikkea jo aikaisemmin mainittu arvolaki. Se hallitsee myös suhteellisen lisäarvon tuotantoa. Asia selviää parhaiten esimerkin valossa.

Olettakaamme, että määrätyn tavaran, vaikkapa polkupyörän, valmistaminen vaatii 24 työtuntia keskimääräistä työtä ja että työläinen (tai työläiset, se on tässä tapauksessa sama) luo tuona aikana 2000 markkaa uutta arvoa. Jonkin yksityisen tehtailijan onnistuu nyt kohottaa työn tuottavuutta uuden koneen käytäntöönottamisen avulla kaksinkertaiseksi, niin että polkupyörä tuossa tehtaassa valmistuu 12 tunnissa. Silloin jokaiseen pyörään sisältyy ainoastaan 1000 markkaa uutta arvoa, joten k.o. tehtaan polkupyörien yksilöllinen arvo on 1000 markkaa pienempi kuin polkupyörien yhteiskunnallinen arvo, jos oletamme että raaka-aineiden ja muiden tuotantovälineiden arvo pysyy entisenä, sanokaamme vaikka 10 000 markan suuruisena.

Tavarain hinnan markkinoilla määrää kuitenkin niiden yhteiskunnallinen arvo, joka tässä tapauksessa on 12 000 markkaa. Näin ollen saa k.o. kapitalisti jokaisesta myymästään polkupyörästä ylimääräistä lisäarvoa 1000 markkaa tai ainakin useita satoja markkoja siinäkin tapauksessa, että hän myy tavaransa alle arvon, syrjäyttääkseen kilpailijansa.

Tätä ylimääräistä lisäarvoa saa neuvokas kapitalisti niin kauan, kunnes toisetkin kapitalistit tuolla alalla ovat ottaneet työn tuottavuutta kohottavan keksinnön käytäntöön. Luonnollisesti kaikki kapitalistit koettavat saada yli-

määräistä lisäarvoa ja pyrkivät kohottamaan työn tuottavuutta joko saman keksinnön tai jonkin muun uudistuksen avulla. Kun se onnistuu k.o. alalla toimivien kapitalistien enemmistölle, silloin tavaran yhteiskunnallinen arvo laskee, polkupyörästä ei makseta enää muuta kuin 11 000 markkaa ja ylimääräisen lisäarvon tulo lakkaa. Tosin ainoastaan väliaikaisesti, sillä hyvin pian taas joku tuon alan kapitalisti suorittaa parannuksia tehtaassaan, lisää työn tuottavuutta, alentaa tavaroittensa yksilöllistä arvoa ja alkaa saada ylimääräistä lisäarvoa. Näin kunkin yksityisen kapitalistin pyrkimys saada ylimääräistä lisäarvoa tuotantomenetelmiä parantamalla johtaa yhteiskunnallisen työn tuottavuuden kohoamiseen ja ajan mittaan tavaroiden arvon alenemiseen.

Silloin kun tällainen kehitys tapahtuu työläisten kulutustarvikkeita valmistavilla aloilla, alenee työvoiman arvo ja lyhenee välttämätön työaika. Sama vaikutus on työn tuottavuuden kohoamisella myös raaka-aineita ja työvälineitä valmistavilla aloilla, sikäli kuin niiden tuotteita käytetään e.m. kulutustarviketeollisuudessa.

On selvää, että tämä kehitys on edullista koko kapitalistiluokalle, sillä se johtaa työvoiman arvon alenemiseen koko yhteiskunnassa, lyhentää välttämätöntä työaikaa kaikilla teollisuusaloilla ja lisää vastaavasti lisätyöaikaa sekä lisäarvoa, samoin kuin lisäarvon suhdelukua. Mitä pitemmälle tämä kehitys menee, sitä suurempi osa työläisen luomasta uudesta arvosta joutuu kapitalistille.

Kaikesta edellä sanotusta on ilmennyt, että työn tuottavuuden kohottamisen tarkoituksena ei suinkaan ole työpäivän lyhentäminen eikä työläisen työn helpottaminen, kuten monasti uskotellaan, vaan päinvastoin sen seurauksena on riiston voimistuminen. Mutta siitä huolimatta kapitalistien pyrkimys työn tuottavuuden kohottamiseen lisä-

arvon tuotannon laajentamiseksi on yhteiskunnalliselta kannalta edistyksellinen ilmiö, koska se aiheuttaa jatkuvan kehityksen työvälineiden ja työmenetelmien alalla ja luo siten aineellisia edellytyksiä korkeammalla tasolla olevalle tuotantotavalle, sosialismille, ja kärjistäessään työläisten riiston lisääntymisen johdosta vastakohtaa pääoman ja palkkatyön välillä jouduttaa myös sen yhteiskunnallisten edellytysten muodostumista.

Lopuksi muutama sana t y ö n v o i m a p e r ä i s y y d e n e l i i n t e n s i i v i s y y d e n kohoamisesta. Työn voimaperäisyys ja työn tuottavuus ovat kaksi eri asiaa. Työn tuottavuuden kohoamisesta on kysymys silloin, kun samalla työvoiman kulutuksella tuotetaan enemmän tavaroita, esim. valmistetaan 24 tunnissa 2 polkupyörää entisen yhden asemesta ottamalla käytäntöön entistä parempia koneita, työmenetelmiä tai raaka-aineita. Työn voimaperäisyys eli intensiivisyys sen sijaan kohoaa silloin kun valmistettujen tavarain määrä lisääntyy työvoiman kulutusta lisäämällä, niin että työläistä pakotetaan käyttämään enemmän energiaa samassa ajassa työvälineiden ja työmenetelmien pysyessä entisinä. Palataksemme esimerkkiimme työläinen pakotetaan siis valmistamaan 24 tunnissa 2 polkupyörää samanlaisista raaka-aineista, samanlaisilla koneilla ja työmenetelmillä, kuin hän ennen valmisti yhden pyörän.

Työn voimaperäisyyden kohotessa ja työpalkan samalla jäädessä entiselleen, kuten tavallisesti käy, kapitalisti maksaa työläisen työvoimasta todellisuudessa sen arvoa paljon vähemmän, koska lisääntynyt voimankulutus vaatii suurempia kustannuksia työvoiman uusintamiseksi. Sen tähden on työn voimaperäisyyden kohottaminen luokiteltava niihin menetelmiin, joiden avulla tuotetaan absoluuttista lisäarvoa, vaikka se tosin kulutustarvikkeita valmis-

tavilla aloilla toimeenpantuna lyhentää välttämätöntä työaikaa ja siten näennäisesti aiheuttaa saman seurauksen kuin työn tuottavuuden kohoaminen. Mutta vain näennäisesti, sillä itse asiassa työn voimaperäisyyden kohottaminen merkitsee työläisille samaa kuin työpäivän pitentäminen, siis työvoiman kulutuksen lisääntymistä, ja sen seuraukset ovat aivan yhtä turmiolliset työläisen ruumiilliselle ja henkiselle olemukselle. Tätä keinoa absoluuttisen lisäarvon tuottamiseksi käytetään erikoisen laajasti kaikissa porvarillisissa maissa monopolikapitalismin kaudella. Tuotannon rationalisointi on melkein poikkeuksetta suunnattu työn voimaperäisyyden kohottamiseen, sen perustarkoitus on tavallisesti pakottaa työläiset käyttämään enemmän energiaa samassa ajassa, valmistamaan kaksin- ja kolminkertainen määrä tavaroita entisillä tai ainoastaan hiukan parannetuilla tuotantovälineillä ja tuottamaan siten entistä enemmän lisäarvoa kapitalisteille.

Kapitalistisen tuotannon kolme kehitysvaihetta

Pyrkiessään laajentamaan suhteellisen lisäarvon tuotantoa ovat kapitalistit kehittäneet tuotantovoimia ja suorittaneet siten perinpohjaisen vallankumouksen koko yhteiskunnallisessa tuotannossa. Kapitalistisen tuotantotavan historiallinen kehitys voidaan työn tuottavuuden kohoamista silmällä pitäen jakaa kolmeen pääjaksoon, nim. 1) yksinkertaisen yhteistoiminnan kausi, 2) työnjaon ja manufaktuurituotannon aika ja 3) koneellisen suurteollisuuden aika.

Kahden ensiksi mainitun kehitysvaiheen luonteeseen olemme jo tutustuneet, sen tähden tyydymme nyt ainoastaan lyhyesti toteamaan, että aluksi kapitalistinen tuotanto eroaa käsityötuotannosta ainoastaan määrällisesti. Saman kapitalistin käskyvallan alaisena työskentelevien työläisten lukumäärä on paljon suurempi kuin käsityöläismestarin apulaisten luku ja vastaavasti kapitalistinen yrittäjä tuottaa enemmän tavaroita ja saa enemmän voittoa. Mutta jo tämä yksinkertainen yhteistoiminta synnyttää uuden tuotantovoiman, vähentää tavarayksikköä kohti tulevia tuotantokustannuksia ja alentaa tavaroiden arvoa helpottaen siten kapitalistien kilpailua pientuottajien kanssa ja jouduttaen viimeksimainittujen asteettaista syrjäyttämistä.

Kapitalistinen yksinkertainen yhteistoiminta jättää aluksi työprosessin entiselleen, entiset käsityöläiset, jotka ovat joutuneet täydellisesti riippuvaisiksi kapitalistisista kustantajista, työskentelevät pitkän aikaa samanlaisilla työvälineillä kuin aikaisemminkin, vieläpä usein kotonaan pienissä työhuoneissa. Ainoa ero on se, että työ tapahtuu kapitalistin johdolla ja hänen hyväkseen. Mutta sitä mukaa kun uusia pääomia kerääntyy ja työläisten riippuvaisuus kapitalisteista lisääntyy, aletaan tuotanto keskittää kapitalistien suuriin verstaisiin, manufaktuureihin, joka taas puolestaan johtaa tuotannon sisäiseen työnjakoon. Työnjako, joka toimeenpantiin manufaktuureissa, merkitsi valtavaa kehitystä työn tuottavuudessa, vaikkakin tuotannon perustana oli edelleen käsityö.

Mutta manufaktuureissa suoritettu työnjako, joka perustui käsityöhön, ei kuitenkaan kyennyt lopullisesti tyydyttämään kapitalistien pyrkimystä työn tuottavuuden kohottamiseen ja lisäarvon suhdeluvun suurentamiseen. Vaikka työnjako lisäsi huomattavasti työläisten riippuvaisuutta kapitalistisesta yrittäjästä, niin sittenkään ei työläisiä saatu täydellisesti alistetuiksi, sillä manufaktuurien osatyökin vaati määrättyä taitavuutta ja kokemusta, eikä työläinen niin ollen ollut joka hetki korvattavissa toisella. Sen tähden ei työpäivää saatu koko manufaktuurikaudella

niin pitkäksi, eikä palkkoja niin alhaisiksi, että se olisi tyydyttänyt kapitalisteja. Käsityön säilyminen tuotannon perustana asetti lisäksi varsin ahtaat rajat työn tuottavuuden kohottamiselle teknillisessäkin suhteessa, sillä taitavinkin osatyöläinen oli vain ihminen eikä voinut lisätä liikkeittensä nopeutta rajattomiin.

Nämä esteet työn tuottavuuden rajattoman kehittymisen tieltä poisti koneteollisuuden käytäntöönotulo, jolle manufaktuurituotanto oli luonut edellytykset kehittämällä työnjakoa, erikoistamalla työvälineitä ja kasvattamalla riittävän laajan ammattityöläisten joukon koneiden rakentajiksi.

Teollinen vallankumous, t.s. siirtyminen koneelliseen suurtuotantoon, alkoi ensin Englannissa 1700-luvun puolivälistä lähtien ja muissa maissa sen jälkeen, esim. meillä varsinaisesti 1800-luvun jälkipuoliskolla. Koneiden käyttö on kuitenkin paljon vanhempaa, se juontaa juurensa aina vanhan ajan sivistysvaltioihin, joissa jo tunnettiin ja käytettiin vesimyllyjä, pumppuja y.m. mekaanisia laitteita. Keskiajalla ilmaantuivat sellaiset koneet kuin tuulimyllyt, automaattiset kellot, painokoneet, j.n.e. Aivan manufaktuurikauden alussa käytettiin koneita malminlouhinnassa, veden pumppaamiseen kaivoksista y.m. töissä. Mutta koneilla oli tällöin vielä aivan vähäinen merkitys, työ suoritettiin pääasiassa käsin, koska käsityö oli halvempaa eikä koneiden käyttämiselle laajassa mitassa ollut muitakaan edellytyksiä, ennen kaikkea ei ollut muitakaan edellytyksiä, ennen kaikkea ei ollut riittävän pitkälle kehittynyttä kapitalistista tuotantoa eikä edes riittäviä teknillisiä tietoja.

Nämä edellytykset muodostuivat vasta 1700-luvulla Englannissa ja seuraavalla vuosisadalla muissa maissa. Teollinen vallankumous alkoi kutomoteollisuudessa, joka

oli kehittynein teollisuusala Englannissa ja jonka tuotteiden kysynnän voimistuminen niin Euroopan kuin siirtomaidenkin markkinoilla oli omiaan kiihottamaan teknillistä kehitystä. Jo 1730-luvulla keksitty ja 1760-luvulla laajalti käytäntöön otettu uusi sukkulamalli kaksinkertaisti kutojan työn tuottavuuden ja teki mahdolliseksi leveämpien kankaiden kutomisen. Mutta kehitystä ehkäisi kehruun takapajuisuus. Kehrääjien palkat kohosivat työvoiman lisääntyneen kysynnän vuoksi ja seurauksena oli pakottava tarve teknillisiin parannuksiin kehruun alalla.

Nyt seurasi keksintö toistaan. Noin kymmenen vuoden aikana, vv. 1769—1780, ilmestyi kolme toinen toistaan täydellisempää kehruukonetta, nim. Arkwrightin "Waterframe", Hargreavesin "Jenny" ja Gromptonin "Mule". Näiden keksintöjen johdosta kudonta jäi jälkeen, käsinkutojien palkat kohosivat voimakkaasti, tuhannet kutojat luopuivat maatilkuistaan ja siirtyivät varsinaisten proletaarien joukkoon kuvitellen tuon kulta-ajan jatkuvan ikuisesti. Siitä teki kuitenkin hyvin nopeasti lopun Cartwrightin v. 1785 keksimä kutomakone, joka korvasi 40 käsinkutojaa. Hänen suurin ansionsa oli kuitenkin se, että hän sovellutti v. 1789 höyrykoneen kutomakoneensa käyttäjäksi.

Aluksi oli koneiden käyttövoimana käytetty eläin- tai vesivoimaa, mutta pian ne osoittautuivat riittämättömiksi, edellinen kalleutensa ja jälkimmäinen sen vuoksi, ettei sitä ollut kaikkialla saatavissa. Puutteen poisti James Wattin v. 1784 valmistama toinen höyrykone, joka soveltui teollisuuden käyttöön.

Höyrykoneen keksijänä pidetään tavallisesti Wattia, mutta todellisuudessa se oli keksitty jo paljon aikaisemmin, Watt ainoastaan kehitti edelleen ennen häntä keksittyjä höyrykoneita. Tämä on syytä muistaa sen vuoksi, että tavallisesti selitetään koko teollisen vallankumouksen joh-

tuneen höyrykoneen keksimisestä, vaikka todellisuudessa alun tuolle mullistukselle pani työkoneiden, kehruu- ja kutomakoneiden käytäntööntulo, joka puolestaan synnytti höyrykoneen tarpeen ja joudutti sen täydellistämistä. Toisaalta vasta höyrykoneen keksiminen teki mahdolliseksi suurten teollisuuslaitosten perustamisen ja joudutti koneiden leviämistä kaikille tuotannon aloille. Aluksi koneita käytettiin puuvillateollisuudessa, sitten villa-, pellava-, silkki- ja pian myös metalliteollisuudessa, rauta- ja kivihiilikaivoksissa, sulattimoissa j.n.e. Yleensä koneiden käytäntöön ottaminen jollain alalla pakotti niiden käyttämiseen kaikilla muilla sen kanssa yhteydessä olevilla aloilla.

Erikoisen tärkeätä oli koneelliseen tuotantoon siirtyminen metallurgisessa ja konerakennusteollisuudessa, sillä vasta silloin voidaan koneellisen suurteollisuuden katsoa lopullisesti päässeen vallitsevaksi, kun koneita aletaan valmistaa koneiden avulla.

Teollisuudessa tapahtunut kehitys toi mukanaan vastaavaa kehitystä talouselämän muillakin aloilla, erityisesti liikennevälineissä. Niinpä v. 1802 rakentaa Fulton ensimmäisen höyrylaivan ja Stephenson v. 1814 höyryveturin, v. 1825 rakennetaan ensimmäinen rautatie j.n.e.

Teollista vallankumousta ei saa kuitenkaan pitää näiden ja lukemattomien muiden keksintöjen seurauksena, sillä koneita oli keksitty ennenkin. Vasta laajenevan kapitalistisen tuotannon tarpeet tekivät mahdolliseksi koneiden yleisen käytön teollisuudessa ja kiihoittivat yhä uusiin keksintöihin. Edellä jo kuitenkin todettiin, että oma merkityksensä oli myös tieteen kehittymisellä 18. vuosisadan puolivälistä lähtien, (joka sekin oli viime kädessä seurausta talouselämän kehityksestä), koska se teki mahdolliseksi ratkaista tuotannon asettamat tehtävät.

K o n e e t j a k a p i t a l i s t i n e n t e h d a s. Jos tar-

kastelemme konetta taloudelliselta kannalta, niin huomaamme sen olevan työvälineen, joka on muodostunut kolmesta perusosasta. Ne ovat: käyttökone, siirtokoneisto ja työkalu- eli työkone.

Käyttökone joko synnyttää itse liikevoiman, kuten esim. höyrykone, sisäpolttomoottorit j.n.e. taikka saa sen ulkopuolelta muuntaakseen sen sitten mekaaniseksi liikkeeksi, kuten esim. sähkömoottorit.

Siirtokoneistoon kuuluu joukko erilaisia hihnoja, akseleita, rattaita j.n.e., ja sen tehtävänä on muuntaa, jakaa ja siirtää liike työkoneistoon. Siirtokoneiston koko ja usein merkityskin on viime aikoina jossain määrin vähentynyt sen johdosta, että monilla aloilla siirrytään yhä enemmän sellaisiin työkalukoneisiin, joihin on asennettu oma moottorinsa.

Molemmat edellämainitut koneiston osat ovat olemassa vain pannakseen liikkeelle työkalukoneen, joka välittömästi muokkaa työn esinettä, antaa sille kulloinkin kysymykseen tulevan tarkoituksenmukaisen muodon. Työkalukone alkeellisimmassa muodossa on yhdistelmä niistä työkaluista ja laitteista, joilla käsityöläinen ja myöhemmin manufaktuurityöläinen työskenteli. Mutta nyt nuo työkalut eivät ole enää ihmisten työkaluja, vaan koneiston työkaluja, mekaanisia työkaluja. Työkalukone on siis koneisto, joka liikkeeseen pantuna suorittaa työkaluillaan samat tehtävät, mitkä työmies suoritti ennen samanlaisilla työkaluilla. Nykyisin ovat työkalukoneet jo monasti kehittyneet niin pitkälle, että ovat menettäneet melkein täydellisesti alkuperäisen muotonsa ja ovat paljon täsmällisempiä, "taitavampia ja viisaampia" kuin työmiehen kädet. Alalla toisensa jälkeen otetaan käytäntöön automaattikoneita, jotka suorittavat koko työprosessin ihmiskäden avutta.

Kapitalistit eivät luonnollisesti voineet tyytyä ainoas-

taan yhden tai parin koneen käyttämiseen, vaan niin pian kun oli keksitty ihmisvoimasta riippumaton käyttökone ja siirtokoneisto, joiden avulla voitiin panna käyntiin joukko työkalukoneita, muodostui useiden samanlaatuisten ja erilaatuisten koneiden yhteistoiminta ja konejärjestelmä: syntyi tehdas.

Tehdas on konejärjestelmään perustuva työhuone, jossa on toimeenpantu joko monien sellaisten samanlaatuisten koneiden yhteistoiminta, joista jokainen valmistaa tuotteen alusta loppuun saakka (esim. kutomakoneet) tahi sellaisten erilaisten koneiden yhteistoiminta, jotka täydentävät toisiaan muokaten vuoron perään samaa työesinettä, kuten on asianlaita esim. jalkinetehtaassa.

"Koneteollisuudella on kehittynein muotonsa työkoneiden jäsenneltynä järjestelmänä, jotka panee liikkeeseen vain keskusautomaatti siirtokoneiston välityksellä. Yksityisen koneen sijaan tulee tässä konehirviö, jonka ruumis täyttää koko tehdasrakennuksen ja jonka demooninen voima, alussa tosin verhottuna sen jättiläisjäsenten melkeinpä juhlallisen hillittyyn liikkeeseen, riehahtaa näkyviin sen lukemattomien varsinaisten työelinten kuumeisen hurjassa pyörretanssissa." [1])

Koneiden käytäntöönottamisen ehdot ja seuraukset

Niiden parin sadan vuoden aikana, jotka ovat kuluneet teollisen vallankumouksen alkamisesta, on koneiden käyttö levinnyt maasta maahan, syrjäyttäen käsityön alalta toisensa jälkeen. Yhtä mittaa keksitään uusia koneita ja tehdään parannuksia entisissä. Koneellinen suurteollisuus

[1]) Marx: Pääoma, I osa, s. 365.

valmistaa sellaisen määrän tuotteita, että niiden valmistamiseen käsityömenetelmin tarvittaisiin satoja kertoja suuremmat työläismäärät. Mutta kaikesta tästä edistyksestä huolimatta ei työläisten riistäminen ole suinkaan vähentynyt, vaan päinvastoin, työpäivä on edelleenkin liian pitkä, kun otetaan huomioon työn voimaperäisyyden lisääntyminen. Työläiset ja muut vähävaraiset eivät saa vieläkään riittävästi edes kaikkein välttämättömimpiäkään tarvikkeita ja mikä merkillisintä, yhä edelleenkin on suuri joukko sellaisia tuotannon aloja, joilla kaikkein raskaimmat ja vastenmielisimmät työt on suoritettava käsin. Mistä nämä ensi silmäykseltä merkillisiltä näyttävät ilmiöt johtuvat?

Syynä siihen on se, että kapitalistit eivät suinkaan ota koneita käytäntöön helpottaakseen työläisten työtä, eivätkä edes lisätäkseen tuotettujen hyödykkeiden määrää, vaan hankkiakseen lisäarvoa. Se on koneiden käytön taloudellinen tarkoitus kapitalistisen tuotantotavan aikana. Lisäarvon tuottoa edistävät seikat määräävät myös koneiden käytön rajat: kone otetaan käytäntöön ainoastaan siinä tapauksessa, että sen käyttö lisää kapitalistin voittoa.

Tarkastakaamme asiaa hiukan lähemmin. Koneella, samoin kuin kaikilla muillakin kapitalistisen tuotantotavan vallitessa tuotetuilla tavaroilla on arvo. Koneen arvo sisältyy osana pysyvään pääomaan eikä siis tuotannossa kulutettuna luo mitään uutta arvoa, koska sitä pystyy luomaan ainoastaan elävä työ. Olemme jo selvillä siitä, että työläinen käyttää konetta tuotantovälineenä ja siirtää siten sen arvon uuteen tuotteeseen.

Kone maksaa tietysti paljon enemmän kuin käsityöläisen työvälineet, mutta se ei suinkaan merkitse sitä, että koneiden käyttäminen tekisi tavarat kalliimmiksi, sillä koneiden arvo siirtyy uusiin tuotteisiin vähitellen, sikäli kuin ensiksi mainitut menettävät arvoaan kulumisen johdosta. Jos esim. ompelukoneella voitaisiin ommella ainoastaan

yksi paita, niin silloin koneen arvo siirtyisi kerralla tuohon paitaan, eikä sellaista paitaa varmasti kukaan haluaisi ostaa sen kalleuden vuoksi. Mutta todellisuudessa ompelukonetta voidaan käyttää 5—10 vuotta, ja sillä ommellaan ehkä tusina paitoja päivässä, joten koneesta kuhunkin paitaan siirtyvä arvo on mitättömän vähäinen, paljon pienempi kuin sen elävän työvoiman arvo, jonka kone korvaa.

Kapitalistien edut vaativat, että koneet olisivat mahdollisimman tehokkaita, t.s. että niiden avulla voitaisiin valmistaa mahdollisimman suuri määrä tavaroita, sillä kuta useampia kappaleita kone toiminta-aikanaan valmistaa, sitä vähemmän siitä siirtyy arvoa kuhunkin kappaleeseen. Toisaalta tuoteyksikköön siirtyvän arvosuuruuden määrää koneen oma arvo: mitä pienempi se on, sitä vähemmän arvoa siitä siirtyy tavaroihin ja sitä edullisempi se on kapitalistille. Siksi kapitalistit vaativat yhä tehokkaampia ja halvempia koneita.

Yleisenä lakina koneiden käytäntöönottamisessa kapitalistisen tuotantotavan aikana on: koneen arvon täytyy olla pienempi kuin sen syrjäyttämän työvoiman arvo.

Mitä sillä tarkoitetaan, selviää äskeistä esimerkkiämme jatkamalla. Olettakaamme, että ompelukone maksaa 30.000 markkaa ja että sillä voidaan ommella kaikkiaan 30.000 paitaa. Tällöin koneesta siirtyy kuhunkin paitaan yhden markan suuruinen arvomäärä. Ompelijattarelta menee paidan ompelemiseen käsin sanokaamme yksi päivä ja jos oletamme hänen saavan vaikkapa vain 300 markkaa päivässä, niin tulee käsityö paljon kalliimmaksi, koska koneella valmistetun paidan valmistamiseen menisi työpalkkaa (päiväpalkka 300 mk jaettuna 12:lla, paitojen lukumäärällä) 25 markkaa ja siihen lisäksi 1 markka koneesta siirtynyttä arvoa, siis yhteensä 26 markkaa. On selvää, että tällaisessa tapauksessa kone otetaan käytäntöön, koska se on edullisempi kuin elävän työvoiman käyttö.

Koneiden käytäntöön ottaminen kapitalistisissa maissa riippuu siis paitsi koneiden tehokkuudesta ja arvosta, myös kaikista niistä seikoista, jotka määräävät työvoiman arvon kussakin maassa eri aikoina. Kuta pienempi on työvoiman arvo, t.s. kuta alhaisemmat ovat työpalkat, sitä tehokkaampia ja halvempia täytyy koneiden olla tullakseen käytäntöön, ja päinvastoin, kuta korkeammat palkat jossain maassa ovat, sitä enemmän siellä koneita käytetään. Niinpä monet sellaiset koneet, jotka USA:ssa korkeiden työpalkkojen johdosta ovat edullisia, eivät pääse käytäntöön meillä, jossa palkkataso on paljon alhaisempi; sitä vastoin meillä edulliset koneet eivät ole enää edullisia esim. Intiassa, jossa työvoiman arvo on äärettömän alhainen. Sama pitää paikkansa koneiden käytäntöön ottamisesta eri tuotannonaloilla. Esim. maataloudessa tapahtuu teknillinen kehitys paljon hitaammin kuin teollisuudessa suurelta osalta sen vuoksi, että maataloudella on melkein kaikissa maissa ollut yllin kyllin hyvin halpaa työvoimaa, jonka käyttäminen on tullut edullisemmaksi kuin koneiden ostaminen.

Vasta sosialistisessa yhteiskunnassa häviävät kaikki tuollaiset rajoitukset, sillä silloin otetaan käytäntöön jokainen kone, joka säästää yhteiskunnallista työtä, vapauttaa työläiset raskaista ja vastenmielisistä tehtävistä siinäkin tapauksessa, että elävän työvoiman käyttäminen tulisi hiukan halvemmaksi.

Tämä viittaus sosialistiseen yhteiskuntaan saattaa jo tarkastelemaan mitalin toista puolta: katsomaan asiaa työläisen näkökulmasta. Nyt voimme kysyä, mitä vaikutuksia koneiden käytäntöön ottamisella on työläisten asemaan kapitalistisessa yhteiskunnassa.

Yleinen vastaus tuohon kysymykseen kuuluu: koneelli-

sen suurtuotannon kehittyminen voimistaa kapitalismin aikana työläisten riistämistä. Ensiksi sen tähden, että koneellinen tuotanto muuttaa monet työt niin yksinkertaisiksi, että naisten ja lasten työvoiman käyttäminen, joka alkoi jo manufaktuuriteollisuudessa, mutta ei tuolla kaudella päässyt vallitsevaksi erityisesti työmiesten ankaran vastarinnan johdosta, tulee yleiseksi. Samaan suuntaan vaikuttaa myös se seikka, että konetyö ei vaadi useinkaan niin paljon lihasvoimaa kuin käsityö, vaan sen sijaan enemmän näppäryyttä ja nopeutta. Nyt joutuvat työvoimamarkkinoille miesten lisäksi myös naiset ja lapset. Työvoiman arvo laskee, koska siihen eivät enää sisälly koko työläisperheen ylläpitokustannukset, jotka jakaantuvat perheen työssäolevien jäsenten palkkojen kesken. Työvoiman arvon laskiessa alenee miesten työpalkka siinä määrin, että heidän on tahtoen tai tahtomattaan myytävä vaimonsa ja lapsensa kapitalistiseen palkkaorjuuteen, saadakseen suunnilleen saman palkan kuin aikaisemmin mies yksin sai. Silloinkin, kun työläisperheen, sanokaamme miehen, vaimon ja parin lapsen yhteiset tulot kohoavat hiukan suuremmiksi kuin miehen palkka ennen koneteollisuutta, on tuo tulojen lisäys pelkästään näennäistä, koska työssäolevien perheenjäsenten toimeentuloon tarvittavien hyödykkeiden määrä on suurempi kuin kotona olevien, puhumattakaan siitä, että ne tulevat kalliimmiksi, koska mistään säännöllisestä kodinhoidosta ei voi olla puhettakaan vaimon osallistuessa ansiotyöhön ja palatessa kotiin vasta myöhään illalla uupuneena 12—16-tuntisen työpäivän jälkeen.

Työvoiman arvo alenee myös sen tähden, että konetyö yksinkertaisuutensa vuoksi vähentää työläisten koulutuskustannuksia, supistaen oppiajan monasti muutamiksi päiviksi tai viikoiksi. Samalla se pakottaa työläisen varhaisesta lapsuudesta saakka suorittamaan jotakin yksinker-

taista liikettä koneen lisäkkeenä, liikettä, jonka kuka tahansa toinen työläinen pystyy tekemään ehkä parin päivän harjoittelun jälkeen. Seuraus on se, että kapitalisti voi korvata työläisen milloin tahansa, kun taas työläisen on äärettömän vaikea saada uutta työpaikkaa, jossa hänen taitoaan tarvittaisiin, ja siten hänen riippuvaisuutensa yksityisestä kapitalistisesta yrityksestä lisääntyy. Huvittavana, mutta samalla järkyttävänä esimerkkinä sellaisen työläisen asemasta on maamme metallimiesten keskuudessa kiertelevä juttu Amerikan suomalaisesta, joka työskenneltyään 10 vuotta Fordin autotehtaalla palasi kotimaahansa ja meni "kysymään työtä" eräästä metalliverstaasta. Hän luonnollisesti suositteli itseään pystyvänä ammattimiehenä, jollainen hän olikin, mutta kauppoja ei kuitenkaan syntynyt, kun kävi selville, että hän oli 10 vuoden ajan kiertänyt kiinni mutteria n:o 13.

Koneellinen työ riistää työläiseltä lopullisesti kaiken kiinnostuksen työtään kohtaan ammattina, muuttaa hänet koneen orjaksi. Se ilmenee jo työprosessin ulkonaisesta järjestelystä, sillä työnjako kapitalistisessa tehtaassa on kokonaan riippuvainen koneiden välisestä työnjaosta ja työläisten työ työkoneiden työskentelystä. Koneiden nopeutta säännöstelemällä säännöstellään työläisten nopeutta. Kone on eräs parhaimpia keinoja kapitalistisen työkurin ylläpitämisessä.

Tässä voimme sivuuttaa pelkällä maininnalla sen moraalisen ja henkisen rappeutumisen, jonka koneteollisuuden kehitys toi tullessaan kaikkialle. Kapitalistisiin suurtehtaisiin sullotut työläisjoukot joutuivat lyhyessä ajassa sellaiseen villeyden tilaan, että kaukonäköisimpien kapitalistienkin täytyi yhtyä vaatimuksiin alkeisopetuksen järjestämisestä työläisille, koska nämä muussa tapauksessa eivät olisi kyenneet työtään tekemään, vaan olisivat turmelleet koneet.

Koine on tehokas keino työn tuottavuuden lisäämiseksi, t.s. tavaran valmistamiseen vaadittavan ajan lyhentämiseksi, mutta kapitalistisen järjestelmän aikana sen käyttö johtaa työpäivän pitentämiseen. Syynä on ensiksi se, että kone kuluu paitsi käytettäessä, myös seisoessaan. Viimeksi mainittu kuluminen on puolestaan kahta laatua: aineellista, joka johtuu ilman, kosteuden ja lämmönvaihtelujen aiheuttamasta turmeltumisesta, ja moraalista, joka johtuu siitä, että kone vanhenee rakenteeltaan ja malliltaan ennen kuin on aineellisesti kulunut. Kuluessaan käytössä kone siirtää arvonsa uuteen tuotteeseen, mutta kuluessaan käyttämättömänä ei arvonsiirtoa tapahdu, joten kapitalisti kärsii tappiota. Siitä johtuu kapitalistien pyrkimys käyttää koneita keskeytymättä, jotta ne siirtäisivät arvonsa uusiin tuotteisiin mahdollisimman pian. Tämän pyrkimyksen seurauksena on puolestaan työpäivän pitentäminen koneellisen suurteollisuuden alkuaikoina aina 12—16 tuntiseksi ja vuorotyön käytäntöönottaminen. Se oli sitä helpompaa, mitä enemmän vastustuskyvyttömiä naisia ja lapsia teollisuuden palveluksessa käytettiin.

Myöhemmin, kun työläisten taistelu on pakottanut valtiovallan säätämään enimmäistyöpäivän, kone auttaa kapitalisteja puristamaan työläisistä moninkertaisen työmäärän työn voimaperäisyyttä lisäämällä. Koneiden vauhti kiihdytetään sellaiseksi, että työläiset eivät ehdi levätä hetkeäkään koko päivän kuluessa.

Koneiden käyttö kärjistää ristiriitaa henkisen ja ruumiillisen työn välillä, sillä se tekee entisestä käsityöläistaiturista pelkän koneen lisäkkeen, jonka ammattitaito silloinkin, kun sitä yleensä vaaditaan, on äärimmäisen yksipuolista. Kun työvälineiden, koneiden ja työmenetelmien suunnittelu ja parantaminen on uskottu erikoiskoulutuksen saaneille henkilöille, on ruumiillisen ja henkisen työn eroaminen toisistaan täydellinen.

Samoin todettakoon, että koneellisen suurteollisuuden kehittyminen kärjistää edelleen yhteiskunnan luokkavastakohtia. Pientuottajat eivät pysty kilpailemaan suurteollisuuden kanssa, vaan joutuvat taloudelliseen perikatoon ja siirtyvät palkkatyöläisten riveihin, samoin käy osalle heikommassa asemassa olevista kapitalisteista. Näin lisääntyy toisaalta mitään omistamattomien työläisten lukumäärä ja toisaalta harvojen suurkapitalistien taloudellinen ja yhteiskunnallinen valta. Näiden yhteiskunnan kahden perusluokan välinen taistelu kiihtyy, kaikkien muiden luokkien ja ryhmien vähetessä ainakin suhteellisesti, mutta useimmissa tapauksissa myös absoluuttisesti. Niin ikään kärjistyy vastakohta maaseudun ja kaupungin välillä, ensin mainitun joutuessa yhä täydellisemmin viimeksi mainitusta riippuvaiseksi.

Koneiden käytäntöönoton seurauksia tutkiessamme on meidän kuitenkin varottava syyttämästä koneita kaikista näistä onnettomuuksista, joita niiden käyttäminen työläisille ja eräille muillekin väestökerroksille aiheuttaa. Syy ei ole koneissa sellaisinaan, vaan niiden kapitalistisessa käyttämisessä. Heti kun tuotantotapa muuttuu, heti kun koneiden käytön tarkoituksena ei enää ole mahdollisimman suuren lisäarvon tuottaminen omistajilleen, vaan yhteiskunnan jäsenten tarpeiden tyydyttäminen ja heidän työnsä helpottaminen, silloin koneet ovat siunaukseksi ihmiskunnalle.

Kapitalistisen koneellisen suurteollisuuden tärkein merkitys kehityksen kannalta on siinä, että se tekee työn yhä enemmän yhteiskunnalliseksi, jolloin tuotantovälineiden yksityisomistus lopulta muuttuu sietämättömäksi. Kehittämällä valtavasti tuotantovoimia se tekee yhä välttämättömämmäksi suunnitelmallisen tuotannon. Vaikka koneellinen suurteollisuus kehittyykin kapitalistisen tuotantosuhteiden puitteissa, niin se kuitenkin luo vähitellen aineelli-

set ja subjektiiviset edellytykset kapitalistisen tuotantotavan korvaamiseksi sellaisella tuotantotavalla, jonka tuotantosuhteet vastaavat tuotantovoimien nykyistä kehitystasoa.

Jos haluaisimme tiivistää tässä luvussa esitetyt asiat mahdollisimman lyhyeen muotoon, voisimme ne ilmaista seuraavasti:

1) Kapitalistisen tuotantotavan perustana on palkkatyöväen riisto.

2) Palkkatyöväen riisto ilmenee siten, että kapitalistit anastavat työläisten työllään luoman lisäarvon.

3) Lisäarvon tuotanto on mahdollista siksi, että työläisen luoma uusi arvo on suurempi kuin työvoiman arvo, t.s. työvoimatavaralla on sellainen ominaisuus, että sen kuluttaminen luo suuremman arvon kuin on sen oma arvo.

4) Pääoma ei ole olio, joka olisi saanut luonnolta ihmeellisen ominaisuuden luoda rikkauksia, vaan se on sellaisen järjestelmän yhteiskunnallinen suhde, jonka vallitessa kourallinen tuotantovälineiden monopolistisia omistajia voi riistää yhteiskunnan työtätekevää enemmistöä. Sellaisen yhteiskunnallisen järjestelmän aikana rahat ja tuotantovälineet muuttuvat pääomaksi, s.o. itseään paisuttavaksi arvoksi.

5) Pääomalla on kaksi tapaa tuottaa lisäarvoa. Absoluuttista lisäarvoa se tuottaa jatkamalla kokonaistyöpäivää (tai lisäämällä työn voimaperäisyyttä) ja suhteellista kohottamalla työn tuottavuutta ja alentamalla siten työvoiman arvoa. Viimeksi mainittu lisäarvon tuottamistapa kiihottaa kapitalisteja jatkuvasti kehittämään tuotantotekniikkaa ja työmenetelmiä, jonka ansiosta kapitalistinen tuotantotapa kohoaa tuotantovoimien tasoon nähden paljon korkeammalle kuin yksikään sitä edeltänyt tuotantotapa.

6) Mutta tuotantovoimien kehitys johtaa työn ja pääoman vastakohtaisuuden voimistumiseen ja kapitalistisen

tuotantotavan perusristiriidan, tuotannon yhteiskunnallisen luonteen ja kapitalistisen yksityisomistuksen välisen ristiriidan kärjistymiseen. Tämän ristiriidan syveneminen ja kärjistyminen johtaa väistämättä kapitalismin tuhoon. Kapitalismin kehittyessä kasvaa ja voimistuu palkkatyöväen luokka, jota Marx nimitti kapitalismin haudankaivajaksi, voimaksi, joka aikanaan kukistaa kapitalistisen järjestelmän.

SISÄLLYS

Alkulause 5

A. Johdanto

Marxilaisen taloustieteen tutkimuksen kohde ja tutkimustapa 8
Miksi taloustiedettä on opiskeltava 9
Tuotantotapa 11
Mitä kysymyksiä marxilainen taloustiede tutkii 19
Voiko taloustiede olla puolueetonta 22
Marxilaisen taloustieteen tutkimustapa (metodi) 25

B. Kapitalismia edeltäneet tuotantotavat

I. Alkuperäinen yhteisö ..... —
Ihmisyhteiskunnan synty 37
Alkuperäisen yhteisön tuotantovoimat 40
Alkuperäisen yhteisön tuotantosuhteet 44
Alkuperäisen yhteisön sukujärjestelmä 48
Alkuperäisen yhteisön hajoaminen 51

II. Orjanomistusjärjestelmä ..... —
Orjanomistusjärjestelmän muodostuminen 56
Orjatyöhön perustuvan tuotantotavan tärkeimmät erikoisuudet 63
Käsityötuotannon kehitys orjuuden aikana 68

Vastakohtaisuus henkisen ja ruumiillisen työn välillä 70
Latifundioiden laajeneminen ja pientalonpoikaiston häviö 71
Tavaratuotannon kehitys 73
Orjanomistusjärjestelmän rappeutuminen ja tuho .. 77

III. Feodaalinen tuotantotapa ..... —
Feodalismin muodostuminen 82
Feodaalisen tuotantotavan luonne 86
Keskiajan kaupunki 92
Kaupungin ja maaseudun välinen vastakohtaisuus .. 98
Kaupan kehitys feodalismin aikana 100
Feodaalisen tuotantotavan rappeutuminen 104

C. Kapitalistinen tuotantotapa

I. Kapitalistisen tuotantotavan muodostuminen 112
Yksinkertainen kapitalistinen yhteistyö 118
Työnjako ja manufaktuuri 121
N.s. alkuperäinen kasautuminen 132

II. Kapitalistinen tavaratuotanto .... —
Miksi kapitalismin tutkiminen on aloitettava tavaran tutkimisesta 148
Tavara ja sen ominaisuudet 151
Tavaroita tuottavan työn kaksinainen luonne 154
Tavarain arvon suuruus 158
Arvomuotojen kehitys 162
Arvolaki ja sen merkitys tavaratuotannon kehityksessä 172
Tavarafetishismi 176

III. Rahan olemus ja tehtävät ..... —
Rahan olemus 178
Rahan tehtävät. Raha arvon mittana 181

Raha kiertokulun välineenä 185
Raha aarteen muodostamisen välineenä 201
Raha maksuvälineenä 203
Maailmanraha 207

IV. Pääoma ja lisäarvo ..... —
Rahan muuttuminen pääomaksi 210
Työvoima tavarana 215
Arvonlisäysprosessi 220
Kapitalististen tuotantosuhteiden luonne 226
Erilaisten tuotannontekijäin merkitys arvon lisäämisessä 229
Lisäarvon kaksi tuottamistapaa 235
Kapitalistisen tuotannon kolme kehitysvaihetta 242
Koneiden käytäntöönottamisen ehdot ja seuraukset .. 248